

NAPLÓ- TÖREDÉKEK

1824—1886.

IRTA

B. PODMANICZKY FRIGYES.

MÁSODIK KÖTET.

1844—1850.

GRILL KÁROLY

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE

BUDAPEST, 1887.

TARTALOM.

Harmadik Rész.

IFJUSÁGOM.

1844—1850.

	<i>Lap</i>
Tünődés	3
Báró Wesselényi Miklós	18
Harcz Thália papjaival	38
Vándor évem	57
Pesti farsang Budán	72
Recte tueri	95
Sokféle út vezet Rómába	116
Még egy darab az első állomásig	135
Az új korszak küszöbén	151
1847 október 18-ka	169
Az 1847/8-ki pozsonyi országgyűlés	198
A régi épület roskadozni kezd	219
1848	238
Első hadjáratom	254
Homályba burkolt jövő elé	272

	<i>Lap</i>
Világos	290
Huszárból cserepár	305
Álom és valóság	320
Valóságos közlegény	340
Megváltás	360

IFJU-KOR.

1844-1850.

IFJU-KOR.

1844–1859.

TÜNÖDÉS.

A Pozsonyban töltött több havi nagyvilági élet után, visszatérvén az ősi fészekbe, mindennek előtt anyagilag s erkölcsileg ki kellett ezen első ifjúsági hadjáratomat hevernem. Leggyakrabban mikor már magunkra hagyatva, az élettel megküzdünk kell, nem istápolva többé a folyton körülöttünk levő jóakarók s igaz őszinte tanácsadók által, — sokkal komolyabb akadályokba s váratlanul felmerülő nehézségekbe ütközünk, mint előre gyanítani mertük volna. E küzdelmek egymást mintegy kiegészítő, bensőnkben sorakozó lánczolata képezi azon élettapasztalatokat, melyek irányt adnak meggyőződésünknek s nézeteinknek. Ez okulást vagy is életbölcészetszetet nem egy esetben drágán fizetjük meg; de ha e pazarúl elfecsérelt erő csakugyan okulást eredményez, már is sok van elérve, lett lógyen ez eredmény kissé túl a rendén későn is megérlelődve.

Mieux tard que jamais !

Magamban tünődvén, s a közel lefolyt, az élet sikamlós padozatán első ízben megkísérlett éle-

ményeimet bonczkés alá vevén, sok merült fel lelkiismereten bírószéke előtt, a mit helyeselni s jóváhagyni alig tudtam. Hisz az élet zajában elkövetett egy-egy meggondolatlan, gyakran csekély jelentőségűnek tetsző tett, utólag elemezve s megfontolva, egészen elütő s sokkal komolyabb szint ölt. Nem annyira a pillanatnyi eredmény, mint inkább a felületes eljárás az életre kiható következése az, a mi ilyenkor nyughatatlanítólag hat a romlatlan kedélyre.

Ha elfogúlatlanul latolgatjuk cselekedeteinket, végre mindig reá akadunk az első futólagos mérlegezés alkalmával talán számba sem vett fekete pontokra. Az önvád eme felszólamlása nem hágy többé nyugodnunk, míg fel nem egyenesedünk s nyílt arczczal a jóvátétel elé nem indulunk el.

Nem tudtam ugyan magamnak semminemű komoly s alapos szemrehányást tenni, valamely elkövetett helytelen vagy hibás tettem miatt; nem is foghattam magamra, hogy ama a nagy világ bódító hatása alatt keletkezett néhány könnyelmű tettem az életre kiható szigorúbb következményekkel birhatna; s mégis önirányomban megnyugodni sehogysem tudtam, a fekete pontok folyton végig cikázták lelkemet, a nélkül hogy egyikét vagy másikat bátran szemügyre mertem volna venni.

Az idő s a zajos életpezsgést felváltó magába

vonultság mindent megszokott érlelni; s így most is, a mely arányban bensőmben az őszinteség túlsúlyra volt képes vergődni, — ugyanazon arányban tisztult öntudatom a magába szállás s mind inkább derengő önismeret hatása alatt. Szemrehányással illettem magam, érezvén, miszerint azon életbevágó s fontos, szívem választottjának keze elnyerését célzó elhatározással szemben, nem eléggé komoly, nem eléggé öntudatos vala magamviselete. Éreztem, hogy a függetlenségem s felszabadulásom első évében követett irány nem felelt meg mindenben a tanuló korom végszakában bennem érvényre jutott higgadság s megfontoltság szülte nézeteimnek s elhatározásomnak; — éreztem, hogy ahhoz, hogy valakinek jövő boldogságáért s sorsáért szavatosságot s kezességet vállaljunk, valamivel több kell mint hő szerelem sugalmazta szeszélyes költői rajongás. Alig egy fél év választott el amaz ünnepélyes pillanattól, mely végelhatározó leend egész életemre nézve; az idő sarkalt, férfivá kell lenned, ha majdan szégyenpirtól kigyuladtan nem akarod eszményképednek töredelmesen bevallani azt, hogy túlbecsülted magad, nem lévén képes az ígéret bevéltására, a fogadalom betartására.

A 20 éves ifjunak eme tünődései nagyon is indokoltak valának, — ezt váltig bebizonyították

a közel jövő eseményei s azok által irányított eljárásom. Nem valék eléggé könnyelmű s felületes arra nézve, hogy a lelkiismeret és öntudat bennem megszólaló szavát elnémítsam, — s nem eléggé érett arra, hogy az élet alkotta ellenünk tornyosuló akadályokat legyőzni akár tudtam vagy mertem volna.

Ez érzelem vajudott bennem, s gyötört mind addig, a míg három évvel utóbb mint boldog arát nem láttam viszont azt, — a ki egyedüli lény volt e világban, a kinek neve hallatára vagy kedves lénye láttára mindannyiszor lelkiismeretem furdalásai ébredének fel bennem.

Ne higgye senki, hogy az ifjú lenge kedélyét bánat s gyötrellem nem emésztí gyakran. A gyermek bánatát a könnyzápor, — az ifjú lelki fájdalmát a dorbézolás mámore csillapítja; — a gyermek a könyek árján felmelegszik, üdül s megkönnyebül, — az ifjú a lelket ölő orgiák büzhödt lehelletén elfonnyad s elhervad.

Édes anyám komolyan s higgadtan megbeszélte velem mindazon általa kívánatosnak s szükségesnek tartott teendőket, melyek befolyása jövőmre csak is jótékony leendhet. Az ő akaratának hódolni, — egyetlen közöttünk fennforgott ügynek kivételével — mindenkor kedves kötelességem-

nek ismerém; s így most is, az önállóságom s családunk iránti érdeklődést, nem különben a tanulmányaim folytatását s alakilag történendő befejezését illető minden óhajtásait, mint jövőmre nézve kíváncsiságokat, oly buzgalommal s hívséggel teljesítettem, a mint az tőlem épen telt, — mert ahhoz, hogy a jót jól is hajtsuk végre, rendesen több kell mint a mivel egy tapasztalatlan s kissé könnyelmű természetű ifjú rendelkezni szokott.

Legelső teendőmül ki vala tűzve Armin testvér öcsém meglátogatása Késmárkon, zárvizsgája alkalmából.

Késmárkot régi helyén találtam; ismerőseim mind jó egészségnek örvendének, Armin öcsém ha nem is épen valami kitűnő, de eléggé jó vizsgát tett; Schmecks fel lett általam keresve; Rajner gazda társas ebédjének ára még mindig csak egy huszas volt; Zsedényit várták, Veszter már jelen volt; s így számomra nem maradt egyéb hátra mint feleleveníteni a régi emlékeket, s latolgatnom azt, ez év alatt mivé fejlődtem s vajjon az irány, mely felé elindulék, helyes-e vagy nem?

Megnyugtatta mindezekre nézve s elbúcsúzván öcsémtől s volt nevelőmtől, újból útra kelék, — most az egyszer nem a felföld általam ismert bércei, hanem az alföld síksága felé, melyre csak homályosan emlékezém vissza gyermekkorom egy

epizódja révén, melynek reám nézve legfeltűnőbb még emlékemben élő jelenségei: gulya, ménes, aranykert, poshadt víz, szunyogháló s a mi mind ennél iszonyúbb, szunyogcsipések okozta elkínlódás valának.

Utam célja, még pedig hivatalosan kijelölt célja Tisza-Földvár, Heves megyében (most Szolnok-Jász-Nagy-Kún megye) fekvő családi közös uradalmunk volt. — Hivatalosan kijelölt célja pedig ezen utamnak az vala, anyám képviselőjében részt venni tiszta-földvári uradalmi házukban, egy ott egybegyűlő családi gyűlésen, mely családi összejövetelnek célja az lett volna: úrbéreseinkkel tisztába jönni a legelőelkülönítés mindnyájunkra nézve fontos kérdését illetőleg.

De mielőtt eljárásom s működésem eredményét elmondanám, kötelességemnek tartom elregélni valamit — mert valóban regeszerű — arról, mint kezelték hajdan a családok közös vagyonát.

A tiszta-földvári uradalmat, mely Tisza-Földvár és Verseny helységekből s körülbelül $3\frac{1}{2}$ négyszögmérföldnyi területből állott, egészen 1835-ig a régi szokásnak megfelelőleg, mindig a család legidősebb tagja kezelte.

A mi termett, el lett adva úgy a hogy; — a mi eladható nem volt, az el lett osztva egyenlő ráták,

fél, negyed, vagy nyolczad részek szerint. Akkoron az idősb vagy is János ág két quartát, az ifjabbik Sándor ágon, nagybátyám Sándor egy quartát s édes anyánk mint Károly özvegye szinte egy quartát kapott mindenekből osztályrészül.

Az osztalékok lovakból, tinókból, üszőkől, gyümölcsből, sajtból, mézből állottak, — mely különféle osztály alá eső részek őszkor azután mindegyik osztályoshoz «in natura» szállítottak el, — a Földvárból kiinduló béres-szekerek, csikósok, gulyások, hajduk és majorosok segélyével.

Elképzelhető minő állapotban jutott egynémely esős ős alkalmával, az a vad csikó, tinó, üsző, sajt, alma stb. az egyes családtagok istállóiba s éléskamráiba.

Szegény édes atyám volt megindítója annak, hogy a barbár gazdálkodásnak e neme beszüntetessék az által, hogy a fundus instructus elárvereztetvén, az uradalom bérbeadassék.

Nagy fáradságába került atyámnak e határozat meghozatala; végrehajtását már nem érhetette meg, mert ez csak is 1835-ben a nyár folytán lett tetteleg életbe léptetve.

Ekkor vittek le bennünket fiukat oda az alföld egyhangú síkságára, — e részben nem tartok Petőfivel, a ki lelkesülni birt ez élettelen pusztá-

ságért, — hogy szemtanúi lehessünk, egy ősi gazdaság felbomlásának.

Ezen alkalommal láttam először s egyszersmind utolszor életemben úgynevezett szabad, vadménest, a mint nevezték, — az egy pár száz lóból álló teljes állomány ágazatok szerint családokra levén elosztva. Mindegyik ily családi ág külön álló telepet képezett, mely pihenés alkalmával czirkalomszerűleg kimért körben hevert, az ág feje, az oda beosztott apaló körül. Éjszakára e családok mindegyike egy külön karánba tereltett a csikósok által, mely karánok trágyából fecskerakás módjára készült magas falak által körítve s tágas fakapuvál ellátva, — ugyanannyi a farkasok, lókötők s egyéb ragadozó állatok ellen védbástyául szolgáló kis erődítményeket képviseltek.

A ménes elárverelése e karánokban ment véghez, — s ilyenkor nem ritkán megtörtént az, hogy egy-egy elvadult ló, a csikósok képezte lánczolatlan áttörtetve, a körülbelül 7—8 lábnyi magasságú karánfalat átugorván, a messze távolba száguldott el.

A ménlovak között volt látható egy telivér arabs rendkívül nemes állat, melyet I. Napoleon császár a lipcei csata alkalmával használt volt; — e ménló bátyám báró Podmaniczky János tulaj-

donába ment át, s még azontúl évekig élt s mint rendkívüli csodálatos vénséget elért állat bámultatott meg a pataji közös családi hitbizományi uradalom istállóiban.

A tiszta-földvári uradalom egyik pusztája homokos talajjal birván, a mi azon vidéken hazánkban ritkaságnak mondható, homoki pusztá néven volt ismeretes. E pusztá központjában az ott lévő majorsági épületek szomszédságában, nagyszerű sok holdakra menő gyümölcsös lett ültetve, mely «arany kert» nevet nyert, — s ennek termése, leginkább szép fajú alma, lett azután ősz idején a családtagok között elosztva s minden egyesnek lakhelyére szállítva.

Az akkori időben a Tisza s Körös vidékén annyi volt a kegyetlenül csipő szunyog, hogy minden egyes ágy egy szunyoghálóval bevont, menyezet alakjában készült fa-állvány segítségével vala kalitkává átidomítva, melynek egyik oldalán létező ajtaján át kelle estende a fekhelybe bujni.

E műtétet megelőzőleg a szoba, felette rossz szagú szárított gyökérrel kifüstöltetvén, készítetett elő a Morpheus szülte szép álmoképletek teljes biztosságban való élvezhetésére. Ezen eljárás, bár mi jól átgondolt volt is, legtöbb esetben fogytékosnak bizonyult be, mert a hálózatot körül dongó szunyogok serege s az ajtónyíláson átha-

tolt betörők az egyiptomi mumiaszerűleg elhelyezett álmot áhitozó halandót úgy elkinózták, hogy mire reggel fekhelyét fáradtan elhagyhatá s a tükörbe tekintett véletlenül, arcza olyszerű daganatok eltorzította alakzatot mutatott, mintha oly társaságban töltötte volna az éjt, melynek jelszavát az alföldön ismeretes ama néhány uszító hatással bíró szó képezi: csak oda üss, a hol az esze lakik.

Nem kevésbbé vala reánk nézve kellemetlen a Tisza vizének ivóvíz gyanánt való használása, már mosdásra is alig tarthattuk alkalmasnak e poshadt, zavaros folyadékot, de hát még ivás céljára hogy szokhattuk volna meg.

Az egész alföldön akkoron úgy szólván minden második ember hideglelős, s e betegség elhanyagolása vagy hiányos gyógykezeltése következtében májdaganatos volt; mocsáros lég, rossz víz, s mind ehhez felette zsíros, nehezen emészthető eledel idézte elő e leverő állapotot.

A ki mind ezeket annak idején átélte, álmélkodva olvasá a fővárosi lapokban, tudósaink, szakférfiaink s tanáraink cikkeit s értekezéseit, melyekkel az 1863-ik évi szárazság okozta elégedetlenséget egy a Tisza-szabályozás ellen indított harcz segélyével ügyekeztek lecsillapítani.

O beata simplicitas! így kiálthatnánk fel joggal ezek hallatára. Hát az a sok millió, melyet az

1863-ik évi csapásig megmentett földek ára s jövedelme képvisel, nem veendő számba? Vagy talán annak előtte, mikor mocsár lepte volt még el a Tisza völgyét, mikor vízi vadászatokat rendeztek s nádat vágtak ott, a hol most egymást erőmajorok, szép lakházak, kastélyok díszlegnek, a műveltséget s haladást kedvelők nagy öröme, nem fordultak elő kivételképen száraz vagy ismét túl a rendén nedves évek? Hát az 1790-ik évi szárazság, mikor a Budán székelő országgyűlésnek Pesten lakó tagjai nem valának képesek közönséges fogatjaikon átrándulni Budára, mert a hajóhid a sekély vízállás miatt szerfelett alá szállván, a két parton képeződött meredek lejtők csak gyalog vagy lóháton, de kocsin, — hacsak előfogatot nem vettek igénybe — megmászhatók nem valának.

Bármit tartsunk alföldünk, ezen par excellence magyar vidéknek anyagi és szellemi haladásáról, de annak mérveit megítélni csak az képes, a ki e rónaságot a régi időben ismerte, s utóbb hosszas időköz után, változott viszonyok között, újból viszont látta.

Volt akárhány valódi hazájától távol lakó birtoikos, a ki évek multán e varázsszerű hatás előidézte változást szemlélvén: a «szülőföldem szép határ»-át nem ismerte többé.

A családgyűlés az úrbéresekkal a legelő elkülönítését illetőleg, már napok óta folytatta az egyezkedési tárgyalásokat, a nélkül hogy végeredményre jutott volna; az egyik fél szűkkeblűsége s a másik fél túlkövetelései lehetetlenné látszottak tenni egy olyszerű közeledést, mely alapul szolgálhatott volna egy majdan megkötendő egyezségnek.

Több napi ide s tova való üzengetések után, arra birtam a családtagokat, hogy rendeljék be a gazdákat mind az uradalmi épület udvarába, hogy a helyszínén közvetlenül megindítandó eszmecsere útján lehessen folytatni az egyezkedési kísérleteket.

Ekkor már figyelemmel kísérvén az eddigelé e tárgyra vonatkozó megbeszéléseket, meglehetősen jól ismertem az ügyet s bátrabban léptem fel mint addigelé, — jól tudván azt, hogy most vagy soha sikerülhet a mind két félre nézve kívánatos közeledés.

Ily nagyszerű állományt érdeklő alkudozást, valamely kisszerű árverés módjára akarni vinni, alig mondható egyébnek czélnélküli fáradozásnál s idővesztegetésnél.

E meggyőződéstől áthatottan léptem az úrbéres gazdák körébe s kezdém velük megbeszélni az ügyet, nyílt, kedélyes s minden lehető hátsó gondolatot kizáró modorban. S végtére is ez hatott, mert alig egy órai szóváltás után, a gazdák egy-

hangulag beleegyeztek abba: hogy ha egy telek után az általam nekik ígért 67 holdnyi közlegelő illetmény a család által engedélyeztetik, az egyezséget megkötik.

Némi huzavona után s reábeszélés segélyével az egyezés ez alapon történendő megkötése csakugyan sikerült. Büszke s elégedett valék az általam kivívott eredményre, melynek következtetése a családra nézve rendkívül előnyösek valának. Mindenek előtt határozottan meg volt alapítható a felosztásra kerülendő allodium nagysága, a mely egy tagban két négyszög mértföldre rugott, melynek egy negyedrésze illetve édes anyámat. E 24000 holdnyi első osztályú földterület a legszebb volt, a mit valaha e nemben láttam; azon egész vidék, mely most a Kövér, Blaskovich, Simon, Basch, Keszlerfy, Bereznay, Hunfalvy s a még ősi Vigyázó, Podmaniczky családok egymást érő rendezett gazdaságaik által van benépesítve, értékesítve s mivélés alá véve, — akkoron egy pusztát képezett, alig néhány itt-ott emelkedő gazdasági fogyatékos épületekkel ellátottat. Nem csak osztályunkat tette lehetségessé ezen egyezés, hanem eredményezte rövid idővel azután azt is, hogy Tisza-Földvár községe örök váltsági alkura lépett a családdal, melynek tartalma szerint egy egész telek után ezer ezüst forint fizettetvén le

örökváltsági díj gyanánt, az alföldnek egy nagy községe, földjére s lakóira nézve teljesen szabaddá lőn. Szabad föld, szabad ember, — ez akkoron hangoztatott szavakat tényleg életbe léptette a mi családunk, három évvel az 1848-iki nagy szabadságot megelőzőleg. A ki az akkori idők szellemébe belé tudja magát gondolni, s e kis munkám révén némi általános fogalmával bírhat annak, mi elvek szerint lettem nevelve, — csak annak lehet valódi fogalma arról, reám nézve mi lélekemelő lehetett mind az, a mit a tiszaföldvári urbéréseinkkel bizonyos «douce violence» segítségével keresztül hajtott egyezés véglegesen eredményezett.

Ezen legelő — elkülönítési barátságos egyezés akkoron nagy feltűnést okozott, — annyira, hogy Heves megye rendei kötelességöknek tartották az oda ígért legelőilletmény túl a rendén való nagysága ellen protestálni. Mitsem használt; az idők szelleme rég túlszárnyalta már az álliberalizmus s rosszul felfogott conservativismus minden árnyalatait, — a bár mi cifra, de üres szavak értéke azon arányban csökkent, a mely arányban a tettek s tények uralma felé közeledénk.

Így folyt le a család ügyeibe való első beavatkozásom, az öreg urak fejcsóválása daczára, a legjobb eredménnyel, s a mi a fődolog volt reám

nézve, megbízóm édes anyám teljes megelégedésére.

A legszükségesebb előmunkálatok befejezése után útnak indulék, előttem teljesen ismeretlen táj s viszonyokkal ismerkedendő meg.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.

A reám bizott teendők közül a két elsőbbit eléggé szerencsésen befejezém; öcsémet ugyanis meglátogattam s zárvizsgáján egész ünnepélyességgel jelen valék; a családgyűlésen pedig mint édes anyám meghatalmazottja tevékenyen közre működtem.

Megbízatásom harmadik részének végrehajtása elé most indulék, Nagyváradnak, Debreczennek, a Szilágyságnak, Szurdokra, Szolnok megyében, a hol leendő sógorom báró Jósika Miklós a regényíró nyaranta időzött.

Mi bátran utazgattunk akkoron egy-egy országon keresztül szekérkénk elé fogott egy pár ló segélyével. Ha most meggondolom, mennyi utat tettek meg kis lovaim, a míg Aszódról Hontnak, Zólyomnak, Liptónak, Késmárcra, s onnan Eperlesnek, Kassának, Hidas-Némethinek, Tokajnak, a Hortobágnak s Szolnoknak, Tisza-Földvárra értem, — szinte elcsodálkozom, mint mertem én csak képzelni is azt, hogy e szegény két pára eléri még szerencsésen s baj nélkül Nagy-

Váradot, Debreczent, Szilágy-Somlyót, Bonczhidát, Kolozsvárt, Gyulafehérvárt, Medgyest, Segesvárt, Előpatakot, Hidvéget, Brassót, Fogarast, Szebent, Dévát, Dobrát, Aradot, Tisza-Földvárt, Szolnokot, Abonyt s végre hazatérőben ismét Aszódot. Pedig ezen egész utat, a mint itt e néhány sornyi írásban elő van adva, végig ügette a Fecske meg a Pille, debreczeni hajtsároktól 180 forintot vásárolt magyar két kis lovam. A Fecske, a mint neve fennen hirdeti, fekete, a Pille szögsárga színű volt, három kese lábbal, a mire nagyon büszke valék, mert a francia közmondás szerint: «cheval de trois, cheval de roi.»

Az adott viszonyok között a saját lovainkon való utazás természetsszerűleg azt eredményezte, hogy a lóhajtás mestersége valóságos sporttá fejlődött ki, melyet lelkiismeretesen gyakorolnia kellett annak, a ki nem akarta magát kitenni azon kellemetlen helyzetnek s esélynek, hogy pár mértföldnyi ész nélküli hajtás után az országúton háljon meg, vagy gyalog sportot űzzön a legközelebbi faluig, — lovai túlhajtás következtében teljesen kiállván.

Magam is, mozgékony természetemnél fogva, űztem ugyan a lóhajtási sportot, de részint mert nem rendelkeztem a kellő anyaggal — több gondot fordítván háttas lovaimra —, részint pedig és

főleg, mert gyakran elragadott az idegesség és türelmetlenség, csak elvétve valék képes valamely feltünőbb eredményt felmutatni, s gyakran belésültem túl elbizakodottság s türelmetlenség gátolta helyes számítás következtében.

E tekintetben azonban nem egy kiváló sportemberünk vala, a kik egynémelyike valóban a csodával határos meneteleket vitt véghez.

Gróf Szapáry Ferencz, Abonyból — Czegléd közelében — a Torontál megyében fekvő Rác-Szentpéterre, Babér és Deli nevű két félvér lován, egy itatásra hajtott le. — Ugyan ő igen gyakran Nagy-Váradról, Kolozsvárra egy hajtással megpihenés nélkül menetelt.

Gróf Nimsch őrnagy két 600 frton megvásárolt magyar lovon jókor reggel elindulván Hód-Mező-Vásárhelyről, egy huzamban behajtott Pestre (24 mértföld); itt megebédelvén, 1000 frtnyi fogadást ajánlott gróf Csekonics Jánosnak és Smitmer kapitánynak, hogy következő napon ugyanazon lovakkal visszahajt ismét megállapodás nélkül Vásárhelyre; — a kínált fogadás azonban nem lett elfogadva.

Gróf Ráday Gedeon négy lovon, pereczes gyepölővel hajtva az öreg Miska kocsis által, elindult Pestről s egy hajtásra ért ostorbontás nélkül Balaton-Füredre.

Gróf Hunyadi Ürményből Nyitra megyében Bécsbe; gróf Viczay pedig Hédervárról Győr megyében Pozsonyba, saját nevelésű keleti vérű négyes fogataikon mindig egy hajtásra értek be. Alberti százados két 300 forinton vásárolt magyar lóval Ménfőről Pestre (19 mértföld) hajtott itatás, etetés, megállapodás nélkül.

Az utóbb divatba jött felette költséges, váltott lovakon való úgynevezett paraszt posta, semmi-nemű elővigyázatot, figyelmet, szóval sporttevénységet nem igényelt; holott a saját lovakon való utazás csak úgy volt megtehető kielégítő eredménnyel, ha fogatunk minden alkatrészeit jól összeállítottuk, ápoltuk s kezeltük; ha meg-gondoltan, egyformán, csendesesen s lovainkat minden haszontalan fáradságtól megkimélve tudtunk hajtani és az időt s eledelt helyesen osztottuk be s mérlegeltük.

Jósika Miklóst, a magyar Walter Scottot tulaj-donképen azért kerestem fel oly hosszú kerülővel, mert biztos valék a felől, hogy Julie nénémnek, kivel testvéreim közül mindenkor leginkább rokonszenveztem, nagy öröme fog válni e látoga-tásom. E két lény egymást nyolcz évig szerette a míg végre valahára azt mondhatták: egymáséi vagyunk isten és ember előtt. A kétkedés s bizony-

talanság e hosszan tartó vajudása alatt, egyetlen eset nem adta magát elő, mely akár az egyik, akár a másik részéről a hajlam csökkenésére, bizalmatlanságra vagy kételyre szolgáltatott volna alkalmat. Azon pillanattól fogva, melyben habár a világ rendszabályai által meg nem engedve, egymásnak szerelmet vallottak, — nyolcz évig tartó küzdelmük s majdnem húsz évig tartó házasságuk alatt, mindig forrón szerették, az élet legváltozatosabb eseményei közben védték, a szomorúságban vigasztalták, betegségben pedig ápolni tudták egymást. Kristálytisztá érzelem, jellem s akaraterő által a tűz-próba elé vive.

Jósika Miklós válási perét illetőleg épen akkoriban érkeztek jobb hírek, — s mégis a jobb hírek daczára még három évig vagy is egészen az 1847-iki évig húzódott el ügyök, míg végre megáldva lőnek.

Ily viszonyok között természetes, hogy ha már Julie néném maga nem látogathatta meg vőlegényét, nagy kedve telheték abban, ha az vállalkozik annak megtételére, a ki minden titkaiba beavatott lévén, «alter egó»-ja gyanánt szerepelhetett, legalább képletileg.

Sohasem fogom tudni elfeledni ezen a «csatolt részek» felé tett első utamat, — annyi fáradsággal s bajjal értem el az ígélet e földét.

Békés megyén keresztül Nagy-Váradra igen szerencsés utam volt, annyival szerencsésebb, mert Bihar ország székhelyén több ismerősre találván, egy pár napot igen kellemesen tölthettem el.

Debreczent is elértem baj nélkül; de Debreczentől Nagy-Létán, Székelyhídon s az egész Szilágyságon át Szurdokig folyton vert az eső. Nem ok nélkül mondotta Márton kocsis gyerkőczöm, mikor a debreczeni akasztófa közelében elhaladván, azon egy akasztott embert láttunk himbálózni: báró úrfi, baj lesz, akasztott embert látni csúfságot jelent, térjünk vissza a «Fehérlőba» jobb lesz. — Igaza volt, mert csakugyan a Szilágyság agyagos völgyeiben s bukkánóin nem egyszer közel valánk ahhoz, hogy csúfságot éljünk meg, annyira eltikkadt a Fecske meg a Pille is.

Mikor a szurdoki kis kastély elé behajtottam, olyszerű érzés fogott el, mintha a paradicsom kapui akarnának megnyilni előttem; a megváltás szavát hangoztatám, mint az, a ki az özönvíz elől egy száraz szigetre, — vagy a Zahara pusztájában egy oázisra tudott szert tenni.

Igaz, hogy Szurdok, csinos környezetével, izlésteljes berendezésével s az ott felém mosolygó kényelmes ellátással valódi oázist képviselt, — csak hogy a Zaharáról szó sem volt. Sőt ellenzőleg minden ruháinkat ki kellett aggatnunk a szabab

levegőre, csakhogy megszáradjanak s ismét felvehető állapotba jussanak, mert bőrig átázott mindenünk.

Alig pihentem ki átázott voltomnak vizenyős kinszenvedéseit, s azonnal felkérém Jósika Miklóst vinne át Zsibóra, a «kapcsolt részek» és az 1838-ki Pest árvíz hősnél báró Wesselényi Miklósnál teendők meg tiszteletünket.

A 19-ik század oligarchikus ellenzékének eme typusa, mint valamely ős levente alakja élt képzeletemben, — mert eddigelé sokat hallottam s olvastam Wesselényi Miklósról, de soha alkalmam nem nyílt őt láthatni is.

Erdély legnevezetesebb két férfia, az egyik a hazai politika, a másik a nemzeti szépirodalom terén úttörő s kiváló egyéniség, itt egymás közepében élt, a mely körülmény mindenesetre Szilágy és Szolnok megye ez elvonult völgyének bizonyos nevezetességet kölcsönzött.

Sokkal fiatalabb valék a szatmári pontok nevezetes kérdésének felmerülésekor, semhogy Wesselényi Miklós e kérdésben tanúsított ország-szerte híres szerepléséről világos fogalommal s közelebbi ismeretekkel birhattam volna. De azon mythosszerű regekör, mely az árvíz alatt tanúsított áldozatkészsége, óriási testereje, feltűnő külalakja s rettenhetlen bátorságánál fogva személyi-

ségéhez fűződött, annyival inkább vésődött emlékembe s költé fel kíváncsiságomat, — mert báró Podmaniczky Andor gróf Ráday Gedeon és báró Prónay Albert (Pest vármegye főispáni helytartója) társaságában gyakrabban megfordulván, sokat hallottam beszélni s regélni báró Wesselényi Miklósról, a kivel az itt említettek nemcsak meghitt baráti, de egyszersmind folytonos üzleti összeköttetésben is állottak.

Üzleti összeköttetés és az oligarchikus ellenzék vezére, — mint tud megfélni egymás mellett e két annyira eltérő fogalom?

Válaszom erre az: a divat csábjai s az anyagi haladás szülte előnyök nem ismernek sem sorompót, sem előítéletet, sem kisszerű idegenkedést, — mikor valamely nyereséges üzlet megkötéséről s a szép jövővel kecsegtető összeköttetés fenntartásáról van szó.

S ez szerintem helyesen is van így, — mert a kutyaőrből megélni mai napság már nem lehet.

〔Széchényi István gróf kezdeményezése nyomán a negyvenes években a nemesebb lovak tenyésztése már szép virágzásnak indult volt; s nagy uraink épen nem restellették gyapjujuk mellett nemesvérű lovaik érdekében is ápolni egynémely üzleti összeköttetéseket.

Báró Wesselényi Miklós az itt felemlített moz-

galomnak engedvén, Zsibón nagymérvű félvér angol, részint a régi erdélyi s spanyol, részint székely fajú kanczákkal keresztezett ménest alapított. Az ily nagymérvű befektetés csak úgy fizethette ki magát, ha egyszersmind gondoskodás történik arról, hogy az évenként bekötésre kerülő csikóállományt el lehessen illendő áron adni. Ez üzleti részt Wesselényi Miklós épen oly ügyesen kezelte, mint magát a nemesített lótenyésztést, — mert lovait ha még annyi lett volna is mind jó áron el tudta adni, — bankóban soha, de mindig aranyokban kötvén ki s vevén fel azok árát. Egy-egy Wesselényi méneséből kikerült hátas lónak ára 100—180 arany, egy méncsikó ára (melyek neveléséhez az erdélyiek különösen jól értenek) 300 és 400 arany között váltakozott; minden bizonynyal elfogadható ár oly időben, mikor egy négy éves csikónak felnevelése 120—150 frtnál többé alig került.

A zsibói ménesre vonatkozó közelebbi körülményeket s adatokat jól ismervén, — házi gazdánk nagy bámulatára a Regulus, Brutus, Duncan, Norma, Katinka fajok több ivadékára reá ismertem, s el tudtam mondani azt is, mi áron lett eladva ezen ivadék atyja, anyja, nénje vagy fivére.

Wesselényi egész lénye s magaviselete komolyságot és öntudatosságot árult el. Mikor ez óriási

test megindult s kastélyának termein végig mene, mikor mély bassus hangja megszólalt, az «ősi fészek» falai szinte rezegni kezdének, úgy érzem, — annyira hatott reám megjelenésének kiváló cyclops erejére emlékeztető jellege. Barátságosan fogadott s örömmel vezetett végig mindenekelőtt — az akkor divó szokás szerint — istállóin s mutogatta meg utóbb kocsin, a határban elszórtan, de felütnően szépen elhelyezett ménesaklait, kivált miután lovaira vonatkozó egy né-mely észrevételeim s megjegyzéseim nyomán, egy a lónevelés kezdetlegesebb titkaiba beavatott hyppologust vélt bennem felismerhetni. — Nem is mulasztám el, behízelegni magam nála, elmondván neki, miszerint otthon két három éves Regulus csikóm van, «Csárdás», és «Norma», melyekhez mint zsibói ivadékokhoz, — nagy reményeket kötök. — Ezen akkoron csak amúgy könyv nélkül elmondott «phrasis» szóról-szóra be is teljesedett, a mennyiben ama felebb említett csikók legkitünőbb vadászlovaim között is tudtak magoknak érdemes helyet kivívni s biztosítani.

Fellette czingár, sovány ifjú ember valék akkoron, — hisz 84 font (42 kilo) súllyal lovagoltam közönséges vadászöltönyben; de mikor Wesselényi mellett haladtam végig Zsibó magas templomszerű boltíves istállóin, oly megsemmi-

sülő vékonyak tűntem fel magamnak, mint egy írón.

A zsibói kastély egy 18-ik századbeli francia czopf styllú tágas nagy építmény, az akkori izlés minden előnyeivel, de egyszersmind hátrányaival is bőven ellátva.

A várlak maga kissé elhanyagolt állapotot mutatott, a mennyiben a tatározás hiányai sok helyen szembe szökőleg sértették a tekintetben szerfelett elkényeztetett a rend s csinról való fogalmaimat.

A zsibói istállóban nagyszámú cselédség vala a lovak idomításával, szelidítésével s gondozásával elfoglalva; e lovász gyerkőczök legnagyobb része cigányokból állott; e jelenség reám nézve megdöbbsentőleg hatott, mert soha addigelé cigányt mással mint zenéléssel vagy vályogvetéssel elfoglalva nem láttam.

A későbbi években gyakran s hosszasabban mulatván Erdélyben s beavattatván az egyes családok rég lefolyt történelmébe, alkalmam nyílt meggyőződhetni arról, hogy e cigány gyerkőczök között hajdanában legalább nem ritkán akadt egyegy Ruy Blas is.

Báró Wesselényi Miklós Zsibón való mulatásomkor, alig egy évesnél valamivel több fiatal házas volt, legidősebb, helyesebben mondva egyetlen fia 6 hetes lévén. — Neje egy Gräfenbergből

való polgári származású nő volt, a kit Wesselényi ott töltött gyógyidénye alkalmával különösen azért kedvelt s utóbb szeretett meg, mert a fiatal nő a beteg ápolása közben rendkívüli odaadásnak s figyelemnek adta jeleit. Wesselényinek neje iránt nyilvánuló kimért, feszes, minden kedélyességet kizáró magaviselete reám nem hatott kellemesen; mert én legalább sokkal kedélyesebbnek képzeltem az olyan házaspár közötti viszonyt, a kiket nem érdek s nem is parancsszó, hanem egyedül vonzódás s önzetlen szerelem hozott egybe.

A politikai napi kérdések megbeszélése alkalmával Wesselényi gyakran oly eszméknek adott kifejezést, a melyek bizonyos aristokratikus és oligarchicus zamattal bírtak. Erre én szerfelett meghökkentem, mert e nézetek mélyen sértették ellenzéki tiszta vérű kedélyemet, a mely éppen akkor tájt élte szabadelvűségének mézes heteit.

E beszélgetések közben Wesselényi és Jósika is, mindig az akkor szokásos pártárgyalatok szerinti elnevezéseket használták, s majd «aulicus», majd ismét «Pechovics» és «Kubinszky» elnevezéssel illették azokat, a kiktől éppen szó volt.

Az ily elnevezések a kisebb s nagyobb pártusákhoz viszonyítva, a középkortól kezdve mindenkor és mindenütt divatoztak. A Welfek és

Ghibellinek, a kékek és fehérek, a fehér és piros rózsza, a tory és whig, a kurucz és labancz, a Pechovics és Kubinszky elnevezés mind tulajdonképen egy és ugyanazon forrásra vezethetők vissza: az esetlegesen felmerülő körülmények szülte elnevezés ragadván emez vagy amaz párt tagjaira, harczosaira, vezéreire vagy főbb embereire.

Talán nem lesz minden érdeket nélkülöző, ha a Pechovics és Kubinszky párt elnevezésről elmondom mind azt, a mit azok keletkezését illetőleg a leghivebb forrásból merítettem; ki tudja, találkozik-e még valaha magyar ember, a ki kedvét lelje az ily kisszerűeknek látszó, de mégis bizonyos tekintetben történelmi beccsel bíró adatok szorgalmas és hű összeállításában.

Midőn ezeket elmondanám, fel kell említenem hogy az «aulicus» elnevezéssel azon a közpályán működő egyéneket illették, a kik tulajdonképen semminemű politikai meggyőződéssel nem bírtak, s egyedül az udvar s az uralkodó személye körüli befolyás segélyével akartak s tudtak is gyakran boldogulni s felemelkedni. Ezeknek száma régente legio volt; utóbb, mikor már az alkotmányos élet az angol minta szerint fokonként fejlődni kezdett, értékök s számuk is csökkent; jelenleg már tel-

jesen kivesszett e faj, mert maga az udvar s annak minden körei csak is meggyőződés, a jó utáni törekvés, a nyílt s tisztességes eljárás szóvivőit s képviselőit, tudják s akarják megbecsülni s felhasználni.

Az 1839-iki évre egybehívott országgyűlés alkalmával, a követválasztási tusa Tolna megyében különösen élénk alakot öltött.

A conservatív párt jelöltjei: Dőry Gábor és Perczel István, a két évvel ezelőtt lelépett tolna-megyei főispán valának.

Az ellenzék jelöltjeiként Bezerédy István és Perczel Móricz — az 1848—49-ki tábornok — kiáltattak ki. A conservatív párt vezére Tolna megyében gróf Festetich Rudolf volt, a ki «Julia» nevű majorjában rendezett be egy nagyszerű tanyát kortesei számára. A «Julia» majorban összegyűjtött s megőrzött kortesek felett gróf Festetich Pechovits nevű tiszttartója gyakorolta a főfelügyeletet, meg lévén egyszersmind bízva a kortesek ellátásával. Pechovits «war ein treuer Diener seines Herrn» — s mint ilyen híven teljesítvén a reá bízottakat, nem csak jól megőrizte, de jól is tartotta grófjának pártfeleit. A jó tartás fejében a köznemesség sem Festetich grófot, sem Dőryt, sem Perczelt nem éltette soha, hanem megpillantván tanyájuk valódi gazdáját s éltök édesítőjét, a

tisztartó urat, mindannyiszor «Éljen Pechovits» örömrivalgásokba törtek ki. A hányszor azután az ott dévajkodott köznemesek közül egyet megláttak társai, mindannyiszor azt hangoztatták: hisz ez Pechovits, — s így e név reáragadt az egész pártra.

Az ellenzék fő kortestanya- kezelője Huszár nevű szolgabíró vala, a ki sánta létére sok mindenféle kortes-elménczkedésnek volt kitéve.

Huszár esetlegesen rendkívül hasonlított egy Duna-Földváron lakó kalaposhoz Kubinszkyhoz, a ki mint az ellenzéki párt egy főkortes vezére e tusában nagy szerepet vitt. — A párt két főembere feltűnőleg hasonlítván egymáshoz, a kortesek mikor megpillanták Kubinszkyt, azt kiálták: Éljen Kubinszky; — s ha esetesen Huszár szolgabíró került közibük, azt mondták: Hisz ez is Kubinszky, hadd éljen hát Kubinszky. E réven lett az ellenzéki pártból a Kubinszkyak pártja.

A conservatívek győztek, de Döry és Perczel visszahivattak, mert Magyar alispán mindenféle ürügyek alatt lehetlenné tette a maga részéről a credentionális aláírását.

Az új választáshoz gróf Vay Ábrahám királyi biztosul lett kiküldve; a kellő rend fentartása kedvéért két zászlóalj gyalogság, egy század huszárság s egy fél üteg ágyú lett a királyi biztos rendelkezésére bocsátva.

E rendszeresen végbevitt választás alkalmával az ellenzék jelöltjei: Bezerédy István és Perczel Móricz lettek nagy többséggel követekül megválasztva.

Szurdokról több ízben átrándultunk Gorbóra, a hol báró Jósika János gubernator özvegye, gróf Csáky Rozália lakott.

Alig emlékszem, hogy életemben kedvesebb nagyúri delnőt láttam s ismertem, mint a milyen e valódi példányképe az aristocraticus, művelt, kedélyes, minden feszességet nélkülöző grófné volt. Nem tartozott azok közé, a kik a hajdani nagyságot s magas állást mindegyre siratván, nem tudnak visszavonult egyszerűségökben, elvontan a nagyvilágtól kedélyesen s megelégedetten élni. Gorbói szerény kis kastélyában, selyemtenyésztes által naphosszanta elfoglalva, épen oly méltóságteljes nagyúri s tapintatosan társalkodó nő maradt, mint volt ennek előtte fény- s középpontja a körötte egybegyült fényes ünnepi s nagyvilági vendégcseregnek. Az e fajta úri hölgyek száma napjainkban mindinkább gyérül, mert elfeledtük — sokan legalább közülünk — a sors bármi hirtelen változásait is, azon nyugalommal s megadással tűrni, mi pedig fő kelléke a valódi s nem csinált nemesnek.

Gyakran látszólag könnyen érjük el az előtünk a magasban csillámló végpontot, — míg a lejtőn lefelé öntudatunkat veszttve engedjük át magunkat a bukás szédelgéseinek.

Néhány kellemesen leélt nap után, búcsúzáván Jósika Miklóstól s fiaitól, nekem kortársaimtól, s egy isten hozzádot mondván Szurdok elvonult völgyének. — Kolozsvár felé vettem utam, a hová különösen azért siettem most, hogy a nagy hírből álló ott tartatni szokott nyári lóvásárt el ne mulasztam. Hazánkban egészen a hetvenes évekig divott azon kisvárosias ugyan, de sok tekintetben előnyös s kellemes szokás, hogy a falun való találkozók mindig valamely névnap, — a városi légyottok s végzendők pedig az országos vásár megtartásával estek össze. Akkor az ember bizonyos volt körülbelül a felől hogy ismerőseivel vagy ügyfelével valamely József, György, Sándor, András, Miklós, Margit, Borbála vagy Anna napján találkozni fog, — s ha ez óhajításunk nem teljesült, ott volt közel kilátásban a Médard-napi vagy János fővételi országos vásár, a melynek alkalmával a most elmulasztottat helyre pótolni lehetend. Ellenben most, habár az uralkodóktól kezdve le egészen a falusi jegyzőig, folyvást járkel mindenki mint az Orbán lelke, a biztos légy-

ott megállapítása nagyon nehéz valami, mert az emberek egymásra sem találhatnak már abban a folytonos összevisszaságban.

Tekintettel akkori élelményeimre, tulajdonképpen nem a maga helyén van e megjegyzésem, mert én tavaszkor gróf Bethlen József barátommal Pesten találkoztam, jóban maradtam vele az iránt, hogy Kolozsvárt a nyári lóvászár alkalmával, vagy ha ott nem, a Háromszékben fekvő Előpatak fürdőhelyen fogjuk egymást látni minden bizonynyal. De a mint az utóbb elmesélendőnk bizonyítják én sem Kolozsvárott, sem Előpatakon — a hol pedig Józsi nővérével, a szépségéről híres Adél grófnővel reménylettem megismerkedhetni — az én pontatlan barátommal összekerülni képes nem valék, s Erdély bérceit keresztül-kasul utaztam, s ismét visszatértem a Galga völgyébe, a nélkül, hogy egymásnak adott szavunkat beválthattuk volna. Pedig akkor vasút még nem volt, s a Szebenbe járó postakocsi s Biazini uram gyorskocsi-vállalatának kivételével semminemű vehiculum nem létezett, mely akár gyors tovaszállítás, akár gyakori közlekedés által megzavarhatta volna az emberek előre kigondolt terveit, vagy felizgathatta volna idegeiket, a minek az emlékező tehetségre, azt tartják legalább, rossz hatása van.

Szurdokról Kolozsvárra utaztamban látogattam meg Bonczhidát, gróf Bánffy József birtokát. Szerintem Bonczhidán van Erdély legszebb falusi nagyúri kastélya és parkszerűen ültetett s kezelt angol kertje. A kastély a renaissance-styl utolsó vonaglásai közben épült s mint ilyen határozott jelleggel nem bír ugyan, de nem is untat a czopf-styl mindennapiságával. Tulajdonosa lakának legnagyobb részét eléggé izlésteljesen s stilszerűleg épen akkor tájt újjátta meg, de reám az agglegény lakta ódon termek mindig a meddőnek, a lakálytalannak, a jéghidegnek kellemetlen benyomását gyakorolták.

Csak nő képes a kongó termek egész sorát úgy berendezni s lakni, hogy az élet mosolya kiűzze azokból a porladozó ősök sötét árnyakat vető emlékét.

Gróf Bánffy József bonczhidai istállóiban a zsi-bóitól egészen eltérő ménes s díszlovakat találtam, — a mennyiben itt a faj kivétel nélkül régi spanyol leszármazású gangos erdélyi vérből való ivadéokra vala alapítva.

Először járván Erdélyben s Kolozsvártt, s megtudván Bonczhidán, hogy hosszú Bethlen Józsi (Erdélyben mindenkinek van egy bizonyos ismeretű neve) fia, az én barátom Kolozsvártt feltalálható nem leszen, — a nagyfejedelemség székváro-

sába való bevonulásom, az elhagyottság előérzetétől áthatottan ment végbe.

Elszigeteltségem nem vala hosszantartó, mert kocsimról úgyszólván közvetlenül a lóvásárba indulván, ott alig negyedórai körütekintés után Suini kapitánnyal a székely huszárok ezredéből ismerkedtem s barátkoztam meg.

HARCZ THÁLIA PAPJAIVAL.

A kolozsvári lóvásáron elég ügyesen tudtam magamnak némi tekintélyes állást biztosítani s feltűnést gerjeszteni az által, hogy egy pesti lókereskedőtől s így tehát másod kézből, két igen szép Bánffy-féle szürke dísz-hintó lovat vettem meg édes anyám számára, az alku oly módozat szerint köttetvén meg, hogy kötelezem magam azon esetre, ha a lovakat Pesten oda érkezésem után hibátlan s a jelenlegihez hasonló állapotban átvehetem, azokért 800 ezüst forintnyi árt lefizetni.

Ezen alku annak idején a kikötött feltételek szerint csakugyan végre is hajtatott, s édes anyám e szelid, de felette gangos két állatot halála napjáig használta.

Kolozsvár az első pillanattól fogva, melyben falai közé értem, megnyerte tetszésemet, s bizonyos otthonos hazai s még is tiszteletet gerjesztő ősi benyomást gyakorolt reám. Hisz Kolozsvár hazánk összes városai közül — Nagyvárad kivételével — az egyetlen régi magyar város. Többi

jelenleg bizonyos fokig magyar, hajdanában azonban tősgyökeres magyar városaink a török hódoltság idejében mind elpusztulának, s utóbb Budavár visszavétele után újra felépültek s virágzásnak is indultak részben, de lakosságukra nézve többé tiszta magyaroknak mondhatók nem valának, mert az elpusztult helyekre csődített telepítvényesek legnagyobb része német vala, s csak igen csekély hányada volt mondható magyarnak. Ez itt felemlített városok közé tartozik Győr, Fehérvár, Pécs s részben Szeged is, — a többi mind vagy ős régi német-tót felföldi, vagy teljesen újonnan alapított vegyes ajkú, de leginkább német városok; amazok csoportjába tartozik Kassa, Eperjes, Lőcse, Késmárk, Trencsén, Nyitra, Pozsony, Sopron s a bányavárosok mind; emezeket személyesítik leginkább Temesvár, Arad.

A nyílt magyar városokról, melyek hajdanában alig képviseltek mást gazdag faluknál, milyenek most Debreczen, Miskolcz s ehhez hasonló, itt szólni feleslegesnek tartom.

Kolozsvár maga mint város épen olyan, mint ama temérdek ott régebben eladóvá tett ős családi (antique) ékszer; a réginek, a kopottnak zamatjával bír ugyan, s mégis örömmel vásároljuk meg, s szívesen használjuk, szívesebben mint az újat, mert a történelmileg előttünk kedves emlékü

hajdani igaz tiszta magyar kornak tetszetősségével és lakályosságával bír. Magának a városnak színeze nem valami különös gondosságot eláruló, piacza meglehetősen szemetes, kövezete rossz, járdái elhagyottak, — s mégis bizonyos kedélyes malátiával küzködünk meg e bajokkal, mert tudjuk, hogy ama házsorok mind s ama semmi külső díszet eláruló kis épületek, melyek mentén e rossz járda s hiányos kövezet végig vonul, mindegyike egy darab magyar történelmet rejt magába. A chauvinismusnak egy igen megengedhető kinövése eme felfogásom, kivált ha tudjuk s átlátjuk — a mint nekem bőven alkalmam nyílt utóbb azt megtudhatni s átláthatni —, hogy e történelmi emlékek jelenlegi lakói is mind mennyire szívélyes, kedélyes, könnyű életű s társalgású magyar emberek.

Az ott látott épületek közül tetszésemet leginkább kivívta a piacon elhelyezett Bánffy-palota, melyben akkoriban Erdély gubernátora gróf Teleki József székelt. E correct olasz renaissance stylben épült palota Palladio műveire emlékeztet, s a maga egész valóságában az úri laknak valódi s igaz fogalmát képviselvén, hazánkban ritkítja párját.

Valamint máshol, úgy itt is lehangolt azon bármodor, mely szerint a régi őszentegyházak

eredeti díszes s értékes alakzatát a habarcs segítségével eltakarták s eltorzították; azok fekvésének s külső benyomásának minden lehető előnyei pedig a falakhoz ragasztott árúbódék által csúfítattak el.

Lajos bajor király — a régi szentegyházak e regenatorának — befolyása még akkoron nem volt annyira elterjedt s hatalmas mint jelenleg; noha mi hazánkban egy pár kisebb monumentális építmény kivételével, csak is a budai Mátyás- és kassai székesegyház körül váltottuk be eddigelé kötelességünket őseink irányában.

Pest fővárosa maga még nem tudta annyira fokozni az ősi építmények iránti rokonszenvét, hogy belvárosi plébániatemplomát az azt csúfító habarcestól s árúbodéktól csak meg is kísérllette volna kiszabadítani.

Suini barátom Kolozsvártt mindent s mindenkit ismert s így nem csoda, ha én az ő vezetése mellett csakhamar megismerkedhetni valék képes a város mindennemű nevezetességeivel.

A Biazini-szállodában laktunk mind a ketten, ez lévén akkoriban Kolozsvár legkeresettebb fogadója.

Másodnap délután jelenté nekem Suini, hogy az estét kellemesen fogjuk eltölteni, mert egyik

ismerősét — egy színésznőt — hívott meg estebédre. — S csakugyan estefelé hazatérvén, Suini szobájában egy 3 terítéssel ellátott asztalt találok s mire teljesen besötétedett, megjelent egy fiatal csinos hölgy s mi némi felületes csevegés után helyet foglalánk s a feltálatl vacsora elköltéséhez fogtunk. Minden a legjobb rendben folyt le; a pinczér gyorsan szolgált ki; mi elegendő étvágygal, szomjúsággal s jókedvvel valánk ellátva s már majdnem befejeztük volt egy valóságos «partie fine» módjára berendezett családias szerény ünnepélyünket, midőn a folyosón végig ajtónk felé léptek zaja s heves beszéd hallatszott.

Alig volt annyi időnk, hogy e váratlan jelenséget megfigyeljük, midőn az ajtó kinyílik s annak küszöbén egy 8—9 tagból álló férfitársaság állapodik meg, az első sorban állók beretvált arczatuknál fogva színészekül mutatván be magukat.

E csoport vezérszónoka, valóságos vidéki hős szerelmes, stentori hangon szólalván meg, tőlünk a színésznő azonnali kiadatását s szabadon bocsátatását követele. Ezek után ítélve én azt hívém, hogy Suini barátom talán erőltetve hozta szállásunkra a kedves primadonnát s tapasztalván más részről azt is, hogy a donna a hős szavaira megszeppent, oda fordulék Suinihez, mondván neki:

«so lasse sie laufen». A primadonna azonban, jól értvén németül, e szavaimra a könyörgés hangján fordult felém, azt rebegvén: «ne engedjenek, mert el vagyok veszve.»

Tisztában lévén az iránt, mit óhajt divánk, azonnal tudtam is, mint kellessék eljárnom. Elkezdém ugyanis megmagyarázni a hős szerelmesnek s nyughatatlan társainak, mi egyetlen magaviselet az, egy nőt akarni elragadni egy oly társaságból, a melyben ő békésen s szívesen időzik; intém őket, hogy ne viseljék magukat egyetlen s bárdolatlanul, hanem távozzanak el, ellenkező esetben mi is kénytelenek lennénk erősebben fellépni. Suini nem bírván annyira a magyar nyelvet, szónokolni ugyan nem volt képes, de annál tisztább magyarsággal tudta elmondani a magyar szitkok és káromlások egész sorozatát, megtámadóinkat halmozván el azokkal.

Minden fáradozásunk hiába való volt, mert a zendülők csoportja nem hogy tágitott volna, de mind lármásabb s tolakodóbb modort öltött, úgy annyira, hogy már-már megtámadni készültek bennünket.

Ezt azután megsokaltuk s mintha csak vezényszóra oly harsányan s egy ütemre kiáltottuk mind a ketten: «Drein hauen!» s botokat ragadva, oly erővel törtünk e csoportra s oly sűrű ütlegekkel

láttuk el arcukat s fejeiket, hogy egy pillanat alatt az egész villongó had szélnek eredt.

De mi e pillanatnyi önvédelmi actiót nem elégelvén meg, Thália papjait a folyosón végig, a lépcsőn le, a kapun ki az utcára kergettük, folytonosan s a lehető legsűrűbben használván a «Drein hauen!» vezényszót; s ha esetesen egyikök velünk szembe fordulni kísérelte meg, úgy arcúl vágtuk, hogy csak úgy szikrázott belé.

A Biazini-szállodában leírhatlan zavar támadt e harcz következtében; de ezzel mi — a kik teljesen jogunkban valánk, mert hisz saját lakásunkban támadtattunk meg, — nem igen gondoltunk; elhivattuk a rendőrséget, jelentést teendők a rajtunk elkövetett sérelemről; megnyugtattuk primadonnánkat, a kit a szoba szegletébe vonultan sírva találtunk s mindezek után pezsgőt hozattunk s cigányt s jókedvűen nem annyira folytattuk, mint inkább csak akkor kezdtük meg az igazi mulatozást.

Igy folyt le csatánk Thália papjaival!

Az ehhez hasonló esetek s az azok lefolyása közben mindkét fél részéről tanúsított magaviselet ellenében, lehet ugyan elegendő nyomós ellenvetéseket felhozni a higgadság, méltányosság, finom tapintat s illő bánásmód nevében, de általában az akkor uralkodott szokásoknál s eszmemenetnél

fogva nem szabad oly túl a rendén szigorúan megbírálnunk s elítélnünk az erőszak s negédes hetykeség korában elkövetett ama kihágásokat, mint azt jelenleg tenni jogosítva volnánk.

Suini egyébiránt feltűnő szép férfi s kellemes társalgó levén, nagy Don Juan hírében állott; akkori élményeink óta csak egy ízben találkoztam vele Pesten; évek multán, ha emlékezetem nem csal, mint az Arcièren-Gárda hadnagya halt el Bécsben.

Az osztrák hadsereg az 1848-iki eseményeket megelőzőtt korszakban 13 huszár ezreddel bírt, a 12-ik számú a «Nádor», a 13-ik számú pedig a «Székely» huszárok nevét viselő ezred levén.

A székely huszárezred tulajdonképen nem volt sorhad-ezred, hanem inkább a militia jellegét viselte magán s körülbelül nagyban azon szerkezettel bírt, mint jelenlegi honvéd-huszár lovasságunk, kivételével főleg annak, hogy állandó legény- s lószázad-kerettel nem vala ellátva.

A tisztek földes urak módjára jól épült s be rendezett tiszti laktanyákban valának állandóan beszállásolva, az egyes század-székhelyeken, — mely laktanyák szomszédságában voltak elhelyezve a mindennemű felszerelési anyag megőrzésére

szánt raktárak is. A jelenléti létszám csak annyi fehér czondra-posztóból készült egyenruhát s rendes fegyverzetet viselő gyalog huszár legényt foglalt magában, a mennyit a laktanya s raktár-őrízet, annak kezelése s a küldöncz-szolgálat igényelt.

Őszelő alkalmával a székelység lovastól bevonult az egyes törzshelyekre; a mikor azután a legénység és lovaik, a raktárakból kiadmányozott felszerelési anyag segélyével egyenruhával, fegyverzettel és nyeregszerszámmal láttattak el. Az ezután megkezdődő gyakorlatok befejezése után ment végbe ugyanazon módon a leszerelés, mire a góbék ismét haza felé meneteltek.

A lovasság ezen neme mint határőrségi militia a papiroson megálhatta helyét, de mint a hadsereg használható tényezője számba sem volt vehető, a mint erről négy évvel utóbb, valamint a székelység, úgy a báni huszárok ezredére vonatkozólag is, bőven nyílt alkalmunk meggyőződhetni.

Elnézve minden más körülménytől, a székelység földre nézve ily lovassági intézmény már azért sem volt sikerrel alkalmazható, mert a góbé házájának ethnographiai jellegénél fogva, soha nyereg alatt, hanem mindig — fuvarozás révén keresvén kenyerét — fakószekere elé fogva használja zömök, kis, kitűnő tűzű s kitartású lovait.

Én a székely atyáit borvizes szekerekkel, meredek hegyről nyílsebességgel aláhajtván tudom csak képzelni, — de lovát megülve soha.

Megpihenvén Tövisen, Suini állomáshelyén s ott a helyszínén tanulmányozván a székely lovaság berendezését, — elindulék Balázsfalvának, Medgyesnek, Segesvárnak, Agyagfalvának, Udvarhelynek, nagy, de érdekes kerülővel Háromszék felé Előpatakára, Erdélynek akkoriban legdivatosabb s előkelőbb fürdőhelye.

Mi nevezetes helyekké levének néhány évvel utóbb ez általam ekkor érintett városok és falvak. Balázsfalva mint az oláhságnak a magyarok ellen megindított ellenforradalmának középpontja lőn nevezetessé; Agyagfalva az 1848-ban egybegyűlt székely nemzeti népgyűlés színhelye gyanánt emlékezetes; Segesvár a közelében vívott csata következtében vált híressé.

Mikor eme pontokat hirhették tett események után másfél évvel 1851 nyarán a Küküllő mentén időzék, egy alkalommal berándulánk Ebesfalvára. A piacon találkozáskor egy öreg örmény kereskedővel, gróf Bethlen Lajos, a kit teljesen kirabolnak volt az oláhok, e szavakkal fordult feléje: «Képzeld csak öreg, a multkor a segesvári vásáron láttam, a mint egy oláh két sárga csikómat árulta » Az örvény elmosolyodván, ezeket vála-

szolja: «A gróf úr csak látja, de más ember nem is látja, mikor árulják a lovát!»

Előpatak, az erdélyi úri világ e mulatóhelye, felette kezdetleges külszínnel bírt akkoron; sem csinosági, sem kényelmi, sem ellátási vagy társalgási tekintetben nem emelkedett azon színvonalra, melyet az idő szerint is általánosan megköveteltek; s daczára e valóban kezdetleges voltának, mindig túltömött volt, mert mindenki jól töltötte ott idejét.

A kellemes időtöltésnek két főtenyezője: a szép asszony s a gazdagon megrakott csillámló kártyaasztal, Előpatakán mindenkor fel volt található. Az Erdélyből és Moldva-Oláhsországból ott egybeseregltő szép, kedélyes, könnyű társalgású nők koszorúja; a mulatságot kedvelő ifjak élvágya s a bojárok csengő aranyai villanyszerű hatást tudtak gyakorolni az ott egybegyűlő társaságra. Egészen természetesnek tartom tehát, hogy ily viszonyok között az ellátás vagy lakás miként való berendezése, ízletessége vagy kényelmessége másodrendű kérdéssé törpült alá.

Én Balaton-Füreden soha oly jól nem mulattam, mint mikor lakszobául az új fürdőház folyosóját, hálószobául pedig az estére megürülő fürdőkádak egyikét valék szerencsés magamnak megszerezni.

E fürdőhely előnyeinek s hátrányainak ily részletes elemzése s felderítése után, természetesen fogja mindenki találni, hogy én is — habár azokat, a kik kedvéért tulajdonképen Erdély e kies pontját felkeresém, nem találám már ott, — minden baj s gond nélkül tettem szert ismerősökre s oly baráti körre, mely egy pillanatra sem engedé lelkemben felgerjedni a barátom pontatlansága iránt netalán nyilvánulható panaszokat.

Megérkezésem után azonnal megismerkedém gróf Kálnoky Dénessel — most belső titkos tanácsos s a felsőház egyik vezérférfia — és gróf Nemes Ábival, a bécsi és pesti társaság egyik eredeti s általánosan kedvelt különcz példányával, a ki Hidvégen lakván nyaranta, délutánjait a közel fekvő fürdőhelyen töltötte rendesen.

Nemes Ábi néhány évvel ezelőtt, honfiainak példáját követve, Erdélyben való állandó tartózkodását megúnván, Bécsben telepedett le. Anyja mint vagyonának kezelője nem valami dúsan látta őt el földi kincsekkel, mely körülmény azonban Ábira semminemű ijesztő vagy bátortalanító hatást gyakorolni nem volt képes. Akkor tájt virágjában volt a billiárdjáték cultusa s Ábi tudta magáról, hogy a világ egyik legjobb billiárdjátékosa lévén, Bécs városában bizonyára elveszni éhen nem fog. Helyesen combinált: mert csakugyan

kevéssel azután a legvakmerőbb billiárdjátszmák hőse, a legnagyobb fogadások tárgya gróf Nemes Ábi vala a «Kaiserstadt»-ban. Ábi nemcsak kitűnő billiárdjátékos, de nagy psychologus is volt, mert mindenkor meg tudta itélni a vele játszó lélektanilag meghatározható idegzeti minőségét s ellenfelét eme megfigyelések következtében oly jól tudta kezelni, hogy végre is nyertes mindig ő maradt.

Bécsből elrándult Párisba s más a billiárdjáték divatjának hódoló városokba s fürdőhelyekre, híre mindenütt megelőzvén őt, szerencséje pedig iker testvér gyanánt elválhatlanul személyéhez tapadt. Havi pénzét, melyet száz forintban állapított meg édes anyja, a szegényeknek osztogatta el; jól, de okosan élt s folytonosan gyarapodó tetemes vagyont volt képes dákója hegyével szerezni.

Csodálatos volt látni, ha valamely idegen, előtte teljesen ismeretlen ellenféllel először került össze. Ilyenkor olyan tökfilkó ostobának tétette magát, hogy az idegen rendesen elbámulván retteggett partnerje semmit mondó arczkifejezésén s otrombának látszó magaviseletén, elbizakodottá vált. Az elbizakodottság szülő anyja lévén a tévedéseknek, az ellenfél részéről legtöbbnyire könnyelmű játék okozta néhány hiba követtetett el, melyeket

Ábi ügyesen tudván kiaknázni, felkölté ellenfelében a higgadt játék esküdt ellenségét, az idegességet. Elérvén így fokozatos ingerlés segélyével kitűzött célját, Ábinak nyert pere lett, annyival inkább, mert mennél idegesebb lett a veszttet játszmák behatása alatt ellenfele, annál nyugodtabb kedélyhangulattal s öntudatosabb bátorsággal érték egymást Ábi a nézőközönséget bámulatba ejtő biztos lökései. Ha jól emlékszem, a hetvenes évek elején vívott párbaj következtében mult ki, — vagyonát legközelebbi rokonainak hagyományozván.

Előpatakáról átrándulván Hidvégre, Ábi bemutatott nagybátyjának, gróf Nemes Jánosnak, kinek neje született Berchtold grófnő volt. Gróf Nemes János hidvégi kastélyában láttam oly szép s valódi gobelin-butorokat, mint sem ezelőtt s azóta soha. E régi, a legélénkebb színekben ragyogó s ízlésteljes rajzok után készült mesterművű szövethez hasonlítva, mi felületes, mi üres valaminek látszottak nekem a III. Napoleon császár idejében Párisban nagyban készült s divatosná vált gobelin-butorszövetek, rikító színek s merev rajz segélyével ügyekezvén pótolni a régiek páratlanul nemes műízlését.

Gróf Nemes János hidvégi kastélya, a mint utóbb hallám, az 1848/9-iki események alkalmá-

val elpusztult s azzal együtt valószínűleg a régi jó ízlés itt jelzett maradványa is.

Előpatakán alkalmam nyílt megismerkedhetni a Balassano bojár családdal; a két bojár kisasszony közül a fiatalabbikát, egy bogár szemű élnk s kedélyes alacsony termetű, creol arczbőrű hölgy, nagyon megkedvelém s a mint az fürdőhelyen történni szokott, úgy szólván, az egész napot társaságában élem le.

Ha oly komoly s leverő híreim nem érkeztek volna hazulról, talán a Galga völgye helyett Jassy felé veszem utamat.

De mind a mellett még sem tagadhattam meg magamtól azon élvezetet, hogy meg ne várjam Előpatakán, míg Phémi el nem indul hazafelé családjával. Elérkezvén a válás percze, Kálnoky, Nemes s én elkisértük a Balassano családot Arapatakának az Olt folyóig s megvártuk, míg a fellelte szűk s gyenge szerkezetű komp segélyével át nem szállították két fordulóra a túlpartra a család két angol ízlésű, szerfelett nagy s nehézkes utazó hintait.

E nagyon lassan végbemenő műtét alatt maradt még elég időm Phémivel cseveghetni s neki elmondhatni mindazt, a mit akkor érezni véltem. Mire a komp harmadízben visszakerült s a család általunk kísérve, hajóra szállt, Phémi egy gyűrűt

nyújtott nekem át emlékül, melynek tőlem elválhatlan ereklýe gyanánt való viselését az Olt vize habjainak susogása közben jóhiszeműleg meg is fogadtam.

A mit megfogadtam, meg is tartottam. A gyűrű újjamra nem lérvén, óralánczomon «you-you» gyanánt talált elhelyezést; évekig hordám: meg-megtekintvén Phémire s az Olt partjain lefolyt jelenetre gondolék.

A sors könyvében azonban meg vala írva, hogy nekem ez ereklýétől meg kellend válnom. A végzet e megmásíthatlan határozata az 1849-ik évi július 2-án vívott komáromi emlékezetes csata alkalmával teljesedett be, mikor a Görgey tábornok megsebesülését követő harczy tusa közben óram, lánczom s a Phémi gyűrűje is nyomtalanúl eltűnt. Híven megőrzött emlékem valószínűleg az ácsi erdő közelében fog majdan a távol jövőben egy szántóvető polgártárs ekevasa segélyével, ismét ereklýévé változván át, a földszíne fölé kerülni.

Erdélyben már nem volt mit keresnem; hűtlen barátomat nem valék képes feltalálni; Suini az őszi gyakorlatokhoz készült; Kálnoky haza rándult ősi fészkébe, pompás tarka ötös székely fo-

gatán; Ábi az őszi idény elé indult Baden-Badenbe s az akkor keletkező Homburgba; Phémi Moldvaország valamely kátyus országútján siratta a nagy utazó «Landau» egyik szegletébe vonultan az elmúlt szép elő- és arapataki napokat; mit tehettem volna tehát mást, mint engedve lelkiismeretem komoly szózatának, gyeplőt ragadva hazafelé irányozni a Fecskét és Pillét.

Miután Fogarast, Szebent, Szászsebest, Dévát érintvén s az engem érdeklődő Jósika család ősi birtokát Branicskát megtekintettem volna, Dobrán léptem át ismét Erdély határát és értem Magyarországba, hosszú, gyakran fárasztó, de egészben véve tanulságos s mulattató út után.

Általában véve eléggé szerencsésen rendeztem volt be ezen első erdélyi utamat, mert a Körös völgye kivételével úgy szólván a kies ország minden érdekesebb pontjait érintém, nevezetesebb helyeivel s tájaival pedig megismerkedém.

A közbiztonsági akkor létezett viszonyok jellemzésére elég lesz talán felemlítenem azt, hogy e távol s előttem teljesen ismeretlen vidéken való hónapokig tartó utamban, kísérőül s biztonsági óvszer gyanánt egy angol, ólmos gombbal ellátott nádpálczánál s esernyőnél egyéb fegyverszerű védelmi eszköz nem vala birtokomban. Egész útam

alatt eszembe sem jutott valamely ellenem intézendő merénylettől tartani, csak is Dobrán, a hol búcsút mondék a nagyfejedelemségnek, fogott el bizonyos ideges bátortalanság, az elhagyott fogadó és a pusztulás nyomait mutató falu láttára. Valószínű, hogy e kellemetlen érzületet azon lehangoltság idézte elő bennem, mely a napok óta tartó viharos esőzések okozta fáradtság s elalélttság egészen természetszerű következménye gyanánt nehezedett kedélyemre.

Átázva s átfázva léptem át Erdély határát s teljesen hasonló állapotban értem ismét a «magyar korona» területére.

Otthon a családi gyász szívrepesztő képe tárult szemeim s lelkem elé; szegény Mari húgom súlyos betegségbe esvén, alig két hétig tartó szenvedés után rohamos sorvasztó láznak esett áldozatul.

Szegény atyám kimúlta óta, családunkat ért első haláleset, a mely annál érzékenyebben sújtott mindnyájunkat, mert Mari volt ősi fészkünk Benjamina s mint ilyen becézett s elkényeztetett kedvence. Az otthonunkat egybefűző lánc egyik szeme kihullván, veszteni s fogyni éreztük erőben s tartósságban. Mikor felvittük kedves halottunk virá-

gok borította koporsóját a domb tetején álló szentegyházba s onnan lebocsátottuk őseink sírboltjába, évek múltán ismét szemembe ötlének a szomszédos kert felől ama feketén csillámló szavak: « Minden csak átmenet! »

VÁNDOR ÉVEM.

Régebben szokásban volt, hogy a mester-legény mielőtt csak gondolhatott volna arra, hogy mesterré való felavatásához készüljön, köteles volt legalább egy évig vándorolni, s városról-városra mestertől-mesterhez járva s dolgozva gazdagítani tapasztalatait s gyarapítani mesterségének becsületes s szakszerű gyakorlásához szükséges ismereteit.

E szokás tulajdonképen nem csak a mesterséget űzőknél volt honos, hanem utóbb a közlekedési eszközök s világbéke kifejlése s megállandósúlta következtében az előkelő körök szinte egyik vezérelvét képezte, a mennyiben fiatal, iskoláikat végzett csemetéiket országot látni küldötték vagy egyévre.

Magam is e szokásnak nálunk való betartására bizton számítottam, s azt édes anyám előtt titkolni nem is tartám sem szükségesnek, sem kíváncsnak, csakhogy ezen elfogadott alapelv keresztülvitelét illetőleg némi eltérést véltem észlelhetni szülőm felfogása s az én nézetem között. — Én ugyanis azon hitben éltem, hogy a Késmárkon letett zár-vizsgám képeben iskoláimat elvégezvén, most már

egy hosszabb külföldi útra fogok kelhetni. — Anyám ellenkezőleg úgy vélekedett, hogy habár iskoláimat bevégeztem is, azért még tanulmányaim befejezéséről s így tehát útrakelésről mindaddig szó nem lehet, a míg legalább egy évet valamely németországi egyetemen el nem tölték. — Az alapfogalomnak határozott s világos körülírása megadásra késztetett, annyival inkább mert úgy gondolám magamban legalább, hátha e két czélt egyesíteni lehetend, — ügyes combinatio, kettőztetett szorgalom s életrevalóság segítségével. Édes anyám e tekintetben is engedményre volt hajlandó, mert belényugodott abba, hogy valamely kis városban létező s valószínűleg tanulmányaim illetőleg czélszerűbb egyetem helyett a jövő tavasszal Berlinbe ránduljak, ezen a világvárost már akkor megközelítő székhelyén a tudománynak s hatalomnak fejezendő be tudományos kiképeztetésemet.

Előkészületeimet tehát egészen a kitűzött irányelvnek megfelelőleg tevém meg, a mennyiben beláttam szükségét annak, hogy mielőtt egy ország, város vagy tudományos intézet megtekintését vagy helyesebben mondva megismerését megkezdeném, előtanulmányok gyűjtése által megkönnyítsem s tegyem lehetővé látköröm s nézeteim tágulását.

Egészen a kitűzött irányelvnek megfelelőleg

élhettem és járhattam el, pedig most már annyi-
val könnyebben, mert Ármin öcsém befejezván
iskoláit s anyám által Aszódon annak rendje s
módja szerint letelepítettén, mint leendő gazda
sokkal nagyobb segélyére volt anyáknak az anyagi
szükséges teendőkhöz, mint én lehettem volna
bármikor, a ki semmi kedvet nem érzék akkoron
a szántás-vetés nemes mesterségének űzéséhez.

Mindezek megbeszéltetvén, a szüretet megelőző
egy szép szeptemberi napon berándultam Pestre
körültekintendő ez általam annyira kedvelt város-
ban; — körültekinteni mondom, mert fővárosunk
akkoriban nagy emelkedésnek indult s Hild mester
— Pollák utódja — lázas tevékenysége nyomán
lépten-nyomon egy-egy új palotaszerű ház kelet-
kezett.

Nem is csoda, hogy kíváncsi valék ismét egy-
szer fővárosunkat láthatni, mert hisz úgyszólván
két éve folyt le életemnek a nélkül, hogy egy-két
napnál több időt töltöttem volna ott, miután Kés-
márkon való mulatásom, Pozsonyban való telelé-
sem s erdélyi útam teljesen távol tartottak hazánk
középpontjától.

Ez időtájt Pesten már létezett a Beigelbäckerin
egy riválisa, a mennyiben Fischer czukrász a Szer-
viták terét díszítő szent kép közelében, ott a hol

most a bérkocsik állomásoznak, az első kioskot építteté, reá pingáltatván arra e czímet:

Hébének Kioskja.

Büszke czím, kissé darabos magyarsága segélyével kidomborodó, — de dicséretes mindenestre, mert ez volt egyik legelső magyar feliratú nyilvános helye Pestnek, s egyszersmind csinosan berendezett, könnyen elérhető s kellemes találkozója a divatvilágnak.

Hébének kioskja idővel szűknek s kisszerűnek bizonyulván, a színház terén egy már nagyobb s díszesebb hason telepítvény keletkezett, a mely kevésbé előnyös fekvése s a bérkocsik szomszédsága miatt szagtalannak éppen nem mondható elhelyezése daczára is felette népszerűvé vált, s kiinduló pontjává fejlődött a ligetbe lóháton s kocsin ránduló, valamint a versenyekről hazatérő s a kissé fárasztó forró multság után üdülni óhajtó közönségnek.

Igy szokta meg a pesti világ fokonkint a szabad levegőn való időzést s étkezést is, mert kevéssel az Erzsébettér beültetése után ott is keletkezhén egy különösen a félvilág által nagyon kedvelt fabódé, melyet szintén kiosknak csúfoltak, — egymást érték a szállodák udvaraiban berendezett úgynevezett «szabadban való ebédlő helyek», — de a melyek az én felfogásom szerint

mindennemű igényeket kielégíthetnek ugyan, de az üdítő, a szabad levegő fogalmát teljesen kizárják.

Végre a közmunkák tanácsának keletkezése után kevéssel, született meg a Hangl, s néhány évvel utóbb az Erzsébettéren s azután a várkert-rakparti kiosk, amannak versenytársai. — A Hangl-féle vállalat egyszerű s szerény mérvben kezdvén meg pályafutását, idővel rendkívül megizmosodott, — s most már évek óta a szép világ s különféle képviselőválasztási mozgalmak és érdekeltségek valóságos tőzsdéjévé vált. — Kellemes fekvése s friss üdítő levegője annyira kedvelt, hogy gyakran még akkor is látható ott néhány elkésett vendég, a mikor a fagyalt fogalmának csak megpendítése, az embert didergésre indítja, s a dermedő halandó kénytelen a szerecsenek módjára «brandy» imádóvá felesküdni a végleges megfagyástól óvandó meg testét-lelkét.

A szerelmi légyottok s választási mozgalmak eme hatalomra vergődött központjával sem az erzsébettéri, sem a várkert-rakparti társak versenyezni képesek nem valának ; nem is képzelhető az, hogy ott, hol a szemek s a politikai érdek tanyát ütöttek, egy harmadiknak is jusson hely.

De azért nem kell azt képzelnünk vagy hinnünk, hogy Hébének kioskja nem vált szinte annak

idejében igen gyakran a legérdekesebb kalandok színhelyévé.

S ha éppen az érdekes kalandok nem is valának oly gyakoriak, de a friss pletykát szerfelett megkedvelte a jószívű Hébe. — Így én is alig érkezőm oda, azonnal érdekes ujdonságokat hallék, — melyek sötét árnyékot vetettek a jövő pesti farsangra. — Ugyanis bizonyossággal beszélék, hogy gróf Batthyány Lajos, báró Wenkheim Béla, gróf Almásy György s többen még az ősz alatt megindúlnak kelet felé, ott töltendők az egész jövő telet. — Érdekes volt ez ujdonság nem csak azért, mert egynehány nagy úrnak Pestről való távollmaradása akkoriban a társas viszonyok miként való alakulására nagy befolyással volt, de érdekel birt azért is, mert 43 évvel ezelőtt egy út a távol kelet felé s a szent-sírhoz nem tartozott a könnyen eligazítható s végrehajtható időtöltések közé, — nem ritkán komoly veszélylyel, de minden körülmények között kimerítő fáradtsággal járó levén.

A majdnem állandóan uralkodó pestis és fekete hímlő, a Libanon hegységében ide s tova barangoló zabolátlan rablótörzsek, mind ez nem egyedül a képzeletben s útleírásokban szerepelt, hanem a maga egész valóságában létezett, mint ama vidék egyik különleges s oly gyorsan ki nem írható

jellege. — A felebb említett utazóinknak is bőven nyílt alkalmuk a keletnek eme itt ecsetelt viszonyaival megismerkedhetni; gróf Batthyány Lajos ugyanis fekete hímlőbe esvén, a legnagyobb veszélynek volt kitéve; felgyógyulása után pedig folytatván útjokat a kitűzött cél felé, Jeruzsálemben való előnyomulások közben a Libanon bérzes hegységében fogságba esvén, egyedül a törzs főnökének lefizetett tetemes váltságdíj lefizetése után folytathatták útjokat. — Az e kaland alkalmával bevásárolt kardok egyikét, felséges keleti penge, gróf Batthyány Lajos, két évvel utóbb, a Kossuth Lajos megválasztása emlékére nekem ajándékozta; ezen kard több más érdekes tárggyal együtt az 1848/49-ki események közben veszett oda, kevés hasznára annak, a ki elsajátította, nagy kárára nekem, a ki e kedves emlékekre rendkívül nagy súlyt fektettem.

A magyar aristocraták e kalandos útja másokat is felbátorított a kelet ez ős tájainak felkeresésére; egy évvel körülbelül utóbb gróf Széchényi Andor, reményteljes deli ifjú, útnak indult az őt megelőztek nyomdokain óhajtván haladni. — A végzet mást rendelt, mert Damascusban, távol hazájától, valószínűleg az őt környező idegenektől cserben hagyatva, a pestisnek esett áldozatul.

Az ember sorsára gyakran csekély jelentőségű események bírnak elhatározó s végzetszerű befolyással. — Ezt szem előtt tartva sohasem vetém meg a kínálkozó legcsekélyebb alkalmat sem, másnak szívességet tehetni, vagy saját magamnak valamely csekélynek látszó, de a véletlen befolyása alatt értékessé válható esélyt biztosíthatni.

A vadászat nemes, férfias s edző mesterségét csak kontár módra űzém. — Kontár módra azért, mert soha a lövadászatra reá nem érvén, s emelulatságnak a rendelkezésemre álló idő legcsekélyebb részét feláldozni nem tudván s nem akarván, — csak is mint valódi magyar lóra termett ember, a lovas-vadászat (agarászat és kopászat) nemzeti és divatos sportnemeit űztem hévvel s kitartással.

A hajdani megyei életben nem ritkán egy ügyes népies élcz, — valamely jóízű magyar nóta felkapása, — bátor tett elkövetése vagy emberismeretre valló kortesbeszéd, — előttünk idegenszerű, de a bennünket környezők által megszokott és elfogadott szokásokba s felfogásba való gyors belétalálás: többre vitte dolgunkat mint akár hány évi szorgalmas az íróasztal mellett végzett munka, vagy tudákosan kidolgozott s helyesen elmondott értekezés. — Csak is az esetlegesen felmerülő alkalmak ügyes felhasználása vált elha-

tározóvá jövőknek a megyei életben miként való alakulására nézve.

Podmaniczky Andor bátyám telivér agarász volt, s mint ilyen, már deák koromban elvitt magával a rónaságra, hogy tanuljam megérteni s élvezni e nemzeti sportot. — Eme körülménynek köszönhetém azt, hogy mire mint iskoláimat végzett ifjú egy pár háttas lóra s agárra szert tehettem, sokkal jobban belé valék okulva e mesterségbe, mint mások, a kik évek óta bár, de a tapasztalt s tanult agarász figyelmeztetéseit s oktatását nélkülözve gyakorolták ez akkoron kedvencz falusi időtöltést.

A negyvenes évek elején élte az agarászat nemzeti sportja aranykorát, különösen Pest megyében a hol leginkább dívatoztak a díj-agarászatok, melyek az e célból alakult egyletek által lettek életbe léptetve s bizonyos munificenciával s rendszerességgel fenntartva.

A felebb jelzett gyakorlati s szakszerű ismeretekkel ellátva készültem az 1844/45-ik évi agarászati idény utolsó «díj-agarászatára», melynek gyülekezési helyéül a Pest közelében fekvő Vecsés vala kijelölve. — Illőleg elláttam magamat a szükséges kellékekkel, becsületet akarván vallani, első ízben jelenvén meg Pest vármegye rendesen fényesen látogatott «díj-agarászat»-án. — Kitünő

két háts lóval bírtam, a legjobb Faltenmayer-féle nyereg-készülékkel ellátva. — Ez itt felemlített iparos az úri-útcza, hajdan Orczi- most Szápáryházban létezett, alig figyelmet keltő bolt-műhelyéből kiindulva, első úttörője leve a most oly valóban nagyszerűnek mondható pesti nyereg- és szíjgyártó-iparnak. — Nagy Uraink, a kik akkor tájt nagyobb számban űzték a lovaglási sportot mint most, felkapták, pártolták s bátorították az értelmes s szorgalmas iparost. — Különösen pedig gróf Csekonics János, báró Wenkheim Béla és László, gróf Ráday Gedeon, gróf Almássy György, báró Podmaniczky Andor megtették mindazt, a mi jövője biztosítását elősegítette, annyiaval inkább, mert lelkiismeretesen végbevitt próbák segítségével meggyőződtek arról, hogy Faltenmayer készítményei, a mi akkor szinte hihetlennek látszott, az angol gyártmányokkal teljesen egyenértékűek jóságra s tartósságra nézve. — Faltenmayert követte utód gyanánt Manschön, természetesen már sokkal nagyobb mérvek szerint berendezett raktárával s műhelyével; s ennek nyomán most Budapest a bőrmunkát illetőleg úgyszólván első helyet vívott ki magának a continensen.

Nemcsak lovaim s nyeregkészülékem, de vadászöltönyöm is teljesen correct s a jó ízlésnek megfelelő volt. — Akkoriban ha valamely divatosan

s izlésteljesen öltözködő s magaviseletű fiatal ismeretlen embert a Tekintetes karok és rendek megpillantottak, — ránézve azt mondák a csúfolódás hangján: igazi mágnás pofa. Hisz Pulszky Ferencz, e kiváló műveltségű s szellemdús tudós hazánkfia, mikor a gőzhajón először be levék neki mutatva, bátorításul egyebet nekem mondani nem tudott e szavaknál: ejnye be mágnás pofája van uram öcsémnek.

Az e fajta észrevételeket én soha rossz néven nem vettem; de sőt örültem ez elnevezésnek, mert mutatta hogy nem bírok közönséges minden jelleget nélkülöző külsővel.

Mikor így az agarászat nemes művészetének megfelelőleg kiállítva, kevesek által ismerve a «racing ground»-on megjelentem, bizonyos fel-tünést keltettem, a mely azonban gyorsan tünedezett, miután az ott egybegyűlt coripheusokkal mint jó lábon álló ismerősökkel társalogtam.

A pestmegyei agarász-compánia színe-java jelen volt, sőt még Pestről is többen kirándultak az érdekes agár-verseny meg szemlélésére.

A törzs-résztvényesek közül megjelentek a többek között maga az elnök gróf Ráday Gedeon, s báró Podmaniczky Andor, a ki törött lába miatt nem lóháton, de kocsin kísérte a versenyt. Jelen valának gróf Wartensleben Ágoston, Patay József,

Lipthay Imre, Kun József, Kandó József, Majthényi Ignác, Fáy Béla, Batta Józsi stb. — Az agarász-társulat orvosa Schuhmayer természetesen nem hiányzott, mint mindig, úgy most is vérpiros frakkot öltve, egy kis szürke ponny-n baktatva velünk.

Különösen ki kell még emelnem Pálinkás Samut, az agarások nesztorát s nagymesterét, a kinek éles szeme, auguri kifejezésektől áradozó ítéletei, ügyes s bátor lovaglása úgy szólván közmondássá váltak. Nehány évvel utóbb mint a 16-ik Károlyi nevet viselő huszárezred őrnagya halt hőshalált a temesvári csatában.

Pestről kijövének vendégekül Bohus János, gróf Forray Iván, báró Wenkheim László s többen. — Rendkívül sajnáltam, hogy Heves megye főagarázmestere Recsky Bandi azon alkalommal nem lehetett jelen, mert nagyon szerettem volna az akkor nagy hírű agarász-notabilitással megismerkedni. — Azt tartják: a mi késik, nem múlik, s így én is változatos sport-élményeim közben utóbb nemcsak megismerkedtem Recsky Bandival, de vele mint féltett ellenfelemmel gyakran és sokat viaskodtam is agárversenyek és fogadások alkalmával, — de soha, a mit pedig nagyon szeretett volna elérni, a kulcsot be nem adtam.

A bejelentett versenyző agarak sorshúzás útján összeeresztetvén, megkezdődtek az egyes futamok.

Bíróválasztásra kerülén a sor: gróf Ráday Gedeon engem mint kezdőt megtisztelt azzal, hogy bírójául hívott fel. — Egy Kolokotronis nevű báró Wesselényi fajából származó igen jó sárga háttas lovamra ültem az első futam alkalmával, mert rövidlátó levén, gyorsan kelle lovagolnom hogy tisztemben kellőleg eljárhassak. — Kolokotronist csikó korában, közlött számlám tanúsága szerint olcsón vettem, mert üdült vállbénaságban szenvedett; ápolás és kellő kímélet mellett azonban nagyjában e baját kiheverte, de jól ügetni soha sem volt képes; annál jobban ment vágatában, hisz 84 fontnyi terhemet meg sem érezte. E különben hibás ló úgy ment alattam, mintha velem össze lett volna nőve. — Fel is tűnt mindenkinek, s egy pár rendkívül gyors futam s eléggé szakértelmileg indokolt ítélet után népszerűségem meg volt állapítva annyira, hogy gyakran bírónak lettem megválasztva s most már lovaim, mert egy nem volt elegendő, derekasan kitétek magokért.

E megerőltető egymást érő futamok után azonnal támadtak bámulóim, nekem is, de még lovaimnak is; egyre kérdezősködtek arról, hol, hogy, kitől s honnan szereztem kitűnő paripáimat; s én mint mindig úgy most is őszinte valék s elmondám mint vettem, mi oknál fogva jutottam e feltűnő jó lovakhoz ily olcsón; szóval sem hibáikat, sem

előnyeiket nem palástoltam. Lovat jól eladni csak ez úton lehet.

A díj-agarászat bevégeztével bevonultunk Vécésre, s alig egy órai pihenés s átöltözködés után egybegyűlénk a nagy fogadóban vacsorára, melynek egyik főfűszerét a cigányzene képezte.

Mulatozás közben még jobban megkedvelt a gentry s mire a vacsora végeztével, az előhívott szolgálók egyikével reá kezdtem a csárdást, a Cserhát egyik legnépszerűbb emberévé lettem előléptetve.

Megyei pályafutásomat így kezdém meg.

A mulatozás vége felé már mindkét lovam el volt adva. — Kolokotronist 100 drb aranyon megvette Bohus János, de meg is bánta, azt Hanzi bácsi keservesen, mert mikor 180 s nem többé 84 fontot érzett hátán, Hellas hőse schogy sem tudott e szerfelett nagy túlsúlylyal kibékülni. — Másik lovamat, egy Kakas nevű, kitűnő Beniczky Ádám-féle zömök kis magyar valódi huszár-lovamat, Lipthay Imre vette meg 400 frton. — A Kakas nem gondolván a reá nehezedő túlsúlylyal, teljesen kielégíté új birtokosát. A hányszor Hanzi bácsi azontúl találkozott velem, mindig azt kérdezé: nincsen megint öcsém valami czifra nevű eladó lovad?

A lefolyt huszonnégyszáz óra alatt mind azt végre-

hajtám, a mi szükséges volt akkoriban arra nézve, hogy az ember a férfi-társaság egyenjogú s kedvelt tagjává avattassék fel. — Agarász-compánia, bátor lovaglás, népszerű ítéletmondás, víg vacsora, toasztírozás, repedt sarkú nymphákkal való ügyes táncz, s végre ló-Geschäft, — mind ez együtt véve oly sorozatát képezé a jól megoldott thesiseknek, hogy a doctorátus elnyerését ezentúlra ha akartam volna is, ki nem kerülöm vala. — Vajjon a berlini doctorátust is ily könnyen el fogom-e nyerni?

Másnap kocsimat lovászzal s az üresen maradt nyeregszerszámmal vissza indítám Aszódra, — én pedig a ló-Geschäft szerezte 850 frttal bementem Pestre — farsangolni.

PESTI FARSANG BUDÁN

Mikor az ember öreg korában fiatalkori napló-jegyzeteit elolvassa, szinte elbámul azon rendkívüli fontos szerepen, melyet ifjúkori lenge pályáinkon a farsang eseménye magának biztosítani tudott. — A mint a nyár tikkasztó heve megszűnt, a szüret elmúlt s az őszi zordonabb napok a kandalló tüze közelébe csalogatának — de különösen az első fagyok közeledtével, mikor mindennemű lovas sportnak szünetelnie kellendett, az ifjuság minden okoskodása s a jövőbe való prófétaszerű belé pillantása a farsang miként leendő vagy lehető alakulásának vala szentelve.

A mily csodálatosnak tartjuk e jelenséget most, épen oly természetes s akkori kedélyhangulatunknak megfelelő volt az akkoron; de hát úgy hiszem jó is volt az úgy a mint volt; mert hisz mivé válnék az öreg-ifju ha valamikor csakugyan megvénülne, — mi kétségbeejtő volna az szegényre nézve, ha a «jövődben nincs remény» szavakat el

kelle mondania, a nélkül, hogy vigaszul elrebeghetné egyszersmind: «de multadban van öröm.»

A földolog szerintem mindig az, hogy tespedés ne vegyen erőt rajtunk, e halálos ellensége minden szépnek, jónak s kellemesnek.

E szemrehányással bennünket illetni nem lehetett, mert olyanok voltunk mint a macska, mely a háztetőről lezuhanva is, négy lábára esik; — ha Pesten esetesen farsang nem volt, áthelyeztük a pesti farsangot Budára s így is jó volt, mert hisz ott a hol mi valánk s addig a míg mi valahol léteztünk, lakodalom volt hegyen-völgyön. — Ez a fiatalság dicső előjoga.

Ezt valóban elmondhattuk az 1845. évi pesti farsangról, a mely alig-alig adott életjelt magáról; néhány nyilvános tánczvigalom, de semmi kedélyes és otthonias színczettel bíró társas, vagy talán inkább tánczos élet nem volt képes lábra kapni.

Annál fényesebbnek ígérkezett s vált is valóban a budai farsangi idény, már azon oknál fogva is, mert ott székelő s hivatalból nyílt házat tartó nagyúri családaink egyszersmind szép, kedves s nagyobb számú eladó kisasszonyokkal valának megáldva, s így a hivatalos kötelességnek eleget téve, egyszersmind a szülei kedves kötelmek találtak kielégítést.

Gróf Keglevich Gábor tárnokmester, gróf Fes-

tetich Albert, József nádor Ő Fensége főudvarmestere, báró Lederer katonai főparancsnok, gróf Török Bálint a helytartó tanács tanácsosa, egymást felváltva nyitották meg termeiket a mulatni vágyó s mulatni tudó fiatalságnak.

Joggal mondom «mulatni tudó s vágyó fiatalságnak», — mert ha meggondolom most, mi ropant fáradtság s veszélyekkel egybekötött éjszaksarki expedíciók segélyével jutottunk gyakran a Dunán át éjnek idején Budára, meg vagyok bizonyosodva a felől hogy csakis oly emberi lények vihették ezt végbe, a kik semmitől sem riadtak vissza, mikor arról volt szó, hogy egy pár szép szemnek mutathassák be szenvedések s veszélyek árán fokozott becsű hódolatukat. Egy oda ígért francia négyes vagy cotillon elég varázserővel bírt arra nézve, hogy sem költséget, sem fáradságot kímélve, sem jégzajlást, sem dermesztő hideget nem tekintve, vakon engedelmeskedve váltsuk be szavunkat.

Ez úti kalandok közben a legkülönfélébb jele-
neteknek valánk tanui. — Egy alkalommal Semsey Albert inasa mikor a hídfő közelében hajóra készültünk szállani, annyira megijedt a Dunán aláúszó sűrű jégtömegek láttára, hogy ura podgyászát oda hagyva, kinyilvánította: miszerint nincs emberi hatalom, mely őt a hajóra való szállásra rábírhatta.

— Késnünk nem lehetvén, nem maradt más hátra, mint a csolnakba szállítanunk magunknak barátunk podgyászát, s a pesti parton hagyni megvetésünk tárgyát, a félelemtől nyárfalevél gyanánt rezgő, huszár-ruhába bujtatott gyáva legényt. — A pozsonyi uracsok egyike lejövén Pestre s dícsérni hallván a Budán végbemenő farsangi ünnepeket, velünk szövetkezett, átmenendő a tárnokmester báljába. — Mikor este 7 óra után a Duna partján gyülekezénk s a mi barátunk az egymással versenyt futó jégtáblákat megpillantá, a nyugodt kedély egykedvűségétől áthatottan kinyilvánítá, hogy ily áron bármi kellemes időtöltést nem óhajtván megvásárolni, sarkon fordult s ott hagyott bennünket. — De mit is lehetett várni egy oly embertől, a ki nem szerelmes, — ez egyszerű okoskodással nyugtattuk mi meg magunkat; — hogy e felfogásban sok igaz volt, alig tagadható.

Gróf Széchényi István e tekintetben is mint sok másban példányképét nyújtá a szívósságnak s kitartásnak. — Az 1847-iki tél alatt, József főherceg nádor halála következtében bálók nem rendeztetvén, gróf Keglevich Gábor egy estélyt adott, melyen Vieuxtemps művész is részt vevendő. Kevés embernek volt kedve egy estély kedveért megküzködni a jégzajlással; de Széchényi István kinyilvánította, hogy ő okvetlenül átmenvén,

a netalán jelentkező partnereket szívesen látja. — Andrassy Gyula és én azonnal jelentkezénk s este, John, az akkor keletkező félben levő «Csónakda» kormányosának kalauzolása mellett csakugyan nagynehezen átvergődtünk Budára. Éjfél tájban ismét vissza indulván, az idő közben fokozódott zajlás következtében valóságos eszkimo-expedícióvá fejlődött átkelésünk.

A sport egy bizonyos neme fejlődött ki e szívósságot, kitartást, s a könnyűvérűség nagy fokát feltételező éjjeli, habár nem veszélyes, de felette sok alkalmatlansággal járó átkelések révén.

E szívósságot és kitartást a Budán székelő szép s kedves hölgyek delejes vonzó erejének köszönhattuk mindannyian, — mert ha ezek nincsenek, bizonyára mi is ritkábban s nem oly hévvel szálltunk volna szembe a csikorgó hideg s zajlás okozta alkalmatlansággal.

Gróf Keglevich Gábornak, kinek neje Sándor Mór gróf nővére két évvel ezelőtt (1843-ban) hunyt el, három leánya közül akkor már kettő világba járt, — Jenke, utóbb gróf Almássy Dénesné és Emmi, utóbb báró Podmaniczky Árminné. — Jenkéről mondotta egy Pesten lakó öreg különöz gróf, a ki mint a régi idők embere mindig németül beszélt: Jenke die Himmlische, und schönste Comtesse der beiden Schwester-

Städte Pest und Ofen. — Az öreg úgy látszik megálmodta, hogy a két városból egyszer majd valamikor Budapest lesz, azért szerette használni e testvériességet jelző kitételt.

E valódi magyar nagyúri család szivességének köszönhetem azt, hogy gyakran, mikor nagyon rossz idő volt, a család idősebb fiánál, Keglevich Gyulánál maradhattam vendégül másnap délutánig, kipihenendő a lefolyt éjjeli vigalom fáradalmait. Keglevich Gyulával szoros s örökös barátság fűzött egybe; én valék az egyedüli barátjai közül, a ki e feltűnő szép, arányos termetű, élénk vérejtésű, de kissé vad s elvonúlt férfira ifjú korában legalább némi befolyást gyakoroltam. — Nagy nehezen bírtam rá arra, hogy jövődöbeli neje édes anyjának, báró Orczy Györgynének legalább bemutatassa magát általam, — a mit én szükségesnek tartottam, ha leányát nőül meg akarja kérni s elnyerni. — Gyula eme véleményemre nem épen könnyen hajlott, azt tartván: ha szeret, eljöhet hozzám úgy is, mit nekem az anyja.

Gyulának öcsese Béla — most Heves megye főispánja — akkor még gyermek volt s Préhly nevelőjének gondjaira bízva, írigy szemmel kísérte a mi arany szabadságunk kellemeit s élveit.

Gróf Festetich Albertnek, kinek neje szinte Sándor grófnő volt, ugyanakkor két világba járó

szép leánya volt, a kik közül az egyik gróf Almássy Mórné, a másik gróf Beckers Alfredné lett.

Gróf Festetich, sógorának palotáját lakta Budán, ugyanazt, a mely most az ország által megvéve a miniszterelnökségnek szolgál palotául s hivatalos helyeül. — A polka-táncz azon a télen jött divatba Pesten és Budán; — én a Sándor-palota nagy előszobájában egy tánczvigalom alkalmával a szünóra alatt tanultam meg polkázni gróf Beckerstől. — A hányszor most a kormányelnök fogadótermeiben megjelenek, az előszobán végig haladva, mindig polkát lejteni látom magamat.

Nem csak a főúri, de a polgári s középosztályban is valának akkoron Budán feles számmal feltűnő szép s kedves hölgyek; ennek bizonyságául szolgál az, hogy Budán az országház termeiben rendezett nyilvános bálók alkalmával sohasem hiányoztunk.

Ezen egymást érő úti kalandok fűszerezte Budán kínálkozó farsangi ünnepélyek által teljesen igénybe véve, — Pestről úgyszólván teljesen megfeledkezénk, estélyekbe ritkán, színházba sohasem jártunk. — Ha visszavarázslom magam az akkor leélt viszonyok közé, alig tudom elképzelni, hogy úgy is lehetett élni, mint a hogy mi éltünk akkoron Pest és Buda között. — De a fiatalság, az ifjuság sokat átérez, a mit az öreg kor megérteni sem

képes többé; — így volt s lesz ezentúlra és pedig igen okosan berendezve az emberi élet, hogy jusson ki mindegyikünknek abból, a mit megérteni s átérezni képes.

Ifjuságunk tomboló s túláradó pezsgése nem eléglette meg a városi, de falusi, a nagy világtól elzárt s így tehát ez által meg nem figyelhető s meg nem ítéltetett multságok után vágyódott. — E célból rendeztünk kirándulásokat falura télnek idején, csikorgó hidegben s járhatlan utakon majd Aszódra, majd Kátára, s ilyenkor azután czigány mellett mulatozánk egészen szabadjára, — kényünk, kedvünk szerint.

A védegyelet eszméje, noha maga az országos védegyelet még megalkotva nem volt, már akkor tájt felütötte volt fejét, s egyes tüzesebb vérű radicalisabb honfiak, a kik közé én is számítám magam, annak gyakorlati megkezdését alkalmilag már megkísérlették. — E falura tett kirándulásaink alkalmával, a mi az akkoron teljesen megvetett s elhanyagolt magyar bort illeti, egy jól sikerült felültetést jeleneteztem, a mely váltig bebizonyította, mi sokat képes végbe vinni a képzelődés. — Mihalektől, akkor a n. casinónak szakácsa, vagy 12 üres bordeauxi palaczkot megvásárolván s azokat Aszódra kiküldvén, ott a legjobb minőségű saját termésű veres borunkkal töltöttem meg, s az

akkor dívott szokásnak megfelelőleg veres viaszszal ragasztattam le. — Megérkezvén Aszódon s feltálaltatván az ebéd, leves után azonnal az álbordeauxi fogyasztásához fogtunk, mely bor akkoron mindig kissé langyosra felmelegítve lett felszolgálva. — A jóízű külföldi bor mindenkinek ízlett, de csípős észrevételt arra nézve, hogy éppen egy oly chauvinista házánál, mint a milyennek engem ismertek, szolgálnak ki francia bort, barátaim közül csak éppen az koczkáztatott, kinek szánva volt e felültetés képében nyújtott leczke. — E csípős megjegyzést gróf Festetich Béla barátom ereszté világnak, mondván: csodálom, hogy Frigyes barátunk, a védegyleti eszmék szószólója, bordeauxi s nem honi borral tractál bennünket. — Nekem se kellett több s azonnal behivattam pintérünket, a ki egészen őszinte ártatlansággal elmondá, mely hordónkból s mely évi termésünkből töltötte ő meg három nappal ezelőtt a neki átadott üres palaczkokat, s hozzá tevő büszkén: Wir haben ja von dem Jahrgang noch 80 Eimer zu verkaufen mit 8 Gulden

Tout comme chez nous mondhatnám; mert hisz most is, a phylloxera korában, bordeauxi helyett iszszuk meg azt a bort, melyet másfél évvel ezelőtt itt budai kerti szőlőkben megvettek s egy kis út s ügyes præparálás után visszamenesztenek

házánkba, hogy azt ötven százalék toldással újból eladhassák azoknak, a kiktől ezelőtt első kézből megvásárolták. — Mundus vult decipi, — ergo decipiatur. — Két évvel utóbb az ellenzék egy tekintélyes tagjának Géczi Péternek ebédjén ellenkező jellegű jelenetnek voltam tanuja. Az ellenzéki akkor gyűlésező párt minden coripheusai hivatalosak valának ezen épen a védegylet virágzó korszakában adott fényes ebédre. — Az egymás után kiszolgált borok mind külhoniak valának, — mire Kossuth azon csípős észrevételt tevő: Péter barátunk, a mi a honi termények pártolását illeti, inkább csak képzeletben, mint valóságban tagja az «országos védegylet» üdvös intézményének. — Mert ilyenek találkozásának közöttünk feles számmal.

Akkoriban Pesten a király-utczai hajdani Valeroselyemgyárban készítettek honi bársonyt, Gácson pedig honi posztót; elsők közül való valék, a kik estende gácsi posztóból készült frakkot s honi bársonyból kiállított kék bársony mellényt viseltek, melyen egy az öreg Müller kigyó-utczai boltjában előállított arany gomb-garnitura díszelgett. — E kissé durva minőségű salon-öltözetem senkinek sem tűnt fel annyira, mint egy évvel utóbb majnai Frankfurtban való tartózkodásomkor az öreg Rothschildnak és Oubrilnek, a Bundestagnál meghatalmazott orosz követnek. — Mindketten,

mikor elmondám nekik öltözetem eredetét, bizonyos komoly kíváncsisággal tudakozódtak a magyar ipar mikénti állásáról, melyről én egészben véve nem igen sokat mondhattam ugyan, de legalább elegendőt arra nézve, hogy átlássák, miszerint gondolkozni kezdünk legalább önállóságunk mi úton s módon lehető megállapításáról.

A valódi vándorévem megkezdhetéséhez szükséges előkészületeim körülbelül be valának fejezve; útlevelem s egy 1800 frtra szóló bankári utalvány s néhány ajánlólevél, s egynémely legszükségesebb utasítás, kezeim között vala.

Nehéz lélekkel s rossz kedvben indultam útnak; — s mégis őszintén bevallám magamnak, miszerint üdvös leend reám nézve, ha egy bizonyos időre búcsút mondok mindannak, a mi nélkölán oly megszokott közönséges ösvénybe terelhetne, a mely ösvényen haladva, kitűzött célomat megközelítenem soha sem lehetend. — Egy ifjú kedélynek sok egymást érő válságon kell átesnie, míg végre a jegecedés stádiumát elérheti; e crisesek csak úgy voltak siettethetők, ha úgy bánunk az emberi kedélylyel, mint az új borral, — mennél gyakrabban húzzuk le új meg új hordóba, annál gyorsabban érik meg s megy keresztül a fermentatio stádiumán.

Édes anyám nehezen vált el tőlem, de daczára könnyeinek s meleg búcsúszavainak, önkénytelenül elértém, hogy velem együttérez, s hogy az enyimmel azonos meggyőződés hevíti kebelét. — A szerető szív egy-egy odavetett szava vagy kérdése legtöbbször többet mond hosszas beszédnél, beható tárgyalásnál.

Naplóm idevágó szavait nem Pesten elutazásom előtt jegyzém fel s nem is most írom le azokat először, — mert Bécsbe megérkezve 1845-ik évi márczius 21-én nagypénteken rakám papírra, miután Pestről márczius 19-én egészen polgári módon a k. k. Deligenc-on indultam volt el.

Hogy komoly hangulattól áthatott észrevételeimet épen e szent ünnepen tévém meg, leginkább tanúskodik arról, hogy azok a meggyónás s magába szállás azon jellegével bírtak, mely egyedül lehetett méltó ama nap hangulatához.

Kedélyem egyensúlyát a Drezdában való időzés állította ismét helyre, — mert ott találkozám tíz év múltán ismét nagyanyámmal s Clotild nagynénémmel. Elbámultak rajtam, mi furcsa ember lett belőlem; de mikor elkezdék csevegni, tréfálozni s sületleneket beszélni, rám nézve azt mondák: Es ist doch noch immer der alte Fritz, vom Jahre 1836.

A mi különösen szemökbe ötlött, az telivér

angloman ruházatom volt, — sehogysem tudván egynémely akkor felkapott divattal kibékülni. — Furcsa is volt azon általunk, túlzók által felkapott szokás, mely szerint a felső kabátnak rövidebbnek kellett lennie az alsónál, — minek következtében a Frakk vagy Salon-kabát, a világos színű coachman alól mindig kilógott. — Nemcsak nagyanyámnak s nagynénémnek tűnt fel e viselet, de Dreza utcagyerkőczeinek is, a kik nem ritkán, mint valami mástól elesent s testére nem illő ruhába bujtatott kalandort kísértek, gyanús pillantásokat vetve reám.

Eltekintve emez, a divatosságot a végletekig vivő túlzás szülte szélsőségektől, eléggé jól belétalálám magam a drezdai, — a mi viszonyainktól teljesen elütő — életbe; kivált miután atyámfiái között létező számos fiatal szép hölgy — unokahúgaim száma megmérhetlen levén — a divatosság úgynevezett túlzásait épen nem tartották oly nevetségesnek s megvetésre méltónak, mint az idősebb delnők s a sörkancsók köré gyülekező nyárspolgárok. — Nyárspolgárok mondom, mert a német előkelőbb társaság nagy része akkor tájt kisszerű viszonyok között élő, szűk látkörű s saját egyéni különleges körülményein túl alig emelkedő, igen becsületes, művelt, rendezett viszonyú nyárspolgárokból állott.

Mozgalmas napokat éltem akkoron Szászország fővárosában; a mit Pesten mulasztottam, azt Drezdában pótolhatám helyre. — Drezdát ugyanis az 1845-ik év tavaszán, ápril hava első napjaiban, a pesti 1838-ik évi vízáradáshoz hasonló veszély érte, melynek pusztító hatását az «Altstadt és Neustadt» városrészeket összekötő Elba-híd sínlette meg leginkább. — Jelen valék, mikor e szép ősrégi építmény középpillére, nem bírván ellentállani a jégzajlás romboló erejének, — leszakadt.

Ezen valóban mint műemlék is szép híd iránt a drezdaiak bizonyos pietással viseltetvén, — kétségbe valának esve, mikor ama kötömeg az azt díszítő szoborékítménynyel együtt roskadozni kezdett. — Mert attól tartottak és pedig joggal, hogy ha ezen erős roham még tovább tart, — a középoszlop megsemmisülése következtében rés levén ütve — az egész híd elsodortatik, a romboló ár által. — Két éjen át, melyeket ébren töltött az egész város, tartott a nagy veszedelem, a míg végre a jég távoztával a veszély csökkenni kezd.

E válság volt oka annak, hogy tovább időzvéni Drezdában s később mint akartam indulván falura atyánkfiainál a kötelességszerű látogatásokat teendő meg — csak május utolsó napjaiban értem Berlinbe ott állandóan megmaradandó. — Prónay József barátommal, a még Pesten történt meg-

állapodáshoz képest Poroszország fővárosában találkoztam össze, s rendezkedtem be vele közös háztartást.

Prónay József nálamnál sokkal képzetesebb s higgadtabb fiatal ember volt már akkor, s mint ilyen az egyetemen megkezdett tanulmányait illetőleg tervszerű komoly beható eljárást követett, nem csak az egyetemi nyilvános felolvasásokra járván, hanem tetemes költséggel magán-órák (correpetitio) segélyével is gyarapítván tudományos kiképeztetését.

Én Ranke felolvasásait látogattam, — úgy szólván «pour sauver l'honneur du drapeau» — de ennél tovább alig hatoltam előre tudományos buvárlataimban. — A társadalmi téren annál szorgalmasabban működtem, s kevés idővel azután Berlint nappal és Berlint éjjel is, nagyon jól ismertem. — Ranke német kiejtését felolvasásai alkalmával nehezen, alig értém meg; míg ezzel a jelenséggel egészen ellentétesen a berlini grisettek (cocottok akkor még nem léteztek) jargonját gyorsan valék képes elsajátítani, — kívált miután több időt tölték ezek társaságában, mint a komoly tudományos előadásokon.

A berlini grisetteknek egészen különös megismertető mellékneveik voltak; én különösen szerencsés valék a Mari névvel, mert a «Stiefel-Marie»

és a «Hasen-Marie» tartoztak főkedvenceim közé, az egyiknek igen szép lába, a másiknak rendkívül kecses «csókolni való» szája levén.

E Berlinbe tett utam alkalmával utaztam első ízben vasúton, vagyis vaskocsin, a mint akkor neveztük, — az egyedüli Németországban teljesen kész vonal lévén akkoriban a Drezda-Lipsee-Köthen-berlini vasútvonal. — Csodálatos érzés fogott el, mikor először érzém indulni e pokolgépet; de az utasok nagy száma, az idegen arcok s beszéd előidézte élénkség, a gyakori állás s hosszszas megállapodás, mely közben futólagos ismeretségek lettek kötve s folytatva, az utazás e nemét gyorsan megkedvelteté velem.

Az Anhalt-Kötheni herczeg, még pedig uralkodó herczeg, gondoskodott arról, hogy a vaskocsin utazókat az unalom túl a rendén ne hangolja le; e célból Köthen székvárosában az indóház közelében egy pavillont építtetett s azt bérbe adta egy bankot tartó játék-barlang-vállalkozónak, a ki azután az arra utazó s ott ebédlő közönség azon részét, a mely esetesen lépre ment, nagy garral s gyorsasággal megkopasztotta. — Revangirozásról, — a mint nálunk a kártyások mondták — szó sem lehetett, mert hisz mire a csengő szólott, indulnia kellett a szegény vesztés félnek.

Alig lepett meg engem valamely jelenség any-

nyira, mint Köthenben és néhány hóval utóbb Homburgban a «rouge et noir» asztalt körülálló s hevesen játszó paraszt nép; nehezen keresett tallérjaikat s forintjaikat vesztegették el, a bennök e nyilvános játék láttára felfokozódott pénzvágytól ösztönözve.

A műveltségéről nagy hírnek örvendő Németországban kétszeresen meglepett az erkölcsi súlyedés e jelensége.

Most is emlékszem mi büszkék valánk, mikor a nyár folyamában elkészült Halberstadt—magdeburgi vonalon, a Harz hegység tövében fekvő Quedlingburgból délutánra beértünk Drezdába s átöltözködván 6 órára még ideje korán az udvari operaházba érünk, a hol ez alkalommal hallám először a «Hugenották» dalművet, Tihatsek, Németország legelső tenorja énekelvén Raoul szerepét.

A haladás eszméjének s közlekedésügye szerény vívmánya annyira fellelkesített bennünket, miszerint Prónay Józsi s én felfogadtuk, hogy ha egyszer az éjszaki tenger a fekete tengerrel vasutak segítségével összeköttetésbe leend hozva, — egy húzamban, megpihenés nélkül fogjuk megtenni egész Európát átszelő emez utat. Éppen 33 évvel utóbb Ostendéből Galaczig vagy Odessáig utazván, válhattuk volna be akkor tett fogadalmunkat.

Berlinben láttam ekkor a «Feldlager in Schlesien», utóbb «Éjszak csillaga» Meyerbeer dalművének első előadását, oly katonai pompával kiállítva, milyenről addig fogalmam sem volt; Meyerbeer dirigált, Lind Jenny pedig énekelte a Vielka szerepét. — Fényes, nagyszerű előadás, minőt ritkán van alkalmunk szemlélhetni. — Támlás-székem ára egy Louisdor volt — kivételképen.

Már mikor Pestről elindultam, megkezdendő vándoréveimet, azon megmásíthatlan szándékkal s előre megállapított tervvel indultam el hazulról, semmi 'szin alatt nem maradni egy teljes évig Berlinben.

Ezen egy évi egyetemen való tartózkodásnak sem célját, sem hasznát nem voltam képes belátni; hisz nem tudóst akartam magamból faragni, hanem egy sokat látott, sokat tapasztalt, élményei által gyakorlatilag képzett, az emberekkel s életviszonyokkal jól elbánni tudó emberré óhajtottam válni, a ki ezen tulajdonai segélyével a politikai pályán kíván szerepelni; e szereplés nem sikerülése esetében pedig birjon azon tulajdonokkal, a melyek képessé teendik arra: hogy a jég hátán is eléljen.

Természetesen e titkos tervemről, melyszerint Berlint elhagyva a nyár folytán Európa éjszaki részét fognam beutazni, sem anyámnak, sem nagy-

anyámnak Drezdában tartózkodásomkor, sem barátaimnak nem szólottam. — Ha e szándékom napvilágot lát, azon veszélynek valék kitéve, hogy dugába dől, mert anyám abba jó szántából semmi áron beléegyezni nem fogott volna.

Berlinbe való megérkezésem után azonban közlém Prónay Józsi barátommal, felszólítván őt arra, hogy szegődjék társamúl. — Nagy csodálkozásomra Józsi épen nem ellenkezett, hanem bizonyos bizalommal s a meggyőződés hangján latolgatta a kivihetőség esélyeit.

Gróf Trautmannsdorf, — gróf Károlyi István, Lajos és György sógora — volt akkoron az osztrák császárság nagykövete a berlini udvarnál; — egyik attachéja a nagykövetnek volt gróf Károlyi Alajos, az osztrák-magyar monarchia jelenlegi nagykövete Londonban, kivel akkor tájt Berlinben egy lóverseny alkalmával megismerkedtem. — Gróf Trautmannsdorfhoz, egy gróf Károlyi György szivességéből birt ajánló levél révén járatos levén, a legnehezebb, egy Oroszországba szóló útlevél megszerzése Trautmannsdorf gróf szivessége s közbenjárása segélyével könnyebben sikerült mint reménylém. — Pénzünk nem sok volt, de végre is — így gondolkozánk, — ha mint egyszerű turisták utazunk, keveset fogunk költeni, mely esetben a rendelkezésre álló összegekkel remél-

hetőleg ki fogunk jöhetni. — E remény nem teljesedett, de az mit sem tesz «qui vult finem debet velle etiam media».

Nem sok időt engedtem sem magamnak, sem barátomnak, tartván attól, hogy a végperczek habozása tönkre silányíthatná szép kilátásainkat.

Augusztus 17-én indulánk Stettinbe s onnan legott Swinemündébe a híres tengeri fürdőbe. Itt pillantám meg először életemben a tengert, reményekkel telt kebellemel, jókedvű grisettek társaságában, a tengeri betegséget nem ismerve. Swinemündében három napot tölténk, melyek az elválás kellemeinek valának szentelve. — A fiatal emberre nézve az elválás nem jár búbánattal, mint az éltesebbekre nézve, mert hisz az ifjú a jövőbe tekintvén, egy szebb s jobb jövőt remél s némileg joggal. Könnyű szívvel búcsúzánk a «Stiefel-Marie» és «Hasen-Marie» társnőinktől, könnyárjuk nem indított meg, mert képzeletünk már az éjszak nőalakjain csüngött; ki tudná azt megmondani, mi vár ott reánk abban az országban, a hol markotányos nőkből váltak hajdanában császárnék s péklegényekből hercegek. Szívünk nem forgott tehát veszélyben, de annál inkább erszényünk, mely semmiféle érvágást eltűrni a jelen pillanatban képes nem lett volna. Nem tudom, mivé lettem volna ez elhatározó pillanatban, ha Józsi ba-

rátom komoly intései segélyével az igaz, a higgadt úton meg nem maradok. — Annyi igaz, hogy mindaddig biztonságban nem érzem magam, a míg augusztus 21-én este hajónkra nem szálltunk, ott töltendők az indulásunk előtti éjt; biztonságban pedig hajónkon azért éreztük magunkat, mert oda belépni csak annak volt szabad, a ki előmutatni tudta az átkelésre váltott jegyet.

A gőzösre érvén saparton maradt hölgyektől kenderőt lobogtatva elbúcsúzván, azonnal elrendezkedtem a «cajutte»-ben, mert Rigáig körülbelül három napig voltunk utazandók; annak befejeztével pedig magamba szálltam ez első nagyobb, ez első tengeri utam küszöbén.

Berlini barátaim mind faggattak, ne mennénk Oroszországba s Svédországba, hanem ránduljunk kevesebb pénzt s időt áldozván, a világ központjába: Párisba. Sokkal jobban ismertem már önmagamát s az emberi természetet, semhogy elhagytam volna magam csábíttatni, — ezt tartván a helyes kifejezésnek. Meggyőződéseim szerint ugyanis, ha egyszer Párist s annak élveit megízleltem, nem fognám reá adni a fejemet arra, hogy egy telegán végig barangoljak Oroszországon, vagy a nagy csatorna zsilipjein fel s le tolatva, végig hajókázam Svédországon.

Tervem, mely szerint mindennek előtt Európa

éjszaki részét, utóbb annak nyugoti, végre pedig déli és keleti részét óhajtám bejárni, másíthatlanul meg volt állapítva.

Némi a forradalom okozta késések s akadályok legyőzése után, eme tervem keresztül vitele mégis sikerült, mert Európa összes országait bejártam s így nem bántam meg soha, hogy az elem szabott feladat megoldásához erélylyel s senkire sem hallgatva, Swinemünde kikötőjében hozzá kezdtem.

A mi most következett, mind azt annak idején s az akkor rendelkezésemre álló erőmhez képest leírtam. E kis munkám keretébe csak annyit vonhatok belé, a mi ide illik s helyt találhat.

Swinemündéből elindulva, meglátogattuk Riga, Reval, Kronstadt, Pétervár, Nowgorod, Moszkva, ismét Pétervár, Helsingborg, Abo, Aland szigetcsoport, Stockholm, Upsala, Danemora, Carlstadt, Trollhätta, Gothaborg, Helsingfors, Helsingör (Hamlet hazája), Kopenhága, Hamburg, Bréma, Münster (Leydeni János, a próféta működési tere), Mainz, Frankfurt városokat s nevezetesebb helyeket. Frankfurtban elváltunk egymástól, Prónay Józsi Párisba indult, én Frankfurtban maradtam s onnan utóbb Casselnak, Hannovernek, Magdeburgnak, Berlinbe s innen nagyanyámhoz Drezdába s néhány heti időzés után Pestre tértem vissza.

Vándoréveimet 1845. évi márczius 19-én kezdém meg s 1846. évi márczius 13-án fejezém be, e napon érkezvén ismét vissza Pestre.

Naplómba e nap emlékére a következő sorokat írák:

Márczius 13-án érkeztem ismét vissza Pestre, leírhatlan öröm hatotta át keblemet, mikor hajónkról ismét hazám fővárosát pillantám meg.

Barátaim s ismerőseim egy hosszú év után mind szívesen fogadtak.

Édes anyámat, testvéreimet jó egészségben találtam. Azonnal hozzá látok munkám anyagának összeállításához.

A végzet megmérhetlen akarata, daczára szorgalmamnak, mást határozott; munkámat valóban összeállítám s ki is dolgozám, de megjelenhetését komoly események gátolák. — 1846 helyett — 1853-ban láthatott csak napvilágot vándoréveim e szerény emléke.

RECTE TUERI.

Kalandos utamból visszatérve, tevékenységet s ügykezetemet, a rendelkezésemre álló minden komolysággal s kitartással három irányban fejtém ki. Hogy ezen extemporizált külföldi útam valóban kalandszerű jelleggel bírt, leginkább bizonyítják annak idején kiadott «Úti naplóból» című munkám s azon egyes epizódokat tárgyazó vázlatok, melyeket «Ne félj addig, míg engem látsz» elnevezéssel beszélyfüzéreimben bocsátottam közre.

E cím eredete oda vihető vissza, hogy a hány-szor meggondolatlan s szeles eljárásom következtében Európa éjszaki tartományaiban, mint teljesen ismeretlen touristák fennakadtunk, Prónay Józsi barátomat s útitársamat, a ki ilyenkor rendszeren nagyon megijedt, a «Ne félj addig, a míg engem látsz» jelmondatommal biztatám s vigasztalám. Sikerült is végre végzetünk rozzant hajóját mindennemű «Scylla és Charybdis» elkerülésével biztos kikötőbe, Némethonba vissza kormányoz-

nom, a hol már otthonos talajon mozoghatván, menekvésünk biztosítva vala.

Az itt felhozottakkal összefüggésben meg nem tagadhatom magamtól egy kis epizód felemlítését, mely nekem, mint ifjúságom kedves emlékeit felevenítő véletlen, nagy örömömmre szolgált. Prónay József árván maradt fiai közül az idősebb szintén Józsi mint leendő gazda Borsod-Ivánkán lakván, a lefolyt 1887-ik évi tél folyamában Budapesten időzván, a Szikszay vendéglőben, a hol biztosan valék feltalálható, felkeresett, velem egynémely üzleti ügyeket megbeszélendő. — Testvéröcsesc Endre a mult év őszén a berlini, e télen pedig a müncheni egyetemet látogatván, a következő párbeszédre szolgáltatott alkalmat:

— Mi híreid vannak Endre felől? — kérdém az érdeklődés hangján.

— Endre nem hiába olvasta Frigyes bácsi úti vázlatait oly szorgalommal, — válaszola vontatott hangon s mosolylyal ajkain Józsi, — ezt látszik bizonyítani azon távirat, melyet néhány nappal ezelőtt tőle Münchenből vettem s a mely így szól: «Ma éjjel indulok Párisba, kétszázötven forintom van még, de meg akarom mutatni, hogy úgy, mint papa és Frigyes bácsi hajdanában, én is olesón fogok tudni utazni s sokat látni.» E táviratot kö-

vette egy párisi levele, a melyben arról tudósít, hogy jól foly dolga, mert báró Podmaniczky Horác (az én unokaöcsém) barátjával a világvárosban véletlenül találkozott, a ki szintén csekély összegek felett rendelkezvén, ketten társaságban annál könnyebben fognak tudni olcsón élni.

— Derék aranyozni való fiú ez az Endre — válaszolám örömmosolytól rezgő hangon, — csak ne engedjétek, hogy adósságba keveredjék, küldjétek neki pénzt.

Rég nem nevettem oly jóízűt s örültem valaminek inkább, mint ez epizódnak, mely teljesen visszavarázsolt ifjúságom csillogó korába.

Mindenekelőtt oda törekedtem, hogy az akkoron divó igen czélszerű szokásnak megfelelőleg, mint Pestmegye aljegyzője, vethessem meg köz-igazgatási ismereteim alapját.

E czélt elérendő ápril hava első napjaiban József nádor ő Fenségeinek, mint Pest vármegye örökös főispánjának lettem bemutatva báró Prónay Albert főispáni helytartó által. József nádort gyakran láttam ugyan, de otthonában ez úttal először; nem mondhatom, mennyire meglepett azon feltűnő polgári egyszerűség, a mely hazánk, a király után e legnagyobb urát, mindeneket illetőleg környezé; leereszkedő s mégis tekintélyes maga-

viselete, átható észbeli tehetsége, egyszerű gondolkozásmóddal párosult jellemzetes kimért társalgása, ama polgári egyszerűségtől körülvéve, a régibb kor azon bölcse fejedelmeit juttatá eszembe, a kik álruhát öltve közvetlenül s minden külső befolyástól menten tudtak megismerkedni népeik óhajaival s az őket kormányozók eljárásával.

Külsejét tekintve, sötét hosszú kabátja, magyar csizmája, fehér nyakkendője, hosszú hátrasimított fehér haja, beretvált arcza s rövidre nyírott bajusza, — egy idealizált táblabíró alakját állítá elém.

Az első, a bemutatást követő kérdéseit latin nyelven intézé hozzám, utóbb szüleimről s körülményeimről kérdezősködvén, a német nyelvet használta. Elbocsátván, szorgalomra intett, mely mondatát a «Speriamur» szóval kezdette meg, a mely még most is fülembe cseng, beszéd közben az «r» betűt erősen ropogtatván.

Mint aljegyző eléggé szorgalmasan, noha gyakorta felmerült félbenszakításokkal dolgoztam körülbelül másfél évig, míglen Kossuth Lajos kövétté való megválasztatása s az azt követő események teljesen el nem tereltek a megyei élettől. Mire évek multán ismét ébredezni kezdett az önkormányzat, nekem többé tér ott nem nyílhatott, nem lévén képes alávetni magamat azon ténye-

zőknek, melyek mindenhatókká váltak a galvanizált megyében.

Irodám a megyeház újabb részében földszinten vala a «régi játszó órához» címzett sörházzal szembes szegletén. Részt vettem mind abban, a mi kötelességeim teljesítésével járt, sedriákon, kis gyűléseken, közületekben, de ez utóbbiak alkalmával soha felszólalni nem mertem, a mi nem csoda, ha meggondoljuk ama országos férfiak s szónokok nagy számát, kik akkor tájt Pest vármegye egy-egy közülete oly fényessé s kiváló nagyszabásúvá tudták átvarázsolni.

A Batthyányiak, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Dessewffy Aurél, Ráday Gedeon, Szentkirályi Mór, Nyáry Pál, Teleky László, Eötvös József stb. társaságában a ki fel akart szólalni, annak egészen más készültséggel kelle bírnia, mint a milyennel én bírtam.

Aljegyzői pályám közben a legnehezebben teljesíthető kötelességem vala a jókori kelés, mert az akkor divó szokáshoz képest már 8 órakor az irodában kelle lennem. Gyakran inkább le sem feküdtem, hanem a belvárost s különösen a megyeháza környékét akkor is, most is díszítő Venus-paloták egyikében dőzsölém át az éjt s reggel a Dianában megfürödve s utána megreggelizve jelentem meg Phönixként megújultan sötét dohos hi-

vatalos helyiségemben, el-elszunnyadván azután az unalmasan egyforma kivonatok készítése közben.

Második komoly irányzatú törekvésem az vala, úti jegyzeteimet összeállítva, azokat hova hamarább nyomda alá berendezni; a mely munka annyival kedvesebb volt reám nézve, mert a leélt év emlékei élénken éltek s testesültek volt meg bennem s mert néhány vázlatom Hunfalvy Pál volt nevelőm meglegedését vívták volt ki. E tevékenységemet nagy előszeretettel kezdém meg s folytatám, a mennyire szagगतott életmódom azt megegedé; mert «Útinaplóm» kiadása segélyével az írók sorába szerettem volna lépni, mely pálya felé vonzott akkoron a körülöttem történők által felizgult hiúságom s büszkeségem. Hisz akkor tájt derengett bennünk a «szellemi aristocratia» első költői álmodozása, melyet az utóbb beállott egymást már gőzerővel felváltó események folytán csakhamar felváltott hideg zuhany gyanánt a másik szélsőség a «pénz-aristocratia» nem annyira álomszerű, mint inkább kézzelfogható valósága. Az egyik irányban az «et voluisse sat est» szerény jelige jelzé működésemet, a másikkal szemben a «non possumus» voná meg azon határt, melyet túllépni sem belső hajlamaim, sem meggyőződésemet nem engedé soha.

Vége a reám nehezkedő anyagi gondok is

irányt adtak tevékenységemnek, a mennyiben életmódom, tekintve szerény vagyoni állásomat, túl a rendén sokba került. E bajoktól azonban soha vissza nem riadtam, mert én mind azt, a mit kelle-ténél többet töltöttem, beruházásnak, életcélom érdekében tett gyümölcsöző kiadásnak tekintém, mely eszmemenet egészen megfelelt az akkori viszonyoknak s körülményeknek. Állást akarni szerezni s megállapítani a politikai körökben s ugyanakkor társadalmilag alárendelt s visszavonult életmódot folytatni, oly ellentétes fogalmak valá-nak, melyek egymást teljesen kizárták. A ki-foko-zatosan bár, de mégis haladni kívánt, sóhajtott a végezől felé, annak az árral kelle úsznia s nem volt szabad s nem is lehetett félre vonulnia, mi-kor oly életszükségek s fényűzési túlkövetelmé-nyek teljesítéséről volt szó, melyek legszorosabb összefüggésben állottak mind azzal, a mit elérni óhajtottunk. A magasabb körök társadalmi árával való úzás már maga is egy bizonyos hazafias kö-telesség teljesítésének felelt meg, a mennyiben e magasabb s befolyásos társadalmi körök megal-kotása s fenntartása nélkül politikai viszonyaink fokozatos s erőteljes kifejlése s tevékenysége még csak nem is képzelhető. Ez volt Széchényi Istvánnak általánosan elfogadott s felkarolt alap-eszméje.

Minden hadjárat megkezdhetéséhez s minden csata megnyeréséhez a «Kanonenfutter» egy bizonyos mennyisége szükségeltetik. Az akkor tájt megkezdett nagyszabású ellenzéki szabadelvű hadjárat «Kanonenfutter»-ját a szabadelvű csekélyebb vagyonú, de lelkes s mindig a csatárláncz élén küzdő ifjú aristocratia azon nemzedéke képezé, a mely elvérezni igen, de megadni magát nem tudta soha. A mit a Cziráky-palota dísztermében az 1846-ik évi őszén egybehívott szabadelvű ellenzéki tanácskozmány alkalmával mint közlegények megkezdénk, az fájdalmas bár, de elmaradhatlan megszakítások által látszólag nem egyszer leverve, az 1867-ik évi június 8-án végbement koronázási ünnepély alkalmával ért véget.

Megfogyva bár, de törve nem merengék el ama lélekemelő ünnepies körmenet láttára; könnyes szemekkel s vérző szívvel emlékezve meg azon elvérzett s megdicsőült vezérférfiakról, a kik nyomdokin haladva e magasztos cél megvalósulásának napját megélhetém.

A hányszor ily emlékek cikáznak át keblemen, mindannyiszor sajnálom, hogy nincsen már közlemben Patikárius, hogy ingelője alá gyűrve egy százás bankót, azt kiálthatnám neki: «húzd rá Ferkó, de amúgy keservesen!»

Édes anyám átlátta anyagi helyzetem tarthatlan.

voltát s elhatározá, hogy az összes pestmegyei birtokot átadja két fiának, azon kötelezettséggel, hogy nővéreinket elégítsük ki. A Tisza-Földváron levő birtokunkat anyám megtartotta magának özvegyi tartás fejében. Azonnal hozzá láttunk az osztály létesítéséhez, a mi könnyen sikerült, mert mind a négyen mint valódi testvérek, úgy szerettük egymást. Hogy jobb voltam akkor is a híremnél, azt bizonyítja azon tény, hogy másfél évvel utóbb 1848-ik évi deczember havában, mikor ellenség elé indulva azt sem tudtam, fogok-e még valaha hazakerülni vagy sem, véglegesen elrendezém ügyeimet, Ármin öcsémnek 1200 hold földet adtam át nekem fizetendő életjáradék kikötése mellett, mely 2500 ezüst forintról öt év lefolyása alatt 3500 frtra emelkedett. Összes terheim, adósságaim s számláim, melyeknek Ármin öcsém ezen alkunk megkötése alkalmával kifizetését elvállalta, 18,000 frtra rúgtak, a mit öt évi önállóságom alatt folytatott mozgalmas s költséges életmódomhoz arányosítva, soknak épen nem mondható.

A divatos pesti világ akkor tájt az addigitól teljesen eltérő új alakulást nyert, a mennyiben az úgynevezett societás két különvált táborba oszlott meg.

A valódi highlife a fiatal asszonyok társaságában jegeczesedett úgyszólván meg; mind az, a mi e kis cotteriához nem tartozott, képezte az idős dámák körét, a valódi nagyvilágot.

A highlife külön vált sectája élénk, mulatós, entreprenante volt minden irányban; a gross-bonnet-k nagyvilága kimért, hivatalos színezetű s nagyon körültekintő jellegénél fogva, gyakori esetekben az unalmasságnak mutatta jeleit.

E helyen csak is az ellenzéki tábor (highlife) jellemzésébe bocsátkozom, miután a másik tábor mint annyi más nagyvilági társaság, külön körülírásra alig szorul.

Ellenzékinek azért nevezem el a fiatal asszonyok társaságát, mert anélkül, hogy bevallották volna egymásnak annak tagjai, az első s eredeti célja e szorosabb ligának az volt: fésztelenül élni. Fésztelenül s kellemesen pedig csak oly társaságban élhetünk, a mely egyszerű s véleményű tagokból áll.

A fiatal asszonyok társaságának tagjai a következők valának:

Gróf Batthyány Lajosné, gr. Károlyi Györgyné, gróf Zichy Edmúdné, gróf Zichy Manóné, gróf Szapáry Antalné, gróf Csekonics Jánosné, báró Orczy Pistáné, gróf Erdődy Jánosné született

Ratsinska, s ha esetesen Pesten időzött, gróf Degenfeld-Schomburg Imréné.

A férfiak közül a habituék közé tartoztak:

Gróf Batthány Lajos, gróf Batthány Kázmér, báró Orczy Lajos, gróf Teleky László, gróf Zichy Pál, gróf Eszterházy István, báró Messnil Victor, gróf Andrassy Gyula, gróf Bethlen József, báró Podmaniczky Frigyes s néha felkerestek bennünket gróf Károlyi György, gróf Erdödy János, báró Wenkheim Béla.

E kis számú társaság azon összetartozandóságnál fogva, melyet annak tagjai egymás iránt éreztek s azon céllynél fogva, melyet minden alkalommal kifejezni tudtak és akartak, akkoriban Pesten a nagy szót vitte úgyszólván korlátlanul.

Az egészen természetes, hogy e külön álló cotteriának sok ellenségei támadtak, különösen az idősebb asszonyságok soraiban, a kiknek világba járó eladó leányaik valának, mert irigy szemmel nézték azon kört, a mely fiatal, férjnél levő nőkből, még pedig a legdivatosabb nőkből állván, netalán némi árnyt vethetne, vagy hátrányt okozhatna azon társaságnak, melynek középpontját ők képezték.

Annyi bizonyos, hogy azon fiatal emberek közül, a kik e cotteria tagjai sorába fel voltak véve egyetlen egy sem gondolt legtávolabbról is arra

hogy megházasodjék s egynek kivételével még csak a comtesseknek való udvarlást is abba hagytuk mindannyian. Ki is gondolt volna a házasi életre ez egymást érő kedélyes, fesztelen s mulatságos, szép, fiatal, elegáns asszonyok alkotta összejövedeleik varázsa alatt.

Eme társas összejövedeleink leginkább a már akkor nemzeti színházra, azt követő estélyekre en petit comité, kitűnő ebédekre s a szép idő beálltával kirándulásokra szorítkoztak; minden tünető, sok szertartással s alkalmatlansággal járó nagyvilági ünnepélyességek csak ritkán lettek a programmba felvéve.

Színház után rendszeren vagy gróf Batthyány Lajosnénál, vagy gróf Károlyi Györgynénél, vagy gróf Zichy Manónál találkozánk, a hol a salonban egyszerű vacsora lett felszolgálva kitűnő bordeauxi borral, melynek elköltése közben a napi események s teendőik megbeszélése s egymást érő tréfás s fesztelen megjegyzések képezték a társalgás kellemeit.

Kitűnő ebédeket adtak gróf Károlyi György, gróf Batthyány Kázmér, gróf Zichy Manó, gróf Batthyány Lajos. — Legjobb konyhát és pinczét tartott gróf Batthyány Kázmér, kinek francia szakácsa akkoron már 100 frt havi bért húzott.

A zöldbe való kirándulásokat Pesten e cotta-

honosította meg; a mint a szebb napok jelentkezének, egymást érték a városligetbe, Palotára, Margitszigetre, budai hegyekbe, Laszlovszkyhoz, szép juhásznőhöz, városmajorba, Visegrádra való kocsikázások, a mikor azután 9—10 csinosan összeállított «turn out», melyek mindegyikén egy-egy szép nő volt látható, megtette a maga hatását. — Lovaink kantárrózsáján s a «tigris» gomblyukában mindig az illető kocsit megtisztelő hölgy kedvencz virága díszelgett.

Eme mozgalmas életmód, az akkori épen nem nagyvárosias viszonyainkat tekintve, jótékonyan ható hullámozást idézett elő, a mely egy nagyúri társaságnak létezését constatálván, jól hatott a város lakosságára, s magának ama társaskör tagjainak befolyását pedig emelte s szilárdítá.

E kirándulásaink egyike, melyet 1846-ik évi május 1-én a szép juhásznőhöz tevénk, örökké emlékezetes szomorúan-víg véget ért. — Reggel a tavasz ez ünnepe iránt bennünk élő tiszteletnek megfelelő tavaszi öltönyökben kocsikáztunk a budai hegyekbe, csípős szél által nem épen kellemesen meglepetve. — Alig lett az előre oda rendelt «lunch» felszolgálva, midőn a csípős szelet borulat, ezt pedig sűrű havazás követte. — Beszorulván a terembe, a cigányzene mellett rendeztünk május 1-én télies ünnepélyt, kénytelen-

ségből, mert kocsijainkat haza küldöttük, azon rendelettel, hogy délután jöjjenek ki utánunk. — A «Szép juhászné» akkori berendezése éppen nem volt olyan kényelmes, hogy órákra terjedő ott mulatozást kellemetessé bírt volna varázsolni, s így nem csoda, hogy türelmet veszítve vártuk a kocsik megérkezését, hogy bokáig érő hóban gázolva térhessünk vissza a városba. — Én különösen nagyon le voltam verve, mert teljesen új, díszesen összeállított fogatomat ily előnytelen viszonyok között valék kénytelen bemutatni. — Mint vert had értünk haza s még az este búfeledés kedvéért, gróf Batthyány Kázmérnál — azon szállást lakta akkoron, melyet most Wahrmann Mór képviselő tart — fényes ebédet költénk el a lehetőleg legvígabb hangulatban.

Az 1846-ik év időjárása általában nagyon mostoha volt, mely csapás annyival érzékenyebben sújtotta az országot, mert már az 1845-ik évi termés is a lehető legsilányabb vala. — Inség s drágaság állott be, melynek következtében a buza ára annyira emelkedett, hogy egy pesti mérőt 22 bankó forinton alól nem adtak. — Ekkor történt az, hogy Pest vármegye báró Podmaniczky János vermeit — miután buzáját eladni ez áron sem akarta, — feltörette erőszakkal s az azokban található gabonát eladatta, annak árát kiszolgáltatván

bátyámnak. — Az önkormányzat oly ténye ez, mely mindenestre némi gondolkozásra nyújt bő anyagot s alkalmat.

Visszatérvén utamból ismerkedtem meg gróf Szápáry Elizzel, e szeretetre méltó, víg kedélyű, őszinte jellemű s kellemes társalgású fiatal hölgygel, gróf Szápáry Antal leányával és gróf Szápáry Géza, a jelenlegi főudvarmester nővérével.

Negyven év óta tart egymás iránti igaz barátságunk, a nélkül hogy csak egyszer is valamely esetlegesen felmerülő egyenetlenség vagy félreértés, e kedélyvonalom meggyökeresítette szövetséget képes lett volna pillanatra megzavarni. — Ő megértett engem mindenkoron s változatlanul talált az élet legkedélyesebb, de egyszersmind legkomolyabb viszonyai között; én fel tudtam fogni, át tudtam érezni s meg tudtam érteni, a nők iránt bennem élő előszeretethetnél s vonzalomnál fogva, minden tettét, baját s bánatát, méltányolni tudván a czélt tévesztett nő kedélyháborgásának mind azon kitöréseit, melyeket elítélnünk soha, megbocsátanunk mindenkoron első s fő kötelességünk.

Nem hiába nevezett engem mindig «Ritter» néven, mert tudta, hogy bennem önzetlen s hű lovagjára talál minden csak képzelhető körülmények között, — a ki a könnyei mögül gyakorta előtörő mosolyt olybá tudta venni, mint mikor a

háborgó felhők közül kisütő napsugár a lefolyt zivatar felidézte baljóslatú sejtelmeket oszlatja el, csillapító fényt árasztván maga köré.

Eliz grófnéval — ez volt általánosan elfogadott őt megillető czíme — a német színház földszintjén létezett «Beigelbäckerin» kis boltjában ismerkedtem meg; feltűnő magas sugár alakja, szép nagy kék szeme, sötétszőke aláhulló haja s élénk társalgása feltűnének nekem, s legott kerülvén minden szertartást, be lettem neki mutatva. — Ez annál könnyebben volt elérhető, mert ugyanott mulatának Keglevich Jenke és Emmi grófnők, a kik a szerencsét hozó hármas számot kiegészítendő Kendeffy Katinka grófnőt is odaértve, képezék Eliz grófnő legmeghittebb barátnőinek kedves füzérét. — Eme itt felemlített körülmények természetes folyománya az vala, hogy én mint teljesen független, s a mi szívem hajlamait illeti, senkinek le nem kötött s szabad világpolgár, e közel állóim iránti barátságnál s vonzalomnál fogva nem csak a fiatal asszonyok cotteriájával, de az idősebb delnők nagyvilágával is fenntartottam azon szoros s benső érintkezőst, mely érzelem-áramlatomnak teljesen megfelelt. — Senki sem örült eme magaviseletemnek s eljárásomnak inkább, mint édes anyám, a ki habár nyiltan nem, de titkon mégis nagyon féltette nádszál gyanánt ide s tova haj-

longó fiát a Syrének csábdalaitól. — Ha esetesen Kant szerint saját «én»-emet képes lettem volna ketté osztani, bennem saját fiamat figyelendő meg, szinte csak úgy éreztem s aggódtam volna, mint a hogy azt édes anyám tette.

Mint barátja azon feltűnő deli külsejű erdélyi mágnásnak, a ki akkori szólásmódunk szerint «fülig» belészeretett Eliz grófnőbe, Elephantjává lettem, s azontúl gyakran tanuja s némelykor esetesen rendezője is valék egynémely csekélyebb ártatlan jellegű, de a szerelmesekre nagy értékű alkalmi véletlennek, a mi annál könnyebben sikerült, mert a sors úgy akarta, hogy Eliz grófnővel egy s ugyanazon tető alá kerüljek.

Édes anyám akkoriban a Csernovics Péter annak előtte Appiano-féle házban — főút és vadász-utca szeglet — az első emelet főszállását bírta, 17 ablaknyi utcái homlokzatért, istállóval, félszerrel, s szolgálati mellékhelyiségekkel bőven ellátva, ezer forintnyi évi házbért fizetvén. — E szállásban kettőnk számára egy szoba volt fenn tartva, a mely szűk elhelyezést, kivált miután testvéröcsém Ármin akkor tájt gyakrabban időzött Pesten, megunván, szállás után néztem.

Báró Vay Miklós koronaórré neveztetvén ki s felmenvén Budára lakni, a lipótvárosi korona-utczában bírt régi palotáját gróf Szápáry Antalné-

nak adta ki bérbe. — A grófnő a földszinten régebben báró Vay Miklós által lakott osztályt a hozzá tartozó istálló- s felszer-részszel nekem engedte át háromszáz forintnyi évi bér fejében. — Így jutottam én a Lipótvárosban illő áron kényelmesen berendezett úri lakáshoz, melynek mindezen felül még azon nagy előnye is volt, hogy Eliz grófnővel hozott ha kapcsolatba nem is, de legalább ideális érintkezésbe.

Akkor tájt az egész nagyvilág és félvilág a Lipótvárost lakta; néhány régibb belvárosi, mint például — a Cziráky, Grassalkovich, Keglevich, Orczy György, Orczy Lőrincz, Károlyi, Horváth paloták és házak kivételével, alig nyílt alkalmunk a belvárosban a vácsi utcán túl megfordulnunk; ez csak éjnek idején adta elő magát, mikor bérkocsin barangoltuk be azon helyeket, melyek felkeresése nappal nem lett volna a «fashion»-nak megfelelő. — S mégis daczára annak, hogy a Lipótváros, Pest e «Westend»-je oly rohamosan fejlődött s beépítése varázslat módjára előre haladt volt, mégis mi kezdetleges parlag viszonyok léteztek e fényesen benépesített negyedben. — Jól emlékszem, hogy a korona-utczában üzlettel bíró korcsmáros egy ízben vagy két hónapig azzal mulatott, hogy hamis kutyáját kizárván az utcára, az éjjel arra járó-kelők e fenevad megtámadtatá-

sainak valának kiteve, a mi a világítás részint kezdetleges, nagy részben pedig teljesen hiányzó voltánál fogva kétszeresen kellemetlenné vált az arra menőkre nézve, mert sem bérkocsi, sem rendőr (Stadtgvárdli) sehol szemlélhető vagy feltalálható nem volt. — E körülményeknél fogva léteztek még akkoron feles számmal az úgynevezett «Laternen-Buben», a kik a társaságból, légyottból, kávéházakból hazamenőket meglesték s néhány krajczárnyi jutalomért haza világították. — A mint most a Nemzeti Casino palotájában ott állomásoz Udvardy uram bérkocsija haza szállítandó a késedelmezőket, úgy várt meg bennünket annak idején a régi Lloyd-épület kapu-szegletkövén ülve «der Laternen-Bub, Herr von Wirschtler», egy vén kozák, a ki Pest városának összes lebujait, játékbarlangjait s a bűnnek minden fészkeit jól ismerte, hogy jelenleg a detectiv-cursusban akár mint tanár szerepelhetne bátran.

Az akkori policeális szabadságnak vagyis szabadosságnak megfelelőleg, például mikor háts lovaimat jártatták Pest utcáin, egy fekete nyirott sörényű kiváló ponnyim mindig kantár nélkül szabadon kísérte társait, majd előre rugaszkodván s tevén meg bakugrásait, az arra menők mulattatására, de nem ritkán veszélyére is.

1846 június 30-án választott meg pápává IX. Pius, mely nagy horderejű ténynek még csak sejtelmével sem birtunk akkor tájt, — de alig egy év multán egy új iránynak lett megalkotójává.

1846 október 17-én bocsátják vizre Balaton-Füreden a «Kisfaludy» névre keresztelt első gőzöst; 41 éve immár, hogy a magyar tenger habjait gőzerő szeldeli. Most a Yachting-Club egész raja élénkíti nyaranta Balatonnak költői emlékek dicsőítette partjait.

1846-ik évi október hava végnapjaiban Szabó, a magyar kereskedelmi társaság ügyvivője, százötvenezer forintnyi defraudatio hátrahagyásával megszökik. Ezen esemény nagy csapás volt reánk nézve, mert a kereskedelem terén alig megkísérlett próbálkozásunkon nagy csorbát ejtett s a külfölddel szemben hitelünket tönkre silányította.

Ugyanazon év november végső napjaiban terjedt el Pesten azon hír, hogy gróf Szápáry Antalné — férjétől elválendő s gróf Batthyányi Kázmérhoz menendő férjhez — a protestáns hitre tért át; mint első ily eset a nagyvilágban, alig lehet most fogalmunk arról, mi roppant feltűnést okozott akkoriban e hír, kivált miután a mi hihet-

lennek látszott, kevéssel azután teljesedésbe is ment. Egyike vala ez azon eseményeknek, mely Eliz grófnő barátnémat sujtotta, a mennyiben anyját elveszté. Utóbb olyszerű rendelkezés történt a családban, mely szerint atyjával Pozsonyba ment lakni egy időre.

SOKFÉLE ÚT VEZET RÓMÁBA.

Épen azon időben, mikor a szabadelvű ellenzék soraközni kezdte s elhatározá, hogy a közelebbi érintkezés s eszmecsere kedvéért gyakrabban ismétlődő, a fővárosban rendezendő értekezleteket hívand össze, terjedt el azon hír, hogy Bereg és Ung megyékben pórlázadás tört volna ki. — A mikor ily, első tekintetre érthetlen s semmi által nem indokolt hírek hozatnak keringésbe, rendesen mindegyik, akár társadalmi, akár politikai párt minden e hírekből levonható következtetéseket saját előnyére s az ellenfél hátrányára ügyekszik értelmezni s magyarázgatni.

Így most is, a Pechovichok titokszerűen beszélvén meg a forrongást, azt állították, hogy a Kubinszkyak folyton növekedő izgatásai bátorítják fel a «misera contribuens plebs»-t oly követelések s igények megtételére, melyek nemcsak most, de soha kielégíthetők nem lesznek. — Viszont a Kubinszkyak, azaz mi azt rebesgettük, hogy a nép tapasztalván, hogy a túlnyomó többséggel rendelkező kormány a szabadabb eszméknek s újabb-

kori reformtörekvéseknek tért nem enged a kifejlésre, mintegy erőszakkal azok karjaiba kényszeríti a tudatlan népet, a kik saját önös céljaik véghezvitelére óhajtják eszközül felhasználni az értelmetlen s így könnyen felizgatható tömeget.

Melyik felfogás vala a valóban jogosult, az nehezen volna most, de éppen oly nehezen volt akkoron is meghatározható; de annyi bizonyos, hogy a forrongásról szóló hírek az 1846-ik év márczius közepe táján hozattak először keringésbe, utóbb pedig az országos ellenzéki értekezlet összejövetelét megelőzőleg újból forgalomba tétettek.

A rossz termés s az annak következtében keletkezett inség, oly időben, midőn a közlekedési eszközök teljesen hiányoztak, nem ritkán egy-egy pontján az országnak leverő hatású jelenségeket idézett elő, a nélkül, hogy a vidék elzárt s járhatlan utak övedzette fekvésénél fogva, gyorsan segíteni lehetséges lett volna.

De meggyőződünk arról e hírek felmerülése alkalmával, hogy mi tulajdonképen saját hazánk viszonyait teljességgel nem ismerjük, mert mikor Beregről és Ugocsáról volt szó, ez éppen annyi volt, mint ha Kelet-India valamely tartományáról meséltek volna valamit, — mert Ugocsáról, kivéve azt, a mi a «Kis tükör»-ben állott, mást alig tudunk, mint hogy «Ugocsa non coronat».

Az ellenzéki párt e fogyatkozása arányában elfogult nem lévén, oda hatott, hogy pártunk az egész országot mintegy behálózza, s minden vidéken bírjon oly megbízható tagokkal, a kik az oda való viszonyokat ismerve, kellő időben az ott felmerülő eseményekről a központot értesíteni s felvilágosítani legyenek képesek.

Ilynemű combinatio útján jutott nekem is azon feladat, mint «Kanonenfutter» — a hol s a mikor alkalom nyilik az ország bizonyos, előlünk eddigelé elzárt részeivel megismerkedni. Én legelőször is a tőlünk egészen elvált s külön kormányzat alatt álló Erdélyt választám empirikus kutatásaim színhelyeül, annyival inkább, mert baráti összeköttetéseim sokszoros érintkezései alkalmat szolgáltatnak nekem arra nézve, hogy az «Unio» nagy eszméjét mint szerény politikai «commis voyageur» — a mint akkoron címünk szólott — tőlem telhetőleg előmozdítsam.

Gróf Bethlen József barátommal, mint reám nézve a legjobb ajánlólevéllel, kelénk útra s bejártuk Tolnát, Baranyát, — azaz elmenénk Parádra gróf Károlyi Györgyné látogatására, s onnan le a Hevesmegye síkságán fekvő Tiszabőre, Almássy Pál elvbarátunkhoz. — Az alföld ez állomásáról elindulva meglátogattuk a báró Wenkheim család Kőrös-Ladányon, gróf Csekonics Jánost

Zsombolyán, Temesvár városát, a buziási fürdőhelyet s innen Karánsebesnek Mehádiára hatoltunk, a hol fényes vendégkoszorút találánk együtt. A Hercules-fürdőből, nem hallgatva senki intő szavára, a vaskapu-szoroson át leirhatlan fáradalmak s járhatlan utakon haladhattunk csak lépésről-lépésre előre, s leereszkedvén a Hátszeg völgyébe s azt végig bejárva, Piskibe értünk Komáromy György barátunkhoz, a ki akkoron eme jószágán időzött nejével gróf Csáky Lálival. E véghetlen kedves társalgású, elmés barátunknál a könnyelmű emberek e legkomolyabbikánál kellemesen lefolyó néhány pihenő napot tölténk el, mi alatt a környékkel s az ott lakó családokkal ismerkedénk meg. Komáromy Györggyel — akkor Magyarország egyik leggazdagabb nemes embere, Tetétlen és Ottomán ura — ez időponttól fogva 24 éven át a legkülönbélebb könnyelmű tréfás és lehetőleg legkomolyabb viszonyok s események közben folyvást a legszorosabb összeköttetésben állottam; aranytiszta jelleme, eszessége, könnyű, genialis felfogása daczára, az őt túlszárnyaló idők árja elsodorta s a megsemmisülés elé vitte, számos barátja nagy szomorúságára. Egyike volt ő azoknak, a kik nem valának elegendőképen fiatalok arra, hogy a reánk szakadó válságba belétalálhassák magokat egészen, sem eléggé idősök arra,

hogy az elől félre vonúlva, a contemplatiónak engedhessék át enmagukat. — Az e korú s múltú egyéniségeken a fatalismus egy bizonyos görcsös állapota vett erőt, melynek vampyrszerű nyomása alól felszabadulni nem valának képesek többé.

Piskiből Gyula-Fehérvárnak egyenesen Küküllővárnak tartottunk, Erdély egyik legszebb régi ős várkastélya, hosszú gróf Bethlen József az én barátom édes atyjának ősi birtoka s családjának nyaranta lakhelye. — Küküllőváratt időzött akkortájt Erdély legszebb hölgye, gróf Bethlen Adél, barátom nővére, családja körében. Családja körében mondom, mert a hol egy ily feltűnő szépségű s kedvességű fiatal hölgy létezik, ott csakis ő képezheti a szülék, fivérek, nővérek alkotta összes család középpontját, a ki körül mint csillag körül csoportosúl minden. Küküllőváratt akkoriban nagy társaság gyűlt volt egybe; alig élveztem a falusi nagyúri élet kellemeit valaha életemben inkább, mint e néhány heti ott tartózkodásom alatt. — Szerencsecsillagom ezúttal sem hagyott el, mert Adél grófnő azon ritka erdélyi nők egyike lévén, a kik lovagolni nem tudtak, nekem jutott azon kiváló szerencse, délelőttönként, mialatt a férfitársaság a kártya-asztalok mellett vala elfoglalva, a lovaglás nemes mesterségére oktathatni a szép grófnőt. — Tanári pályám kez-

detét, de egyszersmind végét képezte ez érdekes tanfolyam; vagy találhattam volna-e Adél grófnő után is nőre, a ki iránt a tanító tövises kötelezettségeit felvállalnom, kedvem s türelmem lett volna?

Bethlen Adél grófnő alig másfél évvel az itt érintettek után báró Jósika Lajos, az utolsó erdélyi cancellár, báró Jósika Samu testvéröccsének lett nejévé; fiai közül a legidősebb báró Jósika Samu, jelenleg Kolozsmegye szeretve tisztelt főispánja.

Küküllővárról átrándulánk Keresd várába, Erdély egyik legszebb, az ó-német góth ízlésben épült s eléggé jól fentartott ősi nagyúri lakhelye; a falu közepén egy égnek meredő domb tetejét foglalja el, — várfalai százados örökzölddel lévén sűrűn benőve. Tulajdonosa, gróf Bethlen Gábor akkortájt családjával épen ott időzván, szíves előzékenységgel mutatta be nekem ősi fészkének felette érdekes részleteit. — Keresd várát jelenleg ennek fia, szintén gróf Bethlen Gábor, Küküllőmegye főispánja bírja.

Küküllővárról az egész társaság Kolozsvárra tette át főhadiszállását, tanúi óhajtván lenni az országgyűlés ünnepélyes megnyitásának. — Egész Erdély színe-java a fővárosban időzött e néhány nevezetes nap alatt, a mi reám, idegenre nézve kétszeresen érdekes vala.

Az országgyűlést Puchner tábornok nyitotta meg mint királyi biztos deák nyelven felolvasott rövid beszéddel, melyre gróf Teleky József a gubernátor — Magyarország egyik kiváló tudós férfia, a «Hunyadiak korá»-nak szerzője — szintén ily röviden válaszolt. — Az alkotmányosság-áthajtotta kedélyemre e fontos politikai esemény ilyenképeni jelenetezése oly leverő befolyással volt, hogy annak utóhangjait a gubernátori fényes diplomaticus ebéd hatása sem volt képes lecsilapítani. Nem maradt tehát más hátra, mint egy számtalan szép erdélyi nők által élénkített estély után a «Mámi»-hoz elmennünk, tért engedve elbúsulásunk zabolátlan kitörésének.

A «Mámi» pedig volt egy vén paraszt asszony, a ki egy nálánál jóval idősebb s sokkal rozzantabb parasztház utczai szobájában a főváros legkeresettebb s divatosabb korcsmáját tartotta. — Étlapja rendkívül korlátolt, de ízletes vala; puliszka, kolozsvári káposzta, kolbász, sertés-karbonádli s levelen sült képezték állandó kínálatát, mely ellenében válogatásról szó alig lehetett, mert vendégei rendszeren lemorzsolták végig a fogások egész sorozatát. Megjegyzendő, hogy pinczéje kitünően felszerelve, a leppendi, rózsamáli, stb, erdélyi híres borok legjobbjaival dicsekedett. — Mind e lucullusi élvezekhez természetszerűleg oda sorakozott

Pongrácz cigánybandája, mely különösen arról volt nevezetes s híres, hogy abban a primás szerepét clarinét képében maga Pongrácz képviselte. Sohasem hittem s képzeltem volna lehetőknek, hogy egy clarinétból ily édes, merengő s odaadó lány hangokat lehessen kicsalni. — Ez estén valának jelen gróf Teleky Sándor — azóta Garibaldi hajdani ezredese — és Cœlestin a színikazgató. Jól emlékeztem tehát, midőn Miskolczról és Cœlestinről szólván, azt mondtam: itt elhallgatok, gróf Teleky Sándornak engedvén át a szót, a midőn Cœlestinről van a szó. — Teleky Sándornak egymást érő elménczesnél elménczesebb tréfáit hallgatva s azokon jóízűket nevetve — az impresariót használván fel háttérül — a társaság ott virradt meg a «Mámi»-nál, épen úgy érezvén magát, mintha csak akkor toppant volna be a rozzant szalmafedél alá.

Végre a «Mámi» igazi tősgyökeres magyar korcsmáros módjára, maga elkergetett s elzavart bennünket, konyhát, pinczét, szóval mindenét elzárva előlünk.

Mi távoztunk ugyan, de az egyedül felkelhetőt, Pongrácz cigányt bandájával elvittük magunkkal, nem gondolva azzal sem, hogy a «Mámi» búcsúszavai ezek valának: no gyerekek, de most már takarodjatok, azt mondom!

Nem annyira éjjeli, mint inkább nappali zenét indúltunk most csinálni Kolozsvár legszebb hölgyeinek ablakai alá, mely költői rajongástól (kurjongatásnak is beillett) élénkítette ábrándjaink közben báró Kemény, a statuum præsés, azon laconicus üzenete zavart meg: ha az urak mind azonnal haza nem kotródnak, bezáratom egytől egyig.

Az országgyűlés alatt létező eme legfelsőbb hatóság előtt megkellvén hajolnunk, — Pongrácz cigány clarinetjét pedig bankókkal tömvén meg, nehogy annak hangjai ő kegyelmességét megzavarják, haza felé tartottunk, — én részemről azon meggyőződésben, hogy a Nagyfejedelemség dietájának statuum præsese semmivel sem különb ember, mint Szepesmegyének hajdanában ellenünk oly ügyes politikával élt táblabírái.

E kalandunk másnap egy fényes ebéd alkalmával lett meg- s elbeszélve, melyet gróf Mikes János — Kolozsváratt ugyanazon állást foglalván el, mint gróf Batthyány Kázmér Pesten — rendkívül izlésteljesen felszerelt s úri módon kiállított palotájában, az országgyűlés alkalmával egybe- gyűlt ifjúságnak adott. — Délután az egész társaság kikocsikázott gróf Mikes János kastélyába Fenesre, a hol nagyszerű ozsonna szolgáltatván fel ráadásúl, alkalmunk nyílt mindnyájunknak

«Mámi» ősi konyháját az újabb eszmék ízlés és ízletesség-elővarázsoltá vívmányaival hasonlíthatni össze. — Les extrêmes se touchent.

Néhány nappal utóbb Bethlen Józsi barátommal vissza indulánk Magyarországra, s miután a bennünket Fenesig elkísért Adél grófnőtől s anyjától érzékenyen elbúcsúztunk volna, elhatároztuk, hogy Kolozsvárról egyenesen a Zemplénmegyében fekvő Velejtére rándulunk, meglátogatandók gróf Andrássy Gyulát. — A mit feltettünk magunkban, híven teljesítettük is, — hundert Meilen auf oder ab, azzal mi épen nem törődtünk.

E második erdélyi utam alkalmával nem annyira az országgal magával, mint az azt uralókkal ismerkedtem meg. — A gróf Bethlen, gróf Haller, gróf Kornis, báró Huszár, báró Wesselényi, gróf Csáky, gróf Esterházy, báró Jósika, báró Kemény, gróf Teleky, gróf Toldy, gróf Mikes, báró Bornemissza, báró Bánffy, gróf Toldalagi, gróf Bélydy, báró Toroczky, Szereday, Horváth családok számos tagjaival érintkezvén, állandó s reám nézve rendkívül kellemes összeköttetésbe léptem e mondhatatlanul szívélyes, magyaros, mívelt s eredeti jellegű főnemességgel, mely viszonos baráti vonzalom alkotta ismeretségeknél fogva egészen 1862-ig s így tehát 16 éven át Erdély másodhazámmá vált úgy szólván.

Az e társaságban töltött napjaim még most is életem fénypontjai gyanánt ragyognak körül, — megvilágítván kedves visszaemlékezéseim segélyével életem alkonyát.

A hatás s ellenhatás változhatlan törvényénél fogva visszatérvén Erdélyből Pestre, az ellentét, a mely nemzetiségi tekintetben e két főváros s annak társas köreiben minden irányban nyilvánult, lehangolt, elszomorított.

Pest nemzetiségi tekintetben való hátramaradása akkor tűnt fel leginkább, a mikor más tájakról ide érkezve, szinte elcsodálkozánk, hogy mi magunkra akarjuk reá fogni azt, hogy e város Magyarország fővárosa. — A boltok minden feliratai, a boltokban kiszolgáló kereskedők s legények, a fogadósok s pinczérek, a bérkocsisok és fuvarosok, a rendőrségi közegek, szóval mindazon tényezői a városnak, melyekkel érintkezni szükségképen kellett, németek valának. — A magyar ember feljővén Pestre, ha nem tudott németül, el volt adva; a nemzeti elemet általában a jurátusok, a nevezetesebb ügyvédek, megyei tisztviselők s a bíróságok tagjai képviselték; — de már a septemvirátus, mint legfelsőbb birói forum tagjai, részben a magas arisztocrátiából kerülvén ki, magántársalgás közben a német, különben pedig a deák szót

használták. Az ország zászlósai egyikének könyomatú arczképét láttam akkoron, sógora, egy tősgyökeres magyar, de leányágon kénytelenségből szintén elnémetesedett úri embernek dolgozószobájában függni: német aláírásával az illetőnek. — S ezen arczkép egy ünnepély alkalmából készült, s el lett osztogatva emlékül mindazoknak, a kik e hírneves jogi tekintély iránt tisztelettel viseltettek.

Tehát nemcsak a magán-, de a közéletben is — a mint e példa mutatja — használták országunk nagyjai a német nyelvet. Kivételt e tekintetben úgyszólván egyedül az országos ellenzéki párt képezett, melynek különösen fiatalabb tagjai bizonyos ostentatióval tanulta s beszélte a magyar nyelvet.

Különösen hátráltatta a magyar nyelvnek az aristocratia körében való terjedését azon, mondhatnám a majmolással határos gyengeség, melyet Bécs iránt minden tekintetben tanúsítottak. — A legtöbben még akkor inkább akarának Bécsben az utolsók, mint Pesten elsők lenni. Osztályunk e válfaját neveztük el «bécsi magyaroknak», mely elnevezés egyszersmind körülírta az illetőnek nemcsak nemzetiségi, de politikai s társadalmi tulajdonait is.

A Pesten időző aristocratia lelkesebbjei ily viszonyok között a nemzetiség egyik apostolának

a nemzeti színházat tartván, szorgalmasan látogatta s bizonyos bőkezűséggel istápolta a már akkor a nemesség-felkarolta országos intézetet.

S mégis, daczára e jó indulatnak, melylyel ez intézetünk iránt viseltettem, naplóm meglehetősen leverő megjegyzéseket tartalmaz az akkor dívott művészi viszonyokról, melyek kútforrásai talán azon véletlenre viendő vissza, hogy külföldön való hosszú tartózkodásom után, mely közben a színi előadások iránti érdeklődés bennem mélyebb gyökeret vert, az első előadás, melyet Pesten nemzeti műcsarnokunkban láttam, Bosco bűvész mutatványai valának. Ezen általam különben is gyűlölt fajára a látványosságnak annyival inkább megnehezteltem, mert eléggé nagyszámú s díszes közönség előtt folyt le ez üres comedia, holott, a mint hallám, a némi művészi érdekekkel, ha becsesl nem is bíró előadások alkalmával üresen tátongett a nézőtér.

Körülbelül azon érzélem fogta el keblemet, mely erőt vesz rajtam jelenleg, mikor a magyar királyi operaházban egy-egy valóban kifogástalan operai előadás alkalmával a pusztán meredő pad-soroknak énekelnek művészeink, míg másnap a telt s ujjongó ház hozsannát rivalg az Excelsior circus-ballet, lapos zene által kísért, csillogó csoportozatainak. A műízlés hanyatlásának ily szo-

morú bizonyítékai mindig leverőleg hatnak reám. Fénypont gyanánt ragyogott amaz, a valódi művészetet illetőleg körülbelül meddő időszakban Rossini «Romeo és Julia» dalművének előadása Schódelné Romeo, Hollósy Cornelia pedig, mint fiatal, nálunk kezdő művésznő Julia szerepét énekelvén, feltűnő sikerrel s a lehető legfényesebb kilátásokkal jövőjét illetőleg.

Hollósy Cornelia — most Lonovics, Csanádmegye főispánjának neje — alig néhány havi működés után teljesen meghódította közönségünket s annak mindvégig állandó kedvence maradt. — A nemzeti színház az ő személyében valóban ragyogó csillagra tett szert, melynek fényén évek hosszú során át sütkérezett s melegedett a még mindig növényházi palánta természetével bíró nemzeti intézet.

Liszt szintén meglátogatta évek multán ismét Pestet, s mint művészete zenithjén álló zongorakirály, diadalt diadalra halmozott.

A Liszt-idény minden irányban fényesnek volt mondható, mert eltekintve hallatlan művészi sikereitől, társadalmi tekintetben is, a nők versenyre keltek a férfakkal, mikor az ő dicsőítéséről szó volt. Ez utóbbiak között gróf Karácsonyi Guido tűnt ki, mint a kinek közbenjárása nyomán fényesebbnél fényesebb ünnepélyek rendeztek. —

Ugyancsak gróf Karácsonyi Guido és gróf Teleky Sándor kísérték akkor Lisztet kelet felé tett körútjában is.

A tánczművészet fénycsillaga, Elsler Fanni telt házak előtt mutatta be bájteljes mozdúlatait; e kifejezést azért használok, mert ő volt az utolsó világhírű tánczosnő, a ki taglejtéseinek művészi tökélye s bája által tudott s akart hatni egyedül. A mi utána következett, mindinkább elhagyva a ballet-táncz eszményi jellegét, a tetszetősebb, mert könnyebben elérhető, lábfigyarázó kötéltáncz irányához közeledett, míg végre a báj fogalma, a látványosságot legyező eme tánczfaj segélyével, teljesen ki lett küszöbölve.

Az újabb időben Delibes Leo, a genialis zeneköltő kísérlette meg zenéjének varázsa nyomán az eszményi ballet felelevenítését; e varázs előidézte pillanatnyi álfeléléledését, az eszményi balletnek azonban az Excelsior, Amore s az ehhez hasonló szemkápráztató trivialitás gyorsan s valószínűleg hosszú időre megsemmisíté.

Elsler után Cerrito tért be hozzánk, fiatalsága s szépsége daczára sokkal csekélyebb sikerrel, mint a «göttliche Fanni», mert már alacsonyabb s zömökebb alkatánál fogva sem volt képes a báj s tetszetősség azon fokát kifejteni, mely elődjének megközelíthetését tette volna lehetségessé.

Az Elsler Fannit gróf Almássy György protectorátusa alatt előzőnlött bokréta-eső Horváth Sándor által lett Cerritónál felelevenítve, s ha ugyan lehetséges, felülmúlva. — Az akkor dívó szokás szerint számtalan apró mellesokor dobott a színpadra a művésznő lábai elé; most idétlen szekereket, lyrákat, hattyúkat, czímertáblákat készítenek a szirmaiktól megfosztott szegény virágokból, melyeket hordárok személyesítő apródok segélyével hordanak azután ki a színpadra a művésznő uszálya nyomán. E költséges, sem költői, sem belbecset nem képviselő ízléstelen s minden kedélyesség nélküli tüntetés helyett, az én felfogásom szerint, sokkal czélszerűbb volna gyémánt harmatcseppek díszítette egyetlen rózsával kedveskedni azon művésznőnek, a kit kitüntetni óhajtunk.

Bécsben akkoriban minden év május és június havában olasz opera-stagione létesítettett a kárnthnerthori udvari operaházban, mely Milanóval, Páriszal, Londonnal becsre s fényre nézve egyaránt vetekedett. A társulat e bécsi működése közben, annak egyes tagjai lejövének Pestre vendégszerepelni, mely szokás révén a mi közönségünknek Európa legelső olasz művészeivel nyílt alkalma megismerkedhetni.

Ronconi, a híres tenorénekes szintén lejött;

de kissé fáradt hangja daczára — azt gondolván, mint akkor a legtöbb művész: a pestieknek ez is elég jó — mégis fellépván, őt megelőző nagy híre daczára megbukott. Külföldi nevezetes művész ily módon való megbukását nálunk nem értem soha, mert közönségünk e tekintetben műveltebb s tapintatosabb bármely más közönségnél.

A drámai szaknál körülbelül ugyanazok a viszonyok léteztek, mint harmincz évvel utóbb, mikor én valék szerencsés a nemzeti színház küszöbén át e művész-csarnokba bevonúlhatni. — A magasabb drámai műfaj ugyanis, e fő s különleges feladata a nemzeti színháznak, körülbelül paragon hevert s nem tudott igazi életre vergődni. — A tragödia haladását s kifejlését előmozdítani Egressy Gábor nagy művészünk képes nem vala; mert tudományos műveltsége s talán túl a rendén szorgalmas áttanulmányozása s átgondolása daczára, végtelen modorossága s a szavalatban vallott különczködése lehetetlenné tévék a magasabb drámai faj népszerűsítését. — Eme körülményből kifolyólag Laborfalvi Róza sem bírta e szakban művészetét oly mérvben érvényre juttatni, a mennyire azt feltűnő tehetsége s magának a műfajnak érdeke kívánatossá tette volna.

A társadalmi dráma terén utóbb némi fénypontok villantak fel, a mennyiben Czakó művei tet-

szést aratván, az érdeklődés egy bizonyos fokát költék fel a közönségben. De messzebbre ható hazai dráma-irodalom lábra kapni nem bírván, e műfaj maga is az idegen művek sikerén még nem táplálkozhatván, a műsor tengett inkább, mintsem valóban élt.

A pezsgés valódi jellegét csakis Szigligeti népszinmű-irodalma volt képes állandóan felszínre hozni. A «Szökött katona», «Két pisztoly», «Csikós» egymást felváltó oly érdeklődést idéztek elő, a melynek maradandó hatása kitörülhetlen nyomokat hagyott hátra a nemzeti színház történelmében. — De másrésről, ha tekintetbe vesszük, hogy akkor is — úgy mint évek multán — az elsőrendű drámai erők működtek közre e népszinművekben, nem lehet csodálkoznunk, ha ugyanazon művészek a sokkal komolyabb törekvést igénylő drámai működést illetőleg elvesztették azon nymbust, a mely a művészi tekintély gyarapítására s állandósítására okvetlen szükséges.

Hogy lehessen azt csak feltételezni, hogy ha valamely estén Bartha, Laborfalvi Róza, Lendvai, Szentpéteri, László a «Szökött katona» népszinműben működtek közre, — ugyan ők másnap egy tragoédiában vagy társadalmi drámában idéznek elő valóságos komoly, drámai hatást.

A népszinművek fénycsillaga akkoron Füredi

Miska volt, épen úgy, mint annyi évvel utóbb Blaháné Lujza. — Füredi kovácslegényből válván népszinmű-énekesse, utólérhetlenül szépen, érzésteljesen, s a magyar kedélynek megfelelőleg énekelte lágy, hangzatos bariton hangján a népdalokat; a népdaléneklésnek megalkotója tulajdonképen ő volt; a népszinművek jelleges magyar betyár-alakjait s azok feltűnően választott s izlésteljes jelmezeit szintén ő teremtette; egy szóval Miska nélkül népszinművet képzelni sem lehetett, s ő mellette az esetesen beszúrt comicum kivételével, melyet Kovácsné, Szerdahelyi, Telepy, Hubenay mesterileg kezeltek s tudtak érvényre emelni, minden háttérbe szorult.

A «Szökött katona» első előadása a nemzeti színházban 1843 november 25-én ment végbe, 684 frt 24 krt jövedelmezvén, — utolsó előadása e műnek a nemzeti színházban, mely egyszersmind a 114-ik volt, 32 évvel utóbb, 1875 október 10-én tartatott meg. — Harminczkét évi műsoron való megmaradása e darabnak leginkább bizonyít életrevalóságát mellett; az iránta való érdeklődést folytonosnak s folytatólagosnak lehele mondani, csak a «Zrinyi kávéház» vesztett érdekéből, mióta nem élő alakok többé, hanem a hajdannak csak egyes torzképei valának a színpadon láthatók.

MÉG EGY DARAB AZ ELSŐ ÁLLOMÁSIG.

A nemzeti színházról elmélkedvén, lehetetlen meg nem emlékezni az akkori Pest egy typicus alakjáról, Petrichevich Horváth Lázárról — tulajdonképeni nevén Lazi — a ki állandó látogatója s pártolója lévén e lelkünk egész melegével dédelgetett nemzeti intézetünknek, elmaradhatlanul összeforrott a művészi s szépirodalmi lapirodalom mindazon mozzanataival, melynek czéljával a magyar nyelvnek a felsőbb körökben való terjesztése vala kitűzve.

Horváth Lazitól — a mint rendesen nevezték — gyengéi mellett azon kiváló érdem el nem tagadható, hogy első volt, a ki lapjában, ha jól emlékszem, Hölgyfutár néven a felsőbb körök társas viszonyairól állandóan s eléggé pikans módon megemlékeztén s e megemlékezések segélyével a francia modorú tárcza-irodalmat, noha kezdetlegesen, de mégis meghonosítván, — az aristocratia különösen női tagjai között, a lapirodalom iránti érdeklődést felkelté s fejleszté.

Már maga azon tény, hogy egy-egy estélyt s az

ott látott öltözékeket leírta, s egyes könnyed megjegyzésekkel kísérte, oly szokatlan varázserőt gyakorolt a nők hiuságára, hogy alig várták a lap megjelenését, kíváncsian lesván, mi áll ott írva ez vagy ama társadalmi eseményről. Ezt egészen természetesnek fogjuk találni, ha meggondoljuk, hogy akkoron az emberiség még nem szokta meg annyira, mint most, magát a napilapokban olvasni, — sem arról nem foglaltattak akkoron jelentések a napilapokban, ki hová s honnán, mikor indult vagy érkezett Pestre; sőt meg vagyok győződve, hogy nagyon rossz néven vettük volna, ha legtöbbnyire a titok leple alatt előkészített valamely útra kelésünket kikürtölték volna előre, mi által nem egy esetben kalandunk bizonyos hajótörést szenvedett volna. Jól emlékszem, hogy midőn a Diana-fürdőben működő daguerrotypeur egy ízben Sz. Gy. barátom igen jó arczképét a kapu mellett kiaggatta, — e barátom iszonyúan felbőszült s perbefogással fenyegetvén a művészt, kényszeríté a daguerrotyp eltávolítására.

Horváth Lazi a mindenütt jelenlevők sorába tartozott, — estély, tánczvigalom, hangverseny, színház, sétalovaglás, kirándulás, lóverseny ő nélkül nem mehetett végbe. A nemzeti színházban a baloldali földszinti első számú páholy állandó látogatója volt, — a sétalovaglások alkalmával

pedig, szikár kis alakja daczára, rendesen egy felette magas szürke paripán volt látható, a legtöbb esetben gróf Karácsonyi Guido társaságában.

A felsőbb körök rétegeiben elterjedő nemzeti-ségünk iránti érdeklődést illetőleg mindenesetre igen sokat köszönhetünk báró Jósika Miklósnak és Horváth Lazinak, — mindkettő erdélyi lévén.

A fiatalság akkor sem volt külömb a Deákné vásznánál, s így könnyen felfogható, hogy néha-néha a «bon-ton» egy-egy hamis hang vagy az illemnek nem egészen megfelelő véletlen által zavartatott meg.

Gróf Széchenyi István nagyon komolyan vette az ilyszerű kisebb kihágásokat, s azok ellenében a lehetőleg drasztikusabb eszközökkel tudott hatni. Így például egyszer valamely vígan lefolyt ebéd után néhányan közülünk kissé túl a rendén víg kedélyhangulatban jelenvén meg a casinóban, az ott együtt levő békés polgárokat — akkor még nem hívták e kört skuptsinának — kellemetlenül megzavartuk elmélkedéseikben. Gróf Széchenyi István, mint a nemzeti casino alapítója, féltékenyen ellenőrizte annak beléletében a jogok egyenlőségét s ama jelmondatot: quod uni justum alteri equum. E meggyőződése — és pedig igen helyes

meggyőződése — által indítatva, azonnal egybehivatá a fennebb említett rendet bontó jelenet után a casino választmányát s az annak kebelében hozott határozatok nyomán egy «felügyelő választmányt» alakított össze, melynek elnökévé báró Bánffy Pál választatott meg — a ki corpulens voltánál fogva tartván a gutaütéstől, soha bort nem ivott — s a mely választmánynak jogává s kötelességévé tétetett a fiatalság felett őrködni s minden, bármi csekély kihágást azonnal a legszigorúbban megfeddni. — Hogy e választmány kiterjesztette-e figyelmét más eseményekre is, melyeknek esetről esetre netalán a nemzeti casino színhelye volt, arra már nem emlékszem: de annyit tudok, hogy reánk nagyon szigorúan ügyeltek, a mit mi a felsőbbtség iránt akkor még létezett pietásnál fogva egykedvűséggel tűrtünk.

A párbaj akkor is dívott épen úgy, mint jelenleg, azon egy különbséggel, hogy nem fordult elő oly gyakori esetekben, mint a hogy most szokássá vált, mert legtöbbsnyire csakis felette fontos s életbevágó valódi becsületbeli megsértések alkalmazásával lett megengedve, más segédeszköz, mint a lovagkor e «malum necessarium» jellegével bíró maradványa alapján nem lévén elintézhető az ügy.

Az 1846. évi ősz beálltával Aszódon időzván,

az akkortájt vívott legnevezetesebb s valóban páratlanul tragikus lefolyású párbaj hőse, gróf Bethlen Gergely látogatott meg Bécsből Kolozsvárra való útutaztában. E látogatás azért vált emlékezetessé előttem, mert egészen eredeti, a régi s újabb divatnak s szokásnak egyaránt megfelelő vegyes jelleggel bírt ennek egész jelenetezése. Gróf Bethlen egy nagy nyílt angol hintá elé fogott négyes fogaton merészkedett neki indulni a Tisza-Füreden akkor létezett s most is fennlevő töltés s a Hortobágy minden csak kigondolható veszélyeinek. A hintó hátulsó bakján kocsisa guggolt inkább, mintsem ült, annyira körül volt véve egymás fölé halmozódott málhákkal, melyek telve valának a Bethlen Gergely által hosszas bécsi mulatása alatt beszerzett mindennemű tárgyakkal. Az első bakon a gróf maga ült, az akkor divatos «four in hand» (négy gyepplőszárral kézben) mód szerint maga hajtván angol négyes fogatát, tőle balra helyet foglalt egy Bergai nevezetű félbolond színész, a kit gróf Bethlen, mint valódi, a divatos fogalmak mellett az ősszokásoknak is hódoló nagy úr, udvari bolond gyanánt időtöltésből magával utaztatott. Ez udvari bolondnak kelle arról gondoskodnia, hogy a hosszú út alatt a gróf urat az unalom kellemetlen vendége soha sem zavarja fel egykedvűségéből s egyszersmind úti marshall gyanánt gon-

doskodnia kelle arról is, hogy mindenek rendben s simán folyjanak le, minden lehető alkalmatlankodást távol tartván a nagy uramtól. Rám nézve a házi vagy udvari bolondok ez annyira kedvelt környezete mindig érthetetlen s emészthetlen valami volt, mert embertársam iránt nyilvánuló lealacsonyítást véltem láthatni azon durva szokásban, mely szerint egy félbolond vagy jellemtelen egyén Paprika Jancsi-féle bohócságain el tudjak mosolyogni.

Gróf Bethlen Gergelyvel egyszerre kijöttek Pestről gróf Bethlen József és Ferencz, úgy hogy Erdély hatalmasan képviselve volt azon éjen át, melyet cigányzene és Bergai bohóc idétlen tréfái változtattak át tivornyává, mely közben természetszerűleg lóvászár is keletkezett, a cigányzenének s borozásnak akkoron soha sem hiányozható attribútuma.

Gróf Bethlen Gergely ama fennemlített párbaja gróf Teleky Lajossal folyt le, oly körülményektől kísérve, milyenekre egy esetben sem emlékezem. — Gróf Bethlen lőtt első s golyója gróf Telekyt leteríté; ez utóbbi lerogyófélben lévén, pisztolyát gróf Bethlenre sűti el, s őt melten találva, halálosan megsebesíti. Gróf Teleky a lövés után kiadta lelkét, gróf Bethlen keresztül-fűrt mellkassal hetekig küzdvén a halállal, hosszas

betegség után meggyógyult, s annyira felépült, hogy éjeken át, a mint azt tetteleg Aszódon bebizonyítá, táncolni bírt, s évek múltán Garibaldi hadseregében szervezte az utóbb az olasz hadseregben is fennállott magyar huszárezredet, melynek vezénylete egészen a hetvenes évekig reája volt bízva. Hazájába visszakérülván, mint beteges s elaggott hadastyán, ha emlékezetem nem csal, 1872-ben vagy 1873-ban halt meg.

A haladás pártja — a szabadelvű ellenzék — országos jelleget az 1846-ik évben Pesten első ízben megtartott nagy központi értekezlete következtében öltött. Ezen első értekezőlet alkalmával a megyékből felérkezett számos párttagok tiszteletére s e nagyhorderejű intézmény alapításának megünneplése céljából több köz- s magánjellegű ebéd lett rendezve, — megjegyezvén, hogy a banquetek keletkezésének korát éppen akkoron éltük. — Pesten a nemzeti-kör, különösen gróf Teleky László fáradozásai nyomán alakulván, lett az ily tüntetést célzó közebédek egyik főszínhelye, míg gróf Batthyány Lajos, gróf Batthyány Kázmér, s ezen első értekezőlet megtartásakor gróf Széchényi István házaiknál is, úgynevezett diplomaticus ebédek adattak, melyek közben a

komoly eszmecsere folytatást s nem ritkán különben talán nehezen elérhető megoldást nyert.

A szabadelvű ellenzék, noha kifelé egy tömör egésszet képezett, önmagában két főtáborra oszlott. Az egyik főárnyalathoz tartoztak azok, a kik az alkotmányos élet kifejlését illetőleg Angolországot kívánták mintakép gyanánt követni, miből önként az következett, hogy politikai meggyőződésükben a fokozatos haladást és átalakulást vallották főiránynak, a mely mellett igen jól megfért a megyének az angol önkormányzat keretébe való beillesztése.

Ezen árnyalat kebelében a whig- és tory-, conservativ és liberalis, Pechovich- és Kubinszkypárt elnevezések valának szokásosak.

A másik a mienktől sokban eltérő, de tudományos műveltségre nézve első s fő helyen álló párt a francia centralismus felé hajlott, mely alapelvénél fogva a megyére nézve a «Carthaginem delendam esse censeo» jelszót fogadta el; — erélyes s kérlelhetetlen logikával és az újabb politikai műveltség minden attributumaival felruházott megtámadásai segélyével igyekezték meggyőződésének s elveinek érvényt szerezni a napi sajtóban nemcsak, de komoly irányú politikai és szépirodalmi tevékenység által is. — Ez utóbb felemlített téren báró Eötvös József működött kiválóan a

politikai irány terén a «Falu jegyzője» című regényével, — a társadalmi téren pedig a romanticismust híván segítségül, a «Karthausi» vált epochalis hatásúvá, a nők tetszését és vonzalmát biztosítván pártja számára. — Tudományos vezérférfia ez árnyalatnak Szalay László vala.

A pártok megjelölését illetőleg e phalanx kebelében a jobb- és baloldal, a jobb- és balközép, a jobb és bal centrum nebulosus s általam soha sem kedvelt elnevezések hozattak divatba.

Az itt általam elmondottak, mint akkor tett feljegyzéseimből merítettek, semminemű jelentőségre igényt nem tarthatnak, mert hisz a fiatalság önmagának gyakran egészen hibás nézeteket s felfogást alkot bizonyos oly ügyekről, melyekkel foglalkoznak ugyan, de a melynek lényét megemésztetni mindazonáltal képes nem vala. Ennek előre bocsátása mellett igtatom ide, mintegy az akkori idők tanúja gyanánt azon feljegyzéseimet is, melyek Kossuth Lajosnak mely árnyalathoz vagy irányhoz való tartozandóságáról, naplóm jegyzetei között feltalálhatók valának.

Ezek szerint Kossuth Lajos egyik árnyalathoz sem tartozhatott, már csak azért sem, mert az egyik árnyalattól az aristocratia irányában táplált ellenszenve, — a másik árnyalattól a megyei önkormányzatot bálványozó publicistai tevé-

kenysége s vallott elvei választották el. — Kossuth elnézve emez alapelvektől, azon politikai nagyságok közé tartozott, a kik csak önmagokban, minden árnyt vető társaktól elkülönítve tudtak s akartak nagyok lenni s maradni. Rendkívüli, hazánkban soha senki által meg nem közelített szónoki tehetsége, mint biztos csatamént, úgy ülte meg a megyei önkormányzat varázsszavainak hatása alatt kénye-kedve szerint hajlítható népszerű eszméjét. Véleményem szerint, ha egyáltalában boldogulunk, el kellett volna érkeznie azon időnek, mikor Kossuth a gangos csatamént egy jó s biztos járású háttas lóval cserélte volna fel, mert a rozsdás fegyver a legügyesebb s hatalmasabb fegyvernök kezében is csakhamar végképen eltompul s a hat vágás véghezvitelére használhatatlannak bizonyul be.

Ennyiből áll az, a mit negyven évvel ezelőtt az országos szabadelvű ellenzék kebelében kifejlett árnyalatokról feljegyzék.

Minden komoly iránynak fejlesztéséhez s meggyökeresítéséhez szükségeltetnek nem ritkán oly eszközök is, a melyek felhasználása első tekintetrefelületeseknek, semmit mondóknak látszanak. Egyik főtürekvése pártfőnökeinknek az vála, minden lehető úton és módon Pest városát mint az ország fővárosát — centrumnak nevezték sokan

közülünk — gyúpontjává tenni a társas, szellemi, politikai s művészeti életnek.

A politikai pártélet körül érdeklődőkre nézve kellemessé tenni a fővárosban való tartózkodást, — tartozott a program főpontjai közé. Egyik eszközül e cél részleges elérhetéséhez a vadászat férfias, edző s angloman hajlamainknak teljesen megfelelő időtöltése lőn kiszemelve.

A kopászatot hazánkban, — mert hisz csak is erről lehetett szó egy oly primitív vadászati viszonyokkal bíró országban, mint a milyen akkoron hazánk volt, néhány főuraink alapították meg s hoztak divatba — Schwungba, a mint akkor tájt mondták.

A főérdem e tekintetben a három testvért, báró Wenkheim Bélát, Lászlót és Victort illeti, — legelső s kiváló sorban.

E három főúr, a testvéri egyetértés mintaképe gyanánt, közös háztartást tartott Kőrös-Ladányon, s mint minden férfias, lovagias s a testet jótekonnyan edző időtöltésnek s sportnak barátjai, közös költségen szereztek be s tartottak fenn «ősi fészkekben» egy nyúlkopó-falkát, mely az őszi idények folytában kifejtett működése s az ott egybesereglett vendégkoszorú nyomán, rendkívül kedvelté s népszerűvé vált.

Minden lovas-vadász ideálja éveken át Kőrös-

Ladány vala, s' az ott végbemenő futamokban részt vehetni vált főügyekezetévé minden valódi s divatos sportsman-nak, mely divat segélyével a bátor lovaglás nemes mestersége s a kopászat iránti hajlam rövid időn nagy mérveket öltött.

A kopászatot hathatósan fejlesztette még a Wenkheim testvéreken kívül, gróf Pejachevich Péter Rumán, Slavoniában, és gróf Batthyány Kázmér Kis-Béren működő nyúlfalkája, — ez utóbbi különösen fényesen az angol követelményeknek mindenekben megfelelő modorban s berendezés szerint kiállítva.

Ezen előzmények által felbátorítva s serkentve lett életbe léptetve az 1846-ik év őszén Pesten egy rendkívüli jóságú szarvas-falka, melyet gazdag s érdeklődő nagyuraink egy quasi consortium révén tudtak létesíteni, melynek vezértagjai: gróf Károlyi György, gróf Batthyány Lajos, gróf Csekonics János, báró Wenkheim Béla, gróf Batthyány Kázmér, gróf Andrássy Gyula és Manó, báró Forray Iván, gróf Festetich Géza, gróf Almássy György, Kálmán és Dénes, báró Palochay Sándor s a t. valának, szükséges zöme, a hozzám hasonló apróságokból alkottatván össze.

A Pest közelében létező lőrinci puszta egy erdőrésze szarvaskert gyanánt s egy ennek közelében létezett telek pedig kopóról s a falkavezető

számára lakásul lett kibérelve, beépítve s berendezve, — falkanagyul gróf Almássy Dénes — két évvel utóbb főhadnagy a 16-ik számú gróf Károlyi nevét viselő huszárezredben — választatván meg.

A Rutland hercegtől vásárolt falka egy rendkívüli ügyes s lovát kitűnően megülő falkavezető felügyelete alatt megérkezvén, új tanyáján, a zöld szigetről a kelet előrsét képviselő hazánkba vándorolván be, lehetőleg kényelmesen s az igényeknek megfelelőleg helyeztetett el.

E Pest városában egészen újdonságszerű nagyúri időtöltés nagy feltűnést keltett s épen a különben holt őszi idény alatt szokatlan csődületet idézett elő, melynek révén tetemes pénzüsszegek hoztak forgalomba, a mi tagadhatatlanul jótékony hatással volt a főváros lakosságára nézve. A délben tartatni szokott vadászatokat fényes ebédek, színházlátogatás, estélyek követték, a mi bizonyos élénkséget idézvén elő s kellemes szórakoztatásnak bizonyulván, nem egy gazdagabb emberét hazánknak hetekre terjedő tartózkodásul kötötte le fővárosunkba.

E fényes vadászati idény alatt a leggazdagabban felszerelt vadászistálló a gróf Batthyány Kázméré volt, melyben 14 darab angol vadászló állott, nem csak saját igényei kielégítésére, de gróf

Batthyány Ödön — a jelenlegi herczeg — és gróf Batthyány Gusztáv — utóbb 1848—49. évben honvédhuszár bajtársam — unokaöcscsei által is nagy előszeretettel s szorgalommal igénybe véve. Kázmér gróf kisbéri nyúlalkáját is Pestre szállítatá, a mely hetenkint két ízben felváltva a szarvasalkával működött, a homokbuczkák között nedves időjárás alkalmával igen szép s érdekes sikerrel.

Gróf Károlyi György saját használatára beszerzett hat kitűnő huntert, — báró Palochay Sándor pedig kilencz darab válogatott angol és irhoni legjobb minőségű vadászlovat használt. Ezen angol származású félvér lovak majdnem kivétel nélkül megfeleltek ugyan a bennök helyezett reményeknek, de a talajviszonyokat s a falka rendkívüli sebességét tekintve, részben kissé lassúknak bizonyultak.

Gróf Festetich Géza, gróf Almássy Kálmán és Dénes, báró Wenkheim László elsőik valának, kik a szarvasfalka után saját nevelésű telivér és félvér lovakat használván kitűnő sikerrel, gyakorlati úton döntöttek meg azon általánosan elterjedt előítéletet, mintha hazai nemesebb lovaink csak is a lassúbb nyúlalka után volnának jó eredménnyel használhatók. E felebb említett vadásztársaink saját nevelésű, nem túl a rendén magas, jó

vérű, aczélos inakkal ellátott állatok lévén, csodálatra méltó szívósságot s gyorsaságot fejtettek ki, a célnak megfelelő módon lévén nem csak nevelve, de tartva, idomítva s lovagolva is.

Ezen emlékezetes idény legnevezetesebb vadászata, a gödöllői néven megörökített vala, a mely december hava első napjai egyikén folyt le, s valamint a tartam hosszóságára, úgy a talajviszonyok s akadályok változatosságára s az egyes futamok gyorsaságára nézve páratlannak volt mondható.

A szarvasnak, a szt.-lőrinczi vadaskertből kifogatván s szabadon bocsáttatván, nyolcz percznyi menekvési időtartam engedélyeztetett. Ekkor nyomra bocsáttatván a falka, az első 32 perczig tartó rendkívüli gyors futam Rákos-Csaba alá vezetett, — a honnan Péczelt jobbra hagyva Tarcsának Kerepesen át a Bónok hegytetőn fekvő vadászlak környékére menekült a vad, ott meglapult. A nyomot vesztett falka hosszas szimatolás után felvervén a szarvast, ez a Kerepes és Gödöllő között elvonuló vízvásztéket borító erdőn át, a gödöllői hercegi kastélyt kerítő angol kertbe menekült, a beállott estszürkület, hideg szél s hosszas futam okozta fáradság a további nyomozást lehetetlenné tevén.

A szent-lőrinczi pusztá s a gödöllői kastély kö-

zött létező távolság már maga is elegendő bizonyíték arra nézve, hogy e vadászat nagyszerű s fárasztó lefolyásáról fogalmunk lehessen, — mely közben a Rákos patak, két malomárok, mély völgyek s meredek partok, erdő és posvány egymást váltotta fel.

A 22 lovasból álló fényes mezőny, mire Gödöllő alá értünk, fokonkint leapadt egy hat lovasból álló maradékcsoportra, a mely csoport meg lehetős törődött állapotban került vissza késő este a fővárosba. Hogy én e kis maradvány tagja valék, büszkén vallom. — E nagy vadászatot legjobban kiálltatta gróf Festetich Géza «Lola Montez» nevű telivér kanczája.

E Pesten letelepített 'szarvasfalka addig élt csak, míg életben maradt megalkotója: a szabad-
elvű ellenzék. Két évvel azután a politikai események áramlata a vadászlovakat csataménekké, a vörös frakkos vadászokat, kardot forgató huszárokká alakította át.

Falkánk világgá bocsátva semmisült meg, — de csak azért, hogy alig néhány évi lappangás után megváltozott viszonyok s mezben, de mégis újból régi feladatához híven: feltámadjon.

AZ ÚJ KORSZAK KÜSZÖBÉN.

Az 1847-ik év január hava 20-án a következők vannak feljegyezve naplómban:

«József nádor ő fensége f. h. 14-én mult ki; hónapok óta tartó betegeskedése daczára, ezen gyászos esemény még is megdöbbentőleg hatott a lakosság minden rétegeire.

A pesti színházak egy hétig maradnak zárva.

Magyarország három hónapot gyászol.

Január 18-án ment végbe József nádor ő fenségének temetése, s ugyanaz nap tudtunkra esett, hogy István főherczeg van kinevezve helytartónak, a mely hír örömteljesen villanyozta fel a levert kedélyeket, mert bizton hiszi s reméli most mindenki, hogy István főherczeget óhajtják nádornak.

István főherczeg személyében az uralkodó ház egy magyar főhercege foglalná el a nádori nagy jelentőségű állást, a minek a dynastia s az ország közötti viszonyra vonatkozólag, megmérhetlen üdvös befolyású következményei leendnének.»

E néhány sornyi írás leginkább tanuskodik arról,

mint fogtuk mi fel fiatalabb nemzedék az akkori viszonyokat, s egyszersmind már előre is indokolja azon nagy népszerűséget, melyet István főherczeg akkoron országszerte bírt, — mindenki a magyar nevelésben részesült tagját a dynastiának tisztelvén ő benne, a kivel annyi századok után végre anyanyelvén foghat érintkezni a magyar nép.

Pest valóban s szíve mélyéből gyászolt akkoron; zajosabb időtöltésről szó sem volt, s az egyes úri házaknál rendezett estélyek, helyesebben mondva összejövetelek, az egyszerű társalgás jellegével bírtak. — E szomorúan lefolyt tél alatt leginkább gróf Batthyány Lajosnál, Traunkendeffy grófnőnél, gróf Keglevich Gábor tárnokmesternél, Andrássy grófnőnél gyűlünk össze, s néha a nemzeti színházat látogattuk meg, a hol ez időtájt Füredi Miska Verdi Ernáni és Nabuco dalműveiben tűnt fel mint operanékes.

József nádor egyik kiváló műve, melynek a Lipótváros nagy részben gyors emelkedését köszönheté, 35 évi fennállása után gyorsan követte megalkotóját az enyészet útján. A német színház ugyanis 1847 február 2-án éjjel porrá égett, miután az este Zampa operát adták elő Stoll tenorénekessel a címszerepben.

A hivatalos okmány ezen eseményről így szól:
«1847. évi február hó 6-án Pesten tartott Tanács-
ülés Jegyzőkönyvének kivonata:

2124. A f. hónap 2-án kiütött s a városi szin-
ház elhamvasztásával szerencsétlenül lefolyt tűz-
vész esetéről addig is, míg város kapitány úr
bővebb jelentése be fog nyújtani, a Tanács azon-
nal s alázattal értesíttetni határoztatik: minek
foganatosításával e jk. kivonat főjegyző Kacs-
kovits Lajos úrnak adassék ki. Kelt mint fent.
Jegy. Barkóczy József, Aljegyző.»

Nekem ez eseményt csak 6 órakor reggel jelen-
tette inasom; a tűz pedig közvetlenül éjfél után
vehette körülbelül kezdetét, s így mire én felöl-
tözvén a színháztérre értem, már teljesen leégett
volt a hatalmas épület, — belsejéből mint egy
craterből csapván ki a roskadozó romok élesztette
lángok.

Elszomorodtam e pusztulás láttára.

Temérdeken, s ezek között feles számmal ismerőseim állottak körül a tért, fejtegetvén s megbeszélvén a tűzveszély keletkezésének okait, lefolyásának körülményeit. Én soha a bámészkodó szerepét vinni nem tudtam, s így most is egybetoborozván néhány fiatal embert s könnyűvérű hölgyet, a Mocsonyi-ház kapuja alatt akkoron létezett sajtárusnál reggelit rögtönöztem, melyet

tündéruijak elővarázsolta néhány palaczk pezsgő fűszerezett. Ott volt a Cigarren-Theres, Herbstgassen-Marie, Kapszay Laura, Galotti Emilia, a kik már egész bizonyossággal azt tudták mesélni, hogy a tűz a Stoll tenoristába szerelmes Mink első énekesnő vigyázatlansága révén keletkezett, mert rossz kedve lévén rendetlenül hagyta öltözőszobáját, s valószínűleg az égő gyertyát ott feledte. Szegény leányok mi jókedvűen csevegtek, mi vígan pergett nyelvük, mi véghetlen könnyelműség ömlött el egész lényökön, s mégis sorsuk mi szomorú véget ért. Kettő közülök a börtönbe került; az egyik — a legbecsületesebb — nyomorban tengődve veszett el; a negyedik, mire meggazdagodott, boldogtalanná lett s bújában halt el.

Naplómban a következő néhány sor áll írva ezen eseményről:

«Pest 1847, február 6-án. Folyó hó 2-án leégett a nagy német színház; majd megválnak most, bírunk-e mi magyar elem valódi anyagi erővel s szellemi hatással, vagy talán csak látszólagos s szalmatűz gyanánt fellobogó volt eddigi lelkesedésünk.»

Talán nem is minden alapot nélkülöző volt e pessimistikus megjegyzésem, ha meggondoljuk, hogy évek multán is hányszor valánk kénytelenek ez intést, a magyar művészet érdeké-

ben, memento mori gyanánt, újból és újból han-
goztatni.

Február hava végnapjaiban jelent meg gróf Széchenyi István «Politikai programtörédek» című munkája, mely az akkor uralkodó viszonyok között roppant feltűnést keltett, s a nagy hazafinak az ellenzékkel való végszakítását jelezte, mit legjobban bizonyít naplójának e tárgyra vonatkozó e néhány sora:

«Széchenyi István most megjelent könyve, melyben lepiszkolja az oppositíót s úgy szólván elátkozza Kossuthot, sokaknak nagyon tetszik. Nekem éppen nem. Véleményem szerint ugyanis nem fér össze egy ily nagy férfi állásával ily túl a rendén indulatos írásmodor, s a szélsőségekbe átcsapó gőgös s lenéző gondolkozásmód.»

Valószínűleg e munka okozta ellenhatásnak tulajdonítható azon mérsékelt hangulat, melyet az ellenzék ápril hava első napjaiban tartott országos értekezlete alkalmával tanúsított. Az értekezlet maga zajosan folyt ugyan le, mert rendkívül látogatott vala, de az ott tartott fényes beszédek s vallott elvek mintegy kézzelfoghatólag bebizonyították azt, hogy Széchenyi István s nem az ellenzék csapott át túlzásokba. Az értekezlet alkalmával mondott beszédek minden irányban mérsekel-

teknek valának mondhatók, sőt határozatba ment, hogy az oppositio, a mennyiben a kormány elveinkhez való közeledést tanusít, támogatásunkra tarthat számot. Mint szónokok ez alkalommal leginkább kitűntek báró Eötvös József és Pulszky Ferencz.

A conservatív párt ugyanazon időben Budán tartott értekezlete az ellenkezőről tőn tanuságot, a mennyiben, a mint értésünkre esett, mérges, ellenünk intézett megtámadásoknak vált színhelyévé.

Hunfalvy Pál volt nevelőmmel találkoztam ez időtájt Aszódon és Pesten, a minek szívből fakadólag megörültem, annyival inkább, mert volt nevelőm ekkor mátkásodván meg, azért rándult le a fővárosba, hogy arájával tölthessen néhány napot.

Édes anyám, — az aszódi birtok a kastélylyal együtt Ármin öcsémnek jutván osztályrészül, — egészen Pestre beköltözködni készült a bekövetkezendő ősz alkalmával; nyári tartózkodás kedvéért a városligeti fasorban, Pest városának e legkedveltebb villeggiaturájában, egy kényelmes lakházzal s melléképületekkel berendezett kertet vett meg. Ezen 1200 öölnyi terület, mindent belészámítva, 6000 ezüstforinton lett vásárolva; a vételár

tehát ölenkint a rajta levő ültetvényekkel, villával s istállóval együtt 5 frtot tett ki. Huszonöt évvel azután a nemzeti színház ugyanott fekvő s hasonló beruházással bíró telke ölenkint 45 forinton lett megvéve, a mely áremelkedés hathatós bizonyítványát nyújtja Pest rohamos fejlődésének. Édes anyám annyival inkább szükségét érezte a Pesten való végleges letelepülésének, mert Julie nővérem az év augusztus havában menvén férjhez báró Jósika Miklóshoz, én most már magam valék gyermekei közül az, a ki környezetében megmaradhattam nem csak, de örömmel s szívesen teljesítém e kedves kötelességemet. Tudta azt jól és érezte is a szerető anya, hogy fia falun megmaradni hosszasan nem képes; nem is vágyott tehát egy oly áldozat meghozatalára, a mely nekie kevesebbelőnyt, mint nekem életbevágó megváltoztatását mindennemű terveimnek eredményezte volna. Mindezt magam is átéreztem anyám iránti szeretetemnek egész hevével s nagyon jól tudtam, mi úton s módon tehetendem jóvá azon netaláni alkalmatlanságokat, melyeknek édes anyám magát, ez irántam való tekintetknél fogva kitette.

A most bekövetkező időszakába életemnek csik egy egészen új, előttem eddigelé teljesen ismeretlen tudomány elsajátítása. Tudatával bírván ugyanis annak, hogy édes anyám szívesen tölti az

egész napot magára, csak este lehessen egy jó ismerősök társaságában lefolyó kártya-játszmája, — eddig táplált minden szokásaim ellenére megtanultam kártyázni, megismerkedvén a whist, tarok és piquet titkaival.

Estende azután mialatt társaim a színházakat vagy casinót járták, én hetenkint 3—4 ízben édes anyámat látogattam meg, s a szerint a mint több vagy kevesebb, vagy éppen senki vendége nem volt, egy whist-, tarok vagy piquet-játszmával szórakoztattam őt néhány óra hosszát. Nekem igen csekély áldozatomba került ezen anyám iránt nyilvánuló előzékenységem, mert tulajdonképen mulatni csak éjfél felé szoktam volt kezdeni; — ő pedig nagyra vette azt, hogy meg nem feledkezem róla, az engem környező folytonos időtöltések, multságok s mindennemű meg- és meg nem engedett csábok közepette.

Most már elértettem, mire czélzott szegény jó anyám, mikor gyermekkoromban gyakran emlegette, mi nagy bűn a kártyajáték; de azért a mai napság, tevő hozzá, minden jól nevelt embernek egy néhány társas játékot tudnia kötelessége, nem magának, de másoknak szerzendő e tudománya segélyével szórakoztatást, s adván bizonyítványát szívélyességének s előzékenységének.

Pest környékének fejlődése, a Váczig terjedő vasút megnyitása következtében egészen új stádiumba lépett; Palota ez időtől fogva vette fel a városi kültelek természetét; a gróf Károly István befásította palotai erdő népkertté, kirándulási célponttá alakult át. Az ott keletkezett új fogadót egy 1847-ik évi május 1-én ott rendezett nagy ebéd segítségével szenteltük fel; a divatos világ s annak uszályaként a divatos félvilág is egy ideig nem tudott máshol, mint a palotai erdőben ebédelni, mulatni, fête champêtre-t rendezni, légyottot adni, míg végre — a férfiak természetesen mindenkben utánozván a nőket — minden csak felmerülő párbajok is ott vívattak.

Mikor most vasúton elrobogok az elhagyott palotai erdő s annak fogadója előtt, — szinte hihetlennak tetszik előttem, hogy volt idő, mikor egy-egy vasárnap délután kétszer is megtették lovaim a Pest és Palota közötti utat, — mert vasúton járni nem volt chic. Egy-egy félvilági szép arcra csalt biztató mosoly fejében, a nagyvilág tagja leereszkedőleg hódolni tartotta kedves kötelességének ama különben nagy gonddal került osztálynak.

Hisz késő tavasz, nyár volt. A divatos világ szerte szét bolyongott kastélyaiba; s mi «sans gêne» senki s semmi által nem zavarva élhattük

napjainkat ama idény-világ kellemeinek áldozva, a mely mintegy parancsszóra felmerült s ismét eltűnt a szerint a mint szívesen látottnak vagy alkalmatlannak mutatkozott. Az ifjú kor is meg tudja becsülni a kényelem nyújtotta függetlenséget.

De az 1847-ik évi nyár nem csak a mi félvilágunkat hozta nagy mozgásba a palotai erdő révén, de a lóversenyek alkalmával a politikai világot egy oly cseménnyel lepte meg, mely mostanáig is fennálló emlékoszlop gyanánt magaslik ki nyilvános életünk felszínéről. Mialatt ugyanis az akkor befásuló félben levő versenytéren — mely érdem elvitáztatlanúl Heinrich kapitányé, az egylet akkori intézőjeé — Nelson, John Bull, Gamboy, Christine arattak délutánonkint dicsőséget, — dél-előttönkint a Medard-napi vásár alkalmával a vármegye, a gazdasági egylet, az ellenzéki kör, és az oppositio tartotta meg üléseit, tanácskozmányait s értekezleteit, mert bizonyos volt már, hogy november havára egybe fog hivatni az országgyűlés.

Elértük volna tehát az új korszak küszöbét.

De hogy e küszöböt készületlenül átlépni ne kénytelenítessünk, arról, a mint Nyáry Pál nevezte, «Magyarország providentionális férfia» — Deák Ferencz — szokott bölcsességével jó előre gon-

doskodott. Senki nem volt inkább hivatva Széchényi István felebb idézett «Programm-töredékeire» válaszolni, mint azon férfi, a ki az akkor egybegyűlt országos ellenzék értekezletén, a november második felére egybehivandó hongyülésre való tekintettel, az «Ellenzék programját» egy nagyszabású beszédben fejtegetvén, a párt elé terjesztette.

Összes pártunk a Deák Ferencz által kidolgozott s előadott ellenzéki programmot kitörő lelkesedés között egyhangúlag s egyakarattal elfogadván, — e napon alkotta meg tulajdonképen a Deák-pártot.

E nagyszerű eredmény után bolond jó kedve kerekedett az ellenzéki fiatalságnak; mintha bőrünkben meg nem tudtunk volna férni, annyira pezsgésnek indult vérünk; már-már odahagyni készültünk Pestet, tevékenységünk e háladatos terét, a hol annyi babért arattunk, s egy ártatlan, de mulatságos bolondságot ereszténk világgá a másik után.

Az én részvényeim mind ennek révén a lanyhaság stádiumából a kereslet régióba szöktek fel. A hajdani «Baron Gibitz» elnevezés helyébe a pesti polgárság «Der liberale Baron» névre keresztelt el, mert szerettem osztozni embertársaim-

mal, gyakori esetekben többet engedvén át felebarátaimnak, mint a mennyi magamnak maradt.

A költekező s könnyelmű emberek önzetlenségét az adott pillanatban mindig meg tudja becsülni az emberiség.

Nemcsak erszényemen, de jó kedvemen s előzékenységemen is osztakozott az egész — női világ. — Nem is igen szabtam magamnak szigorú határt, mert úgy képzelém, hogy mint az ellenzék egy ügynöke, kötelességem democraticus alapon haladva osztálykülönbség nélkül hódítani a hol s a mit lehet.

Ügyekezetem nem vala siker nélküli, mert szorgoskodásom jutalmául az «asszonyok Lieblingje» néven hívtak azok, a kik, a mikor épen inyökre vagy kedvökre volt, nagyon jól tudták hasznomat venni.

Épen ez időtájt történt az meg velem, hogy egy házas, gazdag, de jó gazda nagyúr magához kéretett jókor reggel, azaz 9 és 10 óra között dél előtt. Megjelenvén nála, elpanaszlá nekem, hogy egy kalandja közben óráját lánczostól s egy azon függő, általam igen jól ismert medaillonnal, egy akkoron nagyhírű feltűnő szép, s a mi még annál is veszélyesebb, saját fogatán járó demi monde-nál feledte. Hiszen te — folytatá — az «asszonyok Lieblingje» hallgatag vagy s ügyes is, — kerítsd

meg nekem ez ékszeremet ha lehetséges még ma, kerüljön bármibe; azon öntudat — végzé —, hogy e nő kényének legyen kiszolgáltatva s árulását rettegjem, tűrhetlen nekem, szerencsétlenné, idegessé tesz.

— Mikor jövel haza? kérdém a vallató bíró hangján.

— A szokott időben — válaszolá — reggel felé.

A hányszor azt mondom magamról: szerencsecsillagom nem hagyott el, mindig eszembe jut Scribe vigjátéka: «A diplomata.»

Azon fiatal ember női jelmezeket óhajtván min- tául szerezni, diplomatának tartatik, a mit ő hiába tagad, mert nem hisznek neki, azt vélvén, hogy meg akarja a világot csalni. A harmadik felvonásban végre már maga is kénytelen elhinni azt, hogy ő csakugyan diplomata, annyival inkább, mert a reája erőltetett szerep segélyével nyerte el szíve választottját.

Én is körülbelül így jártam vajmi gyakran az életben; — a pletyka utálatát hallgatagságnak, — az egyszerű józan gondolkozást s nyilatkozatot mesterfogásnak, — az előzékenységet diplomatiának, — a szívélyességet szerelemnek hívén, tartván s bélyegezvén: jó híremet vagy rossz híremet kürtölték ott is s akkor is, mikor annak legkisebb alapja aligha volt.

S épen az itt említetteknel fogva mondhatom ez alkalommal is egészen bátran, a nélkül, hogy az elbizakodottság vádjának tegyem ki magam: szerencsecsillagom nem hagyott el.

Mindennek megjő ideje, mondám, a nagyúr palotáját elhagyva; — s felhasználva illetőleg elfogadva a nekem annyiszor kínált, de előle mindannyiszor kitért alkalmat, a saját fogatán járó demi monde lakására ballagék.

Mikor szállására értem, még aludt; ez édes álom képezte az én diplomataságom női jelmezeit, mert mikor egy kecses nőt zavarunk fel álmából, ezt valószínűleg nem azért tesszük, hogy megtudjuk: hányat ütött az óra.

Még az nap délelőtt sértetlen, sőt mondhatom érintetlen állapotban nyújthatám át az ékszer tulajdonosának, — minek következtében a «született titkos rendőr» címét volt szerencsém elnyerhetni.

A forró nyári évszak kezdetével apostolok osztása vette kezdetét, de mielőtt a társaimmal megbeszélt s tervezett kirándulásokat megkezdettük volna, felkeresém Aszódon édes anyámat, kipihenendő néhány napig a rendkívüli élénk s sok tekintetben kimerítő tavaszi s nyári idény fáradalmait.

A «született titkos rendőr» tervezgetése azonban ez egyszer csütörtököt mondott; nem vala nyugtom sem városban, sem falun: mert meg volt írva a sors könyvében, hogy Sarastro szavaival éljek: Zur Liebe kann ich dich nicht zwingen, doch die Freiheit schenke ich dir nicht.

Egy késő délután ugyanis valódi Lucullus módjára élvezém a semmittevés honi gyönyöreit, midőn benyit hozzám az aszódi nagy fogadó pincérje, egy névjegyet nyújtván nekem át.

A névjegy láttára megszeppentem, — de a «dolce far niente» álmadozásából mint űzött vad úgy riadtam fel, az e névjegyre írt néhány sort átfutván.

«Az óra ütött; megérkeztem s feljövök hozzád, mert okvetlen találkozni akarok veled; ne tarts semmitől, mert férfi-ruhát ölték.»

— Megyek, válaszolám a pinczérnek s kalapot véve a fogadónak irányzám lépteimet.

A mint a korcsma kapuja elé értem, ott találok állva Spanfadl uramat, Pest egyik legjobb, Almássy Pál éveken át állandó bérkocsisát, a ki, mialatt lovait jártatták, a szabad falusi léget élvezni tartotta czélszerűnek.

Mikor megpillantott, kalapot emelve így kezdé:

— Aber is das a Weg, Herr Gnaden Baron, meine Breindln sin was ma sagt gschwommen in

den Sand, i mecht nur wissen, wie de Comitats-Herrn mit ihre schlecht gfutterten Ross durchkommen kennen, — und der malific Staub, mei Gurgl is austrocknet wie a Stockfisch-Haut — der junge Herr is oben, — végzé csalfa mosollyal ajkain.

Spanfadl uram e mondatát ledarálván, én mitsem válaszolván siettem az első emeleti vendégszobába; — ugyan azon szoba volt ez, melyben évek multán szegény Lisznyay Kálmánt halálos betegségében ápoltam s a honnan egy üveges hintón szállíttattam haza, hogy soha többé az élők sorában viszont ne lássam.

Már beállott volt az estszürkület, mikor felmenve a kastélyba anyámhoz, a következő előterjesztéssel nyiték be, mondván:

— Édes anyám egy candidatus theologiæ-t, a ki még Miskolczon iskolatársam volt s most itt átutazik, a tisztességnek megfelelőleg szeretnék estebéddel s szállással ellátni; de tekintve azt, hogy e szegény fiú primitiv szokásainál fogva felette félénk s ügyetlen, megkérlek, lennél szíves megengedni, hogy az estebéd kettőnk számára külön az én szobámban szolgáltatassék fel, s hogy a candidatus ez éjjelen távollevő Ármin öcsém szobáját vehesse igénybe.

Édes anyám, a ki hajdani iskolatársaink iránt

mindig bizonyos pietással viseltetett, jóságos hangján ezeket válaszolá:

— Szívesen, édes fiam, keresd fel Delcourt kisasszonyt, s mondd meg neki, hogy óhajtásod szerint rendezzen el mindeneket; ha az a te iskolatársad szegény fiú, a mint hiszem, lásd el nevemben útra valóval.

Így jutott a «demi monde» als «junger Herr» és «candidatus theologiæ» ősi fészünkbe, s kényszerültem én megadni árát annak, a mit én oly ügyesen elrendezettnek képzeltem, mikor ama bizonyos ékszert kicsaltam tőle.

A candidatus jókor reggel elpárolgott. Én pedig mintha mi sem történt volna, pontosan megjelentem édes anyámmal költendő el a reggeli kávé, miközben Delcourt kisasszony a vén szűz amaz irigység szülte csipős hangján e megjegyzést kockáztatta:

— Ich begreife nicht, dass ein so junger Mann wie der Schulkamerad des Baron Frigyes, schon ein für den geistlichen Stand reifer Candidat sein kann.

Én erre épen olyanformán válaszoltam, mint mikor a nemzeti színház bácsija, szerepének fonát teljesen elvesztvén, ama bizonyos érthetlen szavak hangoztatása segélyével ügyekszik zavarát palástolni.

Szegény Andor bátyám volt egyike azon keveseknek, a kik tudták, mi sajnálatra méltó áldozattá lettem egy nő szeszélyeinek, — s a hányszor azontúl egy bérkocsit látott közeledni a fogadó felé, mindig óva intett, mondván: talán ismét egy candidatus iskolatársad jelentkezik.

Az apostolok oszlása most valóban megkezdődvén, bejártam a Török-Szent-Miklóson akkor keletkezett lóversenyeket; Tisza-Beőt, Parádót, Erdő-Kövesdet, — s azután búcsút mondvá a Mátrának, átcsaptam a Dunántúlra s meglátogattam Polgárdit, Várpalotát, Balaton-Füredet, Somlóvárt, Pápát, Dákát, — a mely helyeken az Almássy, Károlyi, Orczy, Batthyány, Zichy, Erdődy, Festetich családok kastélyaiban, az akkor dívott szokás szerint kedélyesen eltölténk a nyári «saison morte» napjait.

Mire visszatért mindegyikünk ősi fészkébe, melyet reám nézve Pest képviselt czentúlra, — a mulatozást komoly hangulat váltotta fel, — mert a közeledő követválasztások s az azokat majdnem követő országgyűlés mindnyájunkkal elértették azt: hogy egy új korszak küszöbén állunk.

1847 OKTOBER TIZENNYOLCZADIKÁ.

Az események menete ezentúlra már gyorsított léptekkel halad előre; néhány hó alatt annyi nevezetes s életbe vágó adja elő magát, mint annak előtte évek folytán. Senki sem törődött a jelennel, hanem egyedül a jövővel; s a most lefolyó pillanatok, napok, hetek eszköz gyanánt szerepeltek csak, melyek segélyével mindennemű terveink mozdíthatók elő. Az előkészületek, a sorakozás korszakát éltük akkoron; — tulajdonképen senki sem tudta volna okadatolni, hogy miért, s mégis mindenki nagyokat remélt, váratlan eseményekkel szembenállónak képzelte a világ folyását.

A nyár egy része lepergett, egymást érő combinatiók megbeszélésével, melyeknek alapeszméjét mindig István főherczeg képezé.

Végre elérkezett a nagy nap, 1847 szeptember elseje, melyen az első, a fővárost a gazdag magyar alfölddel egybekapcsoló vasút megnyitási ünnepélye menend végbe.

A mondott nap reggelén fényes s nagyszámú társaság gyűlt egybe az indóházban, várva az azután

megérkező István főherczeget. — Ezt követték az egymást érő bemutatások, s a megnyitó vonat elindulása. A nép a vonat szélén gyülekeze, megcsodálendő az új találmányt, mely annyi áldást vala árasztandó hazánkra, — csak éppen a szolnokiak nem tudták hasznát venni.

Szolnokon megérkezhén, egymást érték a beszédek; István főherczeg hazai nyelvünket jól beszélte, s bátor, nyílt fellépése, nemkülönben gyönyörű erős hangja segélyével gyorsan megtudta hódítani a közönség tetszését. — A vonat megérkeztét követő emez ünnepélyességek után e nap dicsőségére egy ezer terítékű monstre közebéd rendeztetett, mely közben István főherczeg, Kossuth, Zichy s többen toasztiroztak nagy sikerrel, folyton növekedő lelkesedést idézhén elő. — A különféle alkalmi beszédek, közebéd s ölelkezés bevégeztével, a különvonat visszaindult Pestre, útközben Czepléden egy futó bált rögtönözén, — a mennyiben mi a megnyitáson résztvevők abban csak futólagosan veheténk részt — este felé beérkezénk a fővárosba, egy emelkedett hangulatban leélt nap után.

István főherczeg Szolnokról nem tért vissza Pestre, hanem az alföldön teendő körútjára indúlt. Szolnokon s ez útja közben néhány nap alatt vagy harmincz beszédet mondott, melyek közben a

magyar ember kebelét mintegy varázsütéssel felmelegítő mindazon phrasisokat használta, melyek hallása mindannyiszor kellemesen, üdítőleg s kedélyesen szokott hatni népünkre.

Pedig a magyar embernek első sorban nyílt szó s a szája ízének megfelelő szívélyes ugyan, de mégis kissé sallangos beszéd kell. Csodálatosan is hangzott az nekünk, mikor amúgy máról-holnapra egy tősgyökeres magyar főherczeg került közénk, a ki a hazáról, közjóról, a közös haza iránti kötelességekről, az elhunyt nádor bölcs kormányáról, atyja halhatatlan érdemeiről, a magyarok istenéről, a maga saját, a közügyekben való járatlanságáról, a törekvésről a várakozásnak megfelellhetni, a kezdet nehézségeiről úgy tudott szónokolni, mint akármelyikünk, a ki már nem egy kortestanyán fordult meg.

Alig végezte be István főherczeg körútját, alig széledtek el pártkülönbség nélkül az ő tiszteletere egybesereglett főrendek és karok és rendek, s máris kezdetöket vették Pesten az egyes vármegyék székhelyein az egymást érő, a közel bekövetkezendő követválasztással foglalkozó értekezletek.

E politikai s pártérdekek felvillanyozta mozgalom közben csak egy békés színezetű jelenség vala

észlelhető a fővárosi élet láthatárán. A közelmúlt évek alatt lefolyt különféle védegyleti, honi műipari, hazai kereskedelmi, selyem-, czukor- s posztógyári izgatások s hevélyek egyetlen szerény ugyan, de jótékony meleget maga köré árasztó fénye gyanánt az akkor Pesten rendezett első magyar iparkiállítás volt tekinthető. Első zsenge kezdete, s épen azért nagyra becsülendő, volt ez azon műnek, melyet 1885-ben Budapesten oly sikerdúsan s fényesen befejezünk. — A hányzor országos kiállításunk büszkén égnek meredő iparcsarnokát szemlélem, mindannyiszor felelevenült emlékemben a harmincznyolcz évvel ezelőtt örömmel üdvözölt kezdetleges alapozás, melynek betetözése olyhosszasan váratott magára. Valamely munka befejezését csak az tudja becsülni s nagyratartani igazán, a ki ott volt, mikor az első kapavágás a megdermedt föld alól életet csalt annak felszínére.

Tudtommal az 1847-ben dicsőséget aratott iparosok közül csak egy van még ez idő szerint életben, s ez az akkoron s még most is a legjobb hírnek örvendő Kölber kocsigyáros. E most, a hetvenet túlhaladt, de mint fiatal korában, ép úgy most is, szorgalmas és előretörtető nagyiparos volt az első pesti társai közül, a ki izléstéljes, tartós s gondos készítményei által valóban Európaszerte elterjedt hírre s üzleti összeköttetésekre tett szert.

A hihetlennel határos azon tartósság, melyet egy-egy készítményéről elregélni képes volnék. Számomra például műhelyében 1846 tavaszán egy mondva csinált brougham készült, mely kocsim 1848-ban urat cserélvén, egymást követő nagy utazások közben bejárta több ízben Berlint, déli Franciaországot, Spanyolországot s felső Olaszországot. — Évekkel azután haza kerülvén, egy kis külső fénymázolásnál egyébre alig volt szüksége; e csekély helyreigazítás után falura jutott, a mikor azután Pestmegye cserháti útjai tették próbára szívósságát. — Utolsó ízben 1867-ben a koronázási ünnepélyek alkalmával robogtam benne végig, mint akkori tulajdonosának vendége, Pest ez időtájt nem épen túl a rendén «rögtelen» kövezetén, s nagy ámulatomra tapasztalám, hogy bélése, vasalása, szóval teljes felszerelése még most is ugyanaz, mint 1846-ban volt, mikor a Kölber testvérek gyárából átvevém.

A bekövetkezendő események előérzetében én is vásároltam ezen iparkiallítás alkalmával egy fehér, tarka cziprásokkal gazdagon kivarrott szűrt száz forinton, mely szűr kevéssel ezután a czipra szűrök tetemes áremelkedését eredményezte, a mennyiben azt képzelték az emberek, hogy ez azon tulajdon szűr, a melyben Füredi Miska oly utólérhetlenül jól játsza a csikós-bojtárt. Nekem

e ruhadarab, a mint utóbb alkalmam lesz elbeszélni, nagy szolgálatokat tőn, de tartósságára nézve kellő bizonyítványt nem igen volnék képes kiállítani, mert alig egy évvel azután az események fonala örökre elválasztott a honi ipar e kedvencz termékétől, azt elárvult lakásom valamely zugában a molyoknak adván át martalékul.

A sors útjai megmérhetlenek s a szerencse kezeke forgandó, — e régi közmondás igazságát szűröm rövid életfolyamának változatossága váltig bebizonyítja.

Kossuth Lajosnak Pestvármegye követévé történt megválasztatása, — naplómban egészen különálló fejezetként szerepel. — Ennek oka abban keresendő, hogy ezen követválasztás akkoriban epochalis országos esemény jellegét vette fel, különösen miután a pártok s vélemények állásához képest majd feltétlen rosszalással s majd ismét feltétlen magasztalással lett megítélve s fogadva e sokak előtt váratlan s az akkor dívott viszonyok s fogalmak szerint hihetlen eredmény.

A Franciaországban akkor példabeszéddé vált politikai jelszó a «juste milieu» nálunk tért foglalni nem igen tudott; sokkal gyorsabb gyarapodásnak indult a «les extrêmes se touchent» jelige.

A vélemények ezen elágazása daczára, az egyes pártok s véleményárnyalatok részéről — különösen az előkészületek stadiumában — eléggé, mondhatnám, csodálatosan higgadt érdeklődéssel vétett bonczkés alá s vált így országos discussio tárgyává e jelölés.

Az eredmény közhirré tétele után azonban megfordult a kocka, mert ekkor azután valóban csakis vagy feltétlen magaslatással, vagy keserű recriminációkkal találkozánk.

Magánéletemben rendkívül érdekes s emlékezetes esemény gyanánt szerepelt e választási mozgalom, mert az abban való részvételem szolgáltatott nekem alkalmat a nyilvános életben való első némi fontossággal bíró fellépésre, illetőleg szereplésre, kiérdeklendő — mint egyik legfiatalabb ujoncza az országos ellenzéknek — sarkantuimat.

Kossuth Lajost ugyanis nem Pestvármegye, hanem az országos ellenzék választotta meg Pestvármegye követévé, — a mit utóbb többen azok közül, a kik akkor egy kissé megbokrosodtak s színt vallani ennek következtében nem mertek, elismerni sehogy sem akartak. Hisz jelöltetése is csak formaszerűleg, de a valóságban nem a megye nemessége, hanem inkább az országos ellenzék vezérférfia részéről történt, a mint azt az alább közlendők bizonyítandják.

Kossuth Lajost Pestvármegye követjelöltjeül egyenesen gróf Batthyány Lajos, az országos ellenzék vezére tűzte ki; ha az ő erélye által nem karoltatik fel ez ügy s országos jelleget nem ölt, mi néhányan, a kik Pestvármegye nemessége részéről Kossuth mellett nemcsak nyilatkozni, de tevékenyen hatni is merészkedtünk, semmi szín alatt a «zempléni fiscalisnak» — a mint őt a gentry elnevezte — Pestvármegye követévé való megválasztatását nem lettünk volna képesek keresztül vinni.

Sőt merem állítani, hogy Batthyány Lajos akkor bírt fölénye nélkül még a mi csekély kis körünk-ből is akadt volna, a ki elpártol s határozottan visszavonúl. — Kossuth ugyanis nem bírt a vonzalom népszerűségével, a mi pedig szükséges ahhoz, hogy valaki magát — hozzátartozandói osztálytársai, sőt részben elvtársai ellenzése daczára is — a jelölt mellett kitegye s ez által a sikertelenség esetére jövőjét kockáztassa, vagy legalább is compromittálja.

Nem szabad felednünk, hogy az 1847-ik évben létezett megyei viszonyok folytán a clique-rendszer s családi összeköttetések befolyása sokkal hatalmasabb s befolyásosabb volt, mint a jelenleg annyit emlegetett bármi dúsan burjánzó protectio.

Azt mindenki hitte, hogy az 1847/8-ki pozsonyi országgyűlés rendkívül nevezetes s eredményeiben fontos leend. Eltekintve ugyanis a tőlünk nem függő s velünk semmi összeköttetésben nem levő s senki által előre nem láthatott, Pius pápa által megkezdett, de ténylegesen Párisból kiinduló európai eseményektől, — már maga Apponyi gróf mint cancellárnak erélyes s ügyes fellépése s ebből kifolyólag az adminisztrátori kérdésnek szőnyegre kerülése elegendő volt arra, hogy rendkívüli érdeklődést keltsen az otthonukban megtámadott gentry s a tekintélyökben megsértett, állásaiktól mintegy erővel megfosztott, a nagyúri körökhöz tartozó főispánok s közelállók körében.

Baththyány Lajos, mikor Kossuth Lajos jelöltségét erőltette, azon igen helyes nézetből indult ki, hogy ily nevezetes férfiak hazának, alkotmányos életünk ama nevezetes forduló pontja alkalmával, a «videant consules» társaságában Pozsonyban kell, hogy jelen legyen. Szükségesnek tartotta ezt vezérünk már azért is, nehogy adandó alkalommal Magyarország ez akkor létezett legnagyobb agitatora néptribun képében Pesten állíttassék egy oly mozgalom élére, mely mozgalom megzavarhatná s gyengíthetné a Pozsonyban lefolyó fő-actiót.

Ezen utóbb, az események rohamos menete

közben teljesen beigazolt nézete Batthyány Lajosnak is azt bizonyítja, miszerint államférfiúi éleslátása s előrelátása túl tudott emelkedni az élet ellen- s rokonszenv előidézte torzsalkodásain; s bebizonyította továbbá azt, hogy őt tetteiben nem hiúság s nem is szereplési viszketeg, hanem a közügyek iránti mélyen átérzett kötelességérzet vezérelte mindenha.

Az itt mondottak valódi értelme azon körülményben találja magyarázatát, hogy általában a főnemesség, még a tulajdonképeni pártunkhoz tartozó is, — Batthyány Lajos néhány legbensőbb barátja s igaz tisztelői kivételével — nemcsak hibáztatta Kossuthnak jelölését, hanem azt egyenesen a társaink, illetőleg osztályunk ellen intézett árulásnak s orvtámadásnak bélyegezte.

A közel jövő váltig bebizonyította, mi tévúton járt a főnemesség, mert eltekintve minden politikai mozgalmaktól s váratlan eseményektől, de maga ama fenséges tette a nemességnek, mikor a pozsonyi országgyűlésen a parasztság felszabadítását — hogy e kissé trivialis, de a helyzetet jól jellemző kifejezéssel éljek — oly valóban magasatos módon s egyhangúsággal volt képes decretálni, talán mégis részben azon körülménynek köszönhető, hogy a hatalmas agitator nem «extra», de «intra muros» volt képes hatni s működni.

A Kossuth Pestmegye követévé megválasztatását illető első értekezlet gróf Ráday Gedeon lakásán, a szép-utczai László-féle házban tartatott meg. A házigazdán kívül jelen valának Batthyány Lajos, Batthyány Kázmér, Patay József, Teleky László, Majthényi Ignác s én. — Intensiv becszel bíró társaság, ezt megengedem, de számra nézve, tekintve az ügy-főntosságát s horderejét, vajmi csekély. Meg kell jegyeznem, hogy Nyáry Pál akkor tájt nem nagyon hevesen karolta fel ezen ügyet, a mit mi, tekintetbe véve viszonyát s állását a közbecsülésben álló Balla főjegyzővel szemben, bizonyos fokig természetesnek találtunk.

Nem mondhatnám, hogy ezen első szerény kezdet valami nagyon bátorító hatással lett volna reám, mert jól ismervén a jelenlevőket s így helyesen tudván mérlegelni nyilatkozataikat, éreztem, hogy Batthyány Lajos jelenléte nélkül az egész ügy azonnal hajótörést szenvedett volna. Én legalább, tekintve az akkor nyert impressióim nyomán tett feljegyzéseimet, úgy valék meggyőződve, megengedem, hogy hibásan; — az egész kortézia mi módon történt lefolyása azonban nekem adott igazat.

Leghatározottabban nyilatkoztak Teleky László és Majthényi Ignác. De pártunk ama kiváló tagjának, gróf Teleky Lászlónak őszinte s bátor

nyilatkozata, ez ügyben legalább, reám nézve kevés intensív becsesél bírt, mert a mily genialis, nagyeszű férfi volt a szónoklat küzdterén, ép oly kevésbé ismerte azon alantosabb viszonyokat, a melyek tekintetbe s igénybe vétele nélkül ily alkalmakkor a legszebb szó is csak pusztá manává változik. — Eltekintve ezen körülménytől, de ebből közvetlenül kifolyólag Teleky László nagy eszméssel való elfoglaltságából levonható azon tulajdonsága is volt, hogy a legelmésebb s éles eszét mindig kitüntető társalgása daczára, azon osztályával az emberiségnek — értsd nemesiségnek —, a melynek megnyerésére egy követválasztásnál főleg szükség van, egyáltalában bánni nem tudott. — Ő a salon és parlament embere volt, de nem a kortestanyáké.

Ezen első kétes eredményű értekezletnek azonban mégis azon nagy haszna volt, hogy Batthyány Lajos megismerkedvén nagyjában a helyzet minőségével, egész erélylyel hozzá látott a választási mozgalom szervezéséhez, a mi neki, kivált miután gróf Ráday Gedeon és barátjai, a kik Áporkával rendelkeztek, a vezér bátor fellépése által serkentve, vele őszintén s szorosan egyesültek, sikerült is.

Nekem, mint a váczí járásban Aszódon otthonosnak, de egyszersmind a járásban birtokosnak, igen kellemetlen s előttem teljesen idegenszerű provincia jutott osztályrészül. — A mennyiben ugyanis Majthényi Ignác, Beniczky Ödön és testvéröcsém Podmaniczky Ármin elvállalták a járásnak mozgósítását és behozatalát, számomra Vác városa, mint a járás székhelye lett kijelölve, a mi reám különösen kellemetlen s veszélyes vala, mert én mint protestáns, e teljesen katolikus s így természetsszerűleg a főpapság befolyásának hódoló váczí nemességgel semminemű érintkezésben nem állván, sikerre alig tarthattam számot, s így befolyásom mi módon való érvényesítésére nézve teljesen tájékozatlan valék.

Aggályaimat még növelte azon körülmény, hogy sógorom Majthényi Péter — Majthényi Ignác testvéröccse — magában Vác városában vállalta el az ellenjelölt érdekében megindítandó választási mozgalom vezetését.

Jövendőbeli mamelukságom előérzetében e kételyeim vezérem akaratával szemben, mintegy parancsszóra, el lönek oszlatva, s én a fatalismus elbizakodottságának bizonyos nemével indulék feladatom megoldása elé. — Az elindulást egynémely előkészületek előzték meg, a melyek abból állottak, hogy pitykés dolmányt és mellényt,

rajthuslit, darutollas kalapot s egy igen jól kiélesztett Solinger-pengéjű kardot szereztem be, nem rég vásárolt szűröm egészítvén ki azon jelmezt, a melytől azontúlra vagy három hétig megválnom nem lehetett többé.

Vácra érkezvén, Friebeisz Pista segédtisztem által kísérve, egyenesen a «zöld hordó» korcsma elé hajtattam.

Leszállván a szekérről, a szemben levő ház ablaka megnyílik, s abból Párniczky Ede, a váci járás központi főbírája kihajolván, közöttünk «pro intrada» a következő párbeszéd keletkezett:

— Glacé-keztyűs kortesektől mi nem félünk, — kiáltja felém a főszolgabíró.

— Kérje az istent főbíró úr, hogy soha e glacé-keztyűs kezek ott ne tapogassák meg az urat, a hol az esze lakik — válaszolám én.

— Majd tudunk rendet tartani a garázdálkodókkal szemben — viszonozta a főbíró, pulykakakas módjára kipirultan.

— Elvárom főbíró úr, s megfogadom, hogy ha rend nem talál lenni, majd én csinálok rendet a magam módja szerint — mondtam s nyiték be a korcsmába.

Ezen ártatlan, szóról-szóra az utcán kiáltva lefolyt párbeszédem is váltig bizonyítja azt, meny-

nyire fel valának a kedélyek háborítva. Párniczky Ede, mint Tót-Györk egyik legtekintélyesebb birtokosa s járásunk főbirája, úgyszólván, mindennapos vendége házunknak, — én pedig ő nála úgy éreztem magam s úgy viselkedtem, mint otthon. — Nagy foka az animositásnak volt tehát szükséges ahhoz, hogy két ily jó ismerős között ily éles hangon tartott szóváltás keletkezhessék.

Én a magam részéről e párbeszédnek nagy hasznát vettem, mert alig egy óra leteltével egész Vác ismerte szóról-szóra e közöttünk lefolyt jelenetet, miről gondoskodni kötelességemnek tartottam; s alig érkezett a cigány a «zöld hordóba», alig üttetett csapra az első hordó bor, s a vácziak «crédi plédi», a mint akkor mondtuk, sereglettek hozzám, érkezvén biz oda olyanok is, a kik kutyabőrrel nem rendelkeztek s a kiknek hasznát csak statista számban vehettem.

Harmadnap már nem fértünk el a «zöld hordóban», — tanyát kelle változtatnunk s ekkor azután elszegődtünk a «fehér hajó» fogadóba, a mely fekvésénél fogva, a Dunaparton a gőzhajó-állomással szemben, nagyon nekünk való volt, annyi-val inkább, mert a fogadósénak gyönyörű két leánya volt, a kik bennünket szívesen fogadtak, illendő módon szolgáltak ki.

Én egészen új rendszert állapítottam meg s nem adván ebédeket s vacsorákat, nyitott asztalt tartottam; a ki mikor kedve vagy ideje tartotta, akkor jött be a tanyára s evett, ivott abból, a mit a leányok épen készítettek, bor lévén mindig elegendő.

A civilisatio érdekében egyszersmind behoztam azon szokást, hogy reggel, délután és este mindannyiszor fehér vagy fekete kávé volt kapható, s ahhoz honi készítményű nádor- vagy szent-andrási szipa szolgáltatott fel. E rendelkezésemet a nemes atyafiak nagyon szívesen fogadták, sőt volt olyan köztük, a ki azontúlra sem ételt, sem bort nem kért, hanem eljött reggel vagy délután kávézni, szipákolván ezen szelid szép kezek készítette italhoz egy finom «nádort» vagy «szent-andrásit».

Mikor az első heti számlát bevitettem Batthyány Lajoshoz, s ő megpillantotta a kávéporciók végtelen sorát s a Gschwind uramtól vásárolt százakra és százakra menő szipák számláját, — majd hanyatt vágta magát. Én csak annyit válaszoltam neki, hogy ezt ő nem érti, mert ez jól van így, a mint van, mert tanyám fényes eredménynyel működik: már pedig a jónak nincsen nagyobb ellenége, mint a jobb. — Megnyugtatóndó őt s függetlenítendő önmagamát, felajánlottam a választási

pénztárnak 1200 forintot ezüstben, s azontúlra nyugodt lélekkel folytathattam közművelődési reformjaimat, a melyek, daczára az ellenem mutató látszatnak, a végeredményt illetőleg fényesen igazolták eljárásom helyességét.

A váczi tanya nagy hírre vergődött; Pestről mindennap jöttek ki fiatalok látogatóba, a kik azután felváltva velem és Friebeisz Pistával mondogatták a szebbnél szebb toastokat és beszédekét. — Legügyesebb vendégszereplő szónokaink egyike volt Pálffy Albert, egy évvel utóbb a «Márczius 15-ike» című lap szerkesztője. A gőzhajó utasai pedig szinte örvendettek már, mikor Váczon megállapodott a gőzös, s mi felszűrözve s darutolozva, elől a cigánybandával besétálánk a nemes atyafiak seregétől kísérve a kiszálló hídra, üdvözlendők az utasokat, a kik között a nők, nem lévén annyira alávetve az «ex odio religionis» elve szerint megítélni a politikai pártmozgalmakat, annyira érdeklődtek irántunk, hogy egy-egy rövid ideig tartó «megforgatást» valamely jóízű nóta mellett épen nem vetettek meg.

A «fehér hajó» tanyán mondtam én el azon akkor nagy hírre vergődött kortes-szónoklatomat, melyben Kossuthot, mint politikai megváltót, Krisztus urunkkal hasonlítottam egybe. A kortes

uraknak — így szólítottuk akkor őket először, István főherczeg szokásba vett uraim! megszólítása által felbátorítva — nagyon tetszett; a világi elem elmosolyodott rajta; de az egyház férfiai nagyon megnehezteltek reám; sógorom pedig azt üzente, hogy meg fog veretni e merész szavaim miatt.

Hogy alkalmat szolgáltatassak neki e bosszújára, hoztam divatba a körmeneteket, a mikor zenével és zászlókkal, de rendben s díszesen sétálva végig vonultunk Váczon, egy-egy ablak alatt vagy előtt megállva s megéjlenezve annak lakóját. — Nem is bántott bennünket senki, mert Vác urai mi valánk akkoriban.

Október 17-én délelőtt különvonaton robogtam be Pestre korteseimmel; az indóház előtt díszesen felkantározott hátslovamra ülék, melyet angol lovászom s huszárom két oldalt száron vezetett: a másik oda rendelt hátslóra Friebeisz Pista szállott fel, az enyémhez hasonló jelmezben; utánunk ballagott a cigánybanda, ezeket követte a kortesek serege, szép rendben négyesével menetelvén.

A «Zrinyi» előtt találkoztunk a kerepesi, üllői, soroksári utcán beérkező többi társainkkal s ekkor vette azután kezdetét azon körmenet az

országúton, nagyhid- s úri-utczán végig a megyeháza elé, melyet Pest e nemben sem ezelőtt, sem azóta nem látott. — A menet élén lovagoltak részint díszmagyarban, részint szűrt vagy fekete gubát öltve, keleti díszben ragyogó kitűnő hátsólovakon, gróf Batthyány Lajos, gróf Batthyány Kázmér, gróf Batthyány Ödön, gróf Teleky Domokos, gróf Ráday Gedeon, Beniczky Ödön, én s utánunk a segédkortes vezérek. — Áporka nyitotta meg a kortesmenetet s ezeket követték járasonkint beosztva, mindegyik tanyára egy czigánybandát számítva, a kortesek számszerint három-ezeren. — E bevonulás egy eléggé ügyesen készült kőmetszet révén is meg lett örökítve, a mi akkortájt, még nem létezvén annyi képes lap mint most, a ritkább tünetek közé tartozott.

A megyeháza előtt megállapodván a menet, annak erkélyéről Szentkirályi és Kossuth tartottak beszédeket, melyek elvégezte után éljenek harssogása s zenekiséret mellett vonultunk be tanyáinkra.

Az én tanyám az üllői úton ugyanazon fogadóban volt, a melyben 1849-ben, midőn ezredünk a Csallóközbe lett rendelve, századom volt elszállásolva.

Egész Pest lábon volt s bámulta a szerteszét vonuló csapatokat s azok lóháton büszkélkedő

vezéreit. A két Batthyány, Kázmér és Lajos, feltűnően jól nézett ki, fekete egyszerű magyar öltönyt s panyóka helyett hosszú szőrű, gazdag csattal ellátott gubát viselve.

Mikor a pestiek megismertek, vivátot kiáltottak, mondván: Der liberale Baron ist ganz à la Milfay (Sobri után a leghírhedtebb rabló) costumirt, bravo, der Kossuth soll leben!

S miért tagadnám, fiatal valék, telve lelkesedéssel s az ügy iránti jóindulattal, e kedélyes tüntetések rendkívül jól estek, kivált miután azok, a kiknek ítéletére s jóakarátára mégis egész életemen át legtöbbet adtam, a nők sem feledkeztek meg rólunk, egy-egy ablakból felénk röpített virágcsokor képében emlékeztén meg hű lovagjukról.

Lovam, egy gróf Keglevich Gábor-féle Generalcsikó nagyon megtetszett Medetz uramnak, annyira, hogy másnap 480 forintot tevő szivarszámlám kiegyenlítésével kínált meg árának fejében, a mit én örömmel fogadtam el, mert reám nézve előnyös s nyereséges is volt e csere, miután én e lovat külön e célra vettem 300 forinton, lévén csak három éves a jámbor állat.

Az egyes tanyák éjszakára szigorú őrizet alatt maradának, nehogy a nemes atyafiak valamelyike szökésnek adja magát. Este törzsömtől körülvéve, a mely Pesten nagyon felszaporodott, meglátogattam az áporikaiak tanyáját, a hol gróf Ráday Gedeon az ő törzsétől körülvéve fogadott.

Egy pár rövid beszédet váltva, jóba maradtam nemes Áporka községével, megigérvén, hogy másnap reggel a választás actusának megkezdése alkalmával nekik engedem át az első helyet a praesidiumtól balra, én fogván elfoglalni a váci járással a másodhelyet.

Már akkor véghetlen könnyelműségem s zabolátlan életmódom daczára is, a pontosság hírében állottam, — s ez volt oka annak, hogy a büszke Áporka velem az újonczczal egyezsége lépett. — Jól is tették, mert ha szavamat le nem kötik, váci molnáraim nem tágítottak volna, lévén én az első a megyeháza előtt, melynek kapuját megérkezésemkor majdnem erővel kelle kinyitatom.

Reggelre, mikor lámpahordozók által kísérve a megyeháza előtt csapatommal megjelentem, körül valék véve Pest minden rendű s rangú ipars kártyalovagai képezte testőrség által, — mert ott valának Fodor, Czenner, Kovács, Bizay, — e tutti quanti.

Az 1847-ik évi október 18-án délelőtt 9 órára teljesen begyülekező a választóképes nemeselek tömege, kezdetét vette az ülés iszonyú felindulás és zaj közepette. — Én a főispáni helytartó széke mögé két Hercules-alakú, világos szürke, gazdagon zsinórral kihányt ezüstgombos dolmányban díszelgő vaczi molnárt állítottam, a kik arról gondoskodtak, hogy az elnököt ne zavarhassa e nyughatlan heringek módjára egybezsúfolt tömeg kötelességei teljesítése közben.

Hosszas s zajos, inkább kiabálás, mint tanácskozás után végre kezdetét vette a választási actus maga, Szentkirályi Mór egyhangúlag kiáltván ki Pestvármegye egyik követeül.

Ezután leírhatlan zsidaj keletkezett s oly zavar, minőnek én legalább soha, sem azelőtt, sem azóta egy közhatóság tanácskozási termében tanuja nem valék. A Balla-párt és viszont a Kossuth-párt is egyre ordítva hangoztatá jelöltje nevét, azon biztos reményben, hogy ezen az úton fogják a pártok az elnökségtől kieroszakolni a többségnek a nagyobb zajt ütők szerint való kimondását. — Mi a szavazást sürgettük, de ez éktelen s féktelen láрма közben senki szóhoz nem juthatott, — molnárajaim alig valának képesek az elnököt az agyonnyomástól megóvni. — A választóközönség ezen alkotmányellenes eljárása engem felbőszített, s egy

aligha alkotmányosabb tett által óhajtván a zavart lecsillapítani, felugrottam a zöld asztalra, onnan kezdvén, megtámadhatlan posztóra tevén szert, szónokolni.

A hányszor ily zsibaj révén kierőszakolandó határozat kimondásáról van szó, mindig eszembe jut egy főispán barátom esete az 1861-ik évi időszakból, a ki midőn a megyei képviselet közgyűlésén a főispán évi fizetésének megállapításáról volt szó, igen furesán járt. — A jelen volt nagyszámú megyei képviselők egy része ugyanis 3000 forintot, másik része pedig 3500 frtot hangoztatt; a főispán néhány, a mókát minden alkalommal kedvelő barátja, közelébe tolakodván, 4000 forintot kiált fülébe.

Csendet eszközölvén, a főispán így kezdé beszédét:

Tisztelt megyei képviselet! Én a főispáni évi tiszteletdíj meghatározását illetőleg csakis 4000 frtot hallván emlegetni

De beszédét nem folytathatta, mert a rögtönzött megye karai és rendei közül a 4000 forintról senki tudomással nem bírt, miután csakis a kisebb összegeket hangoztatták a tömeg részéről, — s így lekiabálták a főispánt, mint a ki nem jól vette ki a többség akaratát. — A zürzavarnak a szavazás

elrendelése vetett véget, melynek következtében a 3000 forintnyi javaslat lett a többség által elfogadva.

Ugyanígy járhatott volna Pestvármegye főispáni helytartója, ha idejekorán rendet nem csinál az által, hogy a szavazás megkezdését rendeli el, mely a vármegye házának a gránátos-utczára néző kapuja alatt ment végbe.

A szavazás zavartalanul s eléggé jó rendben folyt le.

A váci járásra későn kerülvén a sor, én mikor végtére nemeseimmal beszámolni készültem, anynyira elalélтам, hogy közel valék az elájuláshoz. Ekkor felvittek embereim Szentkirályi Mór alispán lakására, a hol a jelenlevő házigazda egy tányér levest s egy pohár bort nyújtott nekem, mely erősítő elköltése s néhány percnyi pihenés után kissé fellábadván s megköszönve a szíves látást, ismét lesieték a kapu alá teendőim után látva. — Kossuth szintén jelen vala Szentkirályinál, mialatt ezek történtek, de megjelenésemtől az ablakmélyedésbe vonulván vissza, hallgatag várta be, a míg ismét távozték. — Délután hat órára fejeztük be a választást. Ballára 1300, Kossuthra 2900 szavazat esett, a többség nagyobb volt, mint magunk remélni mertük.

E váratlan nagyszerű eredmény Pest minden rétegét felvillanyozta, mert habár egyes megyékben már évek óta — Nógrádvármegye kezdette meg — az alispán és követválasztások körül heves csaták vívattak, Pest maga, mint főváros, a megyei élelmények itt nem lévén képesek prægrians alakot ölteni, még soha ilyszzerű mozgalmat nem észlelt.

A vidéket illetőleg e választási eredmény ropant feltűnést azért okozott, leverőt egyrésztől, túl a rendén lelkesítőt másrésztől, mert hazánk azon vármegyéjében folyt le, mely a létezett helyhatóságok között valamint területre, úgy tekintélyre nézve is magának vindikálta az első helyet. A megyékre nézve sok tekintetben nyugtalanító volt e váratlanul nagy többség, mert ez a középnemességnek a főnemesség általi legyőzését jelentette, — a mit természetesnek fogunk találni, ha meggondoljuk, hogy Pestmegye összes nagyszámú tisztikarának csak négy tagja nyilatkozott s hatott nyíltan s erélylyel Kossuth érdekében.

Így gondolkoztak az érettebb korúak, de a fiatalság zöme feltétlen magasztalással s örömrivalgással üdvözölte a történeteket.

Ez állításom valóságát leginkább bizonyítja azon jelenet, mely a választást követő napon az úr-utczai Libasinszky-féle házban még most is létező kávéház előtt folyt le. Az említett napon reggel

veres frakkban lóháton végig haladván az úri-
útczán, a kávéházban együtt volt fiatalság meg-
pillantván, kirohant az utczára s éljeneket hangoz-
tatván vett körül, mire én kalapot emelve, ügetve
tova nyargalék.

Az idők egy tanujelének tekintém e jelenetet
csak azért, mert veres vadászöltönyt viseltem, a
mely sem most, sem akkoron valami nagy nép-
szerűségnek nem örvendett s nem örvend.

Első, a ki lelkesedésemet kissé lecsillapítani s
lehűteni törekedett, épen azon férfiak egyike volt,
a kit rendkívül szerettem, tiszteltem s kiváló tulaj-
donainál fogva becsültem, s a ki nekem kora ifju-
ságomtól kezdve mindig jóakaró barátom volt és
maradt is.

A választást követő napok egyikén épen a
gránátos-utczában a megyeház táján báró Wenk-
heim Bélával találkozván, ő engem amúgy igazán
lehordott, állítván: hogy egy fiatal ember, tekin-
tettel jövőjére, soha se fogjon ily nyaktörő, sa-
ját osztálya s érdekei ellen irányzott vállalatokba,
melyek horderejét és egész életére kiható veszé-
lyes következményeit megítélni nem képes.

Én türelemmel hallgattam végig báró Wenk-
heim Béla feddő szavait, sőt megengedém, hogy
ez oldalról tekintve az ügyet, talán igaza is lehet;

csak hogy Béla bácsi elfeledte, hogy ő sem volt különb a Deákné vásznánál, mert alig egy pár éve oly dolgokat művelt Békésmegyében, melyek láttára s hallatára aligha merte volna valaki elhinni vagy megjövendölni azt, hogy ő belőle főispán, főudvarmester, belügyminiszter és kormányelnök válhassék.

Nagyon sokat emlegették ama feltűnő pénz-összegeket, melyeket Kossuth megválasztatása igénybe vett volna, s ezt épen azon urak közül is sokan tévők, a kik közül nem egy kártyára, vagy alispáni, családi hiuság követelte választásra annyit, sőt többet rakott s költött, mint a mennyit mi tizen, tizenketten, kiki a maga erejéhez képest járulván az összeg előteremtéséhez, a választásra magára elkölténk.

Az összes költség — beleszámítván a körülbelül 1200 forintra menő pótköltségeket — 16,000, mondd tizenhatezer forintra rugott, a mi, tekintettel nehéz helyzetünkre s az elért eredményre, valóban szerény összegnek mondható.

Nem oly nyíltan s erélyesen, mint Wenkheim Béla, de csipősen s keserű sarcasmustól áthatottan rovott meg engem gróf Széchényi István.

Találkozván vele, karon fogott, a mi ő nála mindig veszélyes előjelnek volt tartható, mert ha ezt tette, bizonyosak lehettünk a felől, hogy valamely maliciosus észrevételt fog fülünkbe sügni.

— Gratulálok öcsém uram — kezdé gúnyos hangon — a miért megfőzték oly nagy dicsőséggel s pénzáldozattal a fekete levest; ezt majd meg kellend ennie az országnak, de önöknek is, erre legyenek előkészítve. — Elmondom öcsém uramnak, hogy lett belőlem rendezett pénzvviszonyok között élő ember; azért teszem ezt, mert azon úton, a melyen önök haladnak, ez eredményt soha elérni nem fogják. — Egy ízben Bécsben N. N. herczeghez mentem látogatóba; az előteremben kelle lecsücsülnöm, mert a herczeg ajtaja zárva volt mindenki előtt, valamely hatalmas úri ember forma vendége lévén, — ezt mondák cselédei. — Vagy egy félórát időztem már ott, midőn a herczeg dolgozószobájából egy úr kíséretében kilépven, a mondott urat nemcsak az előtermen, de az előszobán is a lépcsőházig elkísérte. — Kíváncsi valék, ki lehet az a nagy úr, a kinek a különben büszke herczeg annyira bókol, s a kinek oly szerfelett lekötélezett szolgája. Mit gondol öcsém uram, ki lehetett azon úr? — Bécs legveszélyesebb uzsorása.

Haza érvén s okúlván a leczkén, eladtam javaim

felét, kifizettem adósságaimat, évi jövedelmemet soha sem költém el, s most rendezett viszonyok között élek. — Mit gondol öcsém uram, hová fognak önök jutni azon úton, a melyen Kossuth úr megválasztatása nyomán elindultak?

AZ 1847/8-KI POZSONYI ORSZÁGGYÜLÉS.

E nagy fontosságú hongyülés véglegesen november hó 7-re lett egybehiva. A Pest vármegyei választás ügye, az azt követő különféle leszámolásokat s végkielégítések elrendezését is beléértve, október 25-ére teljesen le vala gombolyítva; maradt tehát még néhány napom a készülődésre, mely az akkor Pozsonyban tartatni szokott országgyűlések alkalmával, különösen a Pesten letelepültekre nézve, mindannyiszor a «migratio gentium» jellegét vette fel.

A vidéken lakókra nézve nem bírt ez oly fontossággal s nem is járt annyi alkalmatlansággal azért, mert végre is arra nézve a ki falun lakik, körülbelül mindegy lehet Magyarország mely városába kell költöznie, mert Mohamed kell hogy felkeresse a prófétát, miután a próféta semmi szín alatt Mohamedet fel nem keresi.

De már azon egyesekre s családokra nézve, a kik rendesen Pesten éltek, vagy legalább is az év egy nagy részét foglalkozásaiknál vagy hivatalos állásuknál fogva a fővárosban valának kénytelenek

eltölteni, azokra nézve e költözködés — egy egész háztartás mindennemű nehezen megmozdítható részleteit is beleértve — roppant alkalmatlansággal s költséggel járt. Annyival nagyobb s érzékenyebb hatással volt e visszas körülmény, mert akkor tájt szó sem lehetett arról, hogy valamely családapa megválva övéitől, s egy állandó vasúti jeggyel tárczájában, s a «Zöldfa» hotelban szobát rendelve, hónapokon át Pozsony s Pest között idestova utazva tölthesse idejét. — Ez lehetlen volt, részint azért, mert a családi élet akkor mégis még valamivel több állandósággal s otthonias színezettel bírt mint mostanság, — a mit körülbelől természetesnek fogunk találni, ha meggondoljuk, hogy télen át, mikor a gőzhajók nem jártak, egy-egy Pozsonyból Pestre és vissza teendő út, postalovakon vagy parasztpostán, legalább kétszáz forintot és 4—5 napot vett igénybe. Válogatni pedig épen nem lehetett, mert egy úri ember, kivált ha állásánál fogva tekintélyét fenn kelle kötelességszerűleg tartania, nálunk akkor tájt postakocsin nem járhatott, — kivéve ha saját járművét megkimélendő, az egész kocsit kivette illetőleg kibérelte, a mi tekintve a költségeket, alig tett kölömbiséget.

A magán- s különösen a fiatal magán-emberre nézve is nem épen oly könnyű volt Pesttől vagy

6 óra becsülettel elbúcsúznia, — mert eltekintve a mindennemű szellemi, erkölcsi s érzeményi kötelékektől s összeköttetésektől, melyeknek megszakítása nem mindig hamarosan volt eszközölhető, — az anyagiakat illető rendezkedés és leszámolás a legtöbb esetben némi nehézségekkel s csak áldozatok útján elhárítható akadályokkal járt.

Nem ok nélkül alkudott meg velem oly könnyen lovamra Medetz uram; mint okos ember azt gondolta: jobb ma egy veréb mint holnap egy tűzok, kivált oly időben: wenn die Herrn Cava-liere nach Pressburg zum Landtag abfahren.

Oly sok viszály s fáradság után meg nem tagadhattam magamtól azon gyönyört «pour la bonne bouche» néhány szarvasvadászaton részt vehetni s megünnepelni lehetőleg fényesen a Nimrodok védszentjének Hubertusnak napját november 3-án.

E közben lázas kíváncsisággal regisztráltuk a megyékből érkező, a követválasztásokra vonatkozó híreket; többségben valánk, a mint reméltük is, noha súlyos veszteségek is értek, mint például Bihar, Torontál és Nógrád vármegyékben. E néhány kudarcztól eltekintve, egészben véve azonban meg lehetünk s meg is valánk elégedve a sikerrel, s nyugodt lélekkel s biztos reménnytől lelkesülten nézünk a jövő elé.

Eme körülménynek köszönhető azon emelkedett hangulat, mely az ellenzékhez szító és tartó fiatalabb mágnásságot áthatotta.

Az országos ellenzék ugyanis azon tervet állapította meg, hogy az adminisztratori rendszer kérdésében — a követek tábláján most már biztosítva lévén annak megbuktatása — a mágnások tábláján kell győzelmet aratnunk, vagy legalább Apponyi cancellárt pyrrhusi győzelemhez juttatnunk, — hogy ez úton a jövőre nézve biztosíthassunk magunknak befolyást és érvényt.

Ezen terv kivitele céljából, az ellenzék minden csak kikutatható független állású mágnást összehozott, előre felkérván s szólítván őket, hogy az országgyűlés e nevezetes szakában okvetlenül jelen legyenek Pozsonyban.

Néhányunkra nézve ez nagy nehézséggel, sőt mondhatnám hosszas harc czal járt, a mennyiben még el nem érven a 24-ik évet, a cancellária részéről az általunk kért királyi meghívók (regalisok) megadása kerekdeden megtagadtatott. Kértük pedig s követeltük királyi meghívóink kiadását azon oknál fogva, mert atyánk nem élven többé, korengedély révén függetlenítettünk s léptünk jogainkba.

Zsedényi Ede referendarius nagyon különös s épen nem pártatlan s igazságos eljárást tanúsított

e kérdésben, mert míg a kormány vulgo Pechovich-párti — hason viszonyok között levő mágnásoknak szó nélkül adatta ki a királyi meghívókat; addig az ellenzék, vulgo Kubinszky-pártiakra nézve késedelmezett, tétovázott s kifogásokkal élt az alcancellár úr, a mint őt «Naplótöredékeim» — első kötetében hibásan címeztem.

Báró Majthényi László ő nagyméltósága figyelmeztetett tévedésemre, a melynek nyomára utóbb e második kötetem összeállítása közben bukkantam. Mi ugyanis Zsedényit az itt felemlített ügy lefolyása alkalmával, fel lévén böszítve ellene igazságtalan eljárása miatt, mint az Apponyi-kormány «enfant terrible»-jét vicecancellár móka névvel illettük, mely tréfás elnevezés azután nálunk szokássá válván, ráragadt beszéd közben.

Végre csak is úgy kaphattam ki regalisomat, hogy Ármin testvéröcsémet illetőleg lemondottam annak követeléséről, azon feltétel alatt, hogy az enyém rögtön szolgáltatassék ki. Miután többen is valának e hozzám hasonló esetben, ezen erőszakos eljárás segélyével Zsedényi ő méltóságának mégis sikerült, néhány szerény szavazattal megcsonkíthatni az ellenzéket.

Jó kedvvel, mint a hogy az a fiatalsághoz illik, és telve reményekkel indultunk útra Pestről Pozsony felé november hava 9-én; nagyobb kényelem

kedveért többen összeállva gőzhajón utazánk, el látva magunkat mindennemű finom csemegével s különösen borokkal, az akkor legdivatosabb sherry és champagnei, legjobb minőségű fajaiból.

Helyesen is volt ez így berendezve, mert Pozsonyba való argonauta hajózásunk hosszassá és akadályteljessé alakult át, — a mennyiben útközben két ízben, a nagy köd miatt, meg kelle állapodnunk s megvárunk, míg kitisztul az idő. De természetesen mi víg társaságban, lakmározás és kártyajáték közben, nem igen törődtünk a közbejött visszas eseményekkel.

Társaságunkban utazott a többek között báró Palochay Sándor, Nedecz várának ura, a hirhedt angloman s vele úgynevezett «Honi» komornyikja is. Ezen név, helyesebben mondva elnevezés e cselédre akkor ragadt, mikor a «Védegylet» virágzása korában, a hazai árúra — hogy az könnyebben eladhatóvá váljék — e szavak valának tűzve: «Honi készítmény». Palochay bárónak mind angol cselédjei valának, az egyetlen őt kiszolgáló komornyikja volt magyar ember; de a tisztaságot és rendet nem igen kedvelő természetnél fogva, mint hiányos hazai gyártmányt, mely czégerre szorúl — ura mindenkoron «Honi» vagy is angolosan «Honiman» néven szólította.

Mikor egyszer Palochay báró visszatért Angolországban töltött hosszabb időzés után Pestre, azt kérdezte egyikünk a Honimantól: nos mit láttál Angliában? Láttam uram — válaszolá nagy bölcsen János úr — igen sok anglust, de olyan angolt, mint a milyen az én báróm, nem láttam egyet sem.

Utazásunk közben az egyes állomásokon kiszállottunk, vagy legalább is mindannyiszor a hajó fedélzetére csoportosultunk, a mi, többen lévén s mind víg ficzkók, feltűnést keltett. A nagyobb állomásokon, hová úgy jártak ki akkor az emberek megbámulni az utasokat, mint most járnak a vasúti állomásokra, — megtudván, hogy az országos ellenzék tagjai vagyunk: Evviva Pio nono! kiáltásokat hangoztattak az ott egybegyültek.

Hogy a Pius pápa kezdeményezése folytán megindult mozgalom mi különféle ellentétes hatást szült, mennyire általános discussio tárgyát képezé s mi feltűnőleg fészkelte magát be, nem csak a nép életébe, a mint felebb jelzém, de az egyes családok s a magán élet körébe is, — azt leginkább bizonyítja egy csekély ugyan, de jellemző esemény, mely kevéssel Pozsonyba való megérkezésem után velem előadta magát.

Megkezdvén látogatásaim hosszú sorát — 82 látogatást kelle tennem mint a világba járó ifjú em

bernek — egy grófnénál, a ki mint családunk barátjánője egyszersmind pártfogónőim közé tartozott, legelső sorban tevém tiszteletemet; már csak azért is, mert férje mint nagy úr, első rendű dignitarius és főispán, Apponyi által megfosztván ezen díszes állásától, a grófnő az elégedetlenek közé menvén, az ellenzékhez sorakozott. Az ily hozzánk pártolt nevezetességek dédelgetése, első sorban kötelességünkké vala téve.

Alig kezdék a grófnővel társalogni s azonnal Pio nono vált a társalgás tárgyává. Tapasztalván a grófnő mennyire fel van indulva ő szentsége ellen, a békéltető hangján mondtam: Engedje meg excellentiád, de át nem látom, hogy a pápának miért nem szabad szabadelvű elveket vallania, — kivált ha meggyőződött arról, hogy ez elvek kitűzése s terjesztése segélyével a katolikus egyház hatalmát nem csak megszilárdíthatja, de a miről én legalább meg vagyok győződve, eddig sohasem tapasztalt erős alapokon s irányban terjesztheti is.

A grófnő e szavaim közben már idegessé kezde válni, s több ízben, a divatnak megfelelően mindig a kéznél levő flaconjához nyúlt, hogy illatjának felszívása segélyével csillapítsa hevélyeit; a mi neki ez egyszer úgy látszik nem sikerült, mert felém fordulva a felindulás hangján viszonzá:

— Én a pápáról mitsem akarok tudni, s miután

tapasztalom, hogy ön protestáns létére ily hű papisza, — tartsa meg, átengedem a maga teljes valóságában.

Mikor éjjel haza tértem, ágyamban a takaró alól egy férfi arcot látok kikandikálni. Huszárom mosolygott, mikor elhülésemet tapasztalá, — mert rövidlátó lévén, nem igen tudtam mire vélni e váratlan meglepetést. Közeledvén az ágyhoz, vétem észre, hogy Pius pápa természetes nagyságú színezett arczképének kivágott feje volt eléggé ügyesen s a csalódásig híven elhelyezve az ágytakaró alatt.

Ő excellentiája tehát valóban nekem engedte át az ő pápáját, a mint mondá: a maga egész valóságában.

Naplómban a következők állanak feljegyezve ezen országgyűlés kezdetéről:

Pozsony, 1847 november 17-én.

Folyó hó 10-én érkeztünk itt meg, hosszas, lassú, de mulatságos út után.

A királyi család 10-én érkezvén le, 15-ig bezárólag időzött Pozsonyban, mely néhány nap alatt egyik nevezetes esemény s ünnepély felváltá a másikat. Első ezek között:

A propositiók átadása, melyek ha nem is felel-

nek meg a várakozásnak, de a viszonyokhoz képest meg lehetőségeknek mondhatók.

November 12-én ő Felsége magyarul szólítá meg a Rendekeket; első eset ez a Habsburg-dynastia trónra lépte óta.

Nádorválasztás, — István főherczeg szintén magyarul szónokolt; s így a király, a nádor, s mind azok, a kik e sokat mondó szertartások közben felszóltak, — a magyar nyelvet beszélték. A latin nyelv tehát mint diplomatikus nyelv 1847. november 12-én lett eltemetve. Talán mégis közeledik azon időpont, mikor Bécsben át fogják látni, hogy a dynastiának és monarchiának fő erejét a ki nem cserzett szűz Magyarország képezi. Vigyázz magyar, nehogy hiúságod által eltántorodva az önnyelveddel való kaczerkodás vigyen a veszély elé.

Az oppositio mindkét részről jól áll, — most lejött Apponyi toborzani, hogy nyerjen egypár embert, a mi neki ez egymást érő ünnepélyek közben talán sikerül is. — Hisz egymást érte az udvarnál való bemutatás, díszelődés a színházban, udvari ebéd és bál, mely közben díszmagyarban tánczoltunk csárdást, ő Felségének mutatandók be nemzeti tánczunkat.

Mi roppant különbség van az 1843-iki s az 1847-ki Pozsony között; akkor talán kedélyesebb

volt, most nagyobbyszerű; egymást érik a fényes fogatok, s nagyuraink czifra cselédsége a kis város keretén belül rendkívül feltűnő hatással van. Legtöbbet mutatnak gróf Keglevich János fogatai s összes kiállítása, mert kocsisai, huszárjai s inasai mind veres egyenruhát viselnek. A hajdani kis casino is megnagyobbodott, — s az ellenzéknek kényelmes jó tanyául szolgál; közebédeink jók s eléggé jutányosak, felette czélszerűek pedig azért, mert a társas-ebédek alatt vitattatnak meg a napi kérdések.

Pozsony, 1847 deczember 5-ike.

Tegnapelőtt este színház után a kis casinóban valánk, midőn betoppan Batthyány Lajos, ezeket mondván :

— Holnap kezdődik nálunk — értsd a mágások tábláján — a felirati vita — en avant les tirailleurs de la garde ; Frigyes fog közületek első szónok lenni részünkről, második Eszterházy Pista leend.

Azt én nagyon jól tudtam, hogy Batthyány Lajos egyszer kimondott előre meggondolt véleménye ellen felszólalni s kifogásokkal vagy épen mentegetőzésekkel akarni élni, annyi mint borsót hányni a falra.

Szót sem szólva tehát elmentem a mellékszo-

bába s összeállítám beszédemet. Mikor meg volt írva, a játszó-szobába sompolyogtam, s Batthyány Lajost a tarok mellől elhíván, megmutatám neki művemet. Elolvassván, e szavakkal fordult felém, visszaindulván a játszó-asztal felé:

— Nem rossz, tanuld meg jól s mondd el bátran!

Haza érvén, még az este bemagoltam könyv nélkül beszédemet — mint a víz, a hogy deák korunkban mondani szokás vala.

Másnap délelőtt deczember 4-én díszmagyarban, de panyóka nélkül indultam az ülésbe, felindulástól izgatottan s szívdobogva.

Csakhamar reám kerülván a sor, felállék s bátran, stentori hangon elmondám a következő, mint a törvényhozó testület tagja első beszédemet.

Méltóságos Főrendek!

Néhány szót akarok szólani a t. R. R.-től hozzáunk küldött válaszfeliratról. A magyar nemzet kibontakozva a legveszélyesebb conjuncturák tömkelegéből, végre ébredezni kezdett, és midőn fölébredt, első volt mihez nyúlt: nemzetisége; mert érezte, hogy nemzetiség nélkül nemzet nem létezhet. Szomorú, hosszas és fájdalmas harcot kellett vívnia a magyar nemzetnek nemzetisége helyreállításáért, — azért dicső, hogy azt jól, becsülettel vívta keresztül. Éveken át folytak viták oly dolgok felett, melyek véleményem szerint vita alá nem tartoztak,

és azokat vita alá bocsátani nem is kellett volna soha, s ezen éveken keresztül folyó harcz csak most november 12-én fejeztetett be e helyen az által, hogy a magyar király magyarjait nemzeti nyelven szólítá meg. Ezért köszönetet szavazok neki (éljen). Nem hallgathatom el, midőn ily nagy dologért mondok köszönetet ő Felségének, szintén köszönetet ne szavazzak neki azon tetteért is, mely által a közbizodalom és a nép képviselői által megválasztott nádorunkat hivatalában megerősíté, — (éljenzések). De midőn bizodalomról van szó, midőn megköszönünk valamit, akkor azt hiszem, igen nagy hiba volna, ha ezen szép pillanatot azok elmondására, mik fájnak nekünk, elmulasztanók, és e részben igazat adok gróf Pálffy Józsefnek, mert csak akkor tökéletes a bizalom, mikor ahoz, mi engem megörvendeztet, hozzá csatolom a fájdalom érzetét is. És most más térre megyek által. A magyar politikai égen az utolsó években feltámadt sötét felleg felé vonulnak pillantásaim, oly sötét felleg felé, melynek vihara hiszem, hogy alááshatja nemzetünket minden jó s rossz tulajdonaival, és ezen fekete felhő: az administratori rendszer. Rövid szavakban, csak egy periodusban akarom kifejtetni meggyőződésemet az administratori rendszer iránt. Az administratorok elfogadván — nem tudom

honnan — de azt hiszem, a kormánytól fizetésüket, ez által lekötelezettjei lettek a kormánynak, és mint lekötelezettjeinek kötelességük pártját nevelni, mit ha nem tesznek, akkor nem maradhatnak meg helyükön. Mint a kormánynak lekötelezettjei, kötelesek tehát annak érdekét mozdítani elő, s így mint párt embere kérdelem: lehet-e ily administrator vagy főispán elnöke a megyének, miután a megyének elnöke csak egy minden pártok felett álló egyén, de pártember sohasem lehet. És most elhagyom ezen szomorú tért és oly álmokban ringatom magam, mintha a mennyek országa volna rejtve azon hires administratori rendszerbe, és hiszik-e a méltóságos Főrendek: hogy még akkor is bírnék igent mondani a rendszerre? részemről soha; — mert azt tartom, hogy minden alkotmányos ember politikai imájának első phrasisa kell hogy legyen: «inkább akarom elérni alkotmányos úton a poklot, mint nem alkotmányos úton a paradicsomot.» Elhagyom méltóságos Főrendek ezen irányt, mert minél tovább haladok azon ide s tova, annál több szúrást érez szívem és politikai jellemem.

Átmegek a válaszfeliratban nagyon is jól megemléltet azon szomorú hanyagságára a kormánynak, — mely szerint Magyarországon, — azon országban, melynek legnagyobb hibája az: hogy

nem létezik benne tisztelet a törvények iránt, melynek legnagyobb hibája az, hogy nem ismer felsőbbiséget, melynek bármikor is fejet tudna (sic!!!) hajtani, s habár ennek szükségét érezzük, még is mindig épen a kormány az első, ki a hozott törvényeket végre nem hajtja, s így merem állítani: hogy ily kormány nem használ, de árt az országnak. A fölirat utolsó része rövid szavakban nagyon fontosat mond: évenkénti országgyűlést kér Pesten tartatni. Én a minden évben Pesten tartandó országgyűlést haladásunk *conditio sine qua non*-jának tekintvén, egyebet mondani nem tartok szükségesnek mint azt, hogy pártolom a feliratot.»

Beszédem végeztével egy czédulát vettem kézhez, melyre a következő szavak valának jegyezve: Azt hívém, hogy az én hangom a legerőteljesebb, mától fogva más meggyőződést táplálok. István.

Boldog vagyok, hogy túlestem ez első kísérleten, — noha nem vagyok megelégedve magammal, mert iszonyú erős hangom mellett, még túl a rendén heves s indulatos valék, a mi különösen a fiatal kezdőre nézve mindig ártalmas s ellen-szenves befolyással van.

Merész s túlzott, beszédemben felemlített hasonlatosságom miatt, mindenki «pokol»-nak nevez el.

Bethlen Józsi barátom, a kivel együtt lakunk, nagyon le van verve, mert neki mint erdélyinek nem adták meg a regalist. Nem értem, mert Fehér-megyében Bodajk s Temes megyében Paulis egy részét bírják.

Egy szavazatot ismét veszíténk.

Pozsony, 1847 december 12-én.

A jelen országgyűlés a mágnások táblájánál vívott első nagy csatája tegnap ért véget, a Kossuth által javaslatba hozott válaszfelirat 94 szóval 52 ellenében megbukván nálunk. Fő s úgyszólván egyedüli oka a bukásnak abban rejlik, hogy a válaszfeliratban sérelem gyanánt van felemlítve az administratori rendszer. Ebből látható, hogy az úgynevezett független aristocratia körében is mennyi a servilis elem, — mert hisz a tory színezettel bíró és ősi jellegű főispáni intézménynek megásták sírját, csak azért, mert ő Felsége kormányának így tetszett.

A felirat ellen kitüntek Ürményi, gróf Dessewffy, gróf Széchen, báró Majthényi, — az ellenzék részéről gróf Teleky László, gróf Batthyány Lajos, gróf Pálffy József, gróf Vay Dániel, báró Wenckheim Béla. Három főispán szavazott az ellenzékkel: Vay, Batthyány, Gyürky. Magának a vitának lefolyása felette érdekes volt s úgyszólván nyolcz

napot vett igénybe, nem hiányoztak kemény kifakadások, de szép parlamentarizmus hangon tartott beszédek sem; a hallgatóság garázdálkodása miatt sok bajunk van, mert ez éretlen magaviselet jelezte az ellenzéknek imputálják. István főhercegnek állása rendkívül kényes s felette sok kellemetlenséggel jár, mert nem bír még azon gyakorlattal s higgadtsággal, melyet az elnöki teendők vitele ily feltűnő nehéz körülmények között igényel. — Nem csoda, — József nádort követni az elnöki székekben, a legnehezebb feladatok egyike.

A társas élet, a politikai csemények előidézte élénkség ellentétéként, teljesen pang; a veres himlő ragályos jelleget öltvén, részint a felmerült nagyszámú betegedési esetek, részint az annak következtében beállott elzárkózottságnál fogva, teljesen megbénította a társaskörök élénkségét. Különösen keményen sújtotta e betegség a Zichy testvéreket, mert gróf Battyhány — Zichy Antonia, gróf Károlyi — Zichy Karolin, s rajtuk kívül három testvérük mind veres himlőbe esett.

Életem e szakába esik egy oly esemény, a mely majdnem végzetessé vált reám nézve, a mennyiben megkezdett pályám minden fakadásnak indult reményeit végenyészettel fenyegette.

Pozsonyba érkezésem előtt beteges valék; a követválasztás alatt egymást érő kihágások, fáradalom s izgultság veszélyesebb nyomokat hagyott hátra, mintsem magam hivém s képzelém. Orvosom azt követelte s tanácsolta, maradnék Pesten mindaddig csendesen, míg véglegesen felgyógyulva, bátran s minden visszaeséstől való félelem nélkül engedhetem magam ismét át szokott s az országgyűléssel járó felhevülések következtében reám nézve úgyis veszélyes életmódomnak. Nem hallgatva orvosom tanácsaira, félig gyógyúlt állapotban hagyám el Pestet s érkezék Pozsonyba.

Kevéssel Pozsonyba való megérkezésem után megismerkedtem ott egy külföldi nővel, a ki néhány hetet volt ott töltendő egy barátnője kedvéért. E nő nem volt szép, de rendkívül mulatságos, vígkedvű s szellemes; testi tulajdonait illetőleg igen szép szeme, feltűnő finom alkotású lába s keze ötlének szemembe, — viseletére nézve a francia nő eleganciájával, izlésteljes öltözkéivel s modorával bírván. Udvaroltam neki a mint akár hány nőnek a szépet tenni szoktuk, — annyival több nyugalommal s egykedvűséggel, mert egészségi állapotom nem is engedte volna meg, hogy komoly udvarlásra csak gondolni is merjek.

Egy este a színházban valék páholyában, s a padkán ülve csevegtem vele vígan s gondtalanul.

E csevegés közben észlelém először e nő magaviseletén az indulatosságnak, helyesebben mondva a belső felindulásnak azon jeleit, mely az asszonynál a vele társalgó férfi iránt gyökeret vert szerelem első s legbiztosabb jele. Ő is észre vette azon különös hatást, melyet reám gyakorolt s nem engedvén többé időt a visszavonulásra, e szavakat súgá fülembe:

— Mikor kísér már egyszer haza színház után?

— Még sokáig nem, — válaszolám a bitófára állított hangján.

— S miért nem ha szabad kérdezni? — folytatá a kutatás hangján, mely már-már a kifakadáshoz volt közel.

— Mert beteg vagyok.

A nő reám mereszté szép szemeit, a kétely azon kifejezésével, mely habozni látszott, vajjon gyáva vagy hazug emberrel áll-e szemben. De alig egy pillanatnyi tétova után a végelhatározás hangján mondá:

— Nem tesz semmit, ma este haza kísérsz, ápolni foglak, majd meggyógyulsz.

Egy kedves s sok tekintetben szép, de mindenestre rendkívül tetszetős nőnek e szavaira egy 23 éves ifjú vajjon lett volna-e képes mást választani, mint azt:

— De nem várjuk be a darab végét úgy-e?

— Nem, — válaszolá, a szerelem mosolyával tekintvén reám s nyujtván nekem kezét csókra.

Négy héttel az itt leírtak után január 6-án, csikorgó hidegben kísérem e szeretetre méltó nőt Gänserndorfba, s ott megvárva a Bécsből érkező vonatot, könnyes szemekkel segítém, egy forró búcsúcsók után a waggonba, s készen álló kocsimba ülve hajtottam vissza Pozsonyba.

E négy hét alatt annyit szenvedtem s mégis annyit élveztem, a mi elegendő lett volna egy egész életre — okos beosztással.

Megérkezvén, meleg fürdőt vettem s felöltözvén, hat órára Batthyány Kázmérhoz menék, a hol ez napra nagy ebédre valánk hivatalosak.

Ebéd közben, megemlékezvén édes anyám adta tanácsáról, habár lelkem mélyében lehangolt s levert valék, eléggé jókedvűen csevegék s vegyülék bizonyos erőlködéssel az általános társalgásba. Az ebéd végeztével fel akarék kelni, de nem valék képes többé felegyenesedni ülő helyzetemből; mirigymeredtség fogott el, végképen letörtem.

Két barátom segítségével szállíttattam haza, s négy hétig ágyban fekvő beteg levék. A bekövetkezett izgalmak behatása révén véggyógyulásomról szó sem lehetett, — életem sinlődéshez volt hasonló egész tél, tavasz s nyár alatt. Végre október havában léptem újból a valóban élők

sorába s vevém fel életem fonalát ott, a hol január hó 6-án elejtém.

Ő szegény szinte nehéz beteg lett, s eltitkolván baját, nem birta többé visszanyerni egészségét soha. Néhány évi lappangó betegeskedés után újból találkozánk, de csak azért, hogy még egyszer látva elbúcsúzzék tőlem, — mert alig néhány hónappal e légyottunk után meghalt.

A RÉGI ÉPÜLET ROSKADOZNI KEZD.

Pozsony, 1848 február 23-án.

Mióta betegségem első rohamát kiállva kissé lábbadozni kezdék, a mennyire e keserves állapotom megengedi, fokról fokra felveszem ismét összeköttetéseim fonalát. Én, a ki soha beteg nem valék, most érzem csak, mi nagy kincscsel bántam túl a rendén pazarúl, — fel is fogadtam, hogy ezentúlra kerülni fogom mind azon örvényeket, melyek közelébe jutva ismét belésodortathatnám egy a jelenlegihez hasonló veszélybe.

A jó szándék megvan bennem, vajjon fogok-e valóságban a szerint eljárhatni, az aligha tőlem, de a tornyosuló fellegek jelezte viharok miként való lefolyásától fog függni.

A mi jó öreg földrészünk lakói úgy látszik vértudulásban szenvednek, senkisé tud s akar megférni bőrében. S még a farsang különben ártatlanoknak bizonyult örömei is olyszerű cselekedetekre ragadják a társadalom legfelsőbb s így tehát leghiggadtabb elemeit, melyek uszályában izgultság, békétlenség jár, minden valódi haszon nélkül.

Ezen általános hevélyek közepette, úgy látszik, sokan megfeledkeznek arról a régi jó jelmondatról: Si fueris Romæ romano vivito more.

Ezen reactionárius tiradára nekem István főherczeg egy udvari bálja szolgáltatott alkalmat, mely ezelőtt három nappal folyt le, s egy igen kellemetlen incidens által vált sokakra, sőt végre pártunkra nézve is kellemetlen következményűvé.

A magában csekélynek látszó esemény kelletlenül hat s éppen nem jött idejében, mert a Főrendek mai ülésökben vették tárgyalás alá a «Részek visszakapcsoltatásának» már is sok rossz vért csinált kérdései, s e napokban veendi fel amaz annyira megrostált választ az adminisztratori kérdésben érkezett leiratra.

Lassan haladunk szokás szerint s el nem sietünk semmit; de mind a mellett felette kívánatos volna, hogy éppen e kérdések megvitatásakor a Főrendek táblája, alárendelt s politikai jelleget csak erőszakolt izgalmak segélyével öltött véletlenek által kellő nyugalmától meg ne fosztassék.

A fennidézett István főherczeg adott udvari ünnepélyre ugyanis gróf Batthyány Kázmérné és gróf Zichy Manóné nem lettek meghíva, az elsőbik azért nem, mert a protestans hitre áttérvén s első férjétől gróf Szapáry Antaltól elválván, Batthyány Kázmérhoz ment férjhez, — gróf Zichy

Manóné egy angol nő, a kinek viszonyait nem ismerem eléggé arra nézve, hogy véleményt mondassak, mely oknál fogva lett kihagyva a meghivandók sorából. Annyi áll, hogy jelenleg Charlotte grófnénak egy fiatal, az ellenzékhez tartozó mágnás udvarol kissé feltűnően, de ha a társaság mindazon női tagjait, a kiknek udvarlóik vannak, István főherczeg meg nem hívná báljaiba, akkor édes kevesen állanák ki a tűzpróbát.

Ezen esemény rendkívül nagy port vert fel, úgy annyira, hogy Batthyány grófné egész atyafisága elmaradt az ünnepélyről. — De a mint mindig, úgy ezen esetben is, az efféle izgalom ragályossá válik az által, hogy az okok minőségét kutattván, ezek elemzése közben még olyanok is találva érzik magukat, a kik tulajdonképen extra ictumvannak.

Az atyafiság körében lezajlott izgatást a protestánsok hevélyei követték, a kik azt képzelték, hogy ők is meg vannak sértve, mert Ágosta grófnőt azért zárták ki, mert a protestans hitre tért át, — holott a dolog az én véleményem szerint nem így állott. — S végre hogy a nálunk szokásos túlzás valahogy el ne maradjon, addig csúrték s csavarták a dolgot, a míg abból pártkérdést nem faragtak, a minek következtében nagy lévén a subordinatio, az egész oppositio elmaradt.

Sokan közülünk s ezek között magam is, nem

helyeseltük ezen eljárásunkat, különösen pedig azon árnyalatot, mely Béla bácsi után indult, rendkívül disztasztálja ezen esemény. — A reactio nem maradt el, mert most a felett foly a vita, mi tevők leszünk, ha István főherczeg ismét talál adni egy tánczvigalmat, s daczára a történeteknek meghí bennünket.

A politikai láthatár sem oly színezetű, a mely kívánatosná tenné azt, hogy ily kérdések körül forgácsoljuk el erőnket s veszélyeztessük a neta- lán szükséges összetartást. Olaszországban nagy mozgalom keletkezett, Nápoly és Sicilia kivítva az alkotmányt, úgy szinte Toskana és Sardinia is; a pápa készül, s csak Ausztria van hátra s csak akkor mozog majd, mikor már nem lesz benne köszönet.

Pozsony, 1848. márczius 5.

Majdnem egész Európa lázas forrongásban van; egész Olaszország, Lombardia kivételével, consti- tutiót vívott ki magának; Páris lázadásban van; Russel pedig az angol parlament elé egy 3 milliós deficittel lezárt költségvetést terjesztett nagy be- széd kíséretében, — Russel cabinetje inog, már rebesgetik lelépését. — Vajjon ez általános zavar közepette mi fog történni Ausztriával; azt beszélük, hogy a mostani kormány lelép s hogy a monarchia

minden egyes országa alkotmányt fogna nyerni. — Én nem hiszem.

A francziák kivételes gyorsasággal haladnak.

Február 22-én vette kezdetét a lázadás, — e nap jelszava ez volt: A bas Guizot; vive la reforme!

Február 23-án már nem elégítette ki őket Lajos királynak az orleansi hercegné és a párisi gróf érdekében tett lemondása és Odillon Barrot ministeriuma.

Február 24-én végre kikiáltatott a köztársaság.

Ily gyorsan egymást érő átalakulások csak Franciaországban lehetségesek.

Lajos király Angolhonba vonult vissza; Guizot nem tudni hol van; a többiekre vonatkozó hírek még bizonytalanok.

A köztársaság ideiglenes kormánya a következő tagokból áll: Lamartine, Ledru-Rollin, Marast, Marie, Albert, Crémieux. Az egyes ministeriumok még alig kezdték meg működésüket, s már is az ellenforradalmat emlegetik.

E hírek roppant feltűnést s megdöbbenést okoztak; azt kérdezi akaratlanul mindenki, mi lesz mind ennek vége? mert a polgár-királyság ily gyors bukásában senkisé is hitt.

Franciaország helyzétével szemben egy háború lehetősége nincsen kizárva Poroszország és Wür-

temberg à la tête, már mozognak az egyesülés érdekében.

Magyarországban jelenleg 15,000 embernyi hadsereg létezik ; ha mind azokra gondolunk, amelyek Európa szerte történnek, borzadály fogja el az embert ama lehetőség képzeletére, hogy egy meggondolatlanul kitörő mozgalom milliók szerencsétlenségét és bukását okozva, megsemmisítené vagy legalábbis hátra vetné hosszú időre reform-törekvéseinket. — Jelenleg a városok kérdésével foglalkozunk, s a Partiumok ügyét tárgyalják ; valószínű, hogy a nádor el fogja fogadni a közbenjárást.

Széchényi István műve a közlekedésről igen jó fogadtatásban részesült ; e téren mindnyájan üdvözljük őt.

A felebb registrált politikai hírek következtében, a követek conferentiára gyűltek egybe, melyben Széchényi kivételével, egyhangulag egy felirat szerkesztése határozottatott el, melyben a következők fognának kéretni :

A helytartótanács alakíttassék át felelős kormánynyá.

Honvédelmi sereg léptettessék életbe.

Az országgyűlés a népképviselőt alapján legyen szervezve.

Az örökváltság kérdése végleges megoldást nyerjen.

A monarchia pénzügyeit illető részletes felvilágosítások kérendők.

Ezen utolsó pont különösen azért vétetett fel a felirat keretébe, mert már néhány napja, senki sem akar bankót elfogadni. Ezen conferentia határozatai ellen rendkívül fel vannak indulva a conservativek, s a mi pártunk kebelében azok, a kik Wenkheim Bélához állanak közel. Igaz, hogy sokat kérünk, talán lehetetlent; de már hozzá szoktattak ahhoz, hogy kívánságaink mindig erősen megnyirbált állapotban engedélyeztetnek s ez is csak hosszas huza-vona után; üres kézzel nem mehetünk haza, különben rosszul járunk. Majd meglátjuk, mint fejlődnek a körülmények, — csak a háborút kerülhessük ki, mert az végképen megakasztaná alkotmányos s ennek nyomán keletkezendő anyagi fejlődésünket.

Reánk nézve czélszerűbb lett volna, ha a francziák ez egyszer a híres Talleyrand jelszavát a «trop de zèle» veszélyéről betartják vala.

Pozsony, 1848 márczius 15.

Tegnapelőtt nagyszerű értekezletek tartattak a végből, hogy a mágnások táblájánál, habár csekélyebb engedmények árán, de mégis unanimiter fogadtassék el a felirat.

Tegnap reggel érkezett ide hire a Bécsben kitört lázadásnak.

A fegyveres erő közbelépése folytán ötvenen sebesültek meg.

Metternich herczeg őrizet alatt volt kénytelen Bécset elhagyni.

Albrecht főherczeget lováról lerántották s bántalmazták.

A következő engedmények következtében csilapultak le a kedélyek.

A fogasztási adó eltöröltetett; sajtó-szabadság s a nemzetőrség intézménye fogadtatott el; Metternich helyébe Montecucculi lép.

E meglepő hírek hallatára természetesen nálunk már a követelések szelidítéséről szó nem lehetett. Három órakor délután volt ülésünk, melyben nádorunk, István főherczeg, lelkes beszédben független állást igérvén, ajánlotta a felirat elfogadását. Ez legott megtörténvén, — harogó éljenek között oszlott el ez ülés.

A küldöttség a nádor vezérlete alatt azonnal elindult Bécsbe.

Este fáklásmenet lőn rendezve, melynek al kalmával a «Zöldfa» hôtél első emeletéből a néphez szólván Kossuth, — gróf Batthyány Lajost ajánlotta premier miniszternek.

Szórúl szóra beteljesedtek Batthyány Lajos a

követválasztást megelőzőt értekezletek alkalmával nyilvánított szavai: ha Kossuth most Pesten s nem Pozsonyban van, viszonyaink aligha nem egészen más fejlődésnek indulnak.

Még így is e koncentrált állásban, kérdés, vajjon el fogjuk-e azt érni, a mit honunk javára óhajtunk? — kérdés, mesterei maradunk-e e mozgalomnak? — kérdés, vajjon nem ragadják-e ki azt még Kossuth kezeiből is önző eszközök irányozta vagy túl a rendén lelkes s meggondolatlan kezek?

Mind erről többet fogunk mondhatni, ha visszatér a küldöttség Bécsből.

Armin öcsém itt volt, — ma utazott el. Azt beszélte, hogy lenn Pesten s a provincián a hangulat izgatott ugyan, de még mind emelkedett; Pozsony felé van irányozva az egész ország szeme.

Pozsony, 1848 márczius 18-án.

Tegnap tért vissza a küldöttség Bécsből.

Gróf Batthyány Lajos van megbízva egy felelős miniszterium alkotásával, István főherczeg pedig teljhatalmú királyi helytartóvá lőn kinevezve.

Az engedmények kivívása Bécsben akadályba ütközött; a siker biztosítását teljes odaadással mozdították elő: István főherczeg, gróf Széchényi

István, báró Vay Miklós, herceg Eszterházy Pál. Lajos főherceg irányában egész nyíltsággal s őszinteséggel nyilatkoztak az illetők, elmondván, miszerint félős, hogy sikertelenség esetére István főherceget kiáltják ki királynak.

Mialatt ezek Bécsben folytak, itt márczius 16-án éjjelre népgyűlés lett egybehíva a túlzó agitátorok, s néhány túl a rendén felizgúlt hazafi által. E népgyűlés alkalmával egy «Comité du salut publique» lett kinevezés útján szervezve, melynek tagjául én is megválasztattam. Ha tegnap meg nem érkezik a küldöttség s az őket kísérő ifjúság, ma kénytelen lettem volna 2000 fegyelmetlen emberrel Bécs felé indulni. Ugyancsak tegnap igen fényes fogadtatást szervezünk a küldöttségnek; az önkényes nemzetőrök mind kikeltek, s bezzeg volt nép s néző annyi, mint ritka más alkalommal a békés színezetű Pozsonyban.

A küldöttség Bécsbe való menetele után azonnal nyughatatlankodott az ifjúság, felkísérni óhajtván az ország reményét; gőzhajót fogadánk tehát, melynek felkészülődését éjjel a színházépület földszintjén akkor létezett kávéházban várták be sokkal a kissé fáradt s eltikkadt ifjúsággal; mi néhányan fenntartandók a rendet, szintén ott valánk a hajó Bécs felé való elindulásáig. Már éjfél felé közeledvén az idő, egy pinczér a kezében levő

törlőkendővel mint ostonnal csattogván, a szundikáló ifjak felé fordulván e szavakat kiáltja: Auf, edle Magnaten, das Dampfboot ist da!!!

A fiúk csúfolódásnak vevén e szavakat, ugyan csak neki riadtak a mentegetődő pincérnek; csak nagy nehezen sikerült őket lecsillapítanom s hajóra való indulásra birnom.

A népgyűlés uszályában mindenféle jelenségek merültek fel; — így például egy este kezdetét vette a Zuckermendlin a zsidó-hecz, az antisemitismus ez első csirája. Mint gyűlölője minden ily vallás köpenyébe burkolódzó rablóbandának, azonnal erőlyesen intézkedtem s legbiztosabb embercinkkel kivonulván, egy éji szorgalmas s erőlyes munkálkodás segélyével, mely közben keményen elbántunk e csúf söpredékkal, helyre állítottuk a rendet.

A küldöttség megérkeztenek napján 17-én este a város önként ki lett világítva, s hatalmas fályszenet lőn rendezve. Ezen ünnepély közben a rend példás vala, s az elmúlt napok izgalmainak kellemetlen utóhangjai nem valának észlelhetők.

Pestnek is megvolt a maga revolútiója; a sajtószabadság a hatvani utczaí Landerer-féle nyomdából kiindulva, tényleg proclamáltatott; Táncsics pedig börtönéből kiszabadított; egészben véve

minden eléggé simán s kihágások elkerülésével folyt le.

Hazánk e külviszonyok eredményezte mozgalom első felvonása, e szerint lezajlott.

A legfontosabb kérdés, a mely most mindenkit foglalkoztat: mint fognak megoldatni az úrbéri viszonyok? nem fogják-e igénybe venni a netalán lábra kapó izgatók a parasztok felkelését a nemesség ellen? nem tolatnak-e majdan előtérbe ily esélyek közben ellenségeink által a nemzetiségek, a nép felszabadításának jelmondatát ügyesen felhasználva?

Intéző köreinkben úgy tudom most azon szándék vert gyökeret: megalkotni a felelős miniszteriumot; meghozni az első lelkesedést felhasználva a legszükségesebb s elodázhatlan törvényeket; s ezután lemenni Pestre, megszerzendők mindézek megemésztésére s végrehajtására a kellő nyugalmat.

Adja az ég, hogy mind ez üdvös terveket siker koronázza.

Pozsony, 1848 márczius 26-án.

A miniszterium megalakult; Batthyány, Deák, Kossuth, Szemere, Eötvös, Klauzál, Mészáros és Eszterházy herczeg képezik tagjait. De e szép eredmény daczára rendkívül nagy az izgalom, mert

hallomás szerint Bécsben nem akarják helyben hagyni a hadügyi és pénzügyi miniszteriumokat, — mely okoknál fogva, az könnyen képzelhető.

Másrészről a Pesten keletkezett köztársasági árnyalat mindinkább előtérbe lép s az országgyűléssel szembe szállani készül, a mi ha veszedelmessé nem is, de minden bizonynyal aggasztóvá válhatnék. Most minden a Bécsben hozandó határozatoktól függ; — ha ott engednek, az esetre bizton remélhetjük, hogy ezen az ország színe-javából egybeállított miniszterium időt nyervén, a kellő kerékvágásba terelheti közügyeinket. Ezzel ellenkezőleg ha Bécsben az eddig tett engedményeket visszavonják, vagy azok helybenhagyásával késlekednének, akkor kétséget nem szenved, hogy István főherczeget kiáltják ki királylyá, — s ha ő a koronát el nem fogadná, a köztársasági árnyalat párttá fogván tömörülhetni, köztársaság fog létesíttetni.

Ez utóbbi esetben, sem a kül-, sem a belviszonyok nem levén még eléggé érettek a köztársasági eszme gyakorlatban való létesíthetésére, — minden esetre elveszünk. A sajtószabadság, nemzetőrség, népképviselet, felelős miniszterium, örökváltságról szóló törvényeink meg vannak hozva; a koldusbotra jutástól rettegő nemesség ismét reményleni kezd, mert bizik a miniszteriumban s

a hozott törvényekben, — a visszahatás tehát, a melyet egy Bécsből kiinduló reactio előidézne, sokkal veszélyesebb hatással birna most, mintha tiz nappal ezelőtt ha épen nem engedték volna.

Nagy napok ezek, s mi reánk fiatal nemzedékre nézve érdekesek; csak szegény édes anyámat sajnálom, a ki nyughatlan s meg van félemlítve, a netalán történhetőkől tartva.

A mint lehetséges, lerándulok Pestre, hogy látva őt, megnyugtassam az általános helyzetet illetőleg.

Kossuth sokat vesztett népszerűségéből, a miért Széchényivel egy padon foglalt helyet, s még az által is, hogy a pesti küldöttségnek erélyesen s észélyesen válaszolt. Mindkét irányban az én és társaim véleménye szerint helyesen járt el; kötelességét teljesítette mint hazafi, politikus s az ország úgyszólván első hivatalnoka. Sohasem becsültük őt inkább mint most, a mikor népszerűségét kockáztatva, úgy járt el, mint államférfihoz illő.

E bizonytalanság közepette a legkülönfélébb hírek keringenek; egyrésről azt állítják, hogy Bécsben az ellenáramlat győzván, a reactio pártja fogna erélyesen, s mint e párt mindig, úgy most is, meggondolatlanul fellépni, megindítván actióját.

Más résről egymást érik az üzenetek, a «halom», «úgy mondják» s ehhez hasonló odavetett

szavak, melyek értelméhez képest Pest vidékén parasztlázadás tört volna ki.

Hátha mindkét hír ugyanazon kútforrásból ered?

A pozsonyi 1847/48-ki országgyűlésről szóló «Naplótöredékek» befejezéseül ide ígatok egy «Naplóból» cím alatt, Degré Alajos régi barátomnak s bajtársamnak átengedett, s az «Ország-Világ» című lap 1885-ik évfolyamának 11-ik számában közzétett közleményt.

NAPLÓMBÓL.

A hányszor márczius 15-ike közeledik, mindig felelevenülnek emlékemben az 1848-iki Pozsonyban töltött napok, mert mint az akkor együtt levő országgyűlés mágnesi táblájának tagja, azon egész időszakot ott éltem át.

Márczius utolsó napjaiban elterjedt híre annak, hogy Pesten kitört a forradalom nemcsak, de a vidékbeli most már felszabadult parasztság a fővárost készül megtámadni, hogy azt megsarcolja s pusztítsa.

Egyszerű közlegénye voltam pártunknak, s így nem tudhattam azt, hogy e hírek félhivatalos úton terjesztetnek-e akarattal, vagy pedig egyszerű koholmány, a mint akkoriban annyi indított útnak.

Én, megvallva az igazat, az elsőt hittem s hiszem most is, mert sokan voltak közöttünk, — a kik minden áron siettetni akarták az ország legtekin-
télyesebb férfiainak, az országgyűlés tagjainak, Pestre való lemenetelét s ott való letelepülését.

Bár mint volt is, részemről, a ki oly jól ismertem Pestet s annak vidékét, meg voltam győződve, hogy mind ezen rémhírek valótlanok, de hallgat-
tam s velem együtt társaim is, mert mint már ak-
kor is «mamelukok» vártuk a parancsot, de nem
okoskodtunk. El lett határozva legott, hogy egy
küldöttség fog lemenni Pestre, a felháborodott
kedélyeket lecsillapítandó, meggyőződven az
ügyek állásának valóságáról.

Másnap reggel a küldöttség tagjai összegyűl-
nek a gőzhajón, melyen leindulandók valánk.

A pillanat felette komolynak tartatott, mert az
egyes küldöttségi tagok nejei eljövének a gőzha-
jóra, hogy férjeiktől e veszélyes út előtt búcsút
vegyenek.

Tőlem nem búcsúzott senki, s talán épen ez
oknál fogva valék nyugodt s gondtalan.

Ezen érzékeny búcsú alkalmával ott láttuk a
többek között Batthyány Kázmérnét, Almássy
Pálnét, Batthyány Imrenét, a hétszemélynök s volt
zalai főispán nejét — Almássy Pálné anyját. —
Ezek között valának, a kik elfeledve az itt-ott felme-

rült csekélyebb félreértéseket s a házas életben természetzerűleg előfordulható egyenetlenségeket, az utolsó perczig ez egyszer férjeik oldala mellett maradtak.

Végre megdördült a háromszoros mozsárdörög s hajónk elindult, — a nők pedig szánandó lelki állapotban visszavonultak s kendőt lobogtatva búcsúztak a parttól.

Mire másnap reggel Pestre ért hajónk, nagy küldöttséget s néptömeget találtunk a Duna partján. Én már teljes díszben, pitykés dolmányban fel valék készítelve, hogy a mint az reám bizatott, a küldöttség szónoka gyanánt működjem; akkoriban Pesten általánosan «der liberale Baron» néven lévén ismeretes, szívesen vállalkoztam e feladatra, mert otthonosnak érzém magam általam annyira kedvelt fővárosunkban.

Hajónk kikötvén, díszes menetben gyalog vonultunk a Dorottya- és váczi utcán végig a városház terére, a hol egy székre állíttatván s körülöttem csoportosulván küldöttségi társaim, elmondottam fennhangon s bátran mondókámat.

Beszédem jól fogadtatott; a bámészkodó egybecsoportosult tömeg nem fukarkodott az éljenekkel; s így minden a legjobb rendben folyt le. Haza siettem ezután, hogy felkeressem édes anyámat, s körültekinték ismét egyszer Pesten.

Délben díszebéd volt s azután «re bene gesta» visszautaztak társaim, referálandók a látottakról s hallottakról.

Pesten láttam s tapasztaltam nagy sürgést-forrást, de sem pusztító parasztszerepeket, sem forradalmi velleitásokat nem észleltem; azon csoportok, melyekkel én érintkeztem, egészen békés és idyllikus, de rendkívüli mulatságos természetűek valának.

Annyi azonban mégis eléretett, úgy hiszem ez út által, hogy már körülbelül tíz nappal utóbb az első felelős kormány Pesten tartotta meg bevonulását.

Én bizattam meg a fogadtatás rendezésével, a mely a régi — akkor még új — Lloyd-épület földszintjén ment végbe, a hol utóbb a buza-tőzsde vala elhelyezve, s a hol évek múltán az ezer forintos csók révén hírhedtté vált jótékony-sági bazárt rendeztük. A fogadtatás alkalmával a virág-csokor átnyújtására Sauer tanár neje, Pestnek akkoron legszebb nője lett felkérve.

Magyarország első kormányelnökét gróf Batthyány Lajost szebben fogadni tehát nem igen lehetett.

E percztől fogva külsőleg tekintve az ügyek folyását, Pest nyugodt volt s nem tartott többé — parasztlázadástól, mind addig, a míg a Teréz-

város zsidó-ellenes kravalljai nem vették kezdetüket.

Hát ezeket ugyan kik s mi célból rendezhették?

Egy ismerősemnek az imént felemlített napok alatt leánygyermek születvén, azt kértem tőle: mi lesz neve a kicsikének? — Tekintve a fennforgó viszonyokat, azok emlékére «Kravalka» névre fogom kereszteltetni — válaszolá komoly hangon.

1848.

Pest, 1848 április 2-án.

Pozsonyból rossz híreket veszünk. A nádor márczius 29-én érkezett Bécsből a resolúcióval; mindenki örült; mert a miniszterek szaván elindúlva csak a legjobbat lehet reményleni. Már 30-án vettük híret annak, hogy a leirat épen ellenkezőjét tartalmazza annak, a mit hittek s bizton reménylettek, — mert ki van abban mondva a cancelária fenntartása s a teljes pénzügyi függőség. Zsedényit, a ki a leiratot aláírta, híre járván, hogy Pozsonyba érkezik, meg akarták gyilkolni, utóbb képét elégették s félreverték a harangokat.

A nádor 24 órai respiriumot kért, hogy Bécset megjárhassa s állásától tehesse függővé a haza ügyét.

Itt Pesten márczius 31-én reggel a népet alig lehetett lecsillapítani, — a parasztokat akarták becsődíteni, a harangokat félreverti, s minden csitítás daczára kitűzték a veres zászlót. Az egész város talpon volt s készült azon esetre, ha estére jó hír nem érkezik.

Szerencsés csillagzatunk el nem hagyott ez egyszer, mert éjfélkor megérkezett Eötvös egy oly resolútióval, a mely mindenkit kielégített. A király ugyanis azt óhajtja:

1. Hogy István főherczeg személye is legyen sérthetetlen.

2. A király fenntartja magának a főpapi, ország bárói és zászlós főméltóságok kinevezési jogát.

3. A jövő országgyűlésig engedélyeztessék költség a hadsereg és udvartartás fenntartására.

4. A honvédelmi sereg, a *pragmatica sanctio*-ból kiindulva, ne különíttessék el egészen a császári hadseregtől, — a király fogván az előléptetések szentesíteni.

5. Az itt kikötött királyi jogok, az alkotmányosság elvének megfelelőleg, miniszteri ellenjegyzés mellett fognak érvényesíttetni.

Néhány nap mulva befejeztetik a pozsonyi hongyűlés, — s a miniszterium leérkezik.

Ezt még megvárom; de ha addig egészségem nem javúl, Gräfenbergbe indulok.

Édes anyám most nyugodtabb, mindig körülötte vagyok; Jósikáék is legközelebb felérkeznek Pestre.

Minden finánciális zavarnak vége szakadt; a moratorium ki lett mondva, nem kell fizetni.

Pest, 1848 ápril 9-én.

Oly szép és kellemes időjárásunk van itt Pesten, mint még soha; dolga senkinek sincs, mindenki szórakozni, hallani s látni vágyik, — s így egészen természetes, hogy naphosszat telvék az utcák bámész tétlen néppel. E körülmény nagyon előmozdítja s könnyíti a csődületek keletkezését, s a csendesebb áramlat megállandósítását lehetlenné teszi.

Alig volt egy ideig nyugalom a fővárosban, s néhány zsidó fiúnak azon otromba ötlete támad, veres cocardát és tollat tűzve, végig vonulni a váczi utcán. A mint megpillantották a radicalismus hőseit az arra fel s alá járók, s azonnal insultáltak s keményen elláttattak ütlegekkel.

A ki mint vet, úgy arat.

Mult vasárnap, a nemzeti muzeum előtti téren, népgyűlés szerveztetett, melyen Wesselényi Miklós megjelenván, hatalmas beszédet mondott, csilapító s békéltető szellemtől áthatottat. Egy-két nappal utóbb ismét népgyűlést hívtak össze, megbeszélvén azon kérdést: a nemes ember qualificatio nélkül is, a régi jogon miért birjon szavazattal, mikor a képviselők választása a népképviselet alapján fogna megtörténni.

De mikor mi e nemes haddal, mely a rendi alkotmánynyal bíró Magyarországon 5 20,000 sza-

vazót képviselt, holott a polgárkirályságban Franciaországban csak 360,000 szavazó bocsáttatott azurnához, — megszavaztattuk a szabadelvűkövetek képében mind azt, a mivel birunk s a mik révén e piros tollas hősök most e népgyűléseken szónokolnak, akkor senkisémet protestált e szavazók ellen. Nincsen háladatlanabb, embertársait lenézőbb s önösebb faja az emberiségnek, mint a csinált democrata.

A csinált democratákról levén szó, felemlíteni tartom érdemesnek, hogy a mult napokban itt járt 9 bécsi tanuló, a célból, hogy a nálunk netalán lappangó sympathiák körül tájékozást szerezzenek. Tiszteletökre díszelőadás rendeztetett a nemzeti casinóban, — mely közben sok, részint magyar, részint német beszédet vala szerencsénk végig hallgathatni.

Ezek közben meggyőződhattünk arról, hogy a mi köztársasági árnyalatunk coripheusai: Irányi, Lisznyai, Degré, Vasváry, Petőfi, mind talpig becsületes emberek és jó hazafiak, de valami világot rázó eseményeknek aligha leendének megindítói, — sok üres szalmát csépeltek s iszonyú unalmasak valának.

Tegnap ápril 8-án a színházi előadás alatt kiszabadított a nép az újpületből egy Murgu nevezetű oláh papot, a ki lázítás miatt volt ott letar-

tóztatva; este későn Nyárynak és Rottenbillernek fáklyás menetet rendeztek.

Székesfehérvár városából ki szándékoznak űzni az összes zsidóságot; — Pulszky és Kiss oda indultak. Ma utazik innen egy küldöttség Horvátországba, megnyerendő a magyar állameszmének a horvát testvéreket.

Olaszországban úgy látszik rosszúl állanak az ügyek.

Pest, 1848 ápril 11-én.

Tegnap kellett volna bezáratnia az országgyűlésnek Pozsonyban; de nem volt lehetséges, mert Bécsben nem akarják szentesíteni a népképviseltről, unióról és a határszélekről szóló törvényeket.

Eme incidens következtében a lázas ingerültség ismét fokozódott, — a mit legjobban bizonyít az ugyancsak tegnap éjjel lefolyt jelenet.

Klauzál miniszternek azt jelentik, hogy Budáról egy 150 emberből álló transportot akarnak Bécsbe indítani, a mit nem szabad megengedni.

Mialatt a miniszter Móga tábornok közbenjárása segélyével e transport elindítását megakadályozá s így a dolgot kiegyenlítő, — a nemzetörtség minden parancs nélkül a maga szakállára elfoglaltatta a Károly-kaszárnya minden őrhelyeit s

a kaszárnya udvarába nyomúlt. Szerencsére a dobos mielőtt alarmot dobolt volna, Móga tábornoknak jelentést tett, ez meg, Klauzállal megbeszélvén az ügyet, elmenénk a városházára, a hol Klauzál, Nyáry, Jókai beszédei segélyével lecsillapultak a kedélyek.

A legnagyobb szerencsétlenséget eredményezhette volna ezen, a katonai subordinációval ellentétes eljárás, mely veszélyes esélyeknek a jövőben való meggátlása tekintetéből ma fog tartatni haditanács.

Pest, 1848 ápril 25-én.

Az utóbb lefolyt 14 nap alatt több nevezetes esemény adta elő magát, mint máskor egy év alatt.

Az összes miniszterium végre leérkezett Pestre, s most egyre szervezik hivatalaikat.

A nádor is itt van már. Valamint az ő, úgy a miniszterium tiszteletére is, a nemzetőrség kivonult, s a város ki lett világítva.

Két német küldöttség is fordult meg Pesten; az egyik a bécsi deákoké, a másik Bécs lakossága részéről lett kiküldve. Ez utóbbi elhozta barátsága jeléül s felajánlá a magyar nemzetnek: Mátyás király pajzsát.

E küldöttség tiszteletére a nemzeti casino dísz-

termében adott közebéd alkalmával, a küldöttséget a mi kérésünkre gróf Karácsonyi Gedő köszöntette fel német beszédben; első német toast, melyet magyar embertől hallottunk.

Nyolcz nap óta egyre tart a Terézvárosban a zsidók ellen intézett kravall; végre a nemzetőr-ségnek kelle közbe lépnie, s fegyveres kézzel levernie e szégyenteljes lázongást.

A pesti polgárság e kravallok közben szánandó szerepre kárhoztatja magát, mert intolerans, kárörvendő; s nem gondolja meg, hogy e garázda had a zsidóknál kezd, s ha jó esélyre kilátás nyílik neki, a keresztényeknél végzi majd alávaló rablómunkáját, a mint azt a pozsonyi események váltig bizonyítják.

A miniszterium erélyes rendelkezései folytán remélhetőleg el fog nyomatni e minden művelt s a békés haladást kedvelő embert méltán fellázító forrongás.

Ma ünnepeltetett meg nagy dísszel a király születésnapja.

A parasztfoglalások veszedelmes szint öltenek, különösen Vas, Sopron, Zala megyében; de most kissé múlni kezd az izgalom, csak Békés forr még. A «Márctzius 15» lap ez eseményekkel szemben egyre támadja a miniszteriumot, a mi sokak előtt feltűnő, mert van úgy is elég elégedetlen elem

most már azok között is, a kiknek hivatal nem jutott. S a mi szeretetreméltó köztársasági árnyalatunk ezek után felbőszül, ha a reakcióval egy köpeny alá dugja őket a józan közönség.

Az események mind rohamosabban sorakoztak egymás mellé, hogy végre az emberek mintegy végzetszerűleg s gyakran akaratjuk ellenére is gyakori esetekben lerontottak mindent, a mi a régi rendre emlékeztet.

A kikindai kerület és a Bácska, Csernovics Péter és Földváry Lajos oda történt kiküldetése után, legalább látszólag lecsillapult; — annál rosszabbul állottak ügyeink Horvátországban, a mely szegény tartomány a reactio által pivotnak lett kiszemelve s felhasználva, a mint azt utóbb Jellacsics bán magaviselete s eljárása váltig bizonyította.

De a komoly idők daczára a mi Pilvaxbeli fiatal óriásainknak, a kik a mozgósított nemzetőrség közé 3 évre beállani a haza szolgálatába nem akartak — maradt idejük s kedvök macskazenék rendezésére. Mikor azután a katonaság — báró Lederer katonai főparancsnoknak is rendezvén macskazenét — közibök vágott, volt ám roppant láрма ármányról, camarilláról, árulásról s az

ehhez hasonló, akkor divatos, saját gyengeségüket eláruló «locus communis»-okról.

Május 16-án vette kezdetét Bécsben a forradalom, mely a munkások és deákok coalitíója révén keletkezett, s eljárását azzal kezdette, miszerint decretálta (akkor ez volt a divatos kifejezés), hogy nincsen többé felsőház, census nem létezik s a t. — működését pedig egyelőre azzal koronázta meg, hogy megállapította a «comité du salut publique» uralmát Fischhof doctor elnöklete alatt.

Ezen események folytán hagyta el Bécset Ferdinánd császár s vonult vissza Innsbruckba, mely eseménynek megmérhetlenek valának következtései, mert az udvart a népeivel való közvetlen érintkezés lehetőségétől elzárván, az ellenáramlat karja közé kényszeríté, — a mely elem többé közlekedést a király és Magyarország között létre jönni semmi áron nem engedett.

Május 18-án a nemzetőrség egy valóban nagy-szerű tüntetést jelenetezett a minisztérium mellett, — a mely tüntetés minden irányban jó befolyással volt, s egyelőre elejét vette annak, hogy itt nálunk Pesten is a bécsi eseményekhez hasonló forradalmi eszmék jussanak felszínre. Különösen azért volt pedig kívánatos és örömdetes e tüntetés, mert a polgárság ez által tetteleg bebizonyította azt, hogy végre megemberelte magát s

nem az irigység s nyárspolgárság szűk látkörű szemüvegén át, de a haza iránt fennlevő magasabb tekintetek által vezérelten s áthatottan szemléli a közügyek miként való fejlődését.

A miniszterium a szerbek, horvátok és rácok túlkapásaival szemben 10,000 mozgósított nemzet-őrt szervez, a mely eljárása kormányunknak már azon oknál fogva is felette hasznos, mert alkalmat fog nyújtani a sok beszédű s nagyokat mondó hazafiaknak, hogy tettleg is bizonyítsák a közhaza iránti szeretetöket.

Nem tagadható, hogy e mozgósított nemzet-őrség képében temérdek itt Pesten alkalmatlan, de fegyver alatt hasznos elemtől szabadult meg fővárosunk.

A kormánynak rendelkezése alatt elegendő pénzereje nem állván, kiáltvány útján felszólítottak a hazafiak, hogy ékszereiket, ezüst, marháikat s ércpénzkészletüket áldozzák a haza oltárára, átadván azt elismervény mellett a kormánynak, a mely ennek alapúl vétele mellett a legalább megközelítőleg szükséges pénzüsségeket elő fogja teremthetni.

Az eredmény nem volt ugyan valami nagyszerű, de minden esetre kielégítő s meglepő, hisz ha emlékem nem csal, egy pár százezer forintot képviselt kincshalmaz került ez úton az állam pénztárába.

Én magam részéről óralánczaimat, gyűrűimet, mellűimet, ezüst gyertyatartóimat s minden ehhez hasonló, tulajdonképen felesleges készletemet szintén átadám.

Junius 11-én, épen pünkösöd első ünnepén este, keletkezett azon veszélyes szint öltött összekoczczanás a Károly-kaszárnyában állomásozó Ceccopieri olasz gyalogezred s az önkéntesek között. E két csapat összekoczczanása egyesek állítása szerint egy lopás miatt vette kezdetét, s valóságos fegyveres összeütközéssé fajult, mely azzal végződött, hogy a Ceccopierik megtámadottaknak véltén magokat, az utcán állókra s járó-kelőkre lövöldöztek. Végre is István főherczeg lépett közbe s fegyvereztette le az olaszokat, s szállíttatta őket őrizet alatt gőzhajón Komáromba. A rögtönítélő bíróság ki lett hirdetve.

Junius 13-án érkezett meg Batthyány Lajos Innsbruckból egy a horvátoknak és határőrvidéknek szóló manifestummal, a mely szerint Jellacsics cassáltatott. Csernovics lett megbízva e manifestumnak az alvidéken való kihirdetésével.

Junius 12-én támadta meg Hrabovszky Karloviczot, — a mely város nem akarván magát megadni, ágyúztatott — s nagyrészben porrá égett.

Első véres összeütközése ezen epochának.

Azt hírlík, hogy a király Budára érkezik június 29-én.

Az első mobilizált nemzetőrök június 24-én indultak Szegedre és Kanizsára.

Június 25-én veszik kezdetüket a megyékben a képviselőválasztások.

Mi különféle mozaikszerűleg összehalmozódott tarka képe az eseményeknek tárult szemünk elé, míg végre július 4-én megnyílt az első Pesten tartott országgyűlés.

Ezen országgyűlésre magam is képviselővé óhajtottam magam megválasztatni, de csakhamar megkelle győződnöm arról, hogy nem csak a szerencse, de a népszerűség kereke is nagyon forgandó. Váczon ugyanis, a hol bizton számítottam támogatásra, Hajnik Pál odavaló születésű jelölt fellépése következtében szerényen visszavonulni valék kénytelen. Elmondhattam magamról ismét: Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?!

Elfoglaltam tehát helyemet a felsőházban, a hol mint jegyző gróf Andrássy Gyulával együtt működünk, — egészen szeptember 28-ig, a mely napon Lamberg gróf a hajóhidon megöletvén, többé ülésben részt nem vettem.

Július 11-én szavazta meg az országgyűlés, miután már július 10-én Kossuth, Pázmándy,

Deák egyfelől — másfelől pedig Nyáry és Madarász szónokoltak volna, Kossuth egy az ország állását körvonalzó nagy beszédjének behatása alatt, a kormány által kért 40 milliót és 200,000 katonát. A koczka tehát el van vetve.

Első, a ki beállott honvédnek, gróf Széchényi Dénes, — első honvédtiszt pedig, a kit teljes egyenruhában szemléltünk, gróf Andrássy Aladár volt, délután gróf Károlyi Györgynénél pesti palotájának kertjében vártuk meg az első honvédtisztet, őt teljes szívből üdvözlendők.

Egy héttel utóbb július 18-án késő délután szakadt le a felvonó félben levő lánczok egyike az akkor épülő új hidon; — mely alkalommal sokan letek sirjokat a Duna habjaiban, s a leszakadt állványok az ár által elsodrott maradványai a hajóhidat is ketté szakították.

A forradalmi korszakok rendszerint azokra gyakorolnak lesújtó és nyomasztó hatást, a kik az események rohama által érintetlenül mint néma személyek látják magok előtt elvonulni az események változatos képleteit. Azok, a kik az árral úsznak, kénytelenek levén az eléjük tornyosuló elemmel megküzdeni, e lázas tevékenység révén oly lelki állapotba juttatnak, mely cselekedni kény-

szerítvén őket, lehetlenné teszi reájok nézve a hideg megfontolást, töprenkedő észlelést.

A felebb körvonalzott állapotban sinlődék már hónapok óta, — nem valék ugyan ágyban fekvő beteg, de akaratomnak tettleg kifejezést adni, hatni, cselekedni képtelen valék. Vegetáltam, de nem éltem.

Mindaddig, míg a harcz zaja meg nem szólalt, tűrhető vala állapotom, mert a békésebb színezetű tevékenység részese maradtam mindvégig, — sőt mint a lipótvárosi nemzetőri zászlóaljhoz tartozó altizedesi minőségemben, szolgálatomat rendszeren s eléggé pontosan is teljesíthetém. A kikelezeknél szakaszom emberei mindig jelen valának, pontosan beérkezének s a szabályzatnak megfelelőleg állottak ki. Az utczai élet minden phasisait végig éltem, majd ki valék kelve a zsidókravallok alkalmával, majd a ligetben mulattam, mely akkor tájt kissé élénkülni kezdte, s este rendszeren a legcorrectebben kiöltözködve jelentem meg a Széchényi-sétatéren s az ott levő kioskban, a divatos világ főgyűlhelyén.

Mennél inkább kezdte a békés forradalmi lét harczias színezetet öltetni, annál inkább sürgette orvosom, Balassa tanár, Gräfenbergbe való elutazásomat. Töltsön az úr vagy két hónapot Gräfenbergben, s akkor beállhat katonának, ha nem vo-

nul vissza, el kell vesznie — mondá nekem naponta a biztatás s fenyegetés hangján.

Nagy lelki küzdelem után s csak a kényszernek engedve határozám el végre Silézia hegyei közé menekülni; — e bennem vajudott tusa annál keményebb s leverőbb volt reám nézve, mert társaim egymás után a zászlók alá siettek, s elszórtan ki itt, ki amott fegyver alatt állott már nem csak, de a hazáért el is vérzett, mint gróf Zichy Ferencz, báró Orczy István, gróf Zichy Béla.

Egy este néhány asztalt foglalánk el a Széchényi-sétatéren, a hol épen akkor egy park-hangverseny folyt le, mely tömérdek embert csalt oda. Beszéd közben Károlyi grófnő felém fordul s azt kérdezi tőlem: «Mikor indul Gräfenbergbe?» Megvallva az igazat, ezen egyszerű kérdés tekintve akkori nyomott kedélyhangulatomat, kissé megzavart, mert szinte éreztem a szomszéd asztal felől — a hol gróf Széchényi István foglalt helyet, — mi vihar közeledik felém. Csakugyan alig hogy a grófnő e szavakat kiejté, Széchényi István felém fordítva arcát így kiált: Emlékszik öcsém uram most egy éve mondott szavaimra, «ha megfőzte a fekete levest, egye is meg».

Arra már nem emlékszem, mit feleltem a grófnak, de annyit tudok, hogy néhány nappal utóbb nem Gräfenbergben, hanem a Svábhegyen a

Koics-villában valék elhelyezve, — két hóval utóbb ellenség elé indulandó.

Széchényi Istvánnal e percztől fogva csak egyszer találkoztam még ez életben, az ötvenes évek végszakában, mikor Döblingbe magához hivatott. Akkor is mint mindig a «Felséges haza» — mint mondani szokása volt, — s annak fővárosa Pest képezte társalgásunk, illetőleg eszmemenetének egyedüli tárgyát.

ELSŐ HADJÁRATOM.

A Svábhegy azon időben, melyről e sorok szólanak, a mostani állapotoktól egészen eltérő jelleget birt. Ott, a hol most a nyári lakok egymást keresztező utczái vonulnak végig, erdőség borította dombok sorakoztak egymás mellé.

A Perger-, most Wahrmann-villa épen akkor készült el; a Koics, Fridvaldszky, Libasinszky, Eötvös, Ürményi-villák már léteztek, s ezek mellé mint legkitünőbbek köré sorakozott néhány szerény nyári lak. A Svábhegyen időző magamféle aggregények lejártak étkezni a Fácánba, a melynek díszes főépülete már akkor is ott ékeskedett tulajdonosának büszkesége gyanánt.

E nagyon kedélyes, szivélyes s általunk különösen kedvelt öreg úr azon eredeti szokással birt, hogy a zugligetben nyaranta mindig a múlt évi lapokat tanulmányozta át, a mi a «dolce far niente» netovábbját képviselte a mi szemünkben.

Vajjon e régen múlt, vagy a jelenlegi állapot kecsegtetett-e több kellemmel, megmondani nem tudom, mert azóta Pest környékének e szép pont-

ján nem nyaraltam többé. De annyit jó lélekkel állíthatok, hogy az 1848-ki ott tartózkodásom közben jól, sőt kitünőleg éreztem magam ama falusi elvonultságomban, szélről, portól s az emberek tömeges közlekedése okozta kellemetlenségektől teljesen megóva, a kristálytisztá szabad légben, nem ültetett kertben, de tölgyes erdő árnyában hűsölvén nap hosszanta.

Öt órakor reggel kelve s friss vízben megfürödve, egy korsó gleichenbergi víz kíséretében indultam sétára a hegyek közé, — s mire nyolcz órára visszaérkeztem, felségesen ízlett a reggeli. Alig két hetet töltvén ott, e sétáimat már Pestig terjesztém ki, a hol azután édes anyámnál kávézva, kocsin tértem vissza a hegyre.

Délutánonként meglátogattak ismerőseim, s ezek között büszkén mondom, a pesti nagyúri női társaság legelőkelebb hölgyei is, mint gróf Károlyi Györgyné, gróf Csekonic Lipthay Leona; sőt édes anyám is feljött egyszer megnézni kedves fiát, mint tölti napjait a számkivetésben. Szabad időmet felhasználtam arra, hogy a vidéket bebarangoljam Takácsy Niki barátom társaságában, a ki mindent és mindenkit ismert s a kit mindenki szeretett, — mert jókedvű, sokat látott s tapasztalt társalgó volt.

Az Eötvös-villa egyik részét báró Eötvös József

és neje Rosty Ágnes, másik részét sógora Trefort Ágoston és neje Rosty Ilka lakták. A két család együtt birta, rendezte be s laktak e rendkívül kellemes fekvésű nyári lakot, melynek ott történt keletkezése, Eötvös nevének varázsa által emelve, az egész vidéknek életet s költői zománczot kölcsönzött; hisz ott lenn a völgyben volt látható azon kis faház, melynek első emeleti szobájában írta Eötvös a Karthausit.

Az Eötvös-villa lakóit a Svábhegyen való mulatásom alatt egy felette örvendetes esemény vilányozta fel, — akkor születvén Loránd fia Józsefnek, most egyik legnevezetesebb tanára a pesti m. k. egyetemnek.

A Lamberg gróf megöletését követő időben beállott zavarok s a háborúnak Pest közelébe való áthelyezésétől való félelem sokakat a Svábhegyről le, sőt még Pestről is elűzött. Ezek közé tartozott az Eötvös-család is, mely körülmény következtében az Eötvös-villa elárvásulván, a Svábhegy azon oldala is sokat veszített élénkségéből s kelleméből.

Én magam mindaddig ott fenn maradék, míg egészségem teljesen helyre nem állott s a míg bátran fel nem vehetém ismét régi életmódomat.

A szüret befejeztével, október hava első napjaiban települtem le ismét Pesten, s alig valék a

városban, már is egy terv a másikat érte, melyek mindegyikének végcélja a hadsereghez való elmenetelem vala. A sok tervezgetés közben felhasználám az első kínálkozó alkalmat, a melynek révén táborba reméltem szállhatni.

Kossuth Lajos ugyanis október hava közepe felé a felső táborba készült, de ez útját egy a főváros kebeléből kikerült nemzetőri zászlóalj által kísérve óhajtotta megtenni, — sem rendes katonaság, sem honvédség, sem mobilizált nemzetőrség nem állván egy szál sem rendelkezésére. Pest akkoron összes őrségi szolgálatát mi nemzetőrök láttuk el; — a mi századunk rendesen az új-épületbe vonulván be az őrszolgálat teljesítése céljából.

Kossuth ezen óhajáról tudomással bírván, egy 6 századból álló önkéntes nemzetőri zászlóaljat toboroztunk össze, a melynek zöme azonban a Lipótvárosból került ki, s a mely zászlóaljban én altizedesi rangomban é mozgósítás alkalmával is megmaradtam.

De hadd álljanak itt naplóm erre vonatkozó megjegyzései.

Pest, 1848 november 13-án.

November 10-én érkeztem vissza, ha úgy szabad mondanom első kis hadjáratomból, melynek egész menetét nagy érdeklél s figyelemmel ki-

sérém, előtanulmánya gyanánt végre megkezdhetett új, azaz katonai pályámnak. Boldog vagyok s elégedett, mert a jelen idők jellegéhez képest ismét annak szentelhettem csekély erőmet, a mi mindnyájunk előtt eszménykép gyanánt lebeg: a haza ügyének.

Október 18-án indultunk el gőzhajón, 6 század pesti nemzetőrök, egy zászlóaljja alakítva össze, gróf Karácsonyi Gedő őrnagy vezérlete alatt. Azon század kapitánya, melyben én mint altizedes szolgáltam, gróf Almássy György vala, mint önkéntesek velünk valának: gróf Forgách Lajos, báró Eötvös Dénes, Tisza Kálmán, Ekstein Adolf, Kussevich Aurél. Kossuth Lajos egy külön hajón törzsével ugyanakkor indult, mi képezvén kíséretét.

Gönyön partra szállottunk s innen Győrig gyalog meneteltünk; — Győrött némi kis kedvetlenség s lehangoltság jelei mutatkoztak zászlóaljunk kebelében, leginkább az által előidézve, hogy a kormány titkolta, miszerint a zászlóalj ellenség elé menend; a további netalán elharapódzó ily tüneteknek elejét vevendők, a város piaczn négy-szögbe állíttatván fel a zászlóalj, újból fel lett esketve, Kossuth fényes lelkesítő beszédet tartván a csapatoknak.

Ez alkalommal valamint utóbb e táborozás közben

több ízben tapasztalám azt, hogy Kossuth beszédei a mily lelkesítő hatással voltak mindenkoron a polgári elemre, épen oly kevés benyomást tettek a katonákra. Csodálatos, de való, hogy azon percztől fogva, a mint valamely polgár családja köréből kiragadva, borjával a hátán, puskával a vállán s 60 tölténnyel ellátva kivonúl a város szűk kerekéből, egészen más emberré alakul át, — katonává lesz s nem polgár többé, s így amaz már nem igen érti ennek szavajárását.

Győrtől Öttevénybe meneteltünk, s itt volt első táborozásunk szabad ég alatt.

En ismét a régi valék s meg nem feledkeztem kötelességeim hű teljesítéséről. Ez eszme által vezéreltetve a táborban töltött éjt felhasználtam arra, hogy nagy víg kedvemben századtól századhoz barangolva, s társaim által kísérvé poharazás s pohárköszöntések segélyével emelkedettebb hangulatot csináljak kissé nyomott kedélyű zászlóaljunk keretében.

Ezen alkalommal kocczintottam először s ittam meg a bajtársi pohár bort Tisza Kálmánnal, még nálamnál is sokkal fiatalabb s véznább öcsém urammal, utóbb testi-lelki barátommal.

Másnap Öttevénytől Mosonyig meneteltünk, s itt gróf Zichy Otto és gróf Eszterházy Pál zászlóaljaikkal dandárrá egyesülve Nikelsdorfra s

innen Parendorfba vonulván be, szállottunk táborba. — A parendorfi táborban Kossuth az együtt levő sereget a Bécs ellen intézendő hadjáratra készítette elő s lelkesítette; a tisztek legnagyobb része azonban ez eszmét ellenezvén, zászlóaljunk 3 nap múlva parancsot vett a Pozsonyba való indulásra. Mi akkoron azt véltük, hogy Kossuth az Ausztria ellen tervbe vett invasio eszméjével felhagyott, annyival inkább, mert elterjedt volt híre annak, hogy Simunich tábornok jobb szárnyunk ellen oldaltámadást intézendő Holics felől átlépte Magyarországhatárát.

Pozsonyban tudtuk meg, hogy a Bécs elleni főttámadás seregünk által csakugyan végre fog hajtatni, a mi dandárunk Simunich ellen fogván még az éjjel indulni.

Kenyértörésre kerülván így a dolog, zászlóaljunkban lázongás tört ki, melynek következtében egy század, Donua színész vezérlete alatt felmondotta az engedelmességet, s elszakadván tőlünk, elvonúlt haza Pestre. Az elpártoltakkal nem igen törődve, sőt inkább az elégedetlen elemek kiválásán örvendő, indulánk Nagy-Szombatba, a hol megtudván a kosztolnai ütközet szerencsétlen kimenetelét, szekerekre rakatván Lipótvárába vitétnék még az éjjel, hogy azt egy véletlen meglepetéstől megóvjuk.

Mialatt Lipótvárát elfoglaltuk s ott berendezkedtünk, tudtuk meg a szerencsétlen véget ért Schwechat alatt vívott csata hírét, de a legénység előtt titkoltuk, mert tartottunk annak leverő hatásától. Simunich szemünk láttára folytatta útját Nagy-Szombat felé, a hol azonban Guyon ezredes útját állván, egy heves csatában megverte; mire Simunich kénytelen volt sarkon fordúlva hátrálni.

Ekkor a mi zászlóaljunk a tornai, porosz és pozsonyi zászlóaljakkal egyesítettvén, Ordódy vezérlete alatt Simunich hátráló balszárnyának küldeténk, neki ha lehetséges útját állandók. Két napi iszonyú fáradalmas menetelés után, mely közben a folyton hallatszó ágyúszó hatott lelkesítőleg mindnyájunkra, a lángban álló Jabloniczot elérve, már csak az ellenség rendetlenül visszavonuló utóhadát valánk képesek elérni.

E csata alkalmával sodorta el Kempelen lábát egy ellenséges ágyúgolyó, s ugyanitt láttam gróf Apponyit — Jablonicz egyik birtokosát — a mint az igazi emberbarát szellemétől áthatottan, úgy szólván a csatazájában segédkezett mindenfelé s ellátta a sebesülteket, elaléltakat s fáradságtól eltikkadtakat. Az élet ehhez hasonló perceiben tanuljuk valóban megbecsülni az igaz felebarátokat.

Jabloniczról üzőbe vevén Simunichot, Szeniczre s innen Holicson értük el az ország határát.

Hírét vevén Windischgrätz és Schlick közeledésének, a Simunich ellen intézett néhány áltámadás után visszavonulánk Nagy-Szombatba, a honnan egy napi pihenés után bevonultunk Pozsonyba, Pestre rendeltetvén vissza. E kis harczy kirándulás közben sokat tanultam és okultam, — de meggyőződtem egyszersmind arról, hogy valamint seregünknek, úgy vezéreinknek is nagy előmentelt kellend még tenniök, ha csakugyan valóban harczképesekké akarunk válni, — s a saját hadainkban hiányzó önbizalmat helyre igyekszünk állítani. Simunich e csatározás közben száz embernél többet vesztett, — részünkről két százados, egy hadnagy s bizonytalan számú közember vészett el.

Az ellenség előtt állott katona, a hazája védelmében fáradozott polgár önérzetétől áthatottan léptem ismét Pest kövezetére. Elfeledtem egy percz alatt mind azt, a mit hónapok óta mint betegem sinlődő szenvedtem.

Életem egyik végcélját s eszményét, fegyverrel kezemben szolgálhatni hazámat, elérvén, megnyugodtam s ez öntudattól lelkesülten várom most a majdan bekövetkezendőket.

Akkoriban elfogadott elv volt az, hogy mindenkinek katonai pályáját a közlegénységen kelle megkezdenie. Én magam is helyesnek találván ezen alapelvet, most már, miután a tűzkeresztségen mint közlegény átestem, a fővárosba visszatérván, azonnal valamely lovas ezredhez tisztté óhajtottam s reményltem kineveztetetni. Annyival inkább kívántam pedig azt, mert anyámat illetőleg teljesen meg valék nyugtatva, a mennyiben őt friss egészségben találtam, s nővérem Jósika Miklósnénak Pesten való időzése révén megóva tapasztalám őt az elszigeteltségtől s ily lázas viszonyok között kétszeresen kellemetlenül ható magánytól s elzárkozottságtól.

Az akkor divott viszonyok egyik jele gyanánt említem itt fel, hogy minden utánjárásom daczára is nem valék képes hadnagygyá való kineveztetésemet keresztül vinni. Elhatározám tehát, hogy lerándulok az alsó táborba, a hol, mint hallám, a Ferdinánd nevet viselő huszár-ezredben mint önkéntes hadapród fogok valószínűleg található felvételt.

E vajadásaim közben hallám, hogy gróf Károlyi István egy lovas ezredet állít ki a maga költségén, mely áldozatért viszonzásúl a kormány megengedte a grófnak, hogy a tiszt kar az ő javaßlata alapján fog kineveztetni.

November hava utolsó napjaira az ezred összes tisztikara össze volt állítva, s én november 30-án kapám meg főhadnagyi kinevezésemet a 16-ik Károlyi nevet viselő huszár-ezredhez. Accidit in puncto, quod non speratur in anno.

Hozzá látván tiszti felszerelésem beszerzéséhez, egyszersmind naponta két-három órát iskolát tartottam Braun nevű régi huszár-őrmesterrel, hogy a gyalogsági s lovassági gyakorlati szabályzatok közötti különbséget megtanulva, a legszükségesebb teendőkhöz gyorsan beavattassam.

Nem sok időm maradt a tanulmányra, mert már december 5-én el kelle indulnom báró Rudnyánszky Iván főhadnagy bajtársammal a dunántúli megyékbe, hogy a minden oldalról előre nyomuló ellenség elől minden csak használható pótlókat összevásároljunk ezredünk számára.

Erdélyt akkoron teljesen elveszítettük volt. Bem tábornok Pestre érkezvén, leindult, hogy az ott szükséges hadműveleteket, melyeknek céljául Erdély visszahódítása vala kitűzve, megkezdje. Az ellenséges hadak mind szűkebb kört vontak körülöttünk, mert Mosonyban, Nagy-Szombatban, Kassán, Aradon, Szent-Tamáson állott az ellenzőme.

Utasításunkhoz képest egyenesen Szombat helyre indultunk, s valamint ott úgy vidékén,

Körmenden, Kis-Czellben s egész Vas megyében pótlovakat vásároltunk eléggé olcsó áron, mert mindenki örült azon, hogy pénzért s nem ingyen viszik el marháját.

E működésünk közben meglátogattuk gróf Batthyány Lajosnét Ikervárott, báró Mesznil Victort, gróf Erdődy Sándort Vépen. Ez utóbb megnevezett kastélyban ismerkedtünk meg az ott nővérénél látogatóban levő Batthyány Julia grófnővel, Batthyány-Strattmann Fülöp herczeg unokahugával, néhány évvel utóbb Montenegro herczeg nejével. Julia grófnő egyike volt Magyarország legszebb hölgyeinek, s én aligha nem Vépen vásároltam legtöbb rossz s drága pótlovat, annyira megzavarta volt kedélyemet e feltűnő szépségű s kedvességű hölgygyel való ismeretségem.

Csak azt resteltük Iván bajtársammal együtt, hogy e hivatalos utazásunk alkalmával nem volt szabad egyenruhát viselnünk, s így tehát mi mint huszártisztek, parasztruhában valánk kénytelenek az ígésző Julia grófnővel megismerkedni. Gróf Erdődy Sándor neje Leopoldine grófnő, Julia grófnőnek nővére tapasztalván e balszerencse feletti szomorkodásunkat, jóízűt kaczagott rajtunk, s mindig egyenruhánk elmaradásának, helyesebben mondva számkivetésének okát tudakolta tőlünk.

Deczember közepe táján 66 darab pótlóval vountunk be Pestre, 103 forint levén átlagban véve ára egynek, a mi nem volt mondható soknak, az akkor divott fogalmak szerint sem.

Ezredünk alakulása lassan haladt előre, különösen azért, mert a felszerelési készletek beszerzése nagy nehézségekkel járt. Mikor új évkor az alföldre valánk kénytelenek levonulni, a megrendelt 1200 nyeregszerszámból csak 300 és néhány volt készen.

Lovunk volt 1200 darab, úgy szinte legénységünk is ugyanannyi; ezek zöme nem ujonczokból, de leginkább Nagy-Kőrös, Kecskemét és Pest megye egyéb helyeiről kikerült önkéntesekből állott s néhány csapat toborzás útján beszerezett, különféle megyékből származó legényekből egészített ki. Utóbb kaptunk két rendbeli oláh ujonczszállítmányt is, de ezeket egyáltalán nem használhatván, azoknak a ménestelepekhez való beosztását vittük keresztül.

Budapesten még most létezik századom egyik akkori közlegénye T fuvaros vállalkozó személyében; nekem köszönheti életét, mert Vácztól megkezdett visszavonulásunk alkalmával Nagy-Kálló körül táborozván, engedtlenség miatt, ha

én közbe nem lépek érdekében, az ezredparancsnokság agyon löveti.

Tiszti karunk a lehető legfényesebb s jobban összeállított vala; az ezredparancsnokság ugyanis igen helyes előrelátással úgy szervezte a tisztek beosztását, hogy minden századra 3 régi már szolgált s 3 új még nem eléggé begyakorolt tiszt jutott.

Hadd álljanak itt, a mennyiben emlékezetemből még össze tudom illeszteni, azok nevei, a kikkel annyi szép, fenséges s ismét lehangoló s szomorú napot éltem át. Sokan vagy legalább is néhányan ezek közül még élnek, s bizonyára nem fogják zokon venni, ha régi bajtársuk megörökíti emléköket.

Törzstiszteink valának: Rohonczy Lipót, Salamon Elek, Litsken J., Pálinkás Samu, gróf Ráday Pál.

Százados és alantos tisztek közül ezekre emlékszem: Prónay István, Vosztry Gyula, Kiss Miklós, Szezyf J., Czigler János, Pós Miklós, Thuránszky J., báró Döry Lajos, báró Schmertzing Tádé, báró Rudnyánszky Iván, Komáromy György, Szunyog Albert, báró Amberg J., Szalpek György, Degré Alajos, báró Masburg Sándor, gróf Almássy Dénes, gróf Károlyi Sándor, Farkas Elek, Kiss Mihály, báró Podmaniczky Frigyes, gróf Rogendorf Ró-

bert, Pálinkás Gyula, Beöthy Andor, Döry János, Apagy S.

A mennyire én tudom, az itt említettek közül még vagy 14-en vagyunk életben, s a milyen tarkán került egybe akkoron e tisztikar, épen oly tarka színvegyülékben léteznek jelenleg maradványai. Van ugyanis közöttük tábornok, titkos tanácsos, őrnagy, tisztos nagypapa, gentry, farmer módjára élő birtokos, alispán, tőkepénzes, kitüntetéssel visszavonult kiszolgált politikus, meg olyan is, a 'kit elzüllöttnek lehetne mondani, ha nem volna képes a rég mult idők emlékein csüngve, tisztességesen megélni.

A lovas tisztre nézve főfeladat: jó lóval birni. Kineveztetésem után azonnal egy pár igen jó háttas lovat vásároltam; — az egyiket, egy sötét deres Holló nevű Gerébi-féle lovat báró Prónay Gábortól 400 forinton; a másikat, egy félvér sötét pej Miss Eliza nevű öt éves kanczát gróf Szapáry Józseftől — gróf Szapáry Gyula pénzügyminiszter atyjától — 350 forinton. Kitűnő két állat, s valamint menetelésre, úgy a hadgyakorlatok alkalmával kifogástalanok. Néhány hóval utóbb a kettőt eladtam 1600 forinton, s igazi lovas tiszt módjára újból vásárolván olcsó áron más lovakat s

azokat kellőleg belovagolva, ismét túl adtam rajtok nyereséggel.

A lócsiszárkodást fiatal koromtól fogva is folyton űztem. A lóeladások után megmaradt nyereséget örömmel üdvözölte üres pénztárczám.

A mint ezredünk egyes századai egybe lettek állítva, úgy küldettek azután egymásután a Pest környékén fekvő falvakba, betanítás s idomítás kedvéért. Én az alezredesi osztály 1-ső századánál lévén beosztva, oly szerencsés valék, hogy e századra utóljára kerülván a sor, csak is karácsony táján vonultunk ki Pestről Irsára, a hol berendezkedvén, a kemény hideg s rongyos öltözet daczára is hozzá láttunk a kiképzéshez. Hogy annál könnyebben s pontosabban teljesíthessem szolgálatomat s lehetőleg gyorsítsam kiképzésemet, Braun tanáromat magammal vittem a leczkék megtarthatása kedvéért Irsa-Albertire. A békés színezetű tanulmányra azonban kevés időnk maradt.

A még hátra levő Pesten töltött napjaimat felhasználtam arra, hogy mindennemű magánügyeimet rendezzem, a mint azt tennie kötelessége annak, a ki ellenség elé vonul.

Ezek rendezése közben Pesten levő akkor tájt igen csekély számú ismerőseimet keresém fel lehetőleg gyakran, mert megvallom, jól esett a

naphosszanta végzett kellemetlen s fárasztó munka után a nők társaságában elcsevegheetni egy pár órát.

Gróf Batthyány Kázmérnél, — kinél akkor látogatóban vala leánya Szapáry Elise grófnő — nemkülönben gróf Keglevich Gábornál, kinek Jenke és Emmi leányai élénken érdeklődtek a történők iránt, s mindig szeretetre méltók s kedvesek valának, gyakran fordultam meg.

Elise grófnő még nem feledte volt el egészen a régi időket, tudakozódván Castorról, miután Bethlen Józsi barátomat s engem mindig Castor és Pollux néven emlegetett. Castorról megadtam a kellő felvilágosítást, a mennyiben ugyanis lehetséges egy az ellenség előtt álló katonáról csak megközelítőleg is bizonyosat mondani.

Ekkor ígérém meg Elise grófnőnek, hogy ha elesem, naplómát neki hagyományozom végrendeletileg; — ha pedig életben maradok, 8 év múlva átadom neki elolvasás végett.

Későn bár, de mégis beváltottam szavamat, mert nem ugyan 8, de 38 év múltán csakugyan elolvashatta, még pedig nyomtatásban, a mi a grófnőre nézve is czélszerűbb leend, miután az én írásomat úgysem olvashatta volna el soha, — erre csak egy született szedő levén képes.

Karácsony napjára bejövék századosommal

Prónay Istvánnal — hajdan gárdista — Irsáról Pestre, s délben végig sétálván a váczi utcán egyenruhában, érzékenyen elbúcsúzánk a szinte ott fel s alá járó Elise, Jenke s Emmi grófnőktől s mind azoktól, a kik e szomorú napok alatt Pest e megszokott Corsóján szórakozást kerestek és találtak.

A délutánt s estét édes anyámnál töltém, s engedve a szigorú parancsnak, karácsony éjszakáján, 20 fok hidegben, a számtalan Pest és Szolnok között akkoriban közlekedő szállító vonatok egyikevel visszatértem állomásomra Irsára.

Édes anyámtól s testvéreimtől búcsúzva, nem is képzelém s hívéim, mi hosszan tartó távollét fog egymástól elválasztani; 1848-ik évi december hó 24-én távozván hazúlról, 1850-ik évi július hó 6-án reggel tértem ismét vissza családom körébe, hogy még az nap Armin öcsémnek gróf Keglevich Emmivel történendő egybekelésén részt vehessek.

HOMÁLYBA BURKOLT JÖVŐ ELÉ.

Körös-Ladány, 1849. január 26-án.

Irsán töltött utolsó napjaink a legszomorúbbak valának, melyeket valaha átéltem. — A Moór mellett vívott csata szerencsétlen kimenetelének híre s annak utókövetkezménye egy Pestről a Tisza felé meginduló népvándorlást idézett elő. A kormány Debreczenbe vonult vissza, s azóta Nyáry és Pálffy a honvédelmi bizottsági tagságról lemondottak. A moóri csatában sebesült meg halálosan Tisza László, s egy Bábolna közelében vívott csatázás közben estek foglyúl báró Lipthay Antal és Béla, mindkettő gyermekkori barátaim.

Pestről Szolnok felé Irsán keresztül vonulván egy Répássy tábornok vezénylete alatt álló hadtest, a mi ezredünk is «sub umbra alarum» talált elhelyezést e csapat zömében.

Január 6-kán indultunk Irsáról csikorgó hidegben. Legénységünk legnagyobb részének még csak ködmönt vagy más meleg öltönyt sem tudtak szerezni, annyira fejvesztett volt akkoron minden. Megesett a szívem e szegény gyerekeken, s

a legrosszabbtól tartva gyalog meneteltettem a századot, féken vezetve a lovakat.

Ily állapotban és körülmények között értünk Abonyon, Czibakházán, Öcsödön, Szent-Andráson át Szarvasra, a hol egy-két napot megpihentünk. Itt történt az, hogy báró Amberg kapitányunk, egy kissé könnyelmű fiatal ember, egy igen szép, ezredünket követő hölgyet, a ki utóbb mint Amberg Marie híressé vált s Párisban halt el szegény, fényűzés és pompa környezte nyomorban, — a Tomcsányi-kastélyban nyervén elhelyezést, ott e hölgyet nejének adta ki, a mi nagy megbotránkozást szült s nekünk iszonyú sok kellemetlenséget okozott.

A hideg legnagyobb volt azon nap, melyen Szarvasra bevonulánk, — huszonnégy fok; de szerencsénkre szélszend mellett; több tisztünknek elfagyott keze, lába, füle. Szarvasról Gyomának, Körös-Ladányba rendeltettünk az ellenség közeledtének hírére, a hol mint egy szigeten elzárva a világtól s csak néha-néha vevén híreket, igyekeztünk folytatni félbeszakadt szervezkedési munkásságunkat.

Tiszteink között nagy az elégedetlenség, mert mindenki ellenség elé vágyódik, s restel ily komoly időben újonczok tanításával s pótlovak idomításával foglalkozni. Pedig ez is csak oly kötelesség

mint bár mely más háború idején, a hol annak, a ki a pótcasapatokat szervezi, csak annyi az érdeme mint annak, a ki a kész hadakat a harczvonalban vezényli. Hidegen megfontolva a dolgot, ez teljesen így áll, de nem tartom megrovandónak, ha a fiatal vérkeringés okozta pezsgés kivételesen rajongóbb felfogást is felszínre hoz.

Pesten Babarczy és Havas működnek mint kormánybiztosok; egyébiránt a főváros nyugodt s eddigelé kivégeztetésekről mit sem hallánk.

Gróf Szapáry Antalt elfogták; — Károlyi gróf jószágait elkobozták. Fehérmegyében Fiáth volnā a kormánybiztos, de bizonyosat mi nem tudunk, mert az ország ama részétől teljesen el vagyunk zárva.

A mult napokban Salamon alezredessel Debreczenben valék. Julie nővéremet s sógoromat láttam ott, de különben kevés örvendetést tapasztaltam.

Az egyes falvakba s a városokba be- és kijövet, folyvást s minden alkalommal élénkbe állottak az örök s egyenruhánk daczára is passust követeltek tőlünk. Némely helyeken férfiak helyett nők lándzsával kezükben teljesítették a rendőrségi szolgálatot.

Debreczenben nagy a protectio; — a mi ezredünk nem levén kedvelt, fegyverhez sehogy sem tudott jutni; második őrnagyi osztályunk számára

megszereztük a hevesmegyei insurrectionális fegyvertárból kikerült kardokat, ez osztályunk február 1-ső napjaiban fogván Erdélybe Bemhez indulni. Káldor őrnagy úr nagyon meg volt akadva, mikor azt kérdeém tőle, hogy a Bocskay huszárezred, a mely Debreczenben állomásoz, honnan tudta kapni kardjait, mert mindennel bőségesen el valának látva, mikor bennünket, a kik ellenség elé vagyunk rendelve, ilyen rozsdás hasznavehetetlen fegyverekkel kínálnak meg. Jobb ma egy veréb mint holnap egy tűzok, gondolók magunkban, és elfogadtuk a régi rozszant kardokat, ezredünk nagy örömére legalább nem egészen üres kézzel térendők haza.

Debreczen lakossága nagyon egykedvűleg viseli magát az ott megtelepedett kormány nyal szemben; úgy látszik restellik a civisek a sok alkalmatlanságot, mely az ott keletkezett sürgés-forrás következtében megzavarja egyhangú otthonukat.

Hírlik Debreczenben, hogy Kossuth kis fiait kinevezik tisztékké; e nagyon is az önuralomra emlékeztető ötlet rossz vért csinált a calvinista Rómában, s szerintem joggal. Minek szaporítani a pléhgallérokat, úgy is annyi van már, hogy.....

Békés, 1849 márczius 9-én.

A kápolnai és szolnoki csaták híre valamivel emelkedettebb hangulatot idézett elő sorainkban.

Most Békésen vonatott össze a két osztály, s a negyedik szervezkedése kezdetét vette. Első osztályunk már Bem táborában működik, a ki dicső-rőleg nyilatkozott rólok; Schmerzing, Thuránszky, Szunyog, Komáromi e szerint már ellenség előtt állanak s meg vannak nyugodva.

Néhány hete ezredünk parancsnokságát átvette Rohonczy Lipót alezredes, hajdan kapitány a báró Cres nevet viselő könnyű lovas ezrednél; régi jó ismerősünk s rendkívül erélyes s pontos katona, a ki a szervezés és oktatás művét újjá alakítván mindnyájunkba friss lelket is öntött.

Kiss Ernő tábornagy itt volt megvizsgálandó a két osztályt, s az előtte lefolyt vizsga s gyakorlat után, teljes megelégedésének adott kifejezést, — megígérvén, hogy intézkedni fog, hogy a kellő fegyverrel láttassunk el.

Február 27-én Szentesen valék kiküldetésben, a hol akkor Damjanich állott a 3-dik hadtesttel; a főhadiszálláson találkoztam gróf Bethlen József, gróf Eszterházy István, gróf Batthyány Gusztáv régi barátaimmal, most bajtársaimmal. A hol egy táborban annyi szép tiszt létezik, onnan el nem maradhatnak a nők sem, — kivált a bátrabbak s

kissé tapasztaltabbak sűrűn ellátogattak a 3-dik hadtest állomáshelyeire. A hányszor a rendkívül jókedvű s mindig tréfás hangulatban levő Damjanich tábornok egy ily kissé hervatag, de bátor nőt látott érkezni vagy hallá közeledésének híret, mindig azt mondá: — Da kommt schon wieder so ein alter Araber! — Néhány hóval utóbb egy másik hadtestben, a melyben a deli gróf Szapáry Géza szolgált — Elise grófnő öcsce — szinte megpillanték egy amazont, de a kiről Damjanich tábornok bizonyosan azt mondotta volna: — Das lasse ich mir gefallen, das ist doch endlich ein junger Araber!

Damjanich megígérte általam Rohonczynek, hogy ezredét a 3-dik hadtesthez fogja a mennyire tőle függ beosztatni. Meg is tartotta szavát, mert a Komárom alatt töltött nevezetes csatáktól kezdve egészen Világosig, a 3-ik hadtestbe valánk beosztva, mely akkor már gróf Leiningen s nem Damjanich vezérlete alatt állott, ez utóbbi lábtörés következtében lévén kénytelen a vezérletet átadni.

Szentesen Beniczky Ödönnel találkozám, a ki Debreczenből jövet ott mulatott egy napot; anyám s testvéreim jól vannak, nem rég látta őket.

Eszék várát Földváry Lajos capitulatio következtében feladta; e vitéz katonát bizonyára csak

is fontos s elodázhatlan okok szoríthatták e kétségbeejtő lépésre.

Békés, 1849 május 6-án.

A legszebb reményektől lelkesülten, s így tehát jó kedvünkben, néha-néha vasárnaponként átrándultunk Körös-Ladányba báró Wenkheim Bélát, Gyulára gróf Wenkheim Józsit, Kigyósra az öreg Wenkheim grófot, és Kétegyházán gróf Almássy Kálmánt, — az én főhadnagym gróf Almássy Dénes testvérbátyját — keresvén fel.

Márczius 11-én vette be Bem Szebent; kemény csata lehetett, gróf Mikes Kelemen elesett, gróf Eszterházy Kálmán pedig bal karját veszítette el egy ágyúgolyó által. Tegnap jött meg Apagyi Erdélyből: Bem Dévát ostromolja, egyik századunk Thuránszky kapitány alatt ott működik, — másik századunk báró Schmerzingé Fehérvárnál táboroz. Két ezredünkbeli tiszt Komáromy György és Szalpek György Konstantinápolyba vezényeltettek kiküldetésben.

Szebennél már orosz hadak valának a mieinkkel szemben, de a mint halljuk, éppen nem vitézül állották meg helyüket.

Hírejár, hogy Anglia interveniálni készül Magyarorszag érdekében; de az attól függ, az új miniszterium mi irányban fog fellépni. Hiú remény!

Rohonczy ezredparancsnokunk most Nagyváradon van, remélhetőleg elhozza annyira szükségelt kardjainkat, s akkor rajta! rajta!

Miután Perczel bevette Szent-Tamást és a római sánczokat; Damjanich tábornok pedig Szolnoknál, Bieskénél és Vácznál vívott győzelmes csatákat s végre Görgey Hortnál és Isaszegnél visszaverte az ellenséget, ápril 14-én Debreczenben a függetlenségi nyilatkozvány látott napvilágot.

Nem mondhatnám, hogy valami nagyon lelkesítő benyomást gyakorolt; az emberek általában még nagyon bizonytalannak tartják a helyzetet s így tehát időelőttinek vélik e nagyszerű s következményeiben megmérhetlen demonstratiót.

Mi Békésen a függetlenség kimondásának leírását a kigyósi gróf Wenkheimtől hallottuk elbeszélni, a ki jelen lévén Debreczenben, ápril 15-én tért vissza Kigyósra, s Békésen lovat váltott. A hetvenen jóval túl járó öreg úr nagyon víg kedélyhangulatban volt, mert ápril 14-én, mialatt ő Debreczenben időzött, született Kigyóson Christine grófnő, várva várt első gyermeke, most gróf Wenkheim Frigyes szeretetre méltó, jótékony s áldott jó neje.

Azóta a miniszterium, Kossuthnak mint az ország kormányzójának befolyása alatt, is megalakult. Tagjai: Szemere Bertalan elnök, Csányi, Vukovics

Sabbás, Batthyány Kázmér gróf, Horváth Mihály.

Budán még ott van az ellenség, s nem akar mozdulni.

Csicsó, 1849 július 26-án.

Előörsön levén itt, felhasználom az időt, hogy egy pár futólagos megjegyzés segélyével naplóm hiányzó részeit némileg pótoljam. Ugyanis két osztályunk május 7-én nem Szegedre s onnan Perczel tábornok hadtestéhez indult, hanem az utolsó pillanatban ellenkező parancsot vevén, Kecskemétre és Nagy-Kőrösre menetelt, a honnan Budavár bevétele után Soroksárra és Vecsésre rendeltettünk.

Budavár ostroma 1849 május 5-én délelőtt 11 órakor vette kezdetét, s a vár bevétele képében május 21-én reggel 3 órakor ért véget. Tartott tehát 16 napig.

E vidéken akkoriban nagyban pusztított a cholerajárvány, a mi reánk beszállásolt katonákra nézve sok alkalmatlansággal járt.

Békésről való felvonulásunk közben Csongrádot érintvén, délben elmenénk a fogadóba étkezni. Nagy csodálkozásunkra, a billard-szobában vagy 12 szálás paraszt legényt találtunk, a kik gyorsan ingben s gatyában billardozással s kártya-

játékkal töltötték idejüket. E szokatlan, s különösen egy oly pillanatban szokatlan megjelenés, mikor egy nemzet fegyverben áll, feltűnően nekünk, kérdést intéztünk a hetyke legényekhez, nem volna-e kedvök a huszárság közé beállani? Nem uram, felelék ők büszkén, a mi városunkból nincsen csak egy gazda-legény, a ki beállott katonának.

S ez így volt az egész alföldön; a paraszt-gazda-legények kerültek a sereget, — csak a bocskoros nemes s a földönfutó szegénység állott a zászlók alá. Dicséretes kivételt e tekintetben csak a városok képeztek, a melyek egynémelyikéből, rendelkezvén a szükséges elemekkel, sok fegyverfogható fiatalság került ki.

Soroksáron való tartózkodásunk alatt váratlanul kaptunk parancsot a Tatára való indulásra. Pesten átvonulván, egy pillanatra láttam édes anyámat s ismerőseimet, a mi nekem nagy megnyugvásomra szolgált. Tatára érvén, ott 3 napot mulattunk, s innen július 19-én Gutára s onnan 20-án hajnalban a Nyárasd mellett fekvő aszódi pusztán átvonulván, délben az ellenségre bukkantunk, s azonnal rohamot fuvatván, a balszárnnyunknak törő Civalart-dzsidásokat, s a velünk szembe érkező dragonyosokat fényes sikerrel visszavertük.

Egy kissé nagyon is tüzesen fogván a dolgot,

túl a rendén nagy távolságra űztük az ellent, s végre megállapodni levén kénytelenek, iszonyú ágyútűznek valánk kitéve, a nélkül hogy a mi ütegünk segítségünkre érkezett volna.

Ezen exponált állásban való hosszas megmaradásunk depresszív hatással volt fiatal legénységünkre, úgy annyira, hogy a második roham alkalmával legénységünk sarkon fordult. E szerencsétlen esemény daczára össze birtuk szedni századainkat, s egy harmadik sikeres rohamot intézván az ellenséges hadak ellen, a hibát némileg helyre hoztuk. Ekkor azonban az ellenünk álló haderő mindinkább szaporodván s sűrűbben törtetvén előre, az egymást érő oldaltámadások megingatták legénységünk bátorságát, úgy annyira, hogy kénytelenek valánk biztos hadállásba visszavonulni.

Az elcsüggedés e szépen megindult s oly visszasan végződött eredmény felett nagy vala sorainkban, — s a mint a következés mutatta, igazságtalanul bár mégis pálczát törtünk saját legénységünk felett, nem vevén fontolóra azon mostoha körülményeket, melyek e szerencsétlen hadművelet okozói gyanánt szerepeltek.

Ekkor nevezték el bennünket «Kár hogy huszárok»-nak s a Lehel-ezredet «Lehull huszárok»-nak, lovasságunk csupa új ezredekbeől állván.

A jóvátétel órája azonban nyomban bekövet-

kezett, mert már más napra a mi osztályunk Pered alá lett rendelve, a hol a balszárnyon nyervén elhelyezést, több óráig kemény ágyútűznek valánk kitéve, mely közben huszárjaink úgy állottak mint a fal. Ezen ágyúzás alatt érkezett az actio színhelyére Görgey tábornok törzsével, s megfigyelve az osztály magatartását, századomat rohamra vezényeltette velem az ellenséges üteg ellen.

E roham fényesen sikerülvén, s mi az ellent Királyrévbe viasszorítván, a mikor Pelleleonisz hadnagyom annyira kitüntette magát, hogy az érdemkeresztet (Kukuknak hívtuk) nyerte el, — Görgey tábornok által megdicsértettünk, megelégedettsége s bizalma jeleül a mi osztályunkra s a württembergi király nevét viselő huszárezred egy osztályára bizván a visszavonulás fedezését. Mire este a dunaági hidhoz értünk, Nyárasd felől hátba támadott az ellen, — de mi akkor már felbátorítva az elért siker révén az ellenségnek rohantunk s azt visszaverve, lehetővé tettük 8-ik számú hadtestünknek a hidon való bántatlan átkelest s a Szakálosra s Szilasra való bevonulást.

Osztályunk vesztesége e két nap alatt 11 halott és 30 ló vala az erős ágyútűz következtében; tisztjeink közül Dőry János sebesült meg.

E sorok írása közben veszem a parancsot a Győr felé való indulásra.

Meg kell még jegyeznem, hogy Perednél velünk szemben már oroszok is harczoltak; — ezt bizonyítják a talált ágyúgolyók s egy orosz sisak, milyenek az osztrák hadseregben nem léteznek. Adj a tótnak szállást s kiver belőle, — mondja egy magyar példabeszéd.

Hirlik, hogy Pozsonyban valami országgyűlés-féle jött volna össze, melynek egy némely mágnás tagjai Ferencz József császárt reá akarták birni arra, hogy egy meglevő Mária-koronával koronáztassa meg magát magyar királylá.

A császár igen okosan e tanácsot a mint illik visszautasította, valószínűleg azt gondolván: Ments meg isten barátjaimtól, elleneimtől majd megvédem magam.

Gyula, 1849 augusztus 23-án.

Két havi időköz után, mely alatt életem legszomorúbb, de egyszersmind legérdekesebb napjait éltem le, ismét egyszer szert tehettem annyi időre, hogy feljegyzéseimet naplómbe ígdatva, azokat egy egészsze domboríthassam ki.

Junius 26-án vettünk Csicsón parancsot tüstént indulni Néma felé; a honnan csolnakokon szállítatván át a Dunán, Gönyőre értünk. Junius 27-én reggel Győr felé meneteltünk s kimerült állapotban vonultunk be Szabadhegyre, a hol elszállásol-

tattunk. Az egész hadjárat alatt ez egyszer valék beteg, két nappal ezelőtt Csicsóra érvén, erős lázrohamba esvén. Kosztolányi dandárnok a csicsói kastélyban elszállásolt neje, egy szép s kedves olasz nő, megtudván rosszullétemet, ápoltatott, s házi szerei segélyével annyira helyre állított, hogy daczára levertségemnek mégis képes valék szolgálatomat pontosan teljesíteni.

Nem volt alkalmam ezután vele találkozhatni, hogy neki ez előzékenységeért köszönetemet nyilváníthattam volna.

Szabadhegyen szomorú hírekkel fogadtak bennünket, mert mindenki beszéllette már, hogy had-erőnk csekély volta miatt, az ellenség túlsúlya elől kénytelen leendő visszavonulni. Délután már is alaromot fuvattak, s mi Győr alá vonultunk, s onnan estére a Szemere felé vezető országút mentén à cheval, táborba szállánk a Sándor- és Hunyady-lovassággal egyesülten.

Junius 28-án reggel elindulánk Szemere felé, azon biztos reményben, hogy ugyanakkor Kmety Pápa felől a velünk való egyesülést fogja megkísérteni. Szemerénél nem Kmety előhadára, de az ellenség zömére bukkantunk, mire azonnal megkezdődött a csata. A mi osztályunk a balszárnyon lévén elhelyezve, jelentés érkezett hozzánk, hogy a Görgey Pista vezénylete alatt álló beszercei

zászlóalj a szemerei ligetbe szorúlt, — s ha tüstént segítségére nem sietünk, elvágatik és foglyúl ejtetik. Osztályunk azonnal előrenyomúlt, s az ellenséges ágyúkkal szemben állást foglalván, lehetővé tette a beszterczei zászlóaljnak a visszavonulást. Meg nem mozdulánk, a míg csak az utolsó bakája Görgey Pistának lőtávolságon túl nem volt; ekkor azután mi is megkezdettük visszavonulásunkat, — a mely rendesen folyt mind addig, a míg az ellen által túlszárnyaltatván, a Sándor huszár-ezred megfutása által az ellenség ellen intézett rohamok meg nem hiúsulván, kénytelenek valánk Szabadhegy alá visszavonulni.

E csatában sebesült meg ezredesünk Rohonczy Lipót Ménfőnél, egy roham alkalmával lágyékon lövetvén.

Éjjel Ács felé menetelvén 30-án, a mi osztályunk és báró Döry Lajos százada teljesítettük az előőrsi szolgálatot. Éjjel megtámadtatván, az ellenséget bátor rohammal visszavertük s a seregnek Komáromba való bevonulását fedeztük, az ácsi erdő alatt foglalván állást. Görgey tábornok velünk maradt egész reggelig. E fegyvertény alapította meg ezredünk jó hírét.

Komárom alatt táborba szállván, július 2-án reggel jókor megtámadtattunk az ellenség által; én levén készletben az első szerencsés

rohamot intéztem a fehér csapkás dzsidások ellen.

E megtámadás következtében a 3-ik és 7-ik hadtest hadvonalba felvonulván, kezdetét vette azon nevezetes július 2-iki komáromi csata, a mely az isaszegi csata kivételével, a hadjárat legnagyobb csatájának mondható.

A csata egész nap folyt. A balszárnyon a lovasság, a jobb szárnyon gyalogság vívott. A lovasság elég jól tartotta magát, noha túl erővel állván szemben, az egymást érő rohamok által túl a rendén igénybe vétettünk; két nagy rohamunk azonban igen jól sikerült. Századomból az utóbbi két nap alatt 8 ember és 10 ló esett áldozatul.

A gyalogság a jobb szárnyon eleinte inogott, de Görgey erőteljes rendszabályai következtében oroszán módra harczolt s az ellenséget visszaszorította. Az ellenségés hadállás középpontját e napon oly érzékenyen megbomlasztottuk, hogy napokig tartó nyugalom állott be, e 10 napig tartó egymást erőcsaták után.

Mind a mellett seregünk, e vitéz fegyvertény daczára, két pótolhatlan veszteséget szenvedett ezen emlékezetes napon.

A délutáni nagy roham alkalmával, melyet Görgey tábornok személyesen vezényelt, szerezett vezérünk egy fején ejtett kardvágás által meg-

sebesülvén, a tulajdonképeni vezénylet vitelére ezentúlra képtelenné vált.

Csak az, a ki Görgey alatt harczolt, képes megítélni eme tény megrendítő hatását.

A második érzékeny csapás, a mely lehangolólag hatott egész hadtestünkre, az úgynevezett Freudenreich-ütegnek elvesztése volt a bal szárnyon. Ez üteggel seregünk egyik büszkesége tűnt el.

Ezredünket e csatában való magatartása miatt azon kitüntetés érte, hogy négyen a tisztek közül nyerték el az érdemkeresztet.

Én kineveztettem véglegesen első rendű századoszá s kevéssel azután az osztályparancsnokságot vettem át, épen 25 éves koromban.

E csata volt utolsó nagy fegyvertényünk; a mi azontúl következett, ingadozásnál, hanyatlásnál s a végveszéllyel küszködőnek kétségbeejtő viaskodásánál egyébnek alig volt mondható.

Mielőtt e naplójegyzeteimet folytatnám, kötelességemnek tartom kinyilatkoztatni, hogy mind az, a mit mint véleményt, ítéletet vagy hírt e jegyzeteim folyamában felemlíték, úgy van elmondva most, a mint Gyulán le volt írva. Azért teszem e megjegyzést, nehogy bárki is azt hihesse, mintha itt vázolt eszmémnek vagy ítéletemnek valamely komolyabb értéket merhetnék tulajdonítani. Ezzel

ellenkezőleg, jegyzeteimet nem tartom egyébnek egy troupier vázlatainál, a ki részint kötelesség-érzeténél, részint a subordinatio szigorú felfogásánál fogva, soha semmi ürügy s szín alatt, századának keretét, huszárjainak családias táborhelyét egy pillanatra el nem hagyta. Egész természetes tehát, hogy jegyzeteim a tűz körül estende egybe guggoló katonák szűk körű, de becsületes s egyenes szívű felfogásánál s egyszerű okoskodásánál egyebet nem tartalmaznak.

VILÁGOS.

Gyula, 1849 augusztus 23.

A július 2-án vívott csata után érkeztek táborunkba kormánybiztosok, a kik azon parancsot hozák Görgeynek a kormányzó részéről, hogy seregével azonnal vonuljon Pest alá. Görgey ellenkező véleményt táplálván, e parancsot teljesíteni vonakodott, — mire a kormánybiztosok által fővezéri tisztétől letétetett. Erre a sereg tisztikara összeröffen, s Görgeyt megválasztván fővezérül, egyszersmind elhatározá: hogy egyesülvén az 1-ső és 2-ik hadtesttel, az ellenségen keresztül fogván magunkat vágni, egyenesen Bécsnek tartandunk. De már ez idő tájt el valánk csüggedve és lehangolva, csakis a katonai becsület s a magyar önértzet öntött belénk, ha lelkesedést nem is, de bátorságot.

Nem szabad felednünk, hogy a Komárom várában elhelyezett s Komárom alatt akkoron táborozó sereg a legszebb s jobb volt, melyet valaha Magyarország birt. E jól fegyelmezett, egy hosszú hadjárat alatt megedzett, a fővezér gondoskodása

nyomán jól ellátott had lényéből sem a büszkeség, sem a katonára nézve annyira szükséges önértzet, és egy szebb s jobb jövőben vetett remény, nem veszett ki végképen.

E remény két irányban, helyesebben mondva vélemény-árnyalatban talált kifejezést a tábor-tűzek körében. Az egyik árnyalat hite szerint meg nem volna szabad mozdulnunk Komáromban elfoglalt hadállásunkból, s élelmezésünket biztosítva, e helyen kell vala megküzdenuk az ellenséggel. Egy hónapig tartó ostrom jó esélyei révén az ország többi részeiben szétszórt hadainknak időt szerveznénk a szervezkedésre s összpontosításra; — magunknak pedig eléggé erős állást arra nézve, hogy annak segítségével mentsük meg hazánk számára s javára mindazt, a mi még megmenthető leend.

A másik árnyalat a felebb jelzett «coup de desperation» mellett foglalt állást, azt remélvén, hogy keresztül vágván magunkat az ellenséges hadakon s Komárom várát őrül mögöttünk hagyva, — egy az ország határáig végbe viendő gyors előnyomulás esetében, — becsületes az ország és a dynastiára nézve is előnyös béke volna megköthető. E béke felszabadítaná egyszersmind Ausztriát azon veszélyes s alkalmatlan háladatosság alól, melylyel Miklós császárnak a hazánkra kül-

dött seregért tartozott, s a mely szolgálat a czár vasallusává tette egy időre a Habsburgok dynastiáját.

Az utóbb körvonalzott árnyalat maradt győztes, — minek következtében összevonatván haderőnk, július 11-ére lett elhatározva a támadás.

E napon 48,000-nyi magyar hadak állottak szemben egy 60,000-nyi osztrák-orosz hadsereggel.

Az ütközet maga egész nap tartott bámulatra méltó szívóssággal s kitartással Klapka György tábornok fővezénylete alatt.

A mi ezredünk, nemkülönben a Hannover, Miklós és Sándor huszárezredek a centrumban valának elhelyezve, a döntő s véghatározó fegyvertény végrehajtására lévén kiszemelve, — Piquetti lovas tábornok vezénylete alatt.

A bal szárnyon a császár és Ferdinand huszárezredek valának megbizva az ellent egymást érő rohamok által tévútra vezetni.

A jobb szárnyon a gyalogság zöme talált elhelyezést, s feladatát a lehető legjobb sikerrel oldotta meg, mert az ellenséget keményen támadta meg s lépésről lépésre visszaszorította.

Az ütközet menetére s végfejlésére hátrányos hatással volt azon körülmény, hogy nálunk a centrumban elfogyván a munitio, — lovasságunk hosszan tartó ágyúzást minden védelem nélkül volt

kénytelen kiállani. Soha ily erős ágyútűzet nem állottunk ki, — az ellenség nem háboríttatván lövegeink által, e neki nyújtott előnyt ellenünk való biztos lövésekre tudta jól kihasználni. Daczára e roppant veszélyes állásunknak s egymást érő érzékeny veszteségnek, huszárjaink egy perczig sem ingadoztak, kivált miután egyes eléggé szerencsésen véghez vitt rohamok segélyével némileg tűrhetővé vált balvégzetünk, s az ellennel szemben el tudtuk palástolni kétségbeejtő állapotunkat.

E napon bántam el felette szigorúan Rajner nevű orvosunkkal (Rajnai Gizi nemzeti színházi tag édes atyjával), miután úgy tapasztalám, hogy temérdek sebesülteink érdekében nem járt el annyi bátorsággal s lelkiismeretességgel, mint a hogy én azt kívántam s vártam volna.

Lelkészeink kitűnően viselték magukat; csak református szent atyánkat tartottam kötelességemnek meginteni, hogy hosszas szónoklatot az én huszárjaim aligha fognak kedvesen venni.

A balszárnyon levő lovasságunk, daczára az oda küldött segélynek, hátrálni levén kénytelen, — a sereg teljes rendben visszavonult Komárom sánczai alá.

E nevezetes, nagy körületekintéssel s a felmerült hiányok daczára vitézül végig vívott csata meggyőzőtt bennünket arról, hogy az egyesült

osztrák-orosz haderővel szemben nevezetes előnyöket kivívni többé képesek nem leszünk.

Tartván a Bátorkesz felől fenyegető túlszárnyalástól, el lett határozva a Vác felé való visszavonulás. Julius 12-én éjjel indultunk a legnagyobb vigyázattal s csendben, de nagy rendetlenségben, a mennyiben 28000 emberből álló hadseregünket — három hadtest, Leiningen, Pöltenberg és Nagy Sándor vezénylete alatt — 5000 szekér kísért. Julius 13-án Bátorkesz alatt táborozván, 15-én délután három napi erőltetett menetelés után Vácra értünk, a honnan 400 kozák és cserkesz akkor üzetett ki Görgey Armin előhada által.

Alig értünk a «veresház» és indóház által körített piacra s legott kezdetét vette az ellenség részéről az ágyúzás; csatavonalba vonulván fel, s a mi 3-ik számú hadtestünk a balszárnyon, a centrumban Görgey Armin, a jobb szárnyon az 1-ső hadtest Nagy Sándor alatt nyervén elhelyezést, a kemény tusa azonnal kezdetét vette, és késő estig szakadatlanúl tartott. Az én osztályom az nap nagyon jól fedett állásban talált felállítást, úgy annyira, hogy az ellenünk irányzott kemény ágyútűz kevés kárt okozott sorainkban. Az oroszok iszonyú gyorsasággal lőttek, de többnyire magasan, a geller lövések veszélye ennek következtében majdnem teljesen kikerültetvén.

Ezen hosszan tartó ágyúzás közben ismerkedtünk meg először a Shräpnell-lövegekkel, melyeket az oroszok ellenünk használtak, de téves irányzatú magasságban felettünk robbanván szét, a golyózápor erőt veszítve hullott közibünk. A hány-szor egy ily töltény felettünk szétpattant, huszárjaink mindig harsogó éljennel fogadták e színházi díszítményszerű s általunk nem ismert, bárányfelhőt mutató lövegeket.

Az orosz tiszteknek katonáink e magaviselete annyira feltűnt, hogy utóbb, mikor leraktuk a fegyvert, czredünket felismervén, gyakran emlegették ezen a váczi csata alkalmával Duka helység közelében lefolyt élénk jelenetet.

A Hannover-huszárok az nap több szerencsés rohamot intéztek a kék dzsidások ellen, s ezek közül többeket foglyokúl is ejtettek. Mi jól fogadtuk s tartottuk szegényeket s nyers uborka helyett szalonnával s jó borral tartottuk őket. Az elesettek egyenruhába azonban felöltöztettük a mi ütegünk fullajtárjait, úgy hogy másnap ütegünk orosz egyenruhában diszelgő fullajtárokkal vonult ki, a mi legbiztosabb bizonyítéka volt annak, hogy tudtunk már beszerezni valamit új elleneinktől. A váczi csata alkalmával először állottunk szemben tisztán orosz haderővel, s megismerkedtünk a dzsidásokkal, huszárokkal, kozákokkal s cserkeszekkel.

Visszaverni Aszód felé az oroszokat nem bírván, de ők sem levén képesek bennünket csak egy vonalnyira is visszaszorítani, — 16-án Vác alatt maradtunk táborban, valószínűleg azért, hogy seregünk kissé megpihenhessen, s fővezényletünk a teendők felől magának tájékozást legyen képes szerezni.

Julius 17-én éjjel kezdtük meg visszavonulásunkat Rétság felé; — a legnagyobb veszély, mely bennünket fenyegetett, a nyakunkon levő 5000 szekér levén, mindenki attól tartott, hogy az oroszok észrevevén elillanásunkat, hátba fognak támadni s mi a szekerek okozta torlasz által gátolva, túl fogunk szárnyaltatni.

A visszavonulás fedezése a mi 3-ik számú hadtestünkre vala bízva; s csakugyan, mire a városba értünk, már jobbra-balra kék orosz huszárok, kozákok s cserkeszek mutatkoztak. Ekkor Leiningen tábornoktól azon parancsot vettem, hogy osztályommal személyes felelősség terhe alatt az egész reserva-munitiót tartalmazó traint, a szekereken keresztül, biztonságba helyezzem a Katalinka hegyen.

Feladatokat pontosan s gyorsan teljesítém. Az úttól jobbra s balra oldalvédül egy-egy fél századot küldvén ki, s a magam régi századával neki törtetvén a szekér-oszlopnak s elsepervén

mindent, a mi utamat állotta, tartalékkincsünkkel csakugyan felértem szerencsésen a hegyre s a 7-ik hadtest parancsnokánál, mely hadtest bennünket felváltandó ott állást foglalt volt már, jelentém magam. Megdicsért s azon kellemes kitüntetésben részesített, hogy egy pohár pálinkával s libapecsényével kínált meg, ez levén az egyedüli eledel, a melyhez e hadjárat alkalmával könnyen jutottunk.

Hogy huszáraim eléggé jól működtek, ezt leginkább bizonyítja azon tény, hogy oldalvédjeim bevonulván, azok egyik közlegénye Kuka Pál hat darab fekete színű, az orosz kék huszárezredhez tartozott lovat hozott nekem, azon kéréssel, hogy zsákmányából a legkülömbet válaszsza ki a magam számára. Én az orosz gárdaezredek ezen idomtalan, lusta s minden tűz nélküli állatait becsülni nem tudván, Kuka Pál uram előzékenységét megköszönve, parancsot adtam neki, hogy minden túlsúfolást elkerülendő, zsákmányán azonnal adjon túl; — darabját 10—15 forinton adta el többnyire gyalogsági tiszteknek, a kik e lassú lovakat inkább használhatták.

A 3-ik hadtest a szekéroszlopot is felfogván s Vadkert felé elvonulván, a hátvédet a 7-ik hadtest vette át s még július 17-én este az utánunk nyomuló oroszokkal keményen összecsapott.

Julius 18-án Vadkertről Gyarmaton át Ludányig meneteltünk.

Ez éjjel bokrosodtak meg a táborba szállt császárhuszár-ezred lovai, s rajtunk áttörtek, a mi veszélyes félreértésre szolgáltatott okot; szerencsére azonban a lovak együtt maradván, általunk felfogattak, a mi csakhamar véget vetett a megveretésünkről szárnyaló hírnek.

Julius 19-én elindulván, Losonczon át Rimaszombatra értünk 20-én éjjel. Itt jelentkezett az első orosz parlamentair, azt óhajtván, hogy az általuk teendő propositiók meghallgatása s megbeszélése céljából egy napi fegyverszünet kötéssék.

Görgey erre nem állott reá, hanem annál nagyobb éberséggel s gyorsasággal folytatta útját, a mi leginkább kitűnik abból, ha elmondom, hogy július 21-én Putnokot, 22-én Szent-Pétert és 23-án Miskolczon át Zsolczát értük el.

Ha Görgey a felebb kért fegyverszünetet — a mely egy napi nyugvásra pedig a sereg kimerült voltánál fogva szívesen reá állott volna — engedélyezi, Miskolczon kelepczébe jutunk s el vagyunk fogva.

Ugyanis már július 24-én délben zsolczai táborunkban a Harsány felől érkező s a 7-ik hadtestet megvert s rajtunk keresztül szalasztott orosz sereg

nekünk rontott. Julius 25-én vívta a 3-ik hadtest az oroszokkal a zsolczai csatát, a mely közben tűzérségünk s gyalogságunk kitünőleg működött, lovasságunkra csak a kémszolgálat alkalmával kerülván a sor; — mind a mellett az ágyútűz következtében 11 embert veszítettem osztályomból. A Zsolczán vívott csata alkalmával annyira megpocsékoltuk az oroszokat, hogy julius 26-án Gesztelyre meneteltünk háborítlanul s julius 27-én ott táborba szállánk, időt engedvén az 1-ső és 7-ik hadtestnek a visszavonulásra. Gesztelyen jól megpihenvén, julius 28-án megtámadott az orosz. Vártuk s illőleg fogadván az ellenséget, 80 halottnak a csatatéren való hagyása után visszavertük. — Vosztry Gyula egyik századával kitünő rohamot intézett e napon az ellenség ellen, oly precisióval, gyorsasággal s erélylyel végrehajtva, mintha a gyakorlótéren Békésen vezényelte volna azt.

Ezen az oroszokkal vívott harmadik csatánkat is oly szép siker koronázta, hogy az ellenségtől haborítlanul folytathattuk visszavonulásunkat 29-én Tokajon keresztül — a Tisza hidja el levén égetve, egy ponton-hidon vonult át a lovasság egyenkint, a mi sok időt vett igénybe — Vaskapura. 30-án Nyiregyházára, 31-én Kállóra, augusztus 1-én Nyiradonyba, 2-án Vámos-Pércsre értünk, a mely

napon volt Nagy Sándor szerencsétlen véget ért debreczeni csatája.

E váratlan s előttünk érthetlen csapás hallatára, 3-án Nagy-Létán keresztül Szent-Máriára, 4-én Biharra s 5-én Nagyváradra meneteltünk.

Nagyváradon az Erdélyben történeknél fogva sok menekülő tartózkodott, mely körülménynek köszönhattuk azt, hogy táborunkat Komáromy Györgyné, Csáky Láli grófnő és Bély grófnő látogatták meg, a mi mint rendkívüli esemény nagy feltűnést okozott a mi rideg tábori élethez szoktatott huszárjaink között.

Váradról Szalontát és Simándot érintve Aradra vonultunk be, a hol egymást érték a leverő hírek. Erdélyi hadseregünk meg volt úgyszólván semmisítve; Dembinszky a Temesvár alatt vívott csatát elveszté; augusztus 11-én távozott el a kormány Aradról; be valánk kerítve s megfosztva minden erkölcsi s anyagi támogatástól; két hó óta tartó folytonos megerőltető hadviselés után, kimerítve s fáradságtól elaléltnak, — végzetszerű egykedvűséggel fogadtuk azon elhatározását az intéző köröknek, hogy az oroszoknak fogjuk megadni magunkat, letevén kezeikbe a fegyvert.

Augusztus 12-én vonultunk Világos vára alá; augusztus 13-án állottunk fel tömegekben Szőlősen s raktuk le fegyvereinket s adtuk át lovainkat,

s egy a kétségbeesést megközelítő óra múltán vitéz seregünk legénysége hadi foglyokul hajtatott el csorda módjára, két sor idétlen s otromba orosz gyalogság közé szorítva Sarkadra s onnan ide Gyulára, — a tiszteknek meghagyatván fegyvereik és lovaik.

Mikor Világos alól Szöllös közelébe értünk, megállítám osztályomat, s elbúcsúzván intettem a legénységet, hogy szomorú, de elodázhatlan sorsunk daczára is, magyarokhoz illőleg s soha a fegyelemről meg nem feledkezve viseljék magokat.

Összes pénzkészletemet, mely 620 frtot képviselt, elosztám szakaszonként a legénység között, meg lévén győződve arról, hogy nekik inkább leendő szükségök e néhány forintra, mint magamnak.

Zászlóinkat szerte téptük s emlékül elosztogattuk foszlányait, a rudakat az üres tokkal adván át.

Midőn embereimtől megváltam s Leiningen tábornokomtól elbúcsúzáék, keservesen sírtam, mint a ki mindenét, a mivel birt, egy csapás súlya alatt elveszti.

Nem lévén képes soha egészen elcsüggedni, e leverő jelenet közben sem, mikor osztályomat gyalog, katonai diszétől megfosztva elvonulni

szemlélem, oda kiáltéknekik : Fiúk, megvirrad még valaha, ne féljetek !

Épen 20 év multán virradt meg, a mikor 1869-ben ismét mint honvéd-huszár százados kezdettem meg működésemet.

1870 szeptember havában vonatott össze Kécskeméten a legelső honvéd-huszár osztály, a mely 3 századból állott; az egyik századot Vosztry Gyula, a másikat báró Dőry Lajos, a harmadikat én vezényelvén, ugyanazok, mint a mikor Szőlősen leraktuk a fegyvert, s könnyes szemekkel búcsúzánk el egymástól. Ritka véletlen, mely bizonyára életem legszebb emlékei között marad megörökítve.

Magánál a fegyverletétel tényénél még szomorúbb s leverőbb volt mind az, a mi annak uszályaként rögtön ez eseményből kifolyólag bekövetkezett.

A gyanúsítás, mint gyom úgy burjánzott fel; a katonai becsület s magyar őszinte tiszta jellem mintegy gúnyául, ugyanazok Görgeyt árulónak nyilvánították, a kik néhány nappal azelőtt kimerültségről, elaléltságról panaszkodtak s a seregnek működési képességét saját egyéni s gyakorlati tapasztalataik révén tagadásba vették. Ugyanazok

hirdették árulónak azt, a ki a magyar vitézség hírnevét, mely immár oly régóta szunnyadott, új életre gerjeszté, — a kik néhány nappal utóbb nem áttallották discussio s beszéd tárgyává tenni azon eszmét: hogy az orosz czár a magyar hadsereg tisztikarának azon részét, a mely arra késznek nyilatkozik, a saját hadseregében fogja előnyösen elhelyezni.

Csak az, a ki e szomorú napok alatt átélte e kétségbeesés okozta vajadásokat, csak annak lehet fogalma azon mély megilletődésről, mely bajtársaink, hála az égnek, legnagyobb részét elfogta, e handabandák hallatára.

Az árulásra való hivatkozás mindenkor biztos jele a gyengeségnek. Azon katona, a ki árulást emleget, bevallja önmagáról, hogy kötelességmulasztó volt, mert elárulni csak oly sereget lehet, a mely nem ellenzi a rabigába való görnyedést.

Qui tacet, consentire videtur!

E szomorú tapasztalatokkal szemben nem maradt más hátra, mint oly bajtársi kört alkotnunk, a melyből az átkozódás, az árulás utáni szaglálódás, a gyanúsítás ki lévén zárva, nyugalommal s a katonához illő önérzettel tudja túrni, — egy szebb és jobb reményében, a hazánkat ért megmérhetlen csapást.

Összeállottunk tehát társaságba: Komáromy

György, gróf Bethlen Gergely, Szalpek György, gróf Bethlen József, báró Dőry Lajos, báró Rudnyánszky Iván, gróf Schmideg Kálmán s én, s nem zúgolódva senki ellen, de megemlékezve a «pater peccavi» mindenkit megillető szavakról, megadással vártuk a bekövetkezendőket.

HUSZÁRBÓL CSEREPÁR.

Étska, 1849 szeptember 5-én.

A sok szép szónak s okoskodásnak az lett vége, hogy Gyulára érvén, az oroszok átadtak, illetőleg kiszolgáltattak az osztrákoknak, a mely ténynek első következése gyanánt kardjainkat a gyulai kastélyban le kelle raknunk, szigorú parancsot vevén egyszersmind egyenruháink letételére.

Fegyvereink átadásának ellenőrzésére egy magyar mágnás volt kiküldve, a kinek nevét felemlíteni nem tartom itt szükségesnek, mert nem lehet czélom ama szomorú időszak lehangoló egyes tüneteit e kis munkám keretében föleleveníteni. Mindenki számoljon le önmagával, én nem akarhatok már leszámolni senkivel.

Gyuláról Mácsára s onnan Aradra a Parmagyalogság és a báró Cress könnyű lovasezred kísért; ez utóbbi ezred tisztjei között báró Czigler és gróf Solms ismerőseinkre találtunk, a kik mint igaz vitéz katonák a legnagyobb előzékenységgel bántak velünk, s a hajdanában közöttünk létezett barátságot meg nem tagadva, őszintén, leplezetle-

nül s a mint az férfiakhoz illik, nyíltan megbeszéltek hadifoglyaikkal a lefolyt eseményeket.

Aradra megérkezve, mindenek előtt közölünk kiválogatták a tábornokokat s mindazon tiszteket, a kik az 1848-ki eseményeket megelőzőleg az osztrák seregben szolgáltak, rangkülönbség nélkül; mikor a csapat el vala különítve, őrizet alatt a várba lett kísérve.

Mi többi tisztek mind táborba szállva maradtunk a város előtti térségen — másnap reggelig.

A délutáni órákban egy különös jelenet folyle, a mennyiben a fogoly tisztek legnagyobb része, gyanítván azt, hogy másnap reggel mi is el fogunk kísértetni, kétségbeestek, mert nem tudtak mit kezdeni, mivé lenni lovaikkal, — egyedüli még megmaradt kincse a lovas tiszteknek.

Én részemről sohasem levén túl a rendén nagy bizalommal jövőnk iránt, ideje korán, még Szöllős alól elindítám Martsok János komornyikom s két ügyes kecskeméti illetőségű altiszt kíséretében, ismerős ezredbeli tisztjeink számára 22 darab lovat Tisza-Földvárra; csodálatos, de csakugyan megtörtént, hogy komornyikom az egész szállímanynyal szerencsésen megérkezett annak idején Tisza-Földvárra, a honnan azután bajtársaim utóbb a mint s a hogy lehetett, elhozatták háta lovaikat.

Az aradi fogolytáborban azonban léteztek még

nagy számú oly tiszti lovak, melyek rövid időn uratlanná váltak volna, ha Baumgarten vezérkari őrnagy nem könyörül meg rajtunk, illetőleg tisztársaimon.

Gróf Batthyány Gusztáv annyira szívére vette a kedves lovaitól való elválást, hogy legjobb csatálovát, egy fekete telivér kanczát, szemünk láttára lőtt agyon inkább, semhogy bizonytalan sorsnak engedje át.

Baumgarten őrnagy közbenjárása révén a honvédtisztek lovai, csekély áron ugyan, de mégis pénzért el lettek adva, a mi akkoron roppant előny volt reánk nézve, a kik minden anyagi eszközöktől megfosztva állottunk szemben egy bizonytalan jövővel. Összes meglevő vagyonomat 5 drb arany képviselte; — de volt olyan közöttünk, a kiknek semmije sem volt, — mert a magyar bankó senkinek sem kellett.

Másnap reggel az összes fogoly tiszteket, mind-egyik batyuval a hátán, a mely mindenét tartalmazta, behajtották mint egy csordát Aradra, s részint a «Fehér kereszt» korcsmában, de legnagyobb részt az oláh, református templomokban s az izraelita imaházban zárták el.

Ez egyedüli esetben hagyott el szokott egykedvűségem; fellázadt bennem az emberi s katonai önérzet e bánásmód következtében, a minek

nyilván kifejezést is adtam, a nélkül hogy bárki azok közül, a kik e bárdolatlan eljárás végrehajtásával voltak megbizva, csak egy szóval helyteleníteni mert volna felszólalásomat.

Az ujonczozás azonnal kezdetét vette; a comisio elé rendelve nyilvántartási lajstromba jegyezték, megvizsgáltak orvosilag, a «tauglich» szóval megjelöltek besorozván, az «untauglich» kitétel-lel jelzettek elbocsátván, egy «Passir-Schein» átadása mellett.

Én nem vizsgáltattam meg magam; hanem mikor nevemen szólítottak, oda kiáltám: «tauglich» és a besorozottak sorába állottam.

Ezen első napon társaim közül besoroztattak: gróf Eszterházy István, gróf Batthyány Gusztáv, gróf Batthyány László, báró Rudnyánszky Iván s én, — elbocsáttattak: gróf Schmideg Kálmán és János, gróf Bethlen József, gróf Csáky Gábor.

Augusztus 30-án indult az első transport a «Fehér keresztből» Uj-Aradra, a mely szállítmányban ismerősökül valánk: gróf Eszterházy István, gróf Batthyány Gusztáv, Pászthory J., báró Wuesthof Károly (a híres 3-ik zászlóaljból) s én.

Augusztus 31-én a Schwarzenberg herceg nevét viselő dzsidás-ezred kísért bennünket Orczydorfa szeptember 1-én Temesvárra, a hol a grancsároknak adtak át, s a sánczokban helyeztek el.

Szeptember 2-án elindulva Temesvárról négy napi menetelés és a szabad ég alatti táborozás után ide Étskára értünk. Transportunk 360 honvédtisztból és 1200 közlegényből volt összeállítva, a mint értesültünk, a porosz gyalogezredhez soroztatván be, és a célból Josefstadt várába helyeztetvén át. Utunk első célja Pettau vala, a hol, a mint hallók, ki leend majd adva a végleges parancs és intézkedés.

Harmad napra sokan elalélván közülünk a nagy forróság, rossz élelem és felindulás következtében, néhány szekér rendeltetett szállítmányunk mellé, melyeket saját pénzünkért szabad volt felváltva igénybe vennünk.

A granicsárok részéről a lehető legrosszabb bánásmódban részesítették; csúfoltak, lökdöstek, vizet inni nem engedtek, szóval úgy bántak velünk mint gonosztevőkkel.

Eszterházy Pista és Batthyány Gusztáv elszakadtak tőlünk, mert a lovassághoz osztatván be, más szállítmányba tétettek át.

Rudnyánszky Ivánt pedig édes anyja Étskáról haza vitte egy kezei közt levő nyílt parancs segítségével.

Én magam már hónapok óta mitsem tudok hazulról, mert semminemű összeköttetésem nincsenek.

Ma itt Étskán azt hiesztelik, hogy Kossuth el volna fogva — s azt is rebesgetik, hogy a ráczok újból zendülést terveznek, nem lévén megelégedve a «Putsch» kimenetelével.

Holnap indulunk Slavonia felé.

Bruck a/Mur mellett, 1849 október 19-én.

Étskáról elindulván Perlaszon, Titelen, Szalankemenen, Indián, Rumán, Tovarnikon, Vukováron, Eszéken, Valpón, Verőczén, Szokolczán, Warasdon, Pettauon át Marburgig meneteltünk. Nem megvetendő kis séta a Világos vár szomszédságában fekvő Szöllöstől, két hóig egy húzamban gyalogolni.

Marburgból Bruckba vasúton szállítottunk, a hol azon parancs várt bennünket, hogy a közlegénységet szállítsák odább Josefstadba, a tiszteket pedig hagyják egyelőre Bruckban. Bruck volt az első város, a hol meg lett engedve nekünk a fogadóban lakhatni, — mert odáig minden nagyobb község elé érve annak szélén szálltunk táborba, vagy a közel fekvő falvakban szállásoltattunk el, a mely különös rendelet tulajdonképeni célját mi felfogni képesek nem valánk.

Hosszú utunk alatt a legkülönbözőbb tapasztalatokat tettük. Így például, mikor a teljesen elpusztí-

tott Perlaszról Titelbe értünk, az utcán lézengő ráczok meg akartak bennünket ütlegetni, s ebben meggátoltatván kíséretünk által, a ráczokkal fraternizáló horvát katonaság kövel dobált meg s lepökdösött, tiszteik láttára.

Egyetlen egy ember fogta pártunkat, s ez Lehnhard főhadnagy volt, a ki kikelvén a katonaság ezen magaviselete ellen, meghívott vagy ötünket vacsorára, mondván: a kiket a golyózáporban becsülni tanultam, azokat védtelenül letiporni nem fogom soha.

A titeli ráczoktól egészen eltérőleg bántak velünk Szalankemenben a katolikus végvidékiek, a kik rendkívül szívesen s nyájasan fogadtak, megvendégeltek s tiszteletünkre eljárták a kolót is.

Ruma egészen keleti jelleggel bíró kis város, a hol hasonlólag igen jó fogadtatásban részesítettünk; a fogadás este tiszteletünkre egy kis ünnepélyt rögzített, a mely közben ő tamburázott s a többiek tánczoltak. Jól tartott bennünket fekete kávéval, dulcásával, finom török dohánynyal; nekem egy eredeti török dohányzacskót ajándékozott emlékül, a melyet én utóbb Grácban gróf Erdődy Jánosnak ajánlottam fel emlékül.

A világtól teljesen el vagyunk zárva, nem olvasunk, nem hallunk semmit; kevés pénzünk már is fogyatékán van, — nem tudom, mi lesz belőlünk.

Szeptember 15-én túl beállott az esős idő, a mi reánk nézve iszonyú csapás vala; gyakran nem tudtunk hová lenni, mihez fogni a sár, piszok és hideg által elkínzottan.

Ily viszonyok között reánk nézve valódi esemény képét ölté azon körülmény, hogy Miholáczon, báró Prandau Csóka nevezetű ellenőre többünket kikért éjjeli szállásra. Igazi magyar gazdaasszony felesége, arany tisztaságú háztartásának láttára szinte feléledtünk; estére hófehér vászonlepedővel bevont ágyakba heveredénk, június 18-a óta először vetkőzvéen le s fekvén ágyba; három hó hosszú idő, mikor az ember azt folyton csizmába s egyenruhába dugva éli le; — Tata óta ágyban nem feküdvén, mikor este Csóka uram szivességéből lenyugvék, oly érzés fogott el, mintha a paradicsom kapui akarnának megnyilni előttem, — kilelt belé a hideg.

Verőczen láttam hónapok óta ismét egyszer újságlapot, s írtam édes anyámnak s öcsémnek, a célból, hogy tudják merre járok s mint vagyok.

Verőczen még többen közülünk magyar bankón vásároltak kenyeret, apró marhát, sajtot stb. E városban egészen különleges pénzügyi viszonyok léteztek, mert Schaumburg-Lippe herczeg Verőcze ura, saját, a váltópénzt helyettesítő bankókat adott ki, melyeket azután nagyobb összegekben

a számtartóság beváltott; — a helyi pénzforgalmat illetőleg mindenesetre felette czélszerű s gyakorlati intézkedés, s sokkal kevesebb bajjal járó, mint a két- s négyfelé hasított bankó használata.

Varasdon Ozegovich, Pászthory bajtársunk sógora fogadott bennünket s elvitt egy napi szabadsággal a Pászthoryak ősi kastélyába, a hol egy kissé megpihentünk s jóllaktunk.

Október 3-án megérkezvén Pettauba, tudtuk meg Komárom capitulatióját, a melynek feltételei összehasonlítva a mi kétségbeejtő állapotunkkal, eléggé előnyösöknek látszottak. A sereg tisztjei s legénysége szabadon bocsáttatott, 80,000 frt magyar bankó osztrák bankjegyekkel kicseréltetett, mi által az illetők számára legalább a legszükségesebb meg lett mentve. Mindez Klapka tábornok hervadhatlan érdeme.

A komáromi capitulatio révén menekült meg volt ezredünk kedvelt tisztje gróf Károlyi Sándor, a ki mint Klapka tábornok segédtisztje maradt vissza Komárom várában, mikor mi Vác felé való visszavonulásunkat megkezdettük.

Pettauban és Marburgban a lapok olvasása alkalmával elesodálkoztam, mi rosszalólag írnak a kormánynak velünk való bánásmódja felől. Mindannyian hibáztatják besoroztatásunkat, különösen, mert igen helyesen azt állítják, hogy a hadsereget nem

szabad tekinteni sem javítóháznak, sem fegyház-
zetnek, a hova büntetésképen sorozzák be azokat,
a kiket bűnösöknek tartanak vagy a kiket javí-
tani szándékoznak.

Sok tisztje a hadseregnek hasonlóan így gon-
dolkozott; a grancsárok természetesen nem.

Marburgból Bruckba szállítván, az a hír
terjedt el, hogy e kis városban több napi pihenőt
fogunk tarthatni, — a minek rendkívül megörül-
tünk.

Sorsunk itt e kis városban különös módon dőlt
el. Ugyanis Haynau táborszernagy erre utazván, s
a mi transportunkat szemügyre vevén, tudta meg,
hogy bennünket tiszteket mind az ő parancsnok-
sága alatt álló hadsereghez osztottak be.

Eme eljárásan felbőszülvén, sürgősen kieszkö-
zölt parancs útján keresztül vitte azt, hogy minket
nem Csehországba, hanem Olaszországba a Ra-
detzky hadseregéhez szállítsanak s oszszanak be.

Utunk iránya e váratlanul kieszközölt rendelet
következtében teljesen megváltozott, az éjszakon
fekvő Josefstadt helyett a déli égaljú Lombardia
felé levén legközelebb elindulandók, s nem is a
magyar baka, de a különféle nemzetiségű, Olasz-
országban állomásozó cserepár-ezredeknél fogván
leróvni szolgálati időnket.

Én s néhány társaim közül a Prohaszka nevet

viselő 7-ik számú gyalogezredhez lettünk beosztva, melynek törzse Milanóban levén elhelyezve, még hosszú, de érdekes út áll előttünk.

Egy nagy előnye még is van azon körülménynek, hogy az imént megnevezett ezredhez lettem besorozva, a mennyiben tudniillik a Prohaszka ezred legénységének vitéz s bátor magaviselete elismeréseül azon előjog adatott meg: szakállt viselhetni. Szakállomat tehát, a mely eddigelé még nem volt a borotva által érintve, ezentúlra is meg fogom mentetni.

Bruckban való tartózkodásunk alatt október 7-én érkezett meg Armin öcsém, hozván hazulról híreket s pénzt, a mely utóbbi segédeszköz már nagyon elkelt, mert vagyoni állapotunk már régóta tetemes apály jeleit mutatá.

Anyám jó egészségben van, de aggódik miattam, nem igen tudván elképzelni, hogy mi lesz belőlem, — mert senkisék akarta elhinni, hogy mindnyájunkat közlegényekül sorozzanak be. Armin öcsém beszélt, hogy gróf Solms, a kivel Gyulán mint őrizetünk egyik parancsnokával találkoztam, sorsomat annyira szívére vette, hogy mint szászországi honpolgár a szász királyhoz folyamodott a czélból, hogy kiszabadításomat lehetővé tegye. Október 8-án egy napi szabadságot kapván, elmentem Grácza, a hol gróf Erdődy János és

nejét Thereza grófnőt látogattam meg. Nagyon megörültek, mikor régi ismerőseit viszont látták, de szemük könybe lábadt, a hajdani salon-dandyt elrongyolt s elzüllött állapotban levőnek tapasztalván. De nemesen gondolkozó aristocrata módjára, estére estélyt rendeztek, hogy a lovagias becsület révén elzüllött, rongyos gentleman képében legjobb barátjaik egyikét mutassák be a grácz nagyvilágnak. A valódi, nyíltan bevallott barátság jelei azon akkori viszonyaim között kétszeresen jól estek.

Gráciban október 9-én este tudtuk meg az október 6-án Pesten és Aradon végbement szomorú emlékű kivégeztetéseket, melyek áldozatai között annyi jó barátunk s ismerősünk vérzett el. Nehány nappal utóbb Bruckban értesültünk Csányi és Jeszenák sorsáról, ez utóbbi egyik legközelebbi atyámfia levén.

Thereza grófnőre annyira hatottak e hírek, hogy azonnal elhatározá férjével elhagyni egy időre Ausztriát s külföldön keresni feledést és szórakoztatást e szomorú események elől. Ő tőle tudtam meg, hogy szegény Batthyány Lajos özvegye, Tóni grófnő Bajorországba vonul vissza. Mi reánk volt honvédtisztekre annyival lehangolóbb hatást gyakoroltak e hírek, mert régóta el levén zárva a világ folyásától, az ehhez hasonló leverő ese-

mények bekövetkezését lehetőnek sem tartottuk.

Tiszteink látván s tapasztalván azon mély benyomást, melyet hazánkfiaink kétségbeejtő sorsa reánk tett, — jószívűségből inkább, mint meggyőződésnél fogva, mindig azzal biztattak, hogy a legközelebbi időben mindnyájunkat haza fognak bocsátani, általános amnestia fogván kihirdettetni.

E híreket némileg megerősíteni látszott azon modor, melylyel a gráci és brucki lapok a besorozottakról anekdotizáltak; különösen rólam folyt az adomakovácsolás. Majd egyik törzstisztemmel párbajt vívtam; majd ismét mint közlegény egy nagyvilági hölgynek udvaroltam; s majd ismét mint a szekérszethez beosztott közlegény, glacé keztyűben foglalkoztam a szekérkenéssel s tisztogatással; máskor meg bankettet rendeztem a tisztikar számára. Furcsa benyomást gyakorolt reám mind annak elolvasása, különösen azon hír, mely szerint Haynau táborszernagy kerestetett volna engem a célból, hogy agyonlövessen. Attól tartván, hogy e hírek anyámig fognak jutni s őt nyughatatlanítják majd, az egyik lapszerkesztőhöz elmentem, bejelentvén magam s kérvén őt, hogy néhány sornyi helyreigazítást vegyen fel lapjába. A szerkesztő ezt kerekdeden megtagadta, állítván, hogy ha a censura nem gondol e hírek közlésével,

nekem sem lehet kifogásom ellene. Furcsa észjárás biz ez s jellemző az akkori viszonyokat illetőleg.

Tisztjeink biztatásának s a különféle reménykedésnek csakhamar véget vetett Dessewffy Lajos bajtársunk azon elbeszélése, mely szerint ő már közlegény egyenruhába bujtatott honvédtisztekkel találkozott volna Gráciban, azt mesélvén, hogy századonként csak két honvédtiszt soroztatik be, nehogy általuk a rossz szellem terjesztethessék.

E hír reánk nagyon leverőleg hatott, mert jó társaságban s bajtársak között, bármi nyomorúságot s csapást is könnyebben el tudunk tűrni, — mint idegen, műveletlen, bárdolatlan elem közé ékelve. E később szerzett tapasztalatok nagyon is a mellett bizonyítottak, hogy levertségünk nem vala indokolatlan.

Dessewffy Lajos — a ki a hetvenes években halt meg Budapesten mint pénzügyminiszteri tanácsos — nagy vonzalommal viseltetett irányomban, mert őszinte igaz bajtárs voltam mindenkoron s mindenemet megosztám társaimmal.

Mikor arczvonásaimról leolvasta azon megütődést, melyet szavai bennem keltettek, vállamra ütve mondá: ne tarts semmitől pajtás, dem Guten ergeht es am Ende doch gut!

Hányszor emlegettük ezt, mikor évek multán mindkettőnknek ismét azon kelle lennünk, hogy a magunk erélye, kitartása s szorgalma által igyekezzünk érvényt szerezni e jósszerű mondás igazságának.

Egy-két nappal mielőtt Bruckot elhagytuk, találkoztam ott gróf Szapáry József fiaival, Gyulával, Ivánnal és Imrével, a kik nevelőjökkel Jäger úrral hazatérőben valának Tyrolból Magyarországba, miután anyjok a veszélyes napok alatt biztonságukról gondoskodott volt. Nagyon megörültünk egymásnak, mert lehangoló viszonyok között, idegen földön inkább vagyunk áthatva az együvé tartozandóság érzetétől, mint otthonunk megszokott viszonyai közepette.

A mily hosszasan tartott a tünődés, a bizonytalanság, a habozás — oly gyorsan fejlett ki sorunk valódi megmásíthatlan iránya, midőn egészen váratlanul október 19-én ki lett adva a parancs az október 20-án való elindulásra — Olaszország felé.

ÁLOM ÉS VALÓSÁG.

Udine, 1849 október 30-án.

Nagy öröömre szolgál, hogy naplómát folytathatom, mert attól tartottam, hogy élelményeim ezen egyetlen igaz s őszinte tanuját, melyre zsenge ifjúságom óta érzeményeimet s a hazámban, utóbb pedig az utazásaim közben Németországban, Oroszországban, Finnlandban, Svédhonban, Dániában, Erdélyországban tapasztaltakat, a forradalom előzményeit s menetét, a hadjárat lefolyását s utóhangjait reá bízhattam, — most megkezdendő pályámon végképen elhallgattatni leendek kénytelen. Ez aggályom felmerülésekor azt éreztem, a mi elfog bennünket, mikor egy jó baráttól megválni kénytelenítettünk.

Október 21-én értünk Bruckból Gráczon át Laibachba; — csinos kis provinciális főváros, tiszta s nyugodalmas, elég jó fogadóval, szép színházzal s kellemes sétatérrel.

E városkában ismerkedtem meg először életemben az electricus telegraph akkor tájt egészen új találmányával; a távirdai hivatalnok magyar ember

lévén, ez a legnagyobb előzékenységgel, örömmel s részletességgel avatott be bennünket e nagyszerű találmány titkaiba, Triesttel és Bécscsel kezdvén meg egy párbeszédet, annak lefolyása közben gyakorlatilag ismertetvén meg a kezeléssel.

Legalább biztosítva valék a felől, hogy úgy nem fogok járni, mint azon tiroli paraszt, a kit nyolcz hónappal utóbb az Innsbruckból a hegyek közé vezető országúton találtam, amint szorgosan megbámulta s megfigyelte az út mentén elvonuló távirdai huzalt.

— Miért bámulja meg oly figyelemmel azt a drótot, paraszt uram? — kérdém utolérve az atyafit, a hegyen felfelé lépdegélve.

— Azt várom, Herr Soldat — válaszolá az önelégültség hangján — mikor repül már ezen a dróton végig egy levél.

Október 23-án értünk Adelsbergbe, a hol nagy érdeklődés között vettük szemügyre a híres csepögő barlangot, a mely ha nagyságra s terjedelemre nem is, de szépségre s a kövületek eredeti formatiójára nézve messze túlhaladja az aggteleki barlangot.

A «függöny» néven ismeretes kövületért, épen ott létem alatt ígért egy angol kétszázezer forintot.

Október 24-én vonultunk be Görzbe, első — olasz jellegű város, a melyet érintünk ; — szép fekvése, rendkívüli élénksége s szelíd égalja következtében kiváló kellemetességű tartózkodási hely.

Mikor oda értünk, az egész várost s környékét tömve találtuk idegenekkel, leginkább Triestből a cholera elől menekülőkkal. A városban magában nem lévén hely, Santo-Pietro közel fekvő csinos faluban szállásoltattunk el.

A délutáni kikelés alkalmával, az első, olasz földön átélt kaland által örvendeztetém meg.

A főutczán felvonulván, a velünk szembes ház első emeletének nyitott ablakain át női ének hallott felénk ; rég nem hallottam már ily szép hangokat s kíváncsivá levék ; alig néhány percz múltával az ének elhallgatott s két igen szép nő lépett az ablakhoz, megbámulván a mi Fallstaff-szerű hadunkat. Látván, e nők mi szépek, megkérém őket, az utczáról fel az emeletre intézvén szavaimat : hogy legyenek kegyesek folytatni e szép éneket. A nők egyike hajtott kérésemre s távozván, újra énekelni kezdte, — a mit mi tapsviharral köszöntünk meg.

Mire oszladoztunk, meghívás által tiszteltetém meg, Wuesthof, Dessewffy és én, Bolza gróf részéről ; oda menvén alkonyatkor, a grófi család szí-

véleysen fogadott s tudakozódott tőlünk Magyarorszában letelepült névrokonaikról. Bolza gróf ezután bemutatott hármunkat Sonnenbergné asszonynak s két leányának, ugyanazok, a kik énekén délután gyönyörködénk.

E kedves hölgyekkel pompásan mulattunk s sokat tréfálóztunk, mert sehogysem akarták s tudták azt elképzelni, mint juthatnak művelt úri emberek ily borzasztó állapotba s viszonyok közé, milyenek között szerencsénk vala velők megismerkedhetni. Az egész estét a legkellemesebben eltöltvén, annyira megkedveltettük magunkat a szép kisasszonyokkal, hogy anyjuk másnapra egy estélyre hívott meg, leginkább a czélból hogy leányait mint művésznőket ismertesse meg velünk, — a mit én teljesen feleslegesnek tartottam, mert a szép nő szép marad s kedves, ha nem is épen művésznő. Sonnenberg Carolina és Adelina kisasszonyok velem egészen egyetértettek, mert keveset énekeltek és zongoráztak, de annál többet csevegtek s mulattak velünk.

Hosszú idő óta ez vala az első, de egyszersmind utolsó est, a melyet kellemes nők társaságában eltölthetni szerencsés valék.

Görcezből két nap alatt Udinéba értünk. Valódi lombard város, sok szép régi palotákkal, a nap heve ellen óvó arkádokkal, jó kávéházak-

kal, rendkívül olcsó életmóddal s feltűnő jó ágyakkal.

Az olasz ágyak az égalji viszonyokhoz idomítva rendkívül jók s kellemesek ; durva, de tiszta vászon lepedővel bevonva, tengeri szalmával kitömött vánkosaikkal s derékaljaikkal, kemény, de mégis ruganyos, s a mi fő, hűvös nyughely előnyével bírnak.

Olaszország égaljának reánk rendkívül üdítő s jótékony hatása van, mert annak kellemdús befolyása alatt könnyebben s jobb kedvvel tűrjük fáradozmainkat. A Lombardia északi határán elvonuló sziklahegység délies jellege, az egymást érő kolostorok s örökzölddel befutott várromok, a buján tenyésző szőlőkertek lugasaikkal, a fákkal sűrűn beültetett szántóföldek s a nagy számú epres ligetek, mind ez költői hangulatot idéz elő, mely bizonyos, a régi dicsőség- s nagyságra emlékeztető képzelmeket költ fel bennünk.

Lombardia lakosságának jellemét nem a falvak, de a városok lakói után lehet megítélnünk ; az előbbi bárdolatlan s tunya, az utóbbi élénk, jó kedvű, mozgékony s mulatni vágyó ; a mesteremberek a boltjaik előtt elvonuló arkádok alatt végzik munkájokat, s amint egy-egy darab elkészült, tüstént annak árulgatásához fognak, a mely eljárás a jellemökben rejlő élénkséggel folyván le, bizonyos eredeti jelleget kölcsönöz az utcái életnek.

Október 29-én találkoztam itt báró Majthényi Lászlóval, a ki hadnagyságot elnyert egyik fiát egy Florenczben állomásozó lovasezredhez kíséri.

Vele néztük meg Udine néhány gyönyörű renaissance izlésben épült régi palotáját; az ember szíve összeszorúl, mikor a hajdani fény s gazdagság e maradványait félig üres s elhagyott állapotban sinlődni látja.

Vicenza, 1849 november 7-én.

Udinétől, Codroipo, Pordenone, Conegliano állomásokat érintve Trevisóba meneteltünk. Időjárásunk felségesen szép; mikor az egyes állomások középtáján a rendes pihenőt tartjuk, a minden irányban elvezető, rendszeres mederbe kényszerített patakok gyepes partjára heveredünk, s az út szélén elvonuló fűgefa eleven sövényről szedjük, néhány soldí lefizetése mellett, az érett gyümölcsöt.

A hányszor e temérdek üde gyümölcsessel telt fűgefát látom, mindig Andor bátyám jut eszembe, a ki nagy kedvelője levén általában minden gyümölcsnek, de különösen a fügének, roppant nagy fáradsággal nevelte s ápolja e gyümölcsfát, — de a legszerencsésebb körülmények között is alig volt képes egy az olaszországi termést megközelítő

eredményt létre hozni, sem minőségre, sem kiadóságra nézve.

Az olaszországi nők általában nem oly szépek, milyeneknek vártam és képzeltem; de mind a mellett nem ritkán a nép között is találkozik egy-egy Rafael madonnáira emlékeztető csoda szép-ségű arcz.

Igen jól illik e többnyire jelleges női vonásokhoz a fekete vagy fehér fátyolkendő, melyet a fej körül csavarva hordanak, különösen vásárnaponként; ilyenkor a férfiak olasz banditaszerű kalapot viselnek, de a templom bejárata előtt azt levevén, kendővel kötik be fejüket.

Coneglianóban megnéztük Montalban grófnő fenségesen szép s ízlésteljes régi, de felette elhagyott palotáját. A grófnő ott levő cselédsége rendkívüli előzékenységgel fogadott s mutatott meg mindent; de valódi olaszhoz illő titokszerűséggel, jól tudván azt, kik vagyunk, a tisztelet hangján sugák nekünk: *abito non fa monaco*, — emlékül kérvén tőlünk valamely csekélységet. Csodálatos berendezéssel birnak ezen olasz nagy-úri paloták. Külseje elhanyagolt, belsejét a legszébb régi freskók és festmények díszítik; a lakatlan szobák egész sora régi ódon fényes bútorokkal van ellátva, míg a ház úrnője palotájának félre eső néhány egyszerű szobáját lakja, levén körülötte

egy nő s egy férfi cseléd, ez utóbbi az inas, kerész, kocsis és szakács teendőit egyesítvén magában.

Ugyancsak Coneglianóban történt az velünk, hogy egy osteriában ülve az egyik asztal körül, belép egy olasz s felénk tartva a mellettem ülő Dessewffy Lajost egy csókkal tiszteli meg, s egy evvivát hangoztatva távozik, szót sem szólva, a szobából.

Treviso volt az első állomás, a hol nem szállásoltattunk el, de a kaszárnyában valánk elhelyezve, a mi reánk nézve nagy csapás vala, meg levén fosztva a szabad mozgathatás és társalgás előnyeitől.

Trevisóban különösen feltűnt nekünk a papság világias életmódja; a sétányokon, kávéházakban, sőt még színházakban is mindig nők társaságában jelennek meg, s teljesen otthoniasaknak érzik magukat a nyilvános mulatóhelyeken.

Trevisótól Castel-Francon át Vicenzába értünk; szép fekvésű, kellemes jellegű, élénk s művészi emlékekkel telt város; a valódi olasz életet itt ismerém meg első ízben. Vicenza márványburkolatú piazzettája, az ott levő bazárral, s karcsú magasan felnyúló tornyával; — az egymást érő Palladio teremtetten középületek és paloták; a mindenütt létező tarka vegyülékű élélynység s könnyűvérűség; — e kis város kies környéke telve

nagyúri villákkal s kisebbszerű lakályos nyári lakokkal, mindez az idegenre oly kellemes s jótékony hatással van, hogy az élvezetteljes környezetben szinte feledni véljük bajainkat s mind azt, a mi búsít. Lelkünk feléled, s a jelent élvezve, nem gondol sem a múlttal, sem a jövővel.

Vicenzában igen jó dolgunk volt, részint mert hadnagyunk, csodálatra méltó jelenségnek mondható, grancsár létére igen jól bánt velünk, mondhatnám szeretett; — részint pedig mert az itteni térparancsnok százados régebben hosszasan Magyarországon s Pesten levén állomásozva, nagy előzékenységgel viseltetett irántunk, mert a mint maga mondá: a ki egyszer az önök hazájában s fővárosában élt, azt soha többé feledni nem fogja, annyira jól érzi magát ott az idegen.

Ily előnyös körülmények között természetesen nem a kaszárnyában, hanem a «Capello rosso» szállodába fogadtunk lakást; négy lírás közebeden vettünk részt; két napi szabadságot kapván, elmentünk a színházba s végig hallgattuk a «Lucia» operát, a mely daczára a kissé kopott hangoknak, mint kiválólag összevágó előadás mindnyájunkra kellemesen hatott; megnéztük a Montecchi és Capuletti várromokat, melyekhez annyi történelmi s mondaszerű emlék fűződik; végre pedig, az én vezetésem alatt mint külön transport vasúton ro-

bogtunk Veronába, a hol társainkat utólérve, a nagy transport-kaszárnyában szállásoltattunk be.

Veronába november 9-én bevonulván, az első katona, a kivel találkozánk, gróf Starhemberg Pista volt, a ki mint huszár közember egy társával, néhány láda tovaszállításával volt elfoglalva.

A hadjárat óta, melyben mindketten mint huszár kapitányok vettünk részt, nem találkozáink, — s így tehát nem csoda, hogy nem ismert reám azonnal, mert improvisált öltözékem teljesen felismerhetlenné tőn.

Mikor le kelle vetnünk az egyenruhát, gróf Schmideg Kálmán szívésségéből kaptam egy kék mellényt s egy nyári kelméből készült igen szép salon-kabátot, melyből én, ollót s tűt jól tudván kezelni, egy rövid jaquet forma otthonkát készítettem, illetőleg alakítottam át a magam számára; a katonanadrág és tiszti sapka megmaradván, — az egész kiállítást egy Balog Gusztitól vásárolt czifra szűr segélyével egészítettem ki, a mely nemzeties öltöny Olaszországban rendkívüli nagy fel-tűnést keltett s tetszést aratott.

Lodi, 1849 november 23-án.

Veronától 11-én elindulván, a roppant forróságtól eltikkasztva Valeggióba s onnan Volta és

Castiglione állomásokat érintve, november 14-én Bresciába értünk.

E négy napi menetelésünk a legkellemetlenebb viszonyok között folyt le, melyek egy művelt emberre nézve képzelhetők, mert parancsnokunk, egy granicsár főhadnagy, bárdolatlan magaviselet által vélte bebizonyíthatni nekünk azt, hogy ő most felebbvalónk, mi pedig nem vagyunk egyebek közkatona alárendeltjeinél.

A legcsekélyebb szóbeszéd vagy menetelés közben előforduló rendetlenség megfigyelése elég okot látszott neki szolgáltatni arra, hogy 25 botot vágasson akár melyikünkre. A voltai korcsmában egy ott iddógáló granicsár bevádolván egy honvéd tisztet, az illetőt már az árok partjára hurczoltatta, a célból, hogy a büntetés végrehajtassék rajta, — midőn őrmesterünk egy titkos jelentése következtében szándékától elállott.

E bánásmód annyival inkább lehangolt, mert Verona mint város korántsem gyakorolt oly üdítő hatást levert kedélyünkre mint Vicenza. A régi-nek az újjal való prózai érintkezése, — a katonákkal telt terek s kávéházak ; — az egymást érő erődítések s kaszárnyák ; mind ez rideg s minden kedélyességet nélkülöző benyomással volt reánk. A nagyszerű amphitheatrum ; a dom kiváló szépségű 8 darab veres márvány oszlopával ; a hét

herczeg sírja s más ehhez hasonlók a touristákat valószínűleg nagyon érdekli, de bennünket köz-katonákat már csak azért sem volt képes felmelegíteni, mert ott lebegett előttünk az a piszokkal telt kaszárnya, melynek borzasztó belsejébe egy órai sétánk után vissza kelle térnünk. A ki egy ilyen, az átvonuló transportok elszállásolásának szánt kaszárnyát nem látott soha, s annak ronda s undorító hálótermeiben nem volt kénytelen egy éjjelt tölteni, — annak nem is lehet fogalma azon kínszenvedésekről, melyeket mi a veronai transportházban kiállottunk. Ha elmondanám azt, a mit ott láttam s tapasztaltam, túlzásnak, lehetlennek vélné azt mindenki.

Valeggio, Volta, Castiglione táján a közel lefolyt háborús események még friss emlékken vannak, ezt mutatja nem csak az egyes épületeken észlelhető ágyúgolyók okozta pusztítás és rombolás, de leginkább a nép irántunk tanúsított vonzalmat eláruló titokszerű magaviselete.

A mint az egyes falvakon vagy városokon átvonultunk, azonnal körénk gyülekezének, megszólítottak, pénzzel, eledellel kínáltak meg s csalogattak szökéshez, — így akarván bebizonyítani a felettök uralgó hatalom elleni gyűlöletöket.

Brescia a legszebb lombard városok közé tartozik; utczái legalább részben szélesek, egyene-

sek, jól kövezvék s eléggé tisztán tartvák, az eső s nap heve elől a számtalan portici óv meg, környéke pedig festői szépségű.

Itt találtuk egyik társunkat Jekelfalusy Albertet, a ki mint közlegény szép tenor hangja által elragadta az olaszokat; néhány évvel utóbb jelen valék Pesten a nemzeti színházban, mikor mint Leydeni János tette első szini kísérletét, — a mit kár volt neki tenni. Bresciában fényes s nagy színház van; belsejének diszítése gyöngyszín arannyal, négy sor páholylyal, de felette rossz világitással. Az opera-előadás igen jó volt, kivált a buffo primadonna és prima ballerina kitűnőeknek mondhatók. A csekély számú néző közönség leginkább katonatisztekéből s a legkönnyebbvérű női példányokból vala egybe állítva, — a polgárság semmi szín alatt nem járván Bresciában a színházba.

A palatinalis huszárezredből itt találtuk a tisztek között: báró Vay Ödönt, Kelemen Sándort, Prónay Gézát és Németh Albertet. Bresciában búcsúztak el tőlünk Balogh, Horváth és többen, a kik a Haynau-ezredhez soroztatván be, elváltak tőlünk.

November 17-én indulván Bresciából, Rovato, Caravaggio, Gorgonzola állomások érintése után november 20-án vonultunk be Milanóba, egyet-

len nagy város a világon, a melynek elővárosa nincsen, mert az országútról közvetlenül beérünk a «Corso Orientale» nevű széles fényes sugárútra.

Mielőtt Milanót elértük, pénzkészletünk teljesen elfogyott, annyira, hogy kénytelenek vagyunk a zsoldból élni, ha néhány apróságaim eladásából annyi pénzt nem lettem volna képes előteremteni, hogy nem csak nekem s néhány bajtársaimnak, de Este-ezredbeli transport-vezénylő hadnagyunknak Mikits Lászlónak is jutott még egy bajtársi osztalék.

Milano városa nagyszerűsége és szépsége által meglepett; soha ennél kellemesebb benyomást előidéző nagy várost nem láttam, s a nagyszerűség mellé kellemes adalékul sorakozik még a faragott kövekből előállított valóban fényes burkolat, s az elegendőképén fentartott tisztaság.

A város szépségén kívül kellemesen valék meglepetve az ott uralgó nagyúri s fényűzéseljes élénkség által is; a lovasok, hintók, szebbnél szebb fogatok, s elegans gyalogló közönség csak úgy hemzsegett a Corsón végig, — midőn mi rongyosan, piszkosan, elzüllött állapotban meneteltünk e fényes úton végig a Castell felé. Megbámultak bennünket s első tekintetre fogságba ejtett brigantiknak tartottak, utóbb reánk ismervén, tömegesen kísértek bevonulásunk alkalmával.

E régi erődívényt elérve, a hol ezredünk törzse s egyik zászlóalja állomásozva volt, azonnal elválasztottak egymástól s századonként éjszakára elhelyeztek az esetleg üresen maradt ágyakba; a legénység mind kettesével aludt s így nekem azon szerencse jutott, éjjelre egy szegény mellbeteg krajnai közlegény mellé juthatni hálótársul.

Három havi folytonos menetelés s táborozás után, nem valami kecsegtető kilátás a megpihenésre, annyit mondhatok. Ily eszméktől áthatottan ültem ki a folyosóra — kerülvén a míg csak lehetséges, a bűzhödt hálótermet, — midőn egy deli termetű, fiatal, feltűnően szép külsejű huszárkapitány lép felém, nevemen szólítván. Felegyenesedvén s tisztelegvén, a következő párbeszéd elkezdett kettőnk között.

— Én gróf Hunyady Imre vagyok — mondá a százados — s tudván azt, mi jó barátja ön János testvérbátyámnak, kikértem önt ma estére a Scálába az ezredestől, szórakozás kedvéért.

— Köszönöm, százados úr — válaszolám — bizony szívesen venném ha vagy egyszer néhány órát szabadon tölthetnék, mert hisz mi olyanok vagyunk akár a foglyok.

— Ezért kívántam volna önnek megszerezni e csekély kis előnyt, de nem sikerült, mert ezredesök megtagadta kérelmem teljesítését, de meg-

engedte, hogy holnap a déli órák alatt Appel jószágkormányzónk társaságában szabadsággal hozzám jöhessen ebédelni.

Megköszönvén a grófnak szíves érdeklődését, a ki kezet szorítva velem, távozott.

Oly közel jutni a paradicsom bejáratához s még sem léphetni túl annak küszöbét, ez már nagy «Pech», gondolám magamban. De utóbb megtudván azt, hogy ama régi közmondás «cherchons la femme» — talán ez esetben is alkalmazható, megvigasztalódtam, így okoskodván: neked annyi-szor szerencsét hoztak már a nők; tűrd el békével, ha egyszer az életben bajt okoznak.

Tünődéseim közben naplójegyzeteimet kezdém kiegészíteni, melyek a most véget ért vándorutam egyes részleteire vonatkoztak. A fegyverletétel óta 67 állomást gyalogoltunk Gyulától Milanóig; e menetelés közben folyton egészséges s kevés kivétellel, daczára kinteljes életmódomnak, jókedvű valék; három hó alatt összesen háromszáz forintot költöttem el, a velem osztakozó társaimmal együtt s most új pályámmal szemben egy soldi nélkül, éhesen, fáradtan, de mégis törhetlen bizalomtól s reménytől áthatottan maradtam, azzal biztatván magam, a mit Dessewffy mondott: Dem Guten ergeht es am Ende doch gut. Lelkiismeretem tiszta s nyugodt.

Hazámról nem tudok egyebet mint azt, hogy porig le van verve; színe-java elcsukva s a földszínéről elseperve; mennél gyakrabban hallottunk amnestiát emlegetni, annál többen elvérzettek nagyjaink közül s annál rosszabb dolgunk lett nekünk parányiaknak. Utam legszebb emlékei valának: Csóka uram szép tiszta ágya; a St. Pietróban keletkezett Sonnenberg Carolina és Adeline kisasszonyokkal való ismeretség; a vicenzai november 8-ki vásár alkalmával látott szép s jó kedvű olasz hölgyek által körül állott marionette (Paprika Jancsi) színház; és a Caravaggio közelében levő Madonna-székesegyház előtt térdelő olasz ifjudad leánykák csoportja, — mely jelenségek mind meg annyi kitörölhetlen képek gyanánt vésődtek emlékembe.

A «Zapfenstreich» megszólalt s én szót sem szólva gépiesen felegyenesedve lóczámról a hálóterembe indultam s levetkőzve, krajnai köhögős bajtársam mellé nyugodtam le. Pax tecum!

Másnap délelőtt csakugyan eljött utánam az öreg Appel, még pedig hintón s elvitt magával megnézni a város egynémely nevezetességeit s bejárt számtalan bankárt, ügynököt és kereskedőt, a kikkel való érintkezése közben én végeztem a tolmács teendőit.

Én mindent szívesen teljesítettem s néztem

meg, de nem épen legjobb kedvben, mert álom, még pedig éltető álom s eledel hiányán annyira elalélt, fáradt s lehangolt valék, hogy eszmélni is alig valék képes.

Aludni nem birtam volt egész éjjel, mert a mellettem fekvő beteg ember állapota elűzé szempiláimról Morpheus élveit; ennem nem lehetett mert nem rendelkeztem annyi pénzzel sem, a mennyi elég lett volna egy «pane bianco» vásárlására; pénzt kölcsön kérni Appeltől pedig szégyeltem, miután ő maga még csak megközelítőleg sem bírhatott fogalmával azon kétségbeejtő állapotnak, melyben tolmácsa sinlődik.

Ily gyötrelmekről elkínóztatva értünk végre a «Hôtel de la ville» szállodába, a hol azután gróf Hunyady Imre előzékenysége folytán legalább jólaktam; a mely jó ebédnek azon kellemes következménye is lett, hogy egy pohár jó bor mellett megeredvén nyelvem s megnyilván kedélyem, Appelnak elpanaszolhattam bajaimat, a melyeken ő azonnal a legnagyobb előzékenységgel segített is.

Milanóban láttam gróf Zichy Gézát, gróf Széchényi István mostoha fiát, régi jó ismerősömet, a ki megígérte, hogy érdeklődni fog körülöttem, a mi reám nézve már is egy vigasszal ért fel.

Barátom az imént mondott szavait nem vált-

hatta be, mert mire este felé visszatértem a Castell-ba, azon parancs várt reánk, hogy másnap, az az november 23-án Lodiba induljunk, a hol a Prohaska-ezred 2-ik zászlóalja van állomásozva, melybe én s vagy 10 társam beosztattunk.

Vándorlásom tehát még sem ért véget.

Másnap csakugyan dél felé elértünk Lodiba s egyenesen a kaszárnya udvarára vonultunk be, a hol Nagy őrnagy vett át bennünket s osztott be kettesével vagy harmasával az egyes századokba. Sedern kapitány, Karner őrmester kíséretében megjelent, hogy hármunkat Vukovichot, Wuesthofot s engemet átvegyenek s a századlaktanyába kísértessenek el. Ez útam közben nagyon le valék verve, mert a kellemes olaszországi ég alj, hidegen alápermetező esővé változott át. Mielőtt a kaszárnya kapuja becsukódott volna megettünk, elbúcsúztunk többi társainktól, a kik között Lisznyay Kálmán kezét szorítva velem azt kívánta: hogy friss kedélyem s rózsás kedvem el ne hagyjon soha! Ő szegény nagyon le volt hangolva, mondhatnám meg volt törve. Alig hogy batyumat letettem s a nekem kirendelt ágyat mint ezentúli birodalmamat elfoglalhattam, naplómát vevém elő, mint egyedüli megmaradt hű társamat. A november 23-án írt lap utolsó szavai im ezek: Ki

remélni nem tud, az élni nem akar; s a ki élni nem akar, döntse sírba a reményt.

Megyek kék nadrágot próbálni, mert holnap «à tout prix» plein parade rukkolni kell a major úr elé.

VALÓSÁGOS KÖZLEGÉNY.

Ad normam : valóságos belső titkos tanácsos, — mindig « wirklicher Gemeiner des Linien-Infanterie-Regimentes Baron Prohaska Nro 7 » neveztük el magunkat.

Bár mennyire tudtuk s akartuk is, egykedvűség s könnyűvérűség segélyével palástolni mostoha sorsunkat, « in fondo di l'alma » mégis nagyon le valánk verve a bennünket környező s a művelt emberre kétségbeejtő hatást gyakorló viszonyok benyomása alatt.

Az első, a mi valóban undorítólag hatott kissé izgékony idegzetemre, azon mód volt, melylyel közlegény egyenruhába való erőszakos s minden kiméletet mellőző bujtatásom eszközöltetett. Tartalék egyenruha nem lévén a raktárban — a sebesültekről s betegekről leszedett ruhadarabok közül válogatták ki azokat, melyek magas szikár alakomnak épen megfeleltek ; elég hosszú nadrágot nem találván, egy jóval kisebb ember által viselt példányt foldoztattak s toldottak meg számomra, a csákóval

hasonló módon bánván el. Szerencsémre a századraktárban egy szál fehérenemű vagy cipő nem találtatván, kénytelenek voltak megengedni, hogy saját fehéreneműmet, 3 ing, 3 pár harisnya, 3 zsebkendő levén velem Világos óta, — viseljem s mosassam a magam költségén.

Fel levén így öltöztetve, azonnal megkezdtem az előírt napirend szerint megállapított foglalkozásomat. Reggel jókor kezdődött a gyakorlat, ezt követte az iskola, s ezután ettük meg a 6 krajczáros «ménage» ebédünket, a mely közbevetőleg legyen mondva Lodiban nagyon jó volt, mert rizskása, zöltség és makaroni potom áron levén kapható, — a pukkadásig jól birtunk lakni e néhány krajczár segélyével. Vasárnaponként reáadásul 2 krajczár pótbefizetés mellett «Speckknödli» is találtatott fel a minestra mellé. Három hónapon át ez vala állandó étlapunk, s így tehát nem igen valánk kénytelenek törni fejünket azon, mit főzünk.

Délutánonként azután vagy külön iskola volt, vagy faszolni mentünk szalmát, rőzsét, konyhára való, vagy kivonultunk az egyes őrségekre.

Rőzsére kivételképen szükségünk volt, mert az 1849/50-ki tél Olaszországban kivételesen s hallatlanul kemény volt; december 3-án vala első hóesésünk s a havazás és fagy felváltva egészen

február közepéig tartott, a minek reám nézve azon kellemetlen következménye lett: hogy a rőzse mellett melegedvén, kezem lábam elfagyott. A mit a szigorú 1848/49-ki tél alatt Magyarországon elkerültem, az Dante szelid égaljú hazájában kérelhetetlenül utólért.

Közlegény társaim nagy pietással viseltettek irántam, mert a hányszor őrségre valánk kirendelve, sohasem engedték meg, hogy éjjel a «Postra» kiálljak. Én ez alkalmakkor vizonszolgálatul, a mikor lehetséges volt, «vino nero» és «maroni» beszerzése által kedveskedtem s elkészítém sziveségből a «wirklicher Corporal» «Rapport»-ját, a mihez akkoriban nem igen értettek felebbvalóim.

A midőn lehetséges volt, mondám az imént, — mert pénztáram állapota az első néhány hét alatt, míg hazulról segítség érkeze, igen igen szomorú állapotnak örvendett; a mikor ugyanis pénzre esetesen szert tettem, azt társaimmal együtt elköltem vagy kölcsön kiosztogatám. Sokkal könnyebb művelet pénzt elkölteni s azt kölcsön kiadni, — mint visszakapni abból valamit, a mit világnak bocsátottunk.

A magyar ember könnyűvérűségével ekkor bőven nyílt alkalmam megismerkedhetni, mert nem ritkán társaim az én pénzemen mulattak s uras-

kodtak, a míg én magam éheztem s nélkülöztem.

Az első néhány hét után felebbvalóink tapasztalván, hogy minden tekintetben kifogástalan magaviseletet tanusítunk, meg lett nekünk engedve, naponta 5 órán túl kijárhatni szabadon, nem lévén kénytelenek haza futni a «Zapfenstreich» megszólalásakor.

Én kevés hasznát vettem ezen engedélynek, mert nem igen tudtam hová menni s mit kezdeni, miután állásunk kényes voltától eléggé át voltam hatva. Rendesen este 8 órára haza megyek s naplójegyzeteimet egészítem ki, — egyedüli kellemes időtöltésem. A művelt olaszok ugyanis igen okosan s szabatosan viseltettek irányunkban, mert ismervén helyzetünket, soha meg nem szólítottak, sem megközelíteni nem kívántak. De a kisebb polgárság át lévén hatva a conspiratio szellemétől, minden áron érintkezésbe kívánt velünk lépni, s a ki közölünk ily esetek alkalmával nem volt eléggé ovatos, rosszul járt. Így egyik társunk Vukovich, a bácskai családból való, dicsekedve beszéllette, hogy őt egy polgár-családhoz meghívták s gazdagon megvendégelték, — a mi Olaszországban annyit jelent, hogy veres borral, gesztenyével s savanyú száraz fehér kenyérrel kínálták meg. Sze-

gény Vukovich e vendégségnek megadta árát, mert megtudván felebbvalóink e meggondolatlan magaviseletét, ezentúlra a hányszor kiment, mindig egy «Gefreiter» kísérte sétáin s vissza a lak-tanyaíig, mint ijesztő árnyéka s felügyelője «des Gemeinen Vukovich».

Lodiban a palatinális huszár-ezred egy osztálya levén állomásozva, annak őrnagya, egy magyar ember, a kinek atyja családunkkal szorosabb összeköttetésben állott hajdanában, magához idéztetett rapportra.

Belépven hozzája, úgy leszidott, a mint egy magát rosszul viselt eselédet sem szabad lepiszkolni, azt kiáltva felém: hogy tudott egy tisztességese családból származó fiatal ember annyira megfélemedkezni magáról, hogy gazemberekkel álljon össze egy bandába s verekedjék saját hazája s császára ellen; hát becsületes magaviselet ez?

A vér e szavaira a fejembe szökelt; alig valék képes magamon erőt venni; de végre mégis a nyugodt öntudat hangján bátran s nyíltan ezeket válaszolám:

— Hogy mi a becsületes eljárás, azt senkitől, semmi esetre pedig őrnagy úrtól tanulni nem fogom; csodálom, hogy őrnagy úr becsületről beszél egy oly pillanatban, midőn vérig sérti azt,

a kinek sem joga, sem hatalma nincsen magát őr-nagy úrral szemben megvédelmezhetni. A védte-
neket bántalmazni, hogy illik ez össze a katonai
becsülettel?

E szavaim különös hatással voltak e bárdolatlan
emberre; megszelidült, leültetett s elmeséltette
magának általam a hadjárat egyes episódjait. Egy
félórai társalgás után megígérte nekem pártfogo-
lását, ha ezredében tiszt kívánok lenni, mert úgy
mond — egyetlen cadettünk van s ez is német.

Első s utolsó eset, hogy valamely császári tiszt
illetlenül bánt volna velem; sokan közülük előzé-
kenyek, míg mások ha szigorúak is, de legalább
igazságosak valának velem szemben.

E fennhójázó embert a sors csapásai azontúlra
végzetszerűleg üldözték; fokról-fokra alásülyedt,
míg végre elvesztvén katonai rangját, anyagilag s
erkölcseileg teljesen el nem züllött; néhány évvel
utóbb mint utczaseprő halt el Magyarország
fővárosában.

A mire ki valánk öltöztetve mi besorozott hon-
véd tisztek, a tábornok szemlét tartott a zászlóalj
felett. Bennünket parádében «Sack und Pack», a
zászlóaljtól elkülönítve oldalt helyeztek el.

Én e nagy nap tiszteletére egészen correcte
állottam ki; egyenruhám s szíjkészülékem ki vala

tisztogatva s fehérítve; csizmám diszesen kifényesítve; szakállom szélesre kifésűlve, hajam — akkor még volt — rövidre megnyirva; bajuszom pedig egy palatinális huszár-őrmestertől kikért bajuszpedrő segítségével ki vala feketére fényesítve s kellőleg megtoldva.

Szomszédom a sorban báró Wuesthof, egy velem egyenlő magasságu egészen fiatal tejképű piros-pozsgás fiatal ember volt. Mikor a tábornok bevégezvén a zászlóalj szemléljét, lováról leszállva, őrnagyunktól kísérve közelünkbe ért, azonnal észrevettem, mi kíváncsi pillantásokat vet dandárjának e legújabb csemetéire. Végig járván az első sort a tábornok, megáll előttem: csak néz s ismét néz reám, mintha nem igen tudta volna, mit gondoljon ez előtte álló specimenjéről egy közkatonának; végre az őrnagy felé fordulva s reám mutatva, ezeket mondja a csodálkozás hangján:

— Aber Herr Major, was ist denn das für ein Kerl?

— Der Gemeine Podmaniczky, Herr General — válaszolá az őrnagy.

A szegény tábornok most csak annyit tudott mint annak előtte; de úgy látszik megnyugodott, annak előérzetében, hogy majd jövendő idő, mikor közelebb meg fogunk egymással ismerkedni.

Úgy is történt, mert négy héttel utóbb, midőn az

opera-stagione biztosításáról szó volt s nem igen akadtak elegendő számmal bérlők, a tábornok hozzám is elküldötte az aláírási ívet; bezzeg már akkor nem mondotta: was ist denn das für ein Kerl. Béreltem is két támlás széket kedvesem és a duena számára, — magam nem akarhatván a tisztek közé közlegény létemre furakodni. A tiszt urak nagyon örültek azon, hogy helyettem a szép Carlotta foglalt helyet szomszédságukban.

Én a felebb leírt jelenet alatt nagy kínokat állottam ki, mert alig valék képes visszatartani a kaczagást, mikor a tábornok rajtam való elámulását észlelém. A hányszor ezen episodra gondolok, mindig eszembe jut báró Masburg Sándor, a ki a hadjárat közben szakaszával egy kémjárat alkalmával tévesen járván el, bevonulása után Rohoncynál jelentvén magát, e szavakkal fogadtatott az ezredes által:

— Lieutenant Masburg, falls Sie noch einmal einen ähnlichen Fehler begehen, lasse ich Sie erschiessen.

— Das wäre sehr traurig und kränkend für mich, Herr Oberst, válaszolá báró Masburg hadnagy.

Rohonczy ezredes felkanyarodtatta a szakaszt, nehogy a közlegénység észrevegye, mi jó izűt

kaczag az ezredes hadnagyának ezen elmés, de szabályellenes válaszában.

A tábornokunk által tartott szemle azért is emlékeztet reám nézve, mert a piacon kivonulván s hosszasan levén kénytelenek várni, a míg reánk kerül a sor, — láttam először és ismerkedtem meg Carlottával, egy feltűnő szép, magas termetű, szőke hajú, fekete szemű lombard hölgygyel, a kivel, miután felőlem való nézetei a tábornokéitól egészen eltérők valának, szoros viszonyba léptem, melynek egyes phasisai az akkor annyira divatos Dumas-féle Cameliás hölgy iskolájára emlékeztettek.

Utóbb e viszony oly irányt vett, a mely sem akkori körülményeimnek, sem érzelmeimnek meg nem felelhetett többé, a mely oknál fogva annak idején Lodiból Innsbruckba való áthelyezésemet Carlotta előtt eléggé ügyesen eltitkoltam. De nem ismervén még az olasz nők akaratos s erélyes jellemét, egy oly jelenetnek tettem ki magamat e titkolódás révén, a mely kellemetlen feltűnést keltett. Mikor ugyanis január 26-án Lodiból elindulánk, első állomásunk Cremáig, nyolcz tisztje zászlóaljunknak, hozzánk való ragaszkodásuknak óhajtván tanujelét adni, elkísérték a szállítmányt; összesen vagy 24-en lehattunk besorozott honvéd tisztek, s szabályszerűleg kettesével meneteltünk,

elől egy csoportban haladván a bennünket kísérő tisztek.

Én Carlottától természetesen nem búcsúztam el, azt ígervén neki, hogy szokott napirendemhez képest január 26-án 5 óra után meg fogom látogatni, utóbb az operába kísérendő őt. Nem annyira a lelkiismeret furdalásai, mint valamely véletlentől való félelem útközben nyugodnom nem engede. Mintha minden pillanatban valamely válságos eseménynek kellenék bekövetkeznie, úgy érzem magam. S csakugyan, már közel valánk Cremához, midőn kocsirobogás költé fel figyelmemet; rettegvén a netalán bekövetkezendőtől, nem mertem hátra tekinteni, de szorongó kebellem folytatám látszólag egykedvűen utamat. Mikor a kocsí a menetelő szállítmányt elérte, észrehevém, mint hajlik ki belsejéből egy női alak s int a kocsisnak, hogy álljon meg. Alig egy percz multával Carlotta kiszökik a járműből s egy felkiáltással felém rohan s nyakamba borúl, alkalmat nyújtván nekem s kis századunknak, «mit dem dramatischen Schrei einer Italienerin» már akkor megismerkedhetni. Évek multán annyi olasz művésznővel jöven összeköttetésbe, az ehhez hasonló drámai felkiáltást gyakrabban hallám — a színpadon.

A szállítmányunkat kísérő tisztek közbenjárása

nyomán Carlotta előre Cremába hajtatott a szállodába, a hol én őt utóbb felkeresém, rendesen s mind örökre elbúcsúzván tőle. Ily véget ért első s egyszersmind utolsó szerelmi kalandom olasz földön.

E kis episodnak nem annyira én, mint ott jelen volt tiszteink egyike adta meg árát, a ki ez alkalommal figyelmessé válván Carlottára, beléje szeretett. Kevésbbé levén járatos a szív ömlengéseinek higgadt megítélésében, a képzelt viszont-szerelem által elragadtatva adósságokba merült. Utóbb teljesen zilált viszonyok közé keveredvén, tisztí rangjáról lemondani kénytelenítettett, s a végső nyomornak esett áldozatul.

Soha inkább nem örvendék a hazulról érkező híreknek, mint Lodiban való egyforma, unalmas, minden kellemet s változatosságot nélkülöző tartózkodásom alatt. Menetelés közben mikor egymást váltják fel a legkülönbélebb benyomások, — mert hisz minden egyes állomás a szegény közkatonára nézve az újdonságnak és ismeretlennek ingerével bír — kevésbbé érezzük magunkat utalva a családunkkal s tűzhelyünkkel fenntartandó szorosabb összeköttetésre, mint a kaszárnya bűzhödt levegőjére kárhoztatott valóban kétségbeejtő tespedés közben.

Édes anyám szorgalmasan írt, s minden egyes levelében azzal bízatta magát s engem is: hogy rövid időn haza fogok térhetni, s annyira hitte ezt, hogy Armin öcsém által egyik régebbi Aszódon létező tiszti lakunkat az én számomra már is összeigazítottatta, hogy függetlenül mindenkitől s zavartalanul pihenhessem ki most már majd két év óta tartó vándoréletem közben kiállott kínszenvedéseimet.

Édes anyám levelein különösen azért örültem nagyon, mert jó egészségnek örvendett, s mert nem érzé magát elhagyottnak, egyik németországi oldalrokonunk, Boose kisasszony, a ki évekig tartózkodott volt Londonban és Angliában mint Cambridge hercegné udvarhölgye, nála telepedvén le, s jól értvén az idősebb nők körül szükséges szórakoztatáshoz, elszigeteltségét s elvonult helyzetét feledtetni tudta.

Boose Matild unokahúgam volt az, a ki engem utóbb, mikor ismét Pestre kerültem, a Zellenka-féle fésűs-üzletre figyelmeztetett, mint olyanra, melynél jobban berendezettet ő sehol külföldön nem látott. Meggyőződván szavai igazságáról, annyi éven át hű vevője valék s maradtam e boltnak, minden hó elsején néhány forintnyi pipereadómat ott róván le.

Prónay Józsitól s több barátomtól is vettem

híreket, s legalább azt tudtam, hol vannak s mivel foglalkoznak. Prónay Józsi és testvérbátyja Pista — az én volt századosom — kiállván a reájok mért büntetést, Nógrád megyében Romhányban tartózkodtak, e memento mori helyén a Rákóczy-féle felkelésnek, mert Romhány közelében vívta s vesztette el Rákóczy Heister ellen úgyszólván utolsó csatáját. Gróf Bethlen József, noha Aradon mint «untauglich» kiszabadult, még sem kerülhette ki sorsát, s most Vicenzában van a Toskana-dragonyosezrednél besorozva mint közember; ugyanott vannak hason minőségben báró Lipthay Béla és Kempelen Károly, Görgey tábornok volt segédtisztje.

Gróf Eszterházy István Klattauban Csehországban a Hannover-huszárezrednél káplár, gróf Batthyány Gusztáv ugyanott közvitéz; Pászthory Józsi Florenczben van egy ott állomásozó gyalogezrednél; báró Döry Lajos pedig Anconában közlegényeskedik a Hohenlohe-gyalogezrednél, s most is mint mindig jókedvű.

Julia nővérem férjével báró Jósika Miklóssal Bruxellesban telepedtek le menekültek gyanánt, s a mint leveleiből észlelém, teljesen beléélték magukat az emigratio sivár viszonyaiba. Szapáry Eliza grófnő részint Pesten, részint falun tartózkodik édes atyjánál, s meg nem feledkezett régi

barátjáról s hű elefántjáról, minek tanujeléről Lodiba küldötte egyik számomra készült kézimunkáját, a minek rendkívül megörültem. Keglevich Gábor gróf Jenke és Emmi leányaival a forradalom lezajlása óta falun Egres-Kátán lakik; e kedves két grófnő folytonosan tud rólam, valamint én is kedves kötelességemnek tartom érdeklődni azok körül, a kikkel életem annyi kellemes perceit töltém a boldogabb napok korában.

Pestről vettem ez idő tájt azon hirt, hogy december havában már meg lőn engedve a nemzeti színházban a Hunyady László dalmű előadása; a mit akkoron nagy concessiónak tartottak; de ugyanakkor tudtam meg azt is, hogy volt ezredesem Rohonczy Lipót 18 évi várfigságra lőn elítélve. Ez utóbbi híreket gróf Zichy Gézától hallám, a ki Milanóból eljött Lodiba, meglátogatván közvitéz barátját.

Lodiban való tartózkodásom közben egy igen kedélyes szokással nyílt alkalmam megismerkedetni, a mely sokban a mi karácson-esti szokásainkra emlékeztet. Ugyanis december 12-én mint Lucia napján, mindenki vásárol tehetségéhez képest ajándékokat s azokat szerettei s ismerősei között osztogatja el; természetesen csak is női ismerősökről lehetvén szó. Magam is elmentem a

piaczra s vásároltam mindenféle csekélységet. De mikor már megvolt a Lucia vásárfia, csak akkor vevém észre, hogy nincsen kit megkínálom ajándékaimmal. Elvittem az egész szállítmányt Carlottához, s ő azután annak segélyével nagyszerű Lucia napját rendezett, mert a szomszédság gyermekeit összecsiszítván, azok nagy örömeire elosztogatta a «Signore soldato» adományát.

Olaszországi telünk december első napjain túl mind inkább magyar jelleget öltött; egyre havazott s közben eléggé kemény fagy is alkalmatlankodott nekünk szegényül ellátottaknak. Akkor járt hire azon szerencsétlenségnek, mely egy Magyar-Óvár táján menetelő üteget egy hófergeteg alkalmával ért, oly erővel s gyorsasággal temetvén el a hó alá a legénységet s lovakat, hogy azok legnagyobb része oda veszett, a megfagyásnak esvéen áldozatul. Ekkor lőn kiadva a hadügyi kormányzat részéről azon parancs: beállítani a kemény tél tartamára a katonaságnak egy állomásról a másikra való áttételét, nehogy menetelés közben a magyar-óvárihoz hasonló szerencsétlenség érhesse az úton levőket.

Úgy látszik azonban, hogy ezen rendelet alól mi szegény besorozottak ki valánk véve; a következő legalább azt bizonyította.

Már napok óta hire járt annak, hogy a besorozott honvédtisztek egy részét átteszik a vorarlbergi hadtesthez, melynek zöme akkoron Tirolban vala elhelyezve. E jelenségeket háborús hírekkel hozták kapcsolatba, azt rebesgetvén, hogy a Lombardiában elhelyezett hadtest Turin, a Tirol-Vorarlbergben állomásozó hadtest pedig Hamburg és Schleswig-Holstein felé fogván előnyomulni, a honvédtisztek veszélyes elemét lehetőleg széttörni szándékoznak az egész hadseregben, nehogy egy helyen összpontosítva netalán kellemetlen izgultságnak képezhessék gyűpontját.

E bizonytalanul keringő híreknek egy január 23-án kiadott parancs vetett véget, mely szerint a lombard-velencei királyság területén létező hadakba besorozott honvédtisztek nagy része a Tirolban s Ausztriában elhelyezett ezredekhez fogna áttétetni.

Legközelebbi ismerőseink közül Wuesthof, Dessewffy s én a Lajos főherczeg nevét viselő 8-ik számú gyalogezredbe lettünk besorozva, melynek törzse Innsbruckban van elhelyezve.

Ugyan az nap délután már átszállítottak bennünket a szállítmányi laktanyába s január 26-án reggel, egybe levén állítva a transport, elindulánk Crema felé.

Katonáskodásom közben sokat szenvedtem, de soha annyit mint azon menetelésünk alatt, melyet Loditól Crema, Brescia, Castiglione, Valeggio, Verona, Volargne, Ala, Roveredo, Trient, St. Michael, Neumark, Botzen érintésével Innsbruckig megtettünk, — mely körülbelül három hét alatt több s súlyosabb szenvedéseket állottam ki, mint Világostól Milanóig.

Folytonosan bokán túl érő hóban meneteltünk, a mely dél felé felengedvén, teljesen átnedvesítette lábbelinket, — úgy annyira, hogy én például az első hét alatt a folytonos átázás következtében mindkét lábam körmeit elveszítvén, a legnagyobb kínok között birtam csak az egyes 5—6 mérföldnyi távolságú állomásokat végig gyalogni.

Ellátásunk a lehető legrosszabb volt, mert a veronai transport-laktanyában mind megférge-sedtünk, s azontúl a kisebb állomásokon az éjjeleket istállókban valánk kénytelenek eltölteni; átnedvesült s átfázott lábakkal, éhségnek s nyomornak kitéve.

Mikor végtére elértük Trientet s ott pihenőt tartottunk, a reám lerakodott két heti piszkot egy meleg fürdő segélyével kívántam eltávolítani. A fürdőt felkeresvén, azt zárva találtuk, mert, úgy mond a cseléd: Tirolban télen át nem fürdik senki. S csakugyan utóbb meggyőződtem

arról, hogy ez való igaz, mert Tirol hegyei között levén állomásozva, úgy tapasztalám, hogy a nők — a férfiak mint élők világukat, azzal keveset törődtem — egész héten át nem mosakodnak s nem is fésülködnek, — s csak is szombaton este lefekvés előtt használnak látszólag vizet s fésülködnek meg, mert vasárnap reggel a misét látogatandók, mégis némileg presentabilis állapotba akarják magukat juttatni.

Képzeltetni, mi állapotban érkezénk meg február 19-én Innsbruckba s onnan másnap állomásunkra Zierlbe.

Innsbruck dicsőségére legyen mondva, ott végtére csakugyan megmosakodhattam, de csak is a fürdőtulajdonos borzasztó állapotom előidézte szánakozásának köszönhettem a kivételesen számomra elkészített langyos kádfürdőt, mert ama viziszonyban sinlődő Hofer-haza fővárosában is ámulattal néztek reám, mikor télen fürdőt kértem.

Az egész úton csak egy kellemes meglepetésben részesültem, a mennyiben Botzenben utolért Armin öcsém, hozván hazulról híreket s pénzt, a mely látogatás életem e borzadályos szakában kétszeresen jól esett. Már akkor tapasztalám mindabból, a mit Ármin nekem a falun s a szomszédságban való viselt dolgairól beszélt, hogy alig

hanem rövid időn őt mint Keglevich Emmi vőlegényét fogom viszontláthatni.

Trientben egy ezred vala állomásozva, mely az előbbi években Pesten tartózkodott ; tisztjei mind nagyon szívélyesen fogadtak s minden tőlök telhetőt elkövettek, hogy leverő helyzetünkön könnyítsenek.

Neumark városkában a német ajkú polgárság viseltetett irányunkban nagy előzékenységgel, s tiszteletünkre egy estélyt rendezett, melyben az igazat megvallva, csak vontatva, s az irányunk nyilvánuló vonzalom viszonzása céljából vettem részt, — mert teljesen ki valék merülve.

Ezen estély alkalmával tünt fel nekem leginkább az olasz s német nemzetségek közötti kirívó ellentét, különösen a mi a nőket illeti. Hónapok óta megszokván az olasz nők jelleges arczélét, annyival inkább szembe ötlöttek Neumark vegyes nemzetiségű s külsejű, minden nemességet s deliséget nélkülöző női s férfi alakjai. A költői s próza közötti választóvonalat soha kirívóbban nem észlelém, mint épen ez alkalommal.

Botzenben két napi szabadságidőt nyerék ; ezt öcsém társaságában töltvén el, s Innsbruckba szállítmányunkhoz csatlakozva, február 21-én Zierlbe vonultunk be, mely állomás három mérföldnyire fekszik Innsbrucktól Feldkirch felé. Zierl néhány

évvel utóbb nevezetes s sokat emlegetett helylyé vált, mert a falu közelében az országút egy kanyarulatában történt a szász király kocsijának szerencsétlen felborulása, melynek következtében szörnyet halt.

Mielőtt katonai pályám végkifejlesztéséhez érnék, legyen szabad még egyszer naplóm eredeti fogalmazványát ide igtatnom, mert csak ennek nyomán ítéltető meg helyzetem a maga teljes valóságában.

MEGVÁLTÁS.

Zierl, 1850 február 27-én.

Mióta közember vagyok, sokat szenvedtem, sokat állottam ki, gyakori megaláztatásnak valék kitéve; de leverőbb s lesujtóbb érzés annál, mely ez állomásunkon töltött első napjaim közben egész lényemre ónsúly gyanánt nehezedett, sohasem fogott el.

Mikor február 21-én Innsbruckból egy közember kíséretében ide értem, századosom lakására kísért az illető s ott hagyott a kapu alatt, azt hagyván meg nekem, várnám meg a kapitány urat, a míg haza érkezik a századgyakorlat végeztével.

Másfél órát váraкоztam átázott s átfázott állapotban, éhen-szomjan, míg végre gróf L..... százados megérkezék. Megpillantván, reám rőffent s felrendelt első emeleti szállására. Századosom egészen fiatal ember s noha, mint később megtudám, 27 éves, szőrtelen arczánál fogva alig 18 évesnél látszék idősebbnek. Elébe kerülván, úgy fogadott mint valamely börtönbe került gonosztevőt fogadni szokás, leszidott s kifogásolta azt,

hogy annyi levél várakozik reám. Leveleim csak-ugyan egy csomóban összerakva ott feküdtek íróasztalán; elővevén a csomót, egymás után felbontatta általam a leveleket, s azok tartalmát fennhangon elolvastatta velem, a magyar nyelven írottakat le kelle fordítanom, intetvén, hogy hű és igaz fordítását adjam azoknak.

Ezen eddig sohasem tapasztalt szolgálati eljárás engem rendkívül felizgatott s mintegy önkivüli állapotba helyezett, mert az ehhez hasonló apró csipésekhez és bántódásokhoz szokva nem valék. A rapport végeztével leküldött a kapu alá s onnan az ordonancz által szállásomra kísértetett. Mikor annak küszöbét átléptem, a kályha padkájára leroskadtam, könnybe lábbadtak szemeim s sírva fakadtam; mialatt könnyeim arczomon végig leperegtek, némileg megkönnyebbülék, s csak ekkor néztem körül, hogy tulajdonképen meggyőződjem, hol s mint vagyok elszállásolva.

A tirolai parasztházak, mint mindenütt, úgy ez országban is mind egyformán építvék; az utczára néző kályhával s padkával ellátott szoba a család tartózkodási helyét képezi; az udvari szoba, a mely emettől egy konyhául szolgáló síkátor által van elválasztva, az egész család hálóhelyéül szolgál, s mint ilyen fűtetlen.

A család, melynél beszállásolva valék s a mely

az utcára néző szobát egész napon át elfoglalta, egy nagyanyából, annak nővéréből, fiából, menyéből s unokájából, s így tehát három nőből, egy férfiből s egy gyermekből vala egybe alkotva. Egykedvűleg fogadtak, a mint szokás fogadni a betolakodó katonát, — s kinyilatkoztatták, hogy éjszakára az egész szoba az én rendelkezésem alá adatik, hálóhelyemül — mert ágy nem lévén — a padkát jelölven ki.

Háromszor napjában ettünk, reggel, délben, este; mindannyiszor tiroli divat szerint tejbe főtt kukoriczadara szolgáltatott fel egy nagy közös tálban, mindegyikünknek nyújtatván az öreg aszszony által egy darab savanyú izű kenyér.

Elképzelhető, hogy ama szoba levegője estende, mikor a padkára lefeküdtem, minő miasmaticus lehetett, mikor abban naphosszanta hat ember kigőzölgése, három ízben feltálalt étel, s több rendbeli a javából való pipadohány hideg füstszaga egybe szorúlt.

Ily viszonyoktól környezve, — testileg és lelkileg a végletekig lesújtva, nem csoda, hogy a kétségbeeséshez valék közel, midőn újból meg kelle kezdenem azt, a mit már Lodiban hónapokkal ezelőtt bevégeztem. Századosom ugyanis nem lévén eléggé megnyugtatta kiképeztetésemet illetőleg, másod ízben kezdette meg velem az egész

gyakorlati s elméleti tanfolyamot. Ujonecz minőségemnél fogva tehát újból a fegyverfogásokat gyakorlám s jártam az iskolát, a mi reám nézve annyival untatóbb, mert az iskola nyelve a cseh levén, mind abból, a mi ott előadatott, egy árva szót sem értettem.

Ezen egész eljárást tehát másnak mint bosszantásnak nem igen vehettem.

Mikor estende kőpadhoz hasonló kályhapadkamon összezsugorodva fekszem, — azon tépelődöm rendesen: meddig fog még e sivár, engem szellemileg s testileg teljesen kimerítő s elbutító életmódom tartani. Quousque tandem . . .

Zierl, 1850 márczius 6-án.

Nevem napján írom e sorokat, a világtól, ismerőseimtől elszigetelt, minden művelt s kedélyes érintkezéstől megfosztott állapotban, a kivel sem emberek, sem a sors keze nem igen törődik többé.

Pedig igaztalan vagyok, midőn ezt mondom mert az első egy heti itteni tartózkodásom után már is némi javulást mutató változás állott be helyzetemet illetőleg, — a mennyiben az egymást ért meghülések, reám súlyosodó fáradságok s mostoha viszonyok, végre pedig szállásom tűrhetlen körülményei következtében egyiptomi szembetegségbe

estem. Ez állapotomat javulás gyanánt jelzém azért, mert orvosunk a betegség constatálása után azonnal jelentést tett a századparancsnokságnál, mely szerint ily miasmaticus helyiségben beteg embert gyógykezeltetni lehetetlen; mire azután eljőve maga a százados, szemlét tartandó a neki jelentett körülményekről. Épen családom körében talált, a mint mind a hatan együtt guggoltunk a szűk, bűzös szobában s én szemeimet borogattam kizárólagos birodalmam székhelyén, a kályha padkáján foglalván helyet.

Gróf L. úgy látszik nem osztotta az orvos véleményét, mert helyzetemen változtató parancs vagy rendelet nem igen érkezett. Néhány nappal utóbb Innsbruckban járván az ezredesnél, s onnan vissza érkezvén, hívatta magához az őrmestert s meghagyá neki, hogy velem ezentúlra, az eddigi modortól eltérőleg, jól s emberségesen bánjanak.

Szegény százados, csak utóbb, mikor gyakrabban meghívott magához ebédre s egészen kedélyesen s barátságosan társalgott velem, — tudtam meg okát az irántam tanúsított szigorú eljárásnak. Atyja ugyanis a lezajlott forrongás s háború közben compromittálva levén, — fia attól tartott, hogy egy édes atyjával hason sorsra jutott egyén iránti előzékeny magaviselete netalán roszt magyarázathatván, jövőjére ártalmas befolyással lehetne.

A valódi erkölcsi alap hiánya mindannyiszor megboszulja magát.

E visszás élelményeim közben azonban Zierlben pártfogóim is támadtak, a kik azontúlra jótékony s csillapító befolyást gyakoroltak mostoha sorsomra.

Első ezek között volt a postamester s egyszersmind fogadó, s annak vén, de rendkívüli ügyes s leleményes Náni nevű pinczérnője. E ház népe engem rendkívül megkedvelvén, ápolgatott, jól tartott — szóval atyailag s emberbarátilag bánt velem minden tekintetben.

Második pártfogóm s támaszom Olgyay kapitány vala, a Windischgrätz-dragonyosoktól, mely ezred egyik százada Zierlben s a közel fekvő falvakban van elszállásolva. E század tisztjei közül megismerkedtem herczeg Windischgrätz másod kapitánynyal, gróf Eichelburg és gróf Grävenitz hadnagyokkal, a kivel évek multán Budapesten mint ezredessel gyakran találkozám, neje gróf Zay Lóri révén Magyarországgal szorosabb érintkezésbe jutván.

Nem szabad megfeledkeznem őrnagyomról, Brassier de Saint Simonról sem, a ki az első ezelőtt néhány nappal tartott vizsga óta a lehető legszívélyesebb bánásmódot tanúsítja irántam.

Sokat segített rajtam Olinszky nevű lengyel származású őrmesterem is, a ki mint művelt s az

enyémhez körülbelől hasonló sorsa juttatott fiatal ember, sokban javított helyzetemen.

Olinszky érdeklődésének első következménye az lőn, hogy más szállást adtak, a mennyiben az őrmester az egyik fogadó táncztermét foglalta le saját számára, maga mellé vevén laktársúl engemet.

E tágas s szellős tánczterem, ritkán levén használatban, imprægnálva volt úgynevezett sváb férgekkel, helyesebben mondva bogarakkal, annyira, hogy estende az ágyban megmaradni nem valánk képesek, mert e bogarak százával leptek el bennünket.

Egy geniális eszmém támadt ekkor, a mi valóban csodának vala mondható, mert közel valék már a végelbutuláshoz.

Ugyanis este lefekvés alkalmával, a különben elsötétített terem egy szegletébe lapos, vízzel telt tálat állítottam s annak közepébe égő gyertyát helyeztem el. A férgek nem gondolván többé velünk, mind a világosságnak tartottak s megakaráván közelíteni a gyertya fényét, százával a vízbe fultak. Ezen eljárást naponta ismételvén, éjjeli nyugadalmunkat e veszélyes ellencitől ily elmés módon óvtuk meg.

A Windischgrätz-dragonysok ezrede, mint kiváló vitéz s magát minden alkalommal kitüntetett

ezred, azon kiváltsággal bír, mely szerint most már egyedüli ezrede az összes hadseregnek, a mely bajuszt nem visel. Három évvel ezelőtt még az egész német lovasság s gyalogság sima képpel jelenhetett csak meg, — s e rövid időköz után már is feltűnt nekünk az, hogy létezik még bajusztalan ezrede a hadseregnek.

Márctzius hava utolsó napjaiban érkezett ide parancs, mely szerint a Windischgrätz-dragonys ezred gróf Gyulay táborszernagy előtti kikelése alkalmával az eddig divott «Frack» helyett a már elkészült s raktárban levő «Waffenrock»-ot fogván próba-képen felölteni, első ezrede leendő hadseregnek, mely az új egyenruházati szabályrendeletnek megfelelőleg leendő kiállítva.

Szegény Olgyay kapitány e rendeletnek áldozatul esett, — mert esős idő járván, megkímélendő az új egyenruhát, köpenyegben rendelte ki a századot; gróf Gyulay táborszernagy e rendelenes eljárása miatt a profoszhoz küldötte pártfogómat, a mely esemény akkoriban nagy feltűnést keltett, — mert túl a rendén szigorúnak tartott a tisztek által.

Gróf Bissingen gyalogsági százados állomásonkon átutazván, felkeresett, megigért nekem, hogy szabadsággal haza indulván Krassó megyei

birtokaira, Pesten fel fogja keresni édesanyámat, jelentést teendő neki hogylétemről. E véletlennek annnyival inkább megörültem, mert már majd két hete, hogy tudósítást hazulról nem kapván, attól tartok, hogy édes anyám talán beteg.

Dessewffy és Wuesthof társaim mindketten betegek, s aligha kórházba nem kerülnek, mitől isten, a jelen viszonyok között legalább, óvja meg a szegény közkatonát.

A tavasz beálltával legfáradságosabb teendőnket képezték a gyakorló menetelések, melyek gyakran egy egész napot vevén igénybe, rendkívül kifárasztottak, leginkább azért, mert a hegy-mászást mi, az alföld fiai, vajmi nehezen szokhatuk meg.

Valószínűleg, hogy megszokjuk az Alpeseken való menetelést helyezték át századunkat április 3-án Axamsba, egy több ezer lábnyi magasságban fekvő városkába, a mely nem csak eme fekvésénél, de egész jellegénél fogva is valóban eredeti s különcz benyomással volt reánk.

Axams másfél századdal ezelőtt mint műiparral foglalkozó város a vagyonosságnak bizonyos kiváló képviselője lehetett; ezt kell legalább hinnünk, ha e most falut mutató helységnek számtalan emeletes, a kisebbszerű paloták modorát

mégközelítő építményeit szemléljük. E hajdanta fényesen kiállított házak első emeletei mind üresek, azok földszintje földműves parasztok által lakatván. Bennünket katonákat ezen üresen álló emeletekben szállásoltak el, s így például nekem és Fésűs Miska társamnak — most ministeri tanácsos a közlekedésügyi miniszteriumban Budapesten — egy egész emeletet bocsátottak rendelkezésünkre, a mely emeleten tánczterem, ebédlő, fogadóterem, szóval egy egész úri lakosztály tátongott üresen. E helyiségek mind még maradványait mutatják a hajdani fényűzésnek, tarkára befestett faszőnyegekkel (boiseries) levén bevonva, ódon olasz divat szerint. Ez elpusztult város reám egészen különös, mondhatnám lehangoló benyomást gyakorolt; tudakozódásomra azt nyervén válaszúl, hogy hajdan e város lakossága nagy hírnek örvendő hegedűk gyártásával foglalkozván, gazdagodott meg; a hegedű-gyártás általánosításával megszűnt az Axams-ban lakó iparosok kiváló keresete, s alább szállott gazdagságuk is.

Axamsban is úgy éltünk mint Zierlben, naponta három ízben levén kénytelenek tejbe főtt kukoricadarával beelégedni, mert a tirolí paraszt csak háromszor évente eszik marhahúst: husvét, pünkösd és karácson első ünnepén. — a mely kivé-

teles ünnepies étkezésbe azután rendesen belé is betegszik.

Nekünk kettőnknek a rendelkezésünkre bocsátott palotában több bajunk támadt az egerekkel, mint a rossz eledellel, mert hisz az utóbbit már megszoktuk. Egér annyi tartózkodott a faszőnyegek megett, hogy reggelre egyetlen szál gyerityánkat is, melylyel bírtunk, teljesen felemésztették. Nem maradt tehát más hátra, mint este hazajövetkor mindennemű Axamsban esetesen kapható eledelt hozni magunkkal — kukoricadarát, sonkabőrt vagy csontot a hentestől, kenyérhulladékot — s ezt letenni a szoba egy zugába, hogy így alkalmatlan szobatársaink figyelme tőlünk el, a hulladékokra irányoztassék. E módon tettük lehetővé azt, hogy békességet köthetvén állatkáinkkal, békét hagytak nekünk ágyunkban, mert kettőnk számára csak egy ágy vala rendelkezésünkre bocsátva.

Axams állomás azért kellemetes reánk nézve, mert egyáltalában nincsen dolgunk, — miután annyi sík hely itt a hegyek közt, a hol egy fél vagy egész századdal gyakorolni lehetne, alig található az egész környéken.

Az egymást érő gyakorló menetelések s dandárhadgyakorlatok alkalmával mindig Innsbruckban

vonatnak össze a hadak, onnan indulván el azután a gyakorlatok az egyes völgyek mentén, — mert más felé indulni lehetlenség e hegyes vidékben.

Május 11-én Gyulay hadügyminiszter az egész vorarlbergi hadtest felett tartván szemlét, a mi dandárunknak is szentelt egy fél napot. A szemle végeztével ezredünk a nagy kaszárnya udvarán levén felállítva, vissza indulandó az egyes állomásokba, — midőn a hadügyér szárnysegéde egy törzskari őrnagy ezredesünkhöz lovagolván, engem kihivatott maga elé. Először is azt kérde tőlem, mint bánnak velem; utóbb pedig biztatott, hogy viseljem magam jól, a mely esetben rövid időn altiszt lehet belőlen. Mondhatom, szép vigasztalás. Babarczy kapitány Gyulay gróf kíséretéből hasonlóképen cselekedett s örömét lelte abban, hogy egy szebb jövővel biztasson, melynek végkilátása mindig az altizti rang volt. Furcsák ezek a fél nagyurak, mintha rég nem lehetnék altiszt, ha azzá kíváncsoztam volna lenni; azt gondolták ők, hogy csak is protectiójok révén érhetném el, a mivel naponta megkináltak.

Ebben az elátkozott hegyi rom-városban egészen május 18-áig maradtunk, a mely napon azután új állomásunkba Mutters falucskába, közel Innsbruckhoz vonultunk be.

Mutters egy virágzó kis hegyi falu, melynek lakói jó modú paraszt nép s épen ez oknál fogva szelid s tisztességes magaviseletűek. A civilisatio első nyomai reánk nézve azon nevezetes tünetben jelentkeztek, hogy reggelenként házi gazdánk nem nyújtott nekünk kukoriczadarát, — hanem tejes kávéval tartott jól. Bármilyen gyenge s cikóriás lett legyen is ezen úgynevezett kávé, reánk nézve e váratlan változatosság mégis rendkívül örvendetes vala.

Szép kellemes tavaszias időjárásunk levén, szabad időnk a környékben teendő sétákra használtuk fel, a mely időtöltés itt e regényes, kies faluban s annak környékén némileg hálados, mert közel fekvén Innsbruck fővárosához, sétáink s kirándulásaink alkalmával a fővárosi divatos világgal is némi érintkezésbe jutánk, — a mi hónapok óta elvadult kedélyünkre tagadhatlanul jó befolyással volt.

Az Innsbruck közelében levő Gallwiesen és Isti hegy néven ismeretes mulatóhelyek, különösen vasárnaponként délután általunk nagy kedvteléssel lettek látogatva. Az ott egybesereglett fővárosi közönség rendkívül tisztességes s szemérmesnek tünt fel előttünk, — hogy valami szerfelett mulatóságos vagy épen kedvtelésre gerjesztő lett volna,

nem mondhatnám. A nők eléggé szépek ugyan, de merevek maguk viseletében és többnyire a nemesebb alkat s jelleg hiányában szenvednek; a férfiak úgy látszik, a serivást s czéllövést kivéve, alig érdeklődnek a társas élet mozzanatai körül. A táncz, mely néha-néha meg lett kezdve, mikor már nagyon is jó kedvük kerekedett, egészen megfelelt jellemüknek — kimért lassúdad s minden indulatosabb felhevülést nélkülöző levén.

Mi közlegények, leülvén a jobb társaság által elfoglalt asztalok egyike köré egy pohár sert fogyasztandók, — nem épen előzékeny fogadtásban részesültünk; lenéztek bennünket a tiroliaiak mint valami oda nem illő betolakodókat. Hogy Olaszországban így bántak velünk, azon nem csodálkozám, — de a Hofer hazájában a hazai hadsereg iránti e hideg s mogorva magaviselet rendkívül meglepett.

Mikor esténként holdvilágos éjben Muttersbe felgyalogolánk Miska társammal s a tündéries fényben úszó, felségesen szép tájképet csodáltuk, — bizonyos búskomolyság vett erőt rajtunk, mintha életünk mindazon napjai, melyeket e lenézett egyenruhába bujtatva leéltünk, örökre elvesztek s a semmiségnek estek volna áldozatul — reánk nézve.

Május hava utolsó napjaiban azon különös sze-

rencsében részesültem, hosszú idő után két boldog volt honvéd-tisztet szemlélhetni. A huszonnégy felülvizsgálat alá berendelt volt honvéd-tisztek közül kettő bocsáttatott el; Gobádi volt lelkész és Schäffer, egy fiatal gyenge termetű temesvári ifjú. E két társunk, mikor levetve az egyenruhát, polgári öltönyt öltve eljövének hozzánk búcsúzni, a megelégedettség s öröm jelképét viselték arczukon.

Elkísértük őket a falú határáig, — a mikor azután mi vissza Muttersbe, ők hazájok felé Magyarországba vették útjokat.

Gobádi azzal hálálta meg iránta tanúsított barátságomat, — hogy Innsbruckból távozván, egy igen csinos tiroli leány ismerősével hozott érintkezésbe, kárpótlásul a távozó magyar «Herr Soldat» fejében helyettesről gondoskodván.

E kis kalandnak — mert életem akkori egyforma unalmas folyásában az ily futólagos ismeretség is a kalandszerűnek jellegével birt — legalább annyi hasznát vettem, hogy gyakrabban keresvén fel a várost, némileg felüdültem e szórakozás segítségével lehangoló tespedésemből.

Közkatonáskodásom végnapjairól legőszintébb tanuságot tesz naplóm itt alább egybeállított kivo-

nata. — mely egészen hű képét nyújtja az akkor létezett viszonyoknak s egyszerűen, de hiven ecseteli az események alkotta s előidézte kedélyvilágom hevélyeit, túlzásait, elragadtatását, csalódását s az ezek révén bekövetkezett — kijózanodást. — Az első ifjúság himporát az élet dermesztő viharata tova sepré. — Vannak érzelmek, melyeket átérezni lehet csak, de leírni nem.

Bátran elmondhatom magamról, hogy közkapcsolódásom közben a *protectio* nem igen mosolygott felém. — Én magam mind két ezredemnél a legkifogástalanabb magaviseletet tanúsítottam, a mit legjobban bizonyít az, hogy sem megfeddve, sem megbüntetve nem valék soha. — Egyetlen egyszer pirongatott meg hadnagyom Lodiban, mert a vasárnap délelőtti mise után eszközölt zsoldfizetés alkalmával nem valék jelen. — Nem lehetett ott lennem, mert a 11 órai misén légyottom volt egy nővel a templomban; — már pedig ha egy légyott és a zsold felvétele között kell választanom, a mig élek, úgy reményilem legalább, mindig az elsőbbet fogom választani.

Tisztjeimnek egyetlen kifogása volt ellenem s ez abból állott: hogy zokon vették nekem, hogy cadet-egyenruhát *ex propriis* nem akartam ma-

gamnak beszerezni, — a mivel gyakran megkínáltak s a mit gyakran követeltek tőlem. — Én e kínálatra mindig azt válaszolám : ha közlegény vagyok, nem lehet szándékom más egyenruhát viselnem, mint a melyre a legfőbb hadúr által mindannyian érdemesítették ; de nem is tartom sem szégyennek, sem alkalmatlannak ezen egyenruha viseletét, mert becsülettel s kifogástalanul viselem. — Ezt annyival inkább mondhattam, mert a «Compagnie-Schneider» titkos tanácsosa én vagyok, s mi ketten adtunk idomtalan csákokinknak, frakkjainknak s nadrágainknak valamivel tetszősebb formát az átdolgozás alkalmával.

S daczára e békés magaviseletnek s mindig kifogástalan conduitenek — a minnek igaz voltáról alkalmam nyílt meggyőződhetni — a hányszor valaki mellettem fel akart szólani, a legbadarabb hírek hozattak keringésbe ellenem, melyek révén bármi csekély külről érkező protectio vagy csak tekintetbe vétel is, lehetetlenné vált.

A szász király már említettem jóakaró kérdészködésére az lőn válaszolva : nem lehet ez ember érdekében eljárni, mert iszonyú békétlen s excessivus, most is párbajra hívta ki őrnagyát egy nő miatt, s kevésbe múlt, hogy várfogságra nem jutott.

Pedig én őrnagymmal, Brassier de St.-Simon-nal a legjobb barátságban éltem, s a mikor lehetett, épen ő volt az, a ki nekem kisebb előnyök által némileg tűrhetővé igyekezett tenni kétségbeejtő helyzetemet.

Mikor édes anyám felkérte báró Reischach Zsigmond tábornagyot, régi jó ismerősünket, hogy lenne kegyes valamely lépést tenni felszabadíttatásom érdekében, azt válaszolá: Nem lehet asszonyom, mert fia mint nagy úr él ezredemnél — ő levén a Prohászka 7-ik számú ezred másodtulajdonosa — s ez által tönkre teszi a disciplinát s tisztjei féltékenységét kelti fel.

Ezt akkor mondotta báró Reischach, mikor én gyakran éhségtől gyötörve, a reám adott piszkos egyenruhában Lodiban közel valék a kétségbeeséshez.

Szapáry Eliza grófnő, herczeg Liechtenstein Ferencz lovassági tábornokkal találkozáván, megkéri őt: lenne kegyes szegény barátját kissé protegálni.

— Nem lehet, édes grófnő, — felelé a herczeg, mert barátja mindig a közlegényekkel iszik s dorbézol.

Pedig hát én igen keveset ittam, s ha mulattam

is, mindig tisztjeim által meghiva, vagy az altiszteknek adva egy-egy vacsorát vagy estélyt, töltém el időmet, mintegy a körülmények által arra kárhoztatva, — mert jó kedvemből ugyan soha ilyenmire nem gondolék.

Az 1850-ik év tavaszán, mikor az amnestia ki lett hirdetve s az 500 forint lefizetése melletti megváltás a magokat jól viselőkre részére engedélyeztetett, — anyám Pesten Haynaunál audientiára jelentette magát, kérvén a mindenhatót: engedné meg, hogy fiát kiválthassa s az ügy lebonyolításáig szabadságoltassék a már eléggé szenvedett közkatona. — Hová gondol, asszonyom, az ön fiát lehetlen most kiszabadítanunk: jőjjön egy év múltán, akkor talán beszélhetünk ezen ügyről, de most szó sem lehet róla, — válaszolá Haynau.

S mind ezek után, mondhatnám «post tanta fata», 1850 június 8-án este felé Innsbruck fényes szállodájába Milanóból postakocsin egy feltűnő szép nő érkezik, a ki mint báróné igtatja magát az idegenek könyvébe, és «als Cousine des Gemeinen Podmaniczky» lépett fel bátran s minden tartózkodás nélkül. — E nő néhány látogatás, a

szállodában rendezett estély s kellemes kirándulások segélyével, elérte azt napok alatt, a mit annyi tekintélyes ismerőseim hónapok lefolyása közben elérni nem valának képesek.

Mikor e nő engem őrnagyom engedélyével június 9-én vasárnap Muttersból lehivatott a szállodába — nem is gyanítám ki hivat — s a tisztek előtt az ebédlőben, felkelve ülőhelyéből s ujját szájára téve e szavakkal fogadott: Lieber Cousin Frigyes, endlich ist es mir gelungen dich aufzufinden, — azonnal tudtam hányat ütött az óra, s úgy belé találtam magamat a szerető unokaöcs szerepébe, mintha mindig az lettem volna.

Midőn a megváltás reménysugara ama nő fel-tűnő szép szemeiből először felém sugárzott, úgy hiszem természetesnek fogja találni mindenki, ha állítom: hogy meglátni őt, belészeretni s rabjává lenni mind ez egy pillanat műve volt, — mely pillanatját életemnek soha de soha elfeledni nem fogom.

A mit évek óta szenvedtem, egy nő — néhány óra alatt el tudta velem feledtetni. — Néhány nap múltán elhagyva a városi szállodát, Mutters faluban, a hol már hónapok óta állomásozva valék, egy kis házikót bérelt s feljött a hegyre hozzám lakni.

Örömmel vettem részt most már az unalmas

gyakorlatokban, az iskolázásban, a próbamenetelésekben, melyek közben a «Sack und Pack» mellé adott hatvan töltény terhe alatt gyakran majd összeroskadtam. — Örömmel, mert mindig előttem lebegett a délutáni s esti órák kellemes reménye, a mikor bűzös korcsma, penész szagú paraszt szoba, vagy bűzhödt cantine helyett, szép nő társaságában egy paraszt viskó előtti lóczán üldögélve cseveghetek majd néhány órát, áldva balsorsomat, mely nélkül ilyszerű regényes s szerelem élénkítette kifejlést sohasem élhettem volna meg.

Olyszerű érzés fogott el, mint mikor a nehéz beteg először észleli a neki nyújtott orvosság gyógyító hatását.

Mielőtt kinyerém szabadságoltatásomat, elmenénk együtt meglátogatni azokat, a kiknek irántam tanusított szives s előzékeny magaviseletének oly sokat köszönheték. — Első volt ezek között az öreg postamester Zierlben és Olgyay százados a Windischgrätz dragonyos-ezredből; mindketten atyailag szerettek engem, s a mikor csak lehetett, könnyítettek sívár sorsomon. — Az öreg postamester, belépven hozzája s jelentvén neki, hogy szabad vagyok, — nyakamba borulván sirva fakadt s azonnal négyszáz forintot adott át, arra kérvén, hogy a mennyiben szükségem ez összegre nem

leend, majd hazúlról küldjem neki azt vissza, — mondván: In schöner Gesellschaft kann eine Reserve immerhin willkommen sein. Ismerte az öreg úr az ifjúságot s szerette a szép nőket. — Úgy tévők, a mint meghagyta nekem.

Junius 21-én kaptam meg szabadságoltatásomat, s búcsúztam el századom tisztjeitől s Fésüs Mikától, az egyetlen honvédtiszt társam, a ki még velem a századnál be volt sorozva.

Junius 22-én mentünk le Innsbruckba búcsúlátogatásomat tenni őrnagyomnál, ezredesemnél s tábornokunknál, a kik mindannyian a lehető legjobb szándékkal viseltetvén irántam, szinte örültek, mikor ily boldognak s szerelmesnek látták közlegényöket.

Junius 23-án reggel indulánk egy kényelmes külön bérkocsit fogadva Innsbruckból, s szabadságunkat teljesen élvezni óhajtván néhány napi kíséssel, — meglátogatván Gmundent, Ischlt, Salzburgot, Linczet — junius 30-án Bécsbe érkezünk.

Julius 6-án reggel ismét Pesten valék, — ugyanaz nap délután menvén végbe Armin öcsém esküvője Keglevich Emmi grófnővel, nekem régi jó barátnőm s egyike a világ legtiszteletre s szeretetre méltóbb lényecinek.

A Keglevich család s közöttem régóta létezett baráti viszony ezen esemény képében lehetőleg még szorosabbra fűződött.

Édes anyám boldog volt, mert egyik fiát esküdni látta, a másikat pedig oldala mellett érezte, azon biztos reményben, hogy élete utolsó lehelletéig meg nem váland többé soha tőle. — Harmadfél évi majdnem folytonos távollét s viszontagságteljes élet után, ismét haza kerültem őseim fészkébe, — mert alig rendezvén nagyjából ügyeimet Pesten, azonnal kirándultunk Aszódra letelepülendők a számomra készült kis házban.

Az élet maga sokkal szigorúbb bíró s intéző a szív ama tündéries képleteinél, melyeket magunknak költői s szívbeli rajongásaink közben alkotunk.

Néhány hó multán az álmak világából fokonyként alá szállván s az élet prózai valóságával levén kénytelen kibékülni, ezeket írásm a többek között gróf Bethlen József barátomnak, egy Aszódraól 1850 október 23-ról keltezett levélben:

«Magamra maradtam; bármikor bevonulhatsz a számodra készen tartott lakásba. — Házam szerény s eléggé kényelmes; — ő elhagyott, mert nem tudta megszokni azon egyszerűséget, mely kell hogy még évekig környezzen, ha ki akarom heverni a mindannyiunkat ért csapásokat.

Három évvel ezelőtt bezzeg akkor boldog volt, mikor kiszabadítám az álfényűzés bilincseiből, egyszerű de boldog otthont teremtvén számára.

De nem panaszkodom; ha valaki, úgy bizonyára ő hálálta meg mind azt a jót, a mit vele cselekedtem.»

